

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Vojtěch Hrdlička

Vývoj valdsaského kláštera od jeho založení do r. 1420 ve vztahu
k českým panovníkům a cisterciáckému řádu

The Development of Waldsassen Abbey since its Foundation to
1420 in Relation to Rulers of Bohemia and to the Cistercian
Order

Rád bych poděkoval za pomoc při psaní této práce třem lidem. V první řadě panu PhDr. Janu Zdichyncovi, Ph.D., za trpělivost a snahu, s jakou přistupoval nejen k této práci, ale i k jejímu autorovi. Jeho odborný dohled zvednul úroveň této práce a odstranil množství chyb a poklesků, kterými byla tato práce zatížena. Tím druhým je pan PhDr. Jakub Hrdlička, který mě k dějinám a historii přivedl a bez jehož podpory bych nebyl schopen práci napsat. Třetím mužem je pan Ing. Emil Hrdlička, který mi poskytnul dostatek prostředků, abych se mohl věnovat pouze psaní této práce. Těmto třem náleží můj dík.

„Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.“

V Praze dne 29. 12. 2015

.....

Anotace/Abstrakt:

Tato bakalářská práce se zabývá dějinami a vývojem cisterciáckého kláštera ve Valdsasích od jeho vzniku roku 1133 až do roku 1420, který tvoří horní časovou hranici práce. Měla by postihnout důvody založení kláštera, jeho vliv a moc v chebském regionu, majetkové a hospodářské vztahy a také změny uvnitř klášterní komunity. Důležité jsou i sociální vztahy mezi jednotlivými členy konventu a zvláště role opata jako představeného kláštera. Autor se pokusil také poukázat na zapojení kláštera do politiky a na účast jeho členů v evropských dějinách a rovněž na podíl jeho členů na utváření středoevropských dějin. Ačkoli Valdsasy působily na půdě Svaté říše římské a rozvíjely své kontakty především s teritorií v užším smyslu říšskými (Bavorsko, Horní Falc, Chebsko), měly vazby i na české země a jejich panovníky. Z toho důvodu je nejobsáhlejší IV. kapitola o vlastních dějinách kláštera, V. kapitola popisuje kontakty kláštera s českými panovníky, ale vazby panovníků zemí Koruny české byly vždy menší než s vládci Římské říše.

Klíčová slova:

Valdsasy; cisterciácký řád; založení; středověk; 12. století; čeští panovníci; klášter; opat; Svatá říše římská; narativní prameny; listiny

Annotation/Abstract:

This bachelor thesis deals with the history and the development of cistercian abbey in Waldsassen since its origin in 1133 to 1420. This year is upper time limit of this thesis. This thesis should cover the reasons of foundation of this monastery, its influence, power in the Cheb region and his financial and economic relations and also changes inside monastic community. Important are social relations among particular members of the convent, especially part of the abbot like director of the monastery is pointed out. Author attempted to show connections of abbey in politics and participation off its members in the forming of history of Central Europe. Although Waldsassen was active in the Holy Roman Empire and developed its relations with the territories of Empire (Bavaria, Upper Palatinate, Egerland), it had the connections to the lands of the Crown of Bohemia and their rulers as well. It is the reason, why the most extensive chapter of this thesis is the fourth one about own history of abbey, the fifth one describes the relations of monastery with the czech sovereigns, but the connections of rulers of lands

of the Crown of Bohemia were usually more feeble than these with the rulers of Roman empire.

Key words:

Waldsassen; Cistercian Order; Foundation; Middle Ages; 12th Century; Rulers of Bohemia; Monastery; Abbot; The Holy Roman Empire; narrative sources; charters

Obsah

<u>Úvod a cíle práce</u>	8
<u>1. Základní přehled pramenů týkajících se kláštera ve středověkém období</u>	14
1.1. Pramenná základna	14
1.2. Nevydané prameny	14
1.3. Vydané prameny	15
1.3.1. Prameny úřední povahy v edicích	15
1.3.2. Prameny narativní povahy vydané i nevydané.....	21
<u>2. Přehled literatury</u>	25
2.1. Práce české provenience.....	25
2.2. Německy psané práce.....	27
<u>3. Založení kláštera a vznik konventu</u>	30
3.1. Cisterciácká klášterní reforma jako reakce na vývoj v Cluny	30
3.1.1. Poměry v Evropě ve 12. století. Nová vlna reformních hnutí a následky clunyské reformy.....	30
3.1.2. Založení cisterciáckého řádu. Počátky Valdsas v kontextu cisterciáckého řádu.....	33
3.1.3. Počátky klášterů Altenkamp a Volkenroda, předchůdců Valdsas.....	39
3.2. Vlastní založení kláštera ve Valdsasích. Jeho průběh a popis dle dochovaných pramenů	41
3.2.1. Severní marka/Nordgau a Vohburkové jako její vládci	42
3.2.2. Osoba fundátora markraběte Děpolta III. z Vohburku	44
3.2.3. Fundace kláštera ve Valdsasích dle reichenbašské kroniky.....	47
3.2.4. Zakladatelská legenda. <i>Fundatio monasterii Waldsassensis</i>	48
3.2.5. Datum založení kláštera. Pokus o jeho přesné určení	54
3.2.6. První materiální zajištění kláštera, klášterní statky	58
3.2.7. Důvody založení Valdsas. Jiný pohled než v zakladatelské legendě	63
3.2.8. První převoři a opatové Valdsas.....	65
<u>4. Kontakty kláštera s řádem, se šlechtou a s panovníky Svaté říše římské do roku 1346/9 čili vnější a vnitřní vývoj kláštera ve 12. -14. století</u>	68
4.1. Rozvoj kláštera do poloviny 13. století, položení základů klášterního panství.....	68
4.1.1. Valdsasy pod patronátem Vohburků, první filiace kláštera.....	68
4.1.2. Počátky štaufské správy, majetkový růst Valdsas a dobudování klášterního komplexu na konci sedmdesátých let 12. století.....	77
4.1.3. Postavení kláštera na konci 12. století, poslední filiace konventu a jeho události do obnovení štaufské moci v Říši roku 1214.....	81
4.1.4. Poslední období štaufské éry, konstituování Valdsas jako velké pozemkové vrchnosti	91
4.1.5. Život v cisterciáckém klášteře, pokus o rekonstrukci prostředí valdsaských mnichů na dokladech Statut generální kapituly	111
4.2. Valdsasy na vrcholu moci, rozkvět klášterního života mnichů v letech 1254– 1337. První krizové jevy ve valdsaském klášteře	120
4.2.1. Druhá polovina úřadu opata Jana I., střídání ve vedení kláštera.....	120
4.2.2. Dotvoření mocenské sféry valdsaského kláštera a jeho filiační klášterní sítě aneb konvent do roku 1310.....	127
4.2.3. Kulturní a hospodářský rozkvět Valdsas v letech 1310 až 1337. Osobnost opata Jana III. z Lokte jako ideálního cisterciáckého opata	134
4.2.4. Život a zvyky valdsaského konventu na začátku 14. století dle díla opata Jana III. z Lokte	138

4.2.5. Vrchol a pád. Valdsaský klášter přeceňuje své ekonomické možnosti aneb velkolepá výstavba s osudnými následky v letech 1323 až 1337	143
4.3. Krize ve valdsaském klášteře v letech 1337 až 1349	146
4.3.1. Pokračování příliš velkorysého hospodaření politiky za opata Františka v letech 1337 až 1349	146
4.3.2. Rozprodávání klášterních majetků, konec valdsaského panství. Průběh a důsledky	149
<u>5. Vztahy Valdsas a českých vládců od počátku konventu do roku 1346. Se šlechtou, s řádem a s římskými panovníky do léta 1420. Klášterní heraldika a sfragistika</u>	151
5.1. Vztahy Valdsas a českých vládců od počátku konventu do roku 1346	151
5.1.1. Klášter a čeští vládci do konce vlády krále Přemysla Otakara I.	151
5.1.2. Donace a privilegia udělené klášteru za králů Václava I., Přemysla Otakara II. a Václava II.	157
5.1.3. Léta 1310 až 1346. Valdasy a panovníci lucemburské dynastie. Změna vztahů mezi klášterem a českým králem	163
5.2. Překonávání útrap. Postupná obnova Valdsas v druhé polovině 14. století a na počátku 15. století až do roku 1420.....	167
5.3. Exkurz do hospodářských dějin středověku, valdsaský urbář z roku 1399.....	172
5.4. Klášterní heraldika a sfragistika. Znaky a pečeti kláštera	174
<u>Závěr</u>	177
<u>Seznam zkratk</u>	179
<u>Seznam pramenů a literatury</u>	180
<u>Seznam příloh</u>	188

Úvod a cíle práce

Tato bakalářská práce svým tématem vstupuje na méně probádanou půdu. Téma vzniku a založení valdsaského kláštera je podle mého dosavadního průzkumu v české historiografii neprávem přehlíženo. Je pravdou, že pokud jde o cisterciácké kláštery na území českého státu, patří Valdsasy ještě i s jinými kláštery téhož řádu právě do oné kategorie klášterů, které sice sídlí mimo vlastní území českého státu, ale právně i majetkově jsou s ním spjaty.

Valdsasy tak stojí na rozhraní obou dvou prostředí, Říše (Svaté říše římské, později národa německého) a Českého království, přičemž jsem si samozřejmě vědom náležitosti České koruny do Říše. Ambivalence tohoto vztahu ostatně ovlivnila i samotné Valdsasy. Pozice na pomezí platí pro klášter jednak ve smyslu kulturním, jednak mocenském. Klášter někdy této ambivalence využíval, např. při sporech českých králů s římskými panovníky, jindy byl naopak obojí mocí postížen.¹ Řeč může být do jisté míry o onom „potýkání“ česko-německého živlu, který ovlivňoval vývoj kláštera od jeho počátků až do moderní doby.

Právě hraniční pozice tohoto kláštera je zajímavým a formujícím aspektem při bližším seznámení a snaze o pochopení dějin konventu a jeho vývoje. Podobnou situaci zažili ostatně i jiní badatelé, kteří se rovněž věnovali monasteriologickým tématům a zpracovávali dějiny klášterů působících v podobných souvislostech, jako jsou Valdsasy. Jako příklad mohu uvést mně známé případy, jmenovitě např. klášter Marienthal v Horním Lužici² nebo práci Kateřiny Charvátové o cisterciáckých kláštorech na hranicích a mimo hranice Čech, která je však jen jednou ze tří částí souborného díla o dějinách tohoto řádu ve středověkých Čechách.³

Při procházení pramenné základny se nejdříve zdálo, že je velká část písemností již zpracována a využita. Je nutno podotknout, že většina z nich již opravdu byla vydána v

¹ Myšlena je zde doba vlády českého krále Jindřicha Korutanského a jeho protivníka a nástupce Jana Lucemburského. Charakter Janovy vlády se nesl ve znamení zvýšení daňového zatížení obecně, postíženy byly hlavně bohaté kláštery, zvláště ty cisterciácké. O škodách za doby vlády Jindřicha Korutanského více: *Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, FRB IV, Pragae 1884, str. 165–169. Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo*, Praha 1979, str. 28–29. Týž, *Král diplomat. Jan Lucemburský 1296–1346*, Praha 1982.

² Jan ZDICHYNEC, *Klášter Marienthal v Horní Lužici*, DP FF UK, Praha 2002.

³ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 III*, Praha 2009. Táž, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 I*, Praha 1998.

dostupných edicích.⁴ Hlavní oporou pro tuto práci je pak rozsáhlá sbírka listin, které jsou v dnešní době přechovávány jednak v samotném klášteře, jednak ve Státním archivu v Amberku.⁵ Při sepisování práce jsem se opíral dále o elektronický archiv *Monasterium*, do kterého je amberský archiv též zapojen. O charakteristice jednotlivých typů listin se zmíním více v kapitole o pramenech. Velmi důležitými zdroji o životě kláštera a jeho protagonistech se staly též narativní prameny. Jde o již řečené legendy, které nabízejí jistou možnost vysvětlení vzniku kláštera a jsou i vhodnou ukázkou oficiální kultury a tradice kláštera, neboť ukazují tehdejší klášterní tradici, která je společná obecně klášternímu prostředí v Evropě 12. a 13. století.⁶

Tato práce svým zaměřením cílí hlavně na prameny vypovídající o období 12.–15. století: buď na prameny vzniklé ve středověku a podávající informace o klášteře, nebo vzniklé v pozdější době, ale významné i pro starší období. Jedná se o narativní i úřední písemnosti.

Druhým typem zdrojů jsou pak díla (byť se vlastně již o prameny *de facto* nejedná, ale jde o historické práce v tehdejší historiografii brané jako kritické), vlastně učená pojednání o právních vztazích mezi řádem a svatým stolcem z první poloviny 18. století⁷ či vícedílná práce o písemnostech a životě opatů cisterciáckého řádu pocházející ze čtyřicátých let 17. století.⁸ Vychází tak najevo, že pro středověké dějiny je možno použít i širokou paletu později vzniklých spisů.

⁴ Jedná se o různé edice německých a i českých edičních podniků. Prameny diplomatické, německé provenience jsou v registové formě obsaženy v *Monumenta Egrana I.*, české písemnosti v edicích *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. Narativní prameny jsem pak našel jak v kritických edicích *Monumenta Germaniae Historica*, *Scriptores*, Hannoverae 1888, konkrétně legendu o založení Valdsas, *Fundatio monasterii Waldsassensis*, *MGH Scriptores II/15*, str. 1088–1093, tak i ve starších bavorských pracích: *Rerum Boicarum Scriptores*, Augustae Vindelicorum 1763, Felix Andreas OEFELE, *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 49–82.

⁵ Fond listin valdsaského kláštera: StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden* (1132–1798). Možno nalézt též v elektronické formě na MONASTERIU: [monasterium.net](http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/1/charter), <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/1/charter>>, přístup dne: 2015-08-16+02:00.

⁶ Důkazem jsou legendy o vzniku klášterů, např. ve středověkých Čechách. Podobné rysy vykazují vznik sázavského kláštera, byť jde o klášter jiného řádu a vzniklý o zhruba 100 let dříve. Více v části o legendě ve III. kapitole.

⁷ Hilger BURGHOF, *Elucidatio exemptionis et jurisdictionis sacri ordinis Cisterciensis*, Waldsassen 1729, (exp. Danielo Carolo Witz), více o této práci v oddíle o vydaných narativních pramenech.

⁸ Gaspar JONGELINUS, *Notitiae abbatiarum ordinis Cisterciensis per universum orbem*, Coloniae Agrippinae 1640 (apud Iohannem Henningium Bibliopolam), tam taktéž více pojednáno ve vybraném úseku, viz poznámka výše.

Literaturu pro dějiny Valdsas lze rovněž rozdělit do více skupin. Nejpočetnější jsou práce německé, které tvoří základ současného stavu poznání o valdsaském klášteře. Patří sem jak starší německé práce z období pozitivisticko-heuristické metody historického bádání, vyšlé zhruba v letech 1870 až 1920–30, tak i práce vzniklé po roce 1945 psané již v modernějším duchu. Pramenem pro první seznámení s německou literaturou mi bylo dílo předního znalce Valdsas Georga Schrotta, ze kterého jsem čerpal informace zvláště o starších německých titulech.⁹ Mnoho poznatků lze nalézt i v pracích Rudolfa Langhammera, který editoval zvláště úřední prameny kláštera (srovnej poznámku 15).

Přímo česky psaná literatura k vlastním dějinám kláštera v podstatě neexistuje.¹⁰ Je možné nalézt sice zmínky o Valdsasích a významných členech jejich konventu, většinou je to však ve spojitosti s ryze českými záležitostmi. Např. byly zpracovány osudy některých valdsaských opatů, kteří pak někdy působili v dalších cisterciáckých konventech v Čechách.¹¹ Výjimkou jsou pak hlavně práce o dějinách Chebska, města Chebu, kde jsou Valdsasy též zmíněny. Takovým případem jsou výsledky badatelského zkoumání F. Kubů. Několika dílčími studii o Valdsasích pak přispěli další čeští badatelé K. Nejdla, H. Urbanová (v rámci své diplomní práce).¹² V kapitole o literatuře se tedy pokusím o vzájemné porovnání německé literatury s již zmíněnou českou a oshrnutí důležitých prací týkajících se dějin Valdsas.

Vraťme se ale zpět k hlavním cílům této práce. V první řadě to má být přehled dějin valdsaského kláštera. Vztahy a události konventu lze popsat z více úhlů pohledu, které zpracovávám v jednotlivých kapitolách a podkapitolách: popíší nejprve vznik kláštera a první události v konventu, jeho další vývoj a vůbec události, jež mohly vést k jeho založení. Protože se budeme pohybovat v období raného středověku, je nalezení

⁹ Georg SCHROTT, *Der unermässliche Schatz deren Bücherey. Literatur und Geschichte im Zisterzienserkloster Waldsassen*, Berlin 2003.

¹⁰ Jedná se o zmínky českých autorů, když popisují šířeji cisterciácký řád či pokud mluví o českých středověkých kláštích v předhusitské době.

¹¹ Nejznámějším případem je transfer opata Heidenreicha Sedleckého, který zastával opatský úřad ve Valdsasích, ale přešel zpět do valdsaské dcery Sedlce. Důvody přestupu udává kronikář Otto ve své kronice jako: „*velký smutek lidu a bratrů z konventu v Sedlci a taktéž jejich žádost (tj. bratrů) a některých pánů, aby sevrátil zpět do sedleckého kláštera, protože za jeho vlády (byl nejdříve opatem v Sedlci) klášter velmi zbohatl na nerostných surovinách v okolí Hor Kutných a aby rovněž mnoho lidí neupadlo opět do chudoby*“, (přeloženo autorem). *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 68.

¹² Hana URBANOVÁ, *Ebrach, Langheim, Waldsassen – mateřské kláštery českých cisterciáckých řádových domů*, PedF UK 2001, str 78–97. Partie věnované Valdsasům a jeho dceřiným konventům.

skutečných motivů, které opravdu pomohly založit valdsaský klášter, více než nesnadné.¹³

Pro práci jsem zvolil dále rozbor a následný popis osudů kláštera v říšské politice a řádovém životě. Je zřejmé, že sem pochopitelně zasáhnou i představitelé z Čech, tedy že v říšských záležitostech budou rovněž působit čeští panovníci a další autority. Neméně významnou otázkou je také postavení kláštera v samotném řádu a jeho kontakty v řádové organizaci a struktuře, přičemž postavení Valdsas se v průběhu času měnilo a záviselo jednak na vůdčích představitelích řádu i na jednotlivých opatech konventu ve Valdsasích a jednak na tom, jaké postavení kláštera dokázali uhájít.¹⁴

Postavení kláštera uvnitř církve a řádu, včetně vztahů k formálnímu představenému, římské kurii a papeži, analyzuji v další kapitole práce. Oddíl by měl znázornit vnitřní život cisterciáckého řádu, tzn. jednotlivé představitele, správu klášterů obecně a její podobu ve Valdsasích, úřední aparát v klášteře, hospodářské a sociální záležitosti s co možná nejpřesnějším výčtem ekonomického zázemí kláštera, jeho majetky a jejich změnami v čase.

Ve čtvrté kapitole je zahrnuta i komunikace kláštera a konventu s vnějším světem. Popisuji tu, jak klášter koexistoval ve svém složitém hraničním postavení s ostatními církevními institucemi, kláštery jiných řádů, kapitulami a biskupskou mocí a rovněž se světskou mocí v rámci tehdejší společnosti. Na mysli mám předně privilegované vrstvy, říšská knížata i tzv. služebnou šlechtu, tzv. ministeriály a jejich vazaly.¹⁵

¹³ Více bude řečeno v kapitole o vzniku kláštera. Velkým problémem je torzovitost a malý počet pramenů. Narativní prameny, tedy hlavně kroniky a legendy, nezobrazují vždy události ve skutečném světle, úředních pramenů je pak často nedostatek. Tento případ je typický pro Valdsasy, kde chybí např. řádná zakládací listina, o jejím výkladu dále. Rudolf LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 26–27. Obdobně bez pramenů k dějinám českých konventů jsme u kláštera v Břevnově. V tomto případě víme o privilegiu papeže Jana XV. s povolením fundace, ale jedná se o deperditum. U břevnovského kláštera existuje také množství falz, vyhotovených členy tamního konventu. Gustav FRIEDRICH, *O privilegiu papeže Jana XV. daném roku 993 klášteru břevnovskému*, ČČH 11, 1905, str. 12–21. O falzech Václav HRUBÝ, *Falsa břevnovská*, ČČH 26, 1920, str. 94–126.

¹⁴ Na jedné straně byl cisterciácký řád organizován dle platných řádových norem, typu řehole, *Řehole Benediktova*, Praha 1998, a zvyklostmi (*Consuetudines*), jednak i zákonodárnou činností generální kapituly, nového správního orgánu u cisterciáků, jehož funkce a vzor byly užity i u jiných řádů. Hlavním textem pro základní pravidla řádu je tzv. *Charta caritatis, Statuta capitulorum generalium ordinis Cisterciensis I.*, ed. Josephus Maria CANIVEZ, Louvain 1933, str. XXVI–XXXI.

¹⁵ V pramenech úřední povahy jsou bohatě zastoupeny listiny, které vysvědčují dar či obchodní transakci mezi klášterem již zmíněnými ministeriály. Tento závěr udává František Kubů ve své práci o ministerialitě na Chebsku, František KUBŮ, *Štaufská ministerialita na Chebsku*, Cheb 1997, str. 29–35.

V kapitole o vztazích kláštera k Čechám a jejich panovníkůmby měla práce zmapovat zvláště období do roku 1420, nevyhnu se však drobným přesahům přes tuto mez.

Přínosem pro české klášterní dějiny by měla být kapitola o kontaktech a vztazích valdsaského kláštera k českým panovníkům, respektive českému státu, a dále oddíly o majetkovém zázemí kláštera v Čechách. Klášteru se podařilo do konce předhusitské doby shromáždit v Českém království značné jmění.¹⁶ Navíc je nutno připočíst i statky nepřímou podléhající lenní moci českého krále. Myšleny jsou majetky v Chebsku a municipiálním okruhu říšského města Chebu, popř. v samotném městě. Velké množství pramenů úřední povahy pak dokládá právní postavení kláštera a majetků v jeho držení v poměru k českým panovníkům.¹⁷

Novým příspěvkem této práce jsou pak i seznamy a medailonky jednotlivých opatů kláštera a jiných důležitých mužů valdsaského konventu. Velký počet jich je zmíněn v listinách, ať už ve vztahu ke klášteru. Jedná se o listiny přijemecké, nebo vydavatelské. V německých pracích je sice již uveden seznam opatů kláštera, rovněž i pro starší středověké období, uveden,¹⁸ ale jedná se o zařazení rámcové, to znamená, že zde nejsou doby úřadování opatů na některých místech přesně uvedeny. Z listin pak lze vyčíst poměrně detailní informace o působení jednotlivých představených kláštera a tak by tato část měla poněkud zpřesnit naši znalost o valdsaských opatech. Obtížným problémem je vůbec poznání prvních členů a opatů konventu, stanovení rozsahu komunity atd. Potíže působí omezená pramenná základna. O jejím obecně u cisterciáků stavu stručně, ale výstižně pojednává Kateřina Charvátová ve svých *Dějínách cisterckého řádu v Čechách*.¹⁹

Mohu zde na okraj zmínit, že prameny diplomatické povahy neudávají jmenovitě žádné další osoby kláštera kromě opatů. Vyprávěcí prameny, např. legenda o založení

¹⁶ Pod ten zahrnujeme jednak statky přímo na území českého království, jednak klášterní majetky na půdě Chebska, které sice mělo lenní vazby k českému králi, ale formálně šlo o vlastní říšské území. K složitému právnímu postavení Chebska viz *ME I*, č. 87, str. 28 a níže v této práci.

¹⁷ Jde o množství písemností, zvláště listin a indulgenčních listin, tzv. privilegií. Přehled podávají základní edice, ve zkratce např. RBM, či v celém znění CDB.

¹⁸ Seznam opatů obsahuje práce předního badatele o dějinách Chebska a Valdsas R. LANGHAMMERA v díle: *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 209–213, nebo v diplomové práci Hany Urbanové. Ovšem autorka čerpala seznam opatů z díla Langhammerova i K. Charvátové (pro opaty Sedlce), jak sama přiznává.

¹⁹ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420 III*, str. 157–158.

Valdsas či Ottova klášterní kronika, jsou na příslušných místech o vzniku kláštera prameny poněkud pochybné povahy.²⁰

²⁰ Problém zde představuje rozdílné pojetí motivu založení obsažené v obou jmenovaných pramenech. A protože listinný materiál z nejranějšeho období vzniku kláštera pro léta 1133 až 1142 chybí a nejstarší listina řezenského biskupa Jindřicha pouze potvrzuje a dosvědčuje fundaci zakladatele Děpolta III. z Vohburgu bez udání členů budoucího konventu, nemáme zprávy o jeho personálním obsazení z hodnověrného pramene. Regest z biskupské, nikoli snad fundátorské listiny, *ME I*, Züsätze, str. 264–265.

1. Základní přehled pramenů týkajících se kláštera ve středověkém období

1.1. Pramenná základna

V této kapitole se pokusím stručně charakterizovat pramennou základnu pro dějiny valdsaského kláštera. Spíše se jedná o přehled pramenů, které jsem při psaní práce našel a ze kterých jsem čerpal látku pro sepsání této práce, pramenů narativních i diplomatických. Lze při jejich popisu čerpat jak z edicí (hlavně českých, německých a latinských), tak i z přímého badatelského studia z nevydaných originálů.

1.2. Nevydané prameny

V rámci zdrojů pro dějiny Valdsas jsou prameny shromážděny hlavně na třech místech. Největší část pramenů se nachází ve státním archivu v Amberku, kde, jak bylo již uvedeno, je uchováván rozsáhlý fond listin a listů valdsaského kláštera od jeho vzniku, tj. v první polovině 12. století, až do konce 18. století,²¹ konkrétně od roku 1132 až do roku 1798. Není nutno amberský archiv navštívit, neboť je možné studovat písemnosti na internetu, jednak na stránkách projektu MONASTERIUM, kde jsou všechny písemnosti digitalizované a opatřené i krátkými registry, jednak na samotných stránkách archivu v bezesporu lepším grafickém rozlišení, než na Monasteriu.²²

Je nutné připomenout, že část z těchto pramenů byla v průběhu druhé poloviny 19. a ve 20. století vydána v různých edicích. Přesto dle mého odhadu jde sotva o polovinu celkového počtu, za předpokladu, že mluvíme o období středověku. Z doby raného a pozdějšího novověku je pak ediční zpracování listin minimální, proto je celkově zahrnuji do sekce nevydaných pramenů.

Mezi další nevydané prameny pak řadím úřední pomocné kancelářské knihy, které zachycují úřední činnost kláštera, zejména o kopiářích, které obsahují opisy listin a úřední korespondence. Kopiářů je více, nejvýznamnější kopiář je zmíněn v německých edicích *Monumenta Egrana I*, kterou budu v práci hojně citovat, a *Regesta*

²¹ Viz poznámka č. 5, kde přímá citace.

²² StAAm, *f. Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 1, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/1/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00. Na webu archivu jsou digitální verze daných písemností, naskýtá se tak otázka o využitelnosti MONASTERIA i pro pečeti vlastních listin. Jsou sice zde zachyceny, ale pro horší kvalitu digitalizované písemnosti se nedá sken příliš použít.

Boica.²³ Využívá ho chebský archivář Heinrich Gradl, autor *Monument*. Kopíř již podle svého názvu obsahuje opisy klášterních listin ze 13. a 14. století a je uložen ve Státním archivu v Amberku. Ve stejném archivu by se měly nacházet i další kopíře s opisy listin, pocházejí však z mladší doby, první ze třicátých let 16. století, druhý z druhé poloviny 18. století.²⁴ Na jejich základě by pak bylo možné srovnat písemnosti, které se dochovaly pouze z opisu, a těch, které známe z originálu. Část pramenů je také uchována ve Státním okresním archivu v Chebu²⁵.

1.3. Vydané prameny

1.3.1. Prameny úřední povahy v edicích

Tato práce čerpá především z edic vydaných pramenů jak v druhé polovině 18. století,²⁶ tak i z moderních kritických edičních podniků, např. *Codex diplomaticus* či *Regesta diplomatica*. Velkým problémem při zpracování látky byla její rozptýlenost a někdy také zkratkovitost pro dané téma. Edice mají vždy daný okruh působnosti, ze kterého čerpají. U různých edic se tak mohou tytéž relevantní prameny objevit vícekrát, což jejich shromáždění a práci s nimi ztěžuje.

I když různé edice obsahují na sebe jednotlivé odkazy, zejména mladší práce se snaží uvádět přesnou citaci dané písemnosti ze starší edice, nejsou logicky z důvodu rozsahu materiálu uvedené všechny zmínky. Neexistuje tak propojení jednotlivých edic mezi sebou, a tak je badatel nucen při studiu ověřovat jednotlivé zdroje, aby nedošlo k záměně. Proto se na první pohled zdálo, že jen úředních písemností nejčastěji ve formě privilegií, darovacích listin, listin ve formě kupních smluv či testamentů je nepřeborné množství, skutečnost je však jiná.

Nejdůležitější edicí pro dějiny Chebska jsou bezesporu *Monumenta Egrana I.* od chebského archiváře Heinricha Gradla, autora, který se dějinami tohoto kraje soustavně

²³ *Monumenta Egrana. Denkmäler des Egerlandes als Quelle für dessen Geschichte, Bd. 1. (805–1322)*, ed. Heinrich GRADL, Eger 1886, str. IV–V, taktéž *Regesta sive rerum boicarum autographa e regni scriniis. Vol. I–XIII*, 1822–1854.

²⁴ *Abschrift einer Kopie vom Staatsarchiv Amberg, Kopie vom 15. 05. 2003* von Alfred KUNZ, <http://www.familienforschung-kunz-weiden.de/Kloster%20Waldsassen%20Uebersicht%201-465.pdf>

²⁵ SOKA Cheb, f. *Sbírka zlomků rukopisů a starých tisků (1366–1900)*.

²⁶ Je to edice pro bavorské vyprávěcí prameny od A. F. OEFELEHO, *Rerum Boicarum Scriptorum*, Augustae Vindelicorum 1763, *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 50–82.

po celý život zabýval.²⁷ Tato práce tvoří úhelný kámen mého zpracování dějin valdsaského kláštera. Našel jsem zde 341 záznamů týkajících se Valdsas.²⁸ Jde nejen o vlastní listiny, ať už vydavatelské, nebo příjemecké, ale i o listiny, kde klášter či někdo z jeho konventu (nejčastěji samozřejmě opat nebo převor) figuruje jako intervenient, nebo je zmíněn ve svědečné řadě daného právního pořízení, což jen podtrhuje vážnost a moc cisterciáků z Valdsas.

Sbírka obsahuje různé typy listin. Nalézt mezi nimi můžeme privilegia římských králů a císařů, kteří nejčastěji poskytují klášteru ochranu před veškerou, zvláště světskou, mocí.²⁹ Jsou zde i papežské buly (*litterae cum filo serico*), první a často citovaná je vydána jménem méně známého papeže Lucia III. z roku 1185,³⁰ dále pak až (podle mého pátrání) za Honoria III.,³¹ též jeho nástupce Řehoř IX. vzal klášter do ochrany.³² Jména dalších pontifiků se objeví až v příslušných pasážích o vlastních dějinách kláštera.

V edici máme možnost využít i velký počet listin vydaných řezenským biskupem, v jehož diecézi se klášter nacházel, a mnoho darovacích listin, ve kterých nejčastěji místní šlechta prodává či daruje klášteru statky – buď pro peněžní zisk, nebo pro spásu své duše (*pro salute anime sue, pro remedio anime sue*). Podle nich lze přibližně stanovit okruh majetku, kterým klášter v danou dobu disponoval.

Starší diplomatická, německá, přesněji bavorská, edice nesoucí název *Regesta sive rerum Boicarum autographa ad annum usque 1300*, je již jednou výše zmíněna.³³ Původně to byla edice pětisvazková, po smrti prvního autora a editora Carla Heinricha von Langa pak v práci pokračoval Maxmilian von Freyberg, který ji dovedl

²⁷ Dokládá to např. práce, H. GRADL, *Geographie des Egerlandes*, Bd. 1–3, Eger 1888, 1889.

²⁸ *Monumeta Egrana I.* jsou registářem, takže některé, zvláště klíčové, listiny jsem musel vyhledat i v jiných edicích. Buď starších německých, např. *Regesta Boica* (cituje je i Gradl, viz výše), či pokud se jedná o české záležitosti, musel jsem prohlédnout české práce. Jednak pro jejich charakter, v *Codex diplomaticus* pro celé znění písemnosti, nebo *Regesta diplomatica*, která mi poskytla prameny po roce 1322, kdy Gradlova *ME I.* končí.

²⁹ Nejstarší je z roku 1147 od římského krále Konráda III., z roku 1154 od Friedricha III., vévody švábského, císaře Jindřicha VI. z léta 1194 i jeho bratra Filipa roku 1204 a mohli bychom pokračovat dále. Zde uvedeno jen pár příkladů pro ilustraci.

³⁰ Zmiňuje K. Charvátová ve stati o valdsaském klášteru, v práci *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420 III*, str. 170, kde jsou statky ve výčtu zmíněny. Přepis listiny možno nalézt v příloze práce R. LANGHAMMERA, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 280–282. Zde i s německým překladem latinského originálu.

³¹ *ME I.*, č. 139, str. 48–49.

³² *ME I.*, č. 191, str. 68–69.

³³ Celá citace edice zní: *Regesta sive rerum boicarum autographa e regni scriniis. Monachii*, Vol. I–IV., ed. Carl Heinrich de LANG, 1822–1828, Vol. V–XII., ed. Maxmilian de FREYBERG, 1836–1849, Vol. XIII., ed. Georg Thomas RUDHART, 1854.

k roku 1422. Celkem pak vyšlo třináct svazků. Poslední 14. svazek byl vydán až roku 1927 i s rejstříkem pro všechny díly. Edici jsem používal jako doplnění a pro kontrolu ne vždy jasných registů Heinricha Gradla, sama práce je cenným zdrojem pro bavorské úřední prameny, i když jde opět „pouze“ o registry.

Z českých edic mají pro tuto práci obzvláštní význam dvě; *Regesta diplomatica* a *Monumenta Vaticana*. *Regesta diplomatica* (dále jen „RBM“) poskytují pramenný materiál od roku 1322, kdy končí Gradlova edice, až do konce 60. let 14. století.³⁴ Vycházel jsem z nich i s přihlédnutím k českému diplomatáři, který tvoří s registry spojenou dvojici.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, zmiňovaný na počátku tohoto oddílu, představuje edici pro dané téma nepřilíš zásadního významu. Je doveden totiž jen do roku 1310, jeho období pro české dějiny je pokryto zcela dostatečně *Regesty*, takže *Codex diplomaticus* jsem využil méně, spíše pro plné znění listin/privilegií přemyslovských knížat z 12. století a králů (hlavně Přemysla Otakara I. a jeho syna Václava I.) ze 13. století.³⁵

Zpět k edici *Regesta diplomatica*. Při bádání jsem byl udiven množstvím písemností, které se týkají přímo Valdsas, tedy mluvím zde o listinách, které Valdsasy vydaly nebo byly jejich příjemcem. Samozřejmě je nutné porovnat registry před rokem 1322, kdy jsem objevil poměrně přesné pravidlo, že písemnosti v *Monumenta Egrana I* jsou téměř vždy v RBM, ale z logiky věci opačný vztah neplatí. Podtrhuje to jen jasný fakt, že RBM obsahují prameny určitým způsobem spjaté s českými zeměmi v užším smyslu slova.

Opět pro představu zde uvedu pouhý výčet čísel písemností, které jsem našel pro Valdsasy v edici RBM od roku 1322. Ve třetím díle jsem napočítal 16 záznamů, byť

³⁴ *Regesta diplomatica* jsou dnes dovedena až do konce vlády Václava IV., jedná se však o editované písemnosti z českých archivů, kde již je pramenů k dějinám Valdsas pomálu.

³⁵ *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, Tomus I–VII* (použité I–III), edd. Gustav FRIEDRICH et alii, Pragae 1904–2013. Jde především o první privilegia českých panovníků, dvě Vladislava I. z let 1159 a 1165 (prodej vsi Doudlebsice a dvora v Přívlakách u Žatce), dále knížete Friedricha I., jedno z roku 1181 a druhé z let 1180–82 v návaznosti na písemnosti otce a listina knížete-biskupa Jindřicha Břetislava osvobozující klášter od daní knížecí komory z roku 1195(1197). Tyto písemnosti mají klíčový charakter, neboť udávají první klášterní majetky na území českého státu a kolem těchto fundací se později utvářelo valdsaské klášterní dominium v Čechách. *CDB I*, č. 204, str. 192–3, č. 227, str. 204–5, č. 295, str. 263–5, č. 305, str. 275–6 (datace rok 1184–85).

se některé kříží s již zmíněnou edicí ME I.³⁶ Ve čtvrtém díle pak je obsaženo dohledaných osm záznamů, první z roku 1334, poslední pak 15. června 1343.³⁷ V pátém dílu editovaném Blaženou Rynešovou a dokončeném Jiřím Spěváčkem byl výčet poněkud menší, pouze tři záznamy z let 1347 a 1348.³⁸ V šestém svazku jsem našel osmnáct registů z let 1355 až 1358.³⁹

Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, známá edice pro církevní dějiny 14. a 1. polovinu 15. století dokládá význam úřadu valdsaského opata jako svědka různých právních pořízení v rámci církevní hierarchie, nejčastěji ve spojení s řezenským biskupstvím, kde aktérem je řezenský biskup.⁴⁰ Edice tak nepostihuje samotné majetkové vztahy kláštera, ale ukazuje konvent a jeho opata z druhé strany, jako ve středověkých listinách zmiňované *presentes*.⁴¹ Prvé tři díly jsou koncipovány podle pontifikátů jednotlivých papežů.⁴²

Z edice jsem využil hlavně první díl, kde jsem našel devět písemností, tentokrát dle povahy práce v celém znění. Jde o zápisy z let 1342 až 1346.⁴³ Údaje k valdsaskému klášteru mi pak poskytl až čtvrtý díl, kde jsem objevil pouze dvě písemnosti z roku 1375 a 1376.⁴⁴ Pátý svazek Monument odhalil již jen jedinou písemnost přímo spjatou s Valdsasou z roku 1394.⁴⁵

³⁶ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Tomus III (1311–1333)*, ed. Josef EMLER, Prae 1890. Jednotlivé listiny (s čísly v každém svazku edice) pro dějiny Valdsas budou uvedeny v oddíle pramenů na konci práce.

³⁷ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Tomus IV (1333–1346)*, ed. J. EMLER, Prae 1892.

³⁸ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Tomus V (1346–1355)*, ed. J. SPĚVÁČEK, Blažena RYNEŠOVÁ, Jana ZACHOVÁ, Prae 1958–2005.

³⁹ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae, Tomus VI (1355–1358)*, ed. Bedřich MENDL, Milena LINHARTOVÁ, Prae 1928–1954.

⁴⁰ *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Tomus I–VII (použité I, IV, V)*, ed. Ladislav KLICMAN, Kamil KROFTA, Věra JENŠOVSKÁ, Jaroslav ERŠIL, Prae 1903–2000. Stloukal K. Postihuje původně období od pontifikátu Klementa VI. (1342) až do léta 1404. Dnes od roku 1305 až do smrti papeže Martina V. (1431), další dva díly jsou připravovány.

⁴¹ Vlastní formulace: „*tenore presencium (litterarum pro universis)*“, „*celým zněním listiny pro všechny, kteří budou písemnost číst.*“

⁴² Díl první postihuje dobu úřadu papeže Klementa VI., druhý Innocence VI., třetí Urbana V. a čtvrtý pak úřad Řehoře XI, dále až sedmému svazku od J. Eršila mapující písemnosti papeže Martina V. Dnes je edice dovedena až do roku 1431.

⁴³ *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Tomus I (1342–1352)*, ed. L. KLICMAN, Prae 1903, zápisy č. 129 (str. 73), 201 (str. 109–110), 235 (str. 144–5), 259 (str. 158), 341 (str. 201), 400 (str. 243), 551 (str. 333), 638 (str. 379) a 683 (str. 406).

⁴⁴ *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Tomus IV (1370–1378)*, ed. Karel STLOUKAL, Prae 1949–1950, písemnosti č. 988 (str. 562) a A. (Acta) 10 (str. 720–4).

⁴⁵ *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Tomus V (1378–1404)*, ed. K. KROFTA, Prae 1903, č. 742, str. 422.

Vcelku důležitou edicí jsou tzv. *Monumenta Boica*, velkolepá edice zachycující jak vyprávěcí, tak diplomatické písemné památky na území Bavorska.⁴⁶ Skládá se z 62 svazků a tvoří úctyhodné dílo pro bavorské prameny. Protože se jedná o starší edici, její první svazek byl vydán již roku 1763, můžeme v ní nalézt jak vyprávěcí prameny (kroniky, letopisy, legendy), tak prameny ryze diplomatické.⁴⁷

Ovšem pro práci jsem použil pouze tři svazky, konkrétně díly s celkovým zněním písemností římských panovníků, i když svazky ukrývají i písemnosti, které souvisejí s říšským územím, ale není v nich římský panovník úplně zainteresován. Mluvím tu o svazku č. 28 a 29,⁴⁸ přičemž není snad nutno podotýkat, že jde o edici pomocného charakteru, neboť každý uživatel prací edičního charakteru ví, že jen využití více starších edic pro ty samé písemnosti pomáhá k výslednému pochopení, jak ona konkrétní písemnost skutečně vypadala.

Pro srovnání jsem pak prošel i svazek č. 27, památky reichenbašské, kde jsem našel stručný úryvek z kroniky o založení benediktinského kláštera v Reichenbachu Děpoltem III. z Vohburku.⁴⁹ Celá kronika je otištěna v již připomínané edici F. A. Oefeleho *Scriptores rerum Boicarum*, kde však narozdíl od příslušného svazku *Monumenta Boica* je zmínka o založení Valdsas markrabětem Děpoltem vynechána. Tato důležitá pasáž ve svazku č. 27 *Monument* tedy chybí, byť se jedná o edici téhož dokumentu.

Pro kompletaci úředních pramenů do konce sledovaného období dějin valdsaského kláštera jsem pak použil ještě tyto tři edice. První je registrové formy a doplňuje písemný materiál římských panovníků pro 14. a 15. století. Jedná se o *Regesta*

⁴⁶ *Monumenta boica, Bände I-LX (použité XXIX-XXXI)*, ed. Bayerische Akademie der Wissenschaften, Monachii 1763–1916..

⁴⁷ Uvedu názorný příklad. Prameny (památky, vlastně *Monumenta*) pro Würzburg jsou obsaženy ve svazcích 37 až 46, naštěstí byl k nim vydán v roce 1916 rejstřík osob, míst a pojmů. Každý svazek (či více) se zaměřují na danou oblast (diecézi, klášter).

⁴⁸ *Monumenta boica, Bände XXVIII-XXX. Diplomata imperatorum authentica*, ed. Bayerische Akademie der Wissenschaften, Monachii 1829, Augusta Vindelicorum 1831, Monachii 1834. Bohužel svazky referují o písemnostech ještě částečně podle osvícenských edičních pravidel. První svazek diplomů římských panovníků začíná od roku 777 listinou pro klášter ve Fuldě, z počátku panování Karla Velikého, a končí okolo roku 1024. Pro dějiny Valdsas tedy nepoužitelné. Navíc je zde přes polovinu knihy obsažen *Codex traditionum Ecclesiae Pataviensis, olim Laureacensis*, který s *Diplomata imperatorum* zjevně nesouvisí a zabírá podstatné místo i v druhém svazku císařských pramenů *Monument*. Druhý díl pak poskytuje písemnosti do roku 1212, takže alespoň písemnosti císařské pro 12. a počátek 13. století jsou v originálním znění.

⁴⁹ *Monumenta boica, Band XXVII*, ed. Bayerische Akademie der Wissenschaften, Monachii 1829, č. 3, str. 3-4. Jinak legenda o založení v *MGH Scriptores II/15*, str. 1078-1079.

imperii.⁵⁰ Zde jsem využil hlavně písemnosti pro Valdsasy od dvacátých let 14. století až do konce 15. století. Písemnosti jsou tak pokračováním dvou edic, jednak ME I, jednak pro české věci RBM, kde však písemnosti např. Ludvíka IV. Bavora či Ruprechta III. Wittelsbacha kvůli povaze své provenience chybí.

Druhou prací je ediční podnik českých církevních kruhů *Libri confirmationum*,⁵¹ kde jsou odkazy na beneficia dvou českých kostelů, ke kterým držel valdsaský klášter patronátní práva. Jde tu o kostely v Radošově (Radendfurtu) a v Přisečnici (Pressier, Pressnitz). Jeden odkaz na klášterní fundaci kostela v Soběsukách jsem objevil i v druhé edici církevního charakteru, konkrétně na straně 51 prvního svazku *Libri erectionum*.⁵² Jde však pouze o malý střípek a tyto dvě edice stojí ve významu a důležitosti pramenů k dějinám Valdsas na okraji.

Posledním důležitým vydaným pramenem ryze úředního charakteru je urbář (*Salbuch, liber censuum/redituum*) valdsaského kláštera z konce 14. století, který vydal dr. Rudolf Langhammer.⁵³ V originálním znění se nazývá: „*Liber sancte Marie in Waltsachsen*“. Nachází se ve sbírkách Bayerisches Hauptstaatsarchiv v Mnichově. Obsahuje příjmy od poddaných kláštera a svým obsahem jde o smíšený typ urbáře, neboť ve výčtech pro jednotlivé vesnice a panství (hrady s příslušenstvím, městečka s tzv. šosovnímivesnicemi a statky) popisuje nejen samotné lenní povinnosti poddaných, ale i jednotlivé jejich majetky. Mluvíme tak nejen o tzv. urbáři účtu (pouhý výčet dávek), ale i o urbáři soupisu (vlastní uvedený majetek).⁵⁴ Jeho zhodnocení je pak důležité pro majetkovou základnu kláštera na přelomu 14. a 15. stol. a umožňuje vytvořit přehled statků, o jejichž počtu podává rozsáhlý, ale velmi nesourodý materiál listin (v registrové či diplomové formě).

Na závěr je pak nezbytné zmínit i edici, která se přímo věnuje cisterciáckému řádu a jeho úředním jednáním, *Statuta capitulorum generalium ordinis cisterciensis ab*

⁵⁰ *Regesta imperii, Bände I–XV*, edd. Johann BÖHMER, Julius FICKER et alii, Inngoldstadt, Köln, Wien 1829–2013. Regesty obsahují i významná privilegia a ochrany pro Valdsasy vydané císařem Zikmundem Lucemburským a hlavně pak císařem Friedrichem III., který z důvodu své dlouhé vlády vydal vícero písemností spjatých s klášterem.

⁵¹ *Libri confirmationum I–VII (1354–1419)*, edd. František Antonín TINGL, J. EMLER, Pragae 1867–1886, Radošov (poprvé I/1 str. 92), Přisečnice (taktéž I/2, str. 62).

⁵² *Libri erectionum I (1358–1376)*, ed. Clement BOROVIČ, Pragae 1873, č. 104, str. 51.

⁵³ *Das Waldsassener Salbuch aus dem Ende des 14. Jahrhunderts*, ed. R. LANGHAMMER, Sonderabdruck aus „Unser Egerland“, 37. Jahrgang, 1933, Heft 3 und 4, str. 3–14.

⁵⁴ Z. FIALA, J. ŠEBÁNEK, Z. HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, str. 177–186.

anno 1116 ad annum 1784.⁵⁵ Protože se nejedná o dílo ryze úřední, obsahuje totiž nejen nařízení, ale i indicie k vlastním dějinám řádu (vznik nových konventů, jejich připojení k řádu, personální změny a jiné), zařadil jsem jej až na konec části o úředních pramenech.

Statuta jsou členěna podle jednotlivých let a neobsahují jen výsledky tzv. generální kapituly cisterciáckého řádu, ale i písemnosti adresované přímo řádu od nejrůznějších významných vydavatelů/autorit tehdejší doby, konkrétně papežů, římských panovníků, kteří z pozice světské moci brali v ochranu a potvrzovali privilegia nově vzniklých klášterů. Je zde zachycena i korespondence cisterciáků s příslušníky jiných církevních řádů, jmenovitě např. sv. Bernarda z Clairvaux s představeným benediktinské kláštera v Cluny Petrem Ctihodným. Na úvod je pak uveden přepis dokumentu zvaný *Charta caritatis*, vlastní „ústavy“ cisterciáckého řádu.⁵⁶

1.3.2. Prameny narativní povahy vydané i nevydané

Pro dějiny valdsaského kláštera jsem čerpal jak z pramenů, které jsou již edičně zpracovány, hlavně starších prací z důvodu jejich uložení a přístupnosti, tak i z pramenů doby raného i pozdějšího novověku. Ty novější jsem pak zakomponoval z důvodu jejich reflexe a zachycení látky, která je sama o sobě starší, ale dochovala se do časů, kdy novější narativní prameny vznikaly.⁵⁷ Výklad začnu nejdříve u nejstarších památek ze středověkého období, pak postupně navážina mladší prameny. Na začátku podotýkám, že jde o hlavní a nosné prameny pro dějiny valdsaského kláštera, takže zde uvádím pouze základní nástin.

Pro středověkou literaturu valdsaského kláštera je významným dílem tzv. *Fundatio monasterii Waldsassensis*, první legenda a nejstarší literární text o původu kláštera. Byla sepsána podle shody dosavadních badatelů ne dříve než před polovinou 13. století, spíše však až někdy v průběhu jeho druhé poloviny, či dokonce až na

⁵⁵ *Statuta capitulorum generalium ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786*, Tomi I–VIII., ed. J. M. CANIVEZ, Louvain 1933–1941.

⁵⁶ Viz úvod, poznámka 12. Další vydání též v periodiku *La Documentation Cistercienne*.

⁵⁷ Mluvím zde o literárním zpracování původní valdsaské zakladatelské legendy, která měla vzniknout v druhé polovině 13. století, ale jádro jejího příběhu je obsaženo ještě v práci z roku 1640 o pamětihodných činech cisterciáckých opatů, v části věnované klášteru ve Valdsasích. To přináší jednoznačný důkaz nejen o známosti této legendy, ale i o živém předávání konkrétní literární látky v povědomí příslušníků společenství, pro které byla práce (legenda) napsána.

přelomu 13. a 14. století.⁵⁸ Jedná se o vcelku krátký text, který přináší základní středověké prozaické motivy o vině a trestu, pokání a o založení kláštera jako aktu smíření s Bohem. Hlavními postavami jsou Gerwik von Wollmundstein, první údajný opat/převor, markrabě Děpolt III. z Vohburku, fundátor, a řezenský biskup Konrád II.

Další prameny jsou pak zachovány ve sbírce „*Sammlung Clm 1091*“ v Bayerische Staatsbibliothek v Mnichově.⁵⁹ Tato sbírka obsahuje jedno latinské a druhé německé literární dílo. První je tzv. „*Series et chronica abbatum*“, seznam opatů a jejich činů. Druhé dílo je pak sbírka zázraků neboli *Mirakelsammlung*, v originálním znění „*De Vita venerabilium monachorum monasterii sui Liber*“. Autorem je opat Jan III. z Lokte, také mimochodem autor další legendy o založení Valdsas. *Mirakelsammlung*⁶⁰ je práce kompilačního charakteru. Jan podle výsledků bádání německých historiků sesbíral starší texty o životě a zázracích valdsaských mnichů v klášteře a literárně je spojil dohromady.⁶¹

Další legenda o založení je tzv. *Fundatio teutonicalis* z pera Jana III.⁶² Byla napsána pro členy konventu, hosty a příchozí. *Fundatio teutonicalis* i *Mirakelsammlung* vznikly někdy na počátku 14. století, kdy, jak uvádí Schrott, byl klášter na mocenském i majetkovém vrcholu. To poté symbolizovala i doba úřadu opata Jana III. v letech 1310–1323.

Pro vlastní dějiny kláštera je pak nejdůležitější kronika sepsaná na počátku 16. století mnichem Otou, která se nazývá *Chronicon Waldsassense*, celým názvem *Otonis chronicon Waldsassense*.⁶³ Cenná je díky několika aspektům. Jednak pojednává o celých dějinách kláštera od jeho vzniku až do konce 15. století, čímž pokrývá celý úsek středověkých dějin. Velmi vítanou pomocí je rozdělení kroniky na dvě části. V první,

⁵⁸ Soudí tak nejen G. Schrott, ale i editor legendy Oswald Holder-Egger v ediční předmluvě. *MGH Scriptores II/15*, str. 1088–89.

⁵⁹ G. SCHROTT, *Der unermässliche Schatz deren Büchereen*, str. 16–17.

⁶⁰ Rukopis se nachází v kodexu univerzitní knihovny v Basileji, čerpal jsem ovšem z jediného dalšího zdroje kromě rukopisu, a to z raně novověké edice *Bibliotheca antiquo-nova, hoc est: collectio veterum quorundam et recentiorum opusculorum asceticorum, quae hucusque in variis MSS, codicibus et bibliothecis delituerunt, Tomus VIII*, ed. Joannis Conradus PEEZIUS, Ratisbonae 1725, str. 467–490.

⁶¹ Látku *Series et chronica abbatum* zpracoval Franz BINHACK, přičemž její závěry uveřejnil v práci: *Cistercienser-Abtei und des Stiftes Waldsassen von 1507 bis 1648*, Eichstätt 1891, str. 70–84, soupis opatů s vylíčením jejich vlády od roku 1133 až do léta 1537.

⁶² G. SCHROTT, *Der unermässliche Schatz deren Büchereen*, str. 20–21, edice *Fundatio teutonicalis Bayerische Bibliothek I*, 1978, str. 710–714.

⁶³ SOKA Cheb, f. *Sbírka zlomků rukopisů a starých tisků (1366–1900)*.

Pars anterior,⁶⁴ je popsán valdsaský klášter, jeho fundace, okolí i osobnosti spjaté s historií kláštera. Také je zde pojednání o ostatních cisterciáckých kláštorech. Druhá část, *Pars posterior*,⁶⁵ je tvořena výčtem jednotlivých opatů s dobou jejich opatského úřadu a popisem jejich života. Ota zajisté čerpal ze staršího pramene *Series et chronica abbatum*, jemu určitě známého, přičemž se jedná o první souborný záznam o opatech valdsaského kláštera, za jehož autora je pokládán Jan III. z Lokte. Jedná se o dobrou pomůcku pro srovnání opatů např. s listinami a poté pro stanovení jejich přesné vlády a jejího průběhu.

Kronika vyšla péčí dvorního knihovníka bavorského vévody Maxmiliána III. Andrea Felixe von Oefeleho roku 1763 v osvícenecké edici *Rerum Boicarum scriptores*. Samotná kronika se pak dochovala v papírovém kodexu (*Papiercodex Clm 2302*), rovněž v Bavorské státní knihovně v Mnichově.⁶⁶

Z důvodu úplnosti je potřeba zmínit i práce, které pro středověké dějiny nemají přímý přínos, protože vznikly v období raného novověku a pojednávají jen o době raně novověké. Jde o *Chronicon Waldsassense ab anno 1507 usque ad 1560* od člena cisterciáckého řádu a profesora Tadeáše Paura.⁶⁷ Jde o pokračování *Otonis Chronicon Waldsassense*. Začíná rokem, kde Ota končí, a poněkud zavádějící je shodný název. Obsahuje též dějiny kláštera od jeho založení a uveden je i seznam opatů. Zjistit, zda se v provedení liší od Otovy kroniky, by vyžadovalo další zkoumání, které však již přesahuje tematické a časové cíle této práce.

O tom, jak žila zakladatelská legenda a jak byla využívána díla starší valdsaské historiografie, svědčí práce Gaspara Jongelina *Notitiae abbatiarum ordinis cisterciensis per universum orbem*.⁶⁸ Kromě hrubého nástinu legendy o založení a stručných dějin je druhá část práce vyplněna soupisem opatů, přičemž údaje autor čerpal z *Series et chronica abbatum* a také z mladší *Otonis chronicon Waldsassense*. Ottovo členění je pak vcelku důsledně dodržováno i u Jongelina, včetně prvních neurčitých zpráv o prvních třech nedoložených opatech.⁶⁹

⁶⁴ *Tamtéž*, str. 53–63.

⁶⁵ *Tamtéž*, str. 64–82.

⁶⁶ G. SCHROTT, *Der unermässliche Schatz deren Bücherehen*, str. 17.

⁶⁷ Thaddäus Paur byl cisterciáckým kazatelem a pedagogem, žil v letech 1739 až 1795.

⁶⁸ NK ČR, Oddělení rukopisů a starých tisků, G. JONGELINUS, *Notitiae abbatiarum ordinis Cisterciensis per universum orbem*, Coloniae Agrippinae 1640, *Liber III*, str. 3–12.

⁶⁹ Proto je nutné zacházet se seznamem opatů neobyčejně opatrně, včetně datace, která není Jongelinem podložena a kolísá.

Prací právně-narativního typu je pak odborně pojmenovaná práce *Elucidatio exemptionis et jurisdictionis sacri ordinis cisterciensis*.⁷⁰ Na základě vložených dokumentů, tedy papežských bul, kánonů obecných i provinciálních synodů, právních sbírek kanonického práva je zde vymezena vlastní soudní a právní moc kláštera a představeného diecéze, biskupa, jako člena církevní hierarchie.

Je zajímavé nakonec uvést podle Schrotta nezachované prameny. Jsou to spisy valdsaského opata Hermanna z počátku 13. století (v úřadu v letech 1212–1220). Jeho *Erbauungsbuch über die Engel* dokumentoval majetkové přírůstky kláštera během jeho osmiletého řízení. Dnes je spis nezvěstný, či lépe řečeno není znám další rukopis tohoto díla.⁷¹

⁷⁰ NK ČR, Oddělení rukopisů a starých tisků, H. BURGHOFF, *Elucidatio exemptionis et jurisdictionis sacri ordinis Cisterciensis, Waldsassen 1729*.

⁷¹ G. SCHROTT, *Der unermässliche Schatz deren Büchereen*, str. 22.

2. Přehled literatury

Tato krátká kapitolka se zabývá přehledem české a německé literatury týkající se valdsaského kláštera. Jako bylo nemožné projít všechny prameny, hlavně u listinného materiálu, je i tento přehled literatury jen základní a omezuje se na nejdůležitější tituly. Také je třeba dodat, že se bude jednat pouze o přehled, tedy že rozbor knih a zisk údajů z těchto prací jsoučástí vlastních dějin kláštera. Zde proto provedu jen výčet a krátký popis. Jako u pramenů, též i literaturu dělím na dva oddíly. První bude kratší a jeho obsah budou tvořit česká díla. Druhý oddíl pak bude pojednávat o cizojazyčné literatuře, majoritně zastoupené německy psanými pracemi ze sudetoněmeckých oblastí.

2.1. Práce české provenience

S ohledem na téma je vcelku pochopitelné, že české literatury je poněkud méně. Autorů, kteří by se zajímali o samotné Valdsasy, je poměrně málo. Více se tak objevují práce o chebském regionu a městě Chebu. Proto začnu nejdříve se jménem velkého odborníka na Chebsko a štaufskou dynastii Františkem Kubů, pracovníkem muzea města Prachatic. Napsal několik důležitých prací o osidlování Chebska a jeho správě a nevynechal ani klášter Valdsasy. Jmenujme proto práce: *Chebský městský stát: Počátky a vrcholné období do konce 16. století*,⁷² o dějinách a vývoji města Chebu, dále příspěvek do sborníku z konference v Kutné Hoře *Das Kloster Waldsassen und Böhmen*,⁷³ a *Podíl štaufské ministeriality na osídlení Chebska ve 12. a 13. století*. Dalším badatelem je Karel Nejděl, zejména jeho příspěvek v *Historickém sborníku Karlovarska* z roku 1955 s názvem: *Počátky a kolonizace valdsaského kláštera a germanizace Karlovarského kraje*.⁷⁴ Výše zmíněné práce však plně neposkytují dějiny Valdsas, zabývají se především rolí kláštera jako kolonizátora a postihují spíše jeho vztahy k českému prostředí.

⁷² F. KUBŮ, *Chebský městský stát: Počátky a vrcholné období do konce 16. století*, České Budějovice 2006.

⁷³ Týž, *Das Kloster Waldsassen und Böhmen, Cîteaux 47*, 1996, str. 79–89.

Týž, *Podíl štaufské ministeriality na osídlení Chebska ve 12. a 13. století*, in: *Minulostí západočeského kraje 18*, 1981, str. 169–183.

⁷⁴ Karel NEJDL, *Počátky a kolonizace valdsaského kláštera a germanizace Karlovarského kraje*, in: *Historický sborník Karlovarska*, Karlovy Vary 1955, str. 56–76.

Málo známou, ale velmi přínosnou, je diplomová práce Hany Urbanové z roku 2001.⁷⁵ Autorka se zabývá jak vlastními fundacemi jmenovaných domů, tak i kontakty a spojeními mezi těmito kláštery, včetně jejich postavení v celořádové struktuře a jejich významu pro cisterciácké kláštery v českém státě, neboť právě tyto tři kláštery jsou matkami (zakladatelkami) českých cisterciáckých domů.

Doklady k vizitačním protokolům cisterciáckých klášterů poskytuje Radka Lomičková ve své práci: *Za klášterními zdmi. Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ze 14. století*.⁷⁶ Poslední a dle mého názoru největší současnou odbornicí na cisterciácký řád je Kateřina Charvátová. Čerpám hlavně ze třetího dílu její trojdílné práce o dějinách cisterciáckého řádu v Čechách.⁷⁷ Kromě prvotního a základního seznámení jsem zde čerpal i informace a odkazy o literatuře a pramenech. Práce je přínosná a užitečná i díky poctivému a podrobnému poznámkovému aparátu.

Posledním dílem je populárně-vědecká práce o Cîteaux a Burgundsku od Milana Kameníka, kterého přivedl k lásce k Cîteaux jeho pobyt ve Francii. Jde o *Burgundsko/kraj mnichů*.⁷⁸ Práce je cenná díky odkazům na francouzskou literaturu, jinak však dílo nepřináší žádné nové poznatky.

Nakonec uvádím dvě práce kompendiálního typu, známou *Encyklopedii českých klášterů*⁷⁹ od Pavla Vlčka, Petra Sommera, Dušana Foltýna a práci archiváře a heraldika Milana Bubna *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, cisterciáci jsou v části druhé, 2. svazek.⁸⁰ Citované práce obsahují základní rozdělení a charakteristiku řádů od jiných katolických církevních společenství. O cisterciáckém řádu a jeho stručných dějinách v českých zemích i s prameny, které jsou uloženy v českých archivech (podobně i pro jiné řády), pojednává studie ve Sborníku archivních prací od Josefa Svátka.⁸¹

⁷⁵ Hana URBANOVÁ, *Ebrach, Langheim, Waldsassen – mateřské kláštery českých cisterciáckých řádových domů*, PedF UK 2001.

⁷⁶ Radka LOMIČKOVÁ, *Za klášterními zdmi. Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ze 14. století*, in: *Medievala Historica Bohemica 11*, 2007, str. 153–154.

⁷⁷ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420 III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*, Praha 2009.

⁷⁸ Milan KAMENÍK, *Burgundsko/kraj mnichů. Cîteaux a Bernard z Clairvaux*, Praha 2002.

⁷⁹ Pavel VLČEK, Petr SOMMER, Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů I*, Praha 1997.

⁸⁰ Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích II, 2. svazek*, Praha 2006.

⁸¹ Josef SVÁTEK, *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy*, SAP XX, Praha 1970, str. 503–624

2.2. Německy psané práce⁸²

Zde uvedu skutečně z prostorových důvodů jen výběr německé literatury. Prvním autorem činným v druhé polovině 19. století byl Heinrich Gradl. Kromě jednoduché, nedokončené edice k památkám Chebska do roku 1322 napsal též Gradl dílo *Waldsassener Gebiet in Böhmen*.⁸³ Dále je editorem díla, které by mohlo též přinést určité indicie k Valdsasům, a to *Die Chroniken der Stadt Eger* z roku 1884. Pro dějiny a fondy archivu města Chebu je vhodná práce od Heriberta Sturma.⁸⁴

Plodným badatelem a historikem pro dějiny a literaturu Valdsas je Rudolf Langhammer. Jeho práce představují základní kameny pro práci o dějinách Valdsas, i díky tomu, že tento autor popsal i jednotlivé prameny a zajímal se o pramenovědu. Základní práce jsou: *Kloster und Stadt*⁸⁵ a *Waldsassener Salbuch aus dem Endedes 14. Jahrhunderts*.⁸⁶

K dějinám osídlení přispěl také Hans Muggenthaler v jeho *Kolonisatorische und Wirtschaftliche Tätigkeit eines Deutschen Zisterzienserklosters im XII. und XIII. Jahrhundert*, práci, která je v českých knihovnách jen těžko k dostání.⁸⁷ O cisterciáckých kláštorech v Bavorsku pak píše Edgar Krausen v práci *Die Klöster des Zisterzienserordens in Bayern*.⁸⁸ V ní popisuje v krátkých příspěvcích dějiny cisterciáckých klášterů v původním historickém Bavorsku. Cenné je zvláště pro podrobný soupis pramenů a literatury. Podobného typu je i další práce od Klause Wolenberga o cisterciáckých konventech v Bavorsku, Frankách a Švábsku *Die Zisterzienser in Altbayern, Franken und Schwaben* z roku 1988.

Vydavatelem starých kronik a autorem, který se detailně zabývá Valdsasy, je Franz Binhack. Uvedu jen výběr z jeho díla. Vydal dvojdílnou práci o valdsaských opatech: *Die Äbte des Cisterzienser-Stiftes Waldsassen von 1133 bis 1506*. Práce pro vědecké zpracování valdsaských opatů a doby jejich úřadu. Druhé dílo se věnuje (navzdory názvu) vytištěným i netištěným pramenům, relevantním jak pro novověké, tak i pro středověké období kláštera, a celý název tak vypovídá o hlavním obsahu díla,

⁸² Myšleno podle jazykového kritéria, tedy zda je práce psána původně česky či německy, i když vyšla v Čechách, u některých v době svého vydání v Českém království.

⁸³ H. GRADL, *Waldsassener Gebiet in Böhmen*, 1882.

⁸⁴ Heribert STURM, *Das Archiv der Stadt Eger*, Eger 1936.

⁸⁵ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, Eger 1936.

⁸⁶ Bližší popis v oddíle o úředních pramenech.

⁸⁷ Hans MUGGENTHALER, *Kolonisatorische und Wirtschaftliche Tätigkeit eines Deutschen Zisterzienserklosters im XII. und XIII. Jahrhundert*, München 1924. Stejný autor vydal též práci o osídlení Českého lesa z roku 1929.

⁸⁸ Edgar KRAUSEN, *Die Klöster des Zisterzienserordens in Bayern*, München-Pasing 1953.

konkrétně: *Geschichte der Cistercienser-Abtei und des Stiftes Waldsassen von 1507 bis 1648 nach gedruckten und ungedruckten Quellen*.⁸⁹ Jde o dílo faktograficky bohaté, které již podle názvu bude obsahovat prameny a cenné informace, které prameny byly vytištěny a které ne. Což zajisté usnadní práci při jejich zpracovávání. Nachází se zde i seznam opatů kláštera.

O pramenech a jejich zpracování píše též Johann Baptist Brenner v práci *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*.⁹⁰ Dílo bylo ale sepsáno již roku 1837, proto by nebylo na škodu ho porovnat s Binhackovým *Die Geschichte*, které je o necelých 60 let mladší. O valdsaské knihovně pojednává práce Edgara Baumgartla s názvem *Stiftsbibliothek Waldsassen* z roku 1988⁹¹ a autor se věnuje též duchovnímu životu valdsaského konventu v díle *Cisterciensische Geistigkeit am Beginn der Aufklärung*.

O postavě Jana III. z Lokte a kláštera píše Mauritius Linder: *Heimatliche Geschichtsbilder. Abt Johannes III. und das Stift Waldsassen*.⁹² K poznání jeho života přispěl i jiný autor, píšící ve stejné době jako Linder, tj. ve třicátých letech 20. století, a to Engelbert Krebs prací *Johannes von Waldassen. De vita venerabilium monachorum monasterii sui*, vydanou v druhém svazku *Die deutsche Literatur des Mittelalters Verfasserlexikon*, od Wolfganga Stammlera.

O pramenech a literatuře obsáhle pojednává odborník na cisterciáky, a Valdsasy zvláště, Georg Schrott. Budu u něj citovat rovněž pouze dvě práce, byť jich sepsal mnohem více. První je pojednání o díle Jana III. *Das Mirakelbuch von Abt Johannes III. Eine Quelle für das Alltags- und Geistesleben im spätmittelalterlichen Waldsassen*, z roku 1997. Druhé dílo je pak základní zdroj a opora mé práce: již mnohokrát zmiňovaný *Der unermässliche Schatz deren Büchereien*. Zde je s německou důkladností a pilností sepsána snad téměř veškerá známá literatura a prameny o valdsaském klášteře, jsou členěny do dvou oddílů, tedy na vlastní prameny a sekundární literaturu.

Práci povahy encyklopedické je souborné dílo katolického církevního historika Maxe Heimbuchera o řádech a kongregacích katolické církve. Jde o práci faktograficky hutnou, která mapuje řády a jejich kláštery, majetky, život a představitele. Na údaje

⁸⁹ F. BINHACK, *Cistercienser-Abtei und des Stiftes Waldsassen von 1507 bis 1648*, Eichstätt 1891, str. 70–84.

⁹⁰ Johann Babtist BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, Nürnberg 1837.

⁹¹ Edgar BAUMGARTL, *Stiftsbibliothek Waldsassen*, München-Zürich 1988.

⁹² Mauritius LINDER, *Heimatliche Geschichtsbilder. Abt Johannes III. und das Stift Waldsassen*, Waldsassen 1930.

bohatá je část věnovaná cisterciákům. Předně data fundací jednotlivých cisterciáckých klášterů v časově vzestupné řadě, kde lze nalézt seznam klášterů a jejich data založení.⁹³

Poslední položkou v tomto malém výběru literatury je práce (podle délky spíše studie či příspěvek) od Johanna Müllera o cisterciáckém hnutí ve 12. století, které vysvětluje oblibu a jakýsi módní trend cisterciáků u světské nobility, můžeme-li to tímto způsobem nazvat.⁹⁴

Z načrtnutého popisu základních prací, které pojednávají přímo o dějinách valdsaského kláštera nebo o regionu, ve kterém se klášter nachází, je zřejmé, že většina důležitých děl pro klášterní dějiny byla napsána zhruba v rozmezí let 1880 až 1930 a že mluvíme o německých pracích. Na jejich základě, ovšem s mnoha doplněními a korekcemi získanými přímým studiem pramenů se bude odvíjet můj vlastní výklad o dějinách valdsaského konventu. Od jeho založení až do roku 1420. K tomu je nutné připojit i regiony, kam až sahají děje kláštera, nejvíce pak na česko-německé pomezí.

⁹³ Max Josef HEIMBUCHER, *Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, Paderborn 1933–1934.

⁹⁴ Johannes MÜLLER, *Die Zisterzienser und die Pauperes Christi-Bewegung des 11. und 12. Jahrhunderts*, in: *Das geistliche Erbe* (Angelika Lozar, Hg.), Berlin 2003.

3. Založení kláštera a vznik konventu

3.1. Cisterciácká klášterní reforma jako reakce na vývoj v Cluny

3.1.1. Poměry v Evropě ve 12. století. Nová vlna reformních hnutí a následky clunyjské reformy

Pro současníka žijícího na evropském území v první polovině 12. století by muselo být velmi udivující, pokud by byl schopen porovnat náboženský i světský vývoj evropského kontinentu s dobou, která předcházela jeho životu o zhruba polovinu století dříve. Není cílem této práce se nějak významněji věnovat náboženským proměnám na přelomu 11. a 12. století, ale některé základní tendence změn v řádovém a mnišském životě musí být pro úplnost zmíněny.⁹⁵

V poslední dekádě 11. století můžeme mluvit o dokončení první fáze christianizace střední Evropy. I když nebyla v řadě oblastí a státních útvarech křesťanská víra plně zakořeněna, významná část společnosti, označovaná jako elity, již křesťanství přijala a postupně se víra šíří i do nižších pater raně středověké společnosti. Pro okrajové prostory německých částí Říše pak platí následující premisa. Tato území, konkrétně Bavorsko, oblasti dnešního Rakouska, Durynsko a Sasko byly připojeny k Říši (historicky franské a později východofranské) a christianizovány již v průběhu 8. a 9. století. Souvisí s tím i založení misijních biskupství, která měla za úkol šířit víru do slovanského, a tedy i pohanského prostoru.⁹⁶

Úkolem misie, hojně podporované z Říma, bylo nejen vyvést samotné obyvatelstvo z „bludů“ pohanských kultů, ale i připojit místní vládcy do svazku a společenství křesťanských, a tedy Bohem uznaných panovníků. Tyto tendence tak můžeme vysledovat jak v ryze českých poměrech, myšleny jsou zde snahy o skutečné vymýcení pohanství,⁹⁷ tak i v německých oblastech Říše, které sousedily s pohanským světem.

⁹⁵ Základní prací pro dějiny mnišství a jeho vývoj v Evropě je často citovaná práce od Hughy LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, Praha 2001, str. 171–196, partie o vzniku cisterciáckého řádu. Možno použít i soubornou práci od Karla Suso FRANKA, *Dějiny křesťanského mnišství*, Praha 2003.

⁹⁶ Biskupství pasovské bylo správně podřízeno arcibiskupství v Salcburku a řezenské biskupství náležející pod arcibiskupství v Mohuči.

⁹⁷ Známý příklad tzv. Břetislavových dekretů z roku 1039 prohlášených na výpravě v polském Hnězdně. KOSMAS, *Chronica Boemorum*, FRB II, str. 72–75. Nepoukazují zde na jejich právní význam, ale na jejich obsah, který zřetelně zachycuje nešvary v českém prostředí a

Christianizaci tak neuskutečňovali jen misionáři-kněží, ale důležitou podporu jim měla poskytovat i síť klášterů, které tvořily opěrné body a výspy křesťanského světa. V kláštorech také byly vytvářeny nástroje pro vlastní christianizaci, tedy opisy knih církevní povahy, neboť obrácení na víru mělo probíhat v první řadě slovem, a nikoli mečem a ohněm, jak k tomu v mnoha případech souběžně docházelo.

Situace se na konci 11. a počátku 12. století změnila k lepšímu, nikoli však dostatečně. V předchozích odstavcích jsem velmi zhruba zmínil základní rysy šíření křesťanské víry. Když se obrátíme od pohanského východu (vyjma oblasti Byzance) zpět na křesťanský západ, snadno spatříme problémy a komplikace, které s sebou tato doba přinášela. Předně stav vlastního mnišského života v Evropě. Po mohutném rozrodu a unifikaci řádového křesťanství v Evropě v 9. až 11. století, přičemž tento proces byl započat na koncilu v Cáchách, svolaném franským králem Ludvíkem I. Pobožným, se církev ocitla v krizi.⁹⁸ Náboženský zápal a tažení pro šíření (či znovunavrácení) víry pomocí meče v křižáctvích do svaté země či islámských oblastí Iberského poloostrova, přinesl i rozdmýchání nové spirituality a zbožnosti uvnitř církve, přičemž se počalo více poukazovat na špatné a nevhodné jevy v obecné církvi.⁹⁹

Pokud musíme zmínit, velmi zhruba, vlastní skutečné důvody pro vznik nových řádů, hlavně pak cisterciáckého, do jehož struktury byl přivtělen i valdsaský klášter, stojí na prvním místě snaha po reformování stávajících mnišských komunit cenobitského typu. V Evropě se již od samého vzniku mnišství jako specifického typu života křesťana, hlavně pak laika, objevuje i druhý typ mnišského života v jeho neorganizované podobě, tedy anachoretismu neboli eremitství. Je reprezentován

v mladé české katolické církvi. Proti podobným neřestem brojili i někteří mniši a členové řádů, protože neuspokojivý stav nepanoval nejen v laické církvi, ale také v řádové.

⁹⁸ Pro politicko-mocenský význam koncilu více, Francis RAPP, *Svatá říše římská národa německého*, Praha 2007, str. 16. Pro sjednocení různých mnišských komunit v tehdejší franské říši přispěl král Ludvík I. řečený Pobožný. Na koncilu v Cáchách v letech 816–819, za podpory opata Benedikta z Aniane, který přepracoval a uspořádal Benediktovu řeholi jako základní dílo pro organizaci klášterního života v západní Evropě, prosadil církevní reformu tehdejší církve. I když není možné mluvit ihned o jednotném benediktinském řádu, došlo k postupnému sjednocení do té doby rozdílného klášterního života. Každý konvent se totiž do reformy řídil vlastními pravidly (řeholí).

⁹⁹ Nedodržování církevních předpisů, tedy hlavně desatera, nesevěčení svátků, nedostatečné poskytování církevních svátostí či „jenom“ hříšných život. K pokoře, chudobě a ctnostem nabádá sv. Bernard z Clairvaux, opat a učitel církve ve svých spisech: *O stupních pokory a pýchy. Chvály panenské Matky*, Praha 1999. Pouze první část, Chvály jsou již dílem homiletickým o milosrdenství Panny Marie. Dále jeho korespondence (výtah, nikoli samotné dopisy) s opatem v Cluny, sv. Petrem Ctihodným, *Dějiny středověkého mnišství*, str. 197–201.

skupinkami či společenstvími zbožných laiků, kteří se snaží navrátit k původním ideálům prvotní církve jako společenství řádných křesťanů pod mocí sv. Petra, který byl učiněn lidským správcem církve na zemi, pověřeným od samotného Krista.¹⁰⁰ Do oněch skupin patří hnutí beghardů či zbožných bekyň, hlavně ve Francii, tzv. humilliátů zvláště v italských oblastech, především v Lombardii, a hnutí tzv. lyonských chudých Petra Valdese.¹⁰¹

Nás však bude zajímat vývoj v rámci řeholního života, a to u největšího řádu té doby, řádu sv. Benedikta z Nursie.¹⁰² Panuje velmi rozšířená představa, zvláště mezi laickou veřejností, že benediktinský řád v Evropě byl v době raného středověku od koncilu v Cáchách konaného v letech 816–819 řízen jednotně a z jednoho centra. Jde však o názor mylný, respektive nepřesný ve své generalizaci. I když v pozdější době, od počátku 10. století můžeme sledovat náběhy pro sjednocení klášterů zachovávajících observanci Benediktovy řehole, o úplné jednotě zde nemůže být řeč.

Reforma, označovaná podle svého centra jako clunyská, představuje v západním pojetí mnišství první pokus o unifikaci řádového života. Klášter v Cluny, bohatém kraji Burgundska, byl založen roku 910.¹⁰³ Jeho zakladatelem byl vévoda Vilém Akvitánský, který obdaroval klášter pozemky, a navíc, v této době novum, jej vyjmul z moci svých nástupců, čímž jim odejmul moc tzv. patronátního práva. Klášter tak měl volné ruce k vlastnímu rozvoji a nebyl zatěžován ze strany patronů. V následujících letech, v průběhu 10. a hlavně 11. století za úřadu opata Hugona, se klášter stal hlavním centrem řádu benediktinů, přičemž o jeho moci hovoří i velkolepá bazilika (respektive její třetí finální přestavba), dnes dochovaná jen v torzu.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Evangelium secundum Mattheum, 16: 18: „*et ego dico tibi quia es Petrus et super hanc petram aedificabo ecclesiam meam et portae inferi non praevallebunt adversum eam...*“, *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem*, Stuttgart 1983, str. 1551.

¹⁰¹ Není cílem této práce dále rozebírat jiná hnutí křesťanské Evropy 12. století, ať už aprobované církví a papežským stolcem, Řád menších bratří, nebo hnutí potlačená, např. albigenské/katarské.

¹⁰² O životě tohoto světce, který byl rovněž u cisterciáků ve velké úctě, nás spravuje oficiální životopis sv. Benedikt v Dialozích od papeže Řehoře I. Velikého. Možno užít i českého vydání životopisu: Řehoř I. Veliký, *Život sv. Otce Benedikta*, Praha 1995.

¹⁰³ Rok je nejistý, neboť není jistota o pravosti zakládací listiny, jestliže však listina vůbec existuje. Identický problém se objevuje i v případě Valdsas. Podobně jako u jiných starých klášterů benediktinského řádu (většinou) neexistují zakládací listiny. Např. Saint-Gallen či Fulda. Jestliže se pak listina přece jen objeví, jde o falzifikát z pozdějších dob, který si často samy kláštery nechaly zhotovit na podporu svých práv. O případu břevnovského kláštera jsem se již zmínil.

¹⁰⁴ Zobrazení s popisem bazilikálního klášterního kostela, označovaného jako Cluny III, lze nalézt v známé encyklopedii umění, kde jsem také čerpal architektonické termíny. José

Moc a světská nádhera vytvořily v tehdejších benediktinských konventech nejen kladné reakce na sílu a pozemskou krásu klášterů sv. Benedikta, které činily toto pro větší slávu boží.¹⁰⁵ Objevily se též negativní reakce bratrů, kteří se rozhodli učinit světskému pozlátku přítrž. Ne však plánovaným odchodem či roztržkou s vlastním řádem. Snažili se jen žít ctnostný a pokorný život v prostotě a jednoduchosti. Tyto motivy, včetně jejich (myšleno cisterciáků) poměru k majetku a jeho využití, představovaly hlavní nosné pilíře nového řádu mnichů z Cîteaux.¹⁰⁶ Kdo byl hlavní oporou, a tedy neoficiálně zakladatelem nového řádu, byť ne s úmyslem založit nový řád, jen se pokusit o nápravu zevnitř, je popsáno v další části práce. Byl jím v první řadě sv. Robert z Molesme.

3.1.2. Založení cisterciáckého řádu. Počátky Valdsas v kontextu cisterciáckého řádu

Sv. Robert z Molesme (1028–1111) byl původně mnichem benediktinského řádu. Jako jiní jeho současníci nesouhlasil s tehdejším životem mnichů z Cluny. Mezi důvody, které objektivně uváděl, byl především velký přepych při celebrování mše a životní podmínky mnichů. Proto se rozhodl sám navrátit k původním, jak tehdy někteří věřili, pravým ctnostem mnichů z dob raného období křesťanské církve a mnišství a připodobnit se mnichům-poustevníkům či raným cenobitským společenstvím v pouštích Egypta či Palestiny.¹⁰⁷

Jako jiní významní muži církve i sv. Robert pocházel z urozené šlechtické rodiny, čímž naplňoval jistou pro církev neslavnou skutečnost, že světské poměry kandidátů na církevní posty vytvářely schůdnější cestu k dané pozici. Byl synem šlechtice z kraje Champagne a do kláštera se dostal již v mládí. Během svého života zastával několikrát pozici představeného kláštera, a prokázal tak své kvality. Nejdříve vedl po čtyři roky benediktinské opatství clunyjské reformy v Saint Michelle de Torenne.

PIJOAN, *Dějiny umění, svazek III*, Praha 1978, str. 229–258, obrázek chrámu v Cluny na str. 238 s popisem.

¹⁰⁵ Roland FRÖHLICH, *2000 let dějin církve*, Praha 1999, str. 84–85.

¹⁰⁶ Klíčové poslání a povinnosti cisterciáků jsou obsaženy ve spise *Carta charitatis* (Listina lásky/vážnosti). Sepsána dle tradice řádu třetím opatem Cîteaux Štěpánem Hardingem a uchovávána jako hlavní dokument vlastní cisterciácké identity. Významem srovnatelná s Benediktovou řeholí.

¹⁰⁷ Dle mnišské tradice je anachoretský způsob kontemplativního života ceněn více než způsob kolektivní/cenobitský. Řada mnichů tak vytvářela jakési přechodná společenství mnichů-laiků, kteří žili odděleně o samotě, ovšem v rámci volných společenství, a tak vytvářeli sbor poustevníků v poustevnách. H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, str. 9–15.

Protože však mniši ze Saint Michelle nežili podle představ sv. Roberta, odešel z tohoto kláštera s hrstkou věrných a zakložil nový klášter v Molesme v diecézi Langres roku 1075.¹⁰⁸ Již tam se snad potkal s dalšími představiteli pozdějšího řádu cisterciáků, konkrétně Alberichem a Štěpánem Hardingem. Podle jmen šlo o muže pocházející z Anglie, Harding byl zcela nepochybně Anglosas. Klášter v Molesme, od nějž má Robert svoje přízvisko, však nebyl prvním klášteřem nového řádu. Mluvíme zde o benediktinském konventu, který byl součástí řádu sv. Benedikta a navíc se sám řídil plně řeholí sv. Benedikta a i liturgie zde probíhala v obdobné formě jako u jiných benediktinských opatství. Že se však jednalo o klášter nového typu, potvrzuje i fakt, že se v Molesme zastavil okolo roku 1082 sv. Bruno z Kolína, muž přísné povahy a zakladatel řádu kartuziánů, kteří s úspěchem kombinovali prvky eremitského a anachoretského mnišství.¹⁰⁹

Můžeme se jen domnívat, proč se sv. Robert rozhodl po zhruba 15 letech hledat nové místo pro nový vzorný konvent. Tradiční výklad poskytující nám typické důvody pro úpadek morálky a hříšný život spolubratrů je vcelku dobře pochopitelný. Jisté logické vysvětlení, v kterém osobně spatřuji hlavní důvod pro nutnost nalezení nového místa pro mnišský způsob žití, je potřeba nového umístění pro konvent daleko od veškeré lidské společnosti, a tím eliminovat nepříznivé vlivy světské části světa. Pryč z míst, která jsou osídlena a kde není boží moc vidět tak dobře jako na místech, která jsou neobydlena.¹¹⁰ V místech budoucího kláštera vskutku vládla příroda a na konci 11. století šlo o neobydlené prostředí, plné močálů a stojaté vody, takže též ze zdravotních důvodů nebyla oblast vhodná pro lidské žití.

Rozhodování trvalo sv. Robertovi asi poněkud delší čas, neboť nový klášter v Cîteaux nebyl založen dříve než v roce 1098, dle tradice řádu 21. března, což je však podezřelé datum z důvodu paralely k jednomu z možných dat jarní rovnodennosti.¹¹¹ Nový klášter—*novum claustrum*, byl ovšem založen s povolením lyonského arcibiskupa Huga, jehož souhlas byl pro usazení skupiny mnichů, navíc opouštějící svévolně svůj

¹⁰⁸ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, str. 13.

¹⁰⁹ Rastislav KOŽIAK, Vincent MÚCSKA, *Rehole a kláštery v středověku*, Banská Bystrica, Bratislava 2002 str. 85–86.

¹¹⁰ Známé úsloví vyjadřující rozdíl mezi mentalitou cisterciáků a benediktinů zní: „*Benedictus montem, Bernardus vallem amabat*“. Idea u obou však byla stejná. Ať již vysoko v horách, či v neobydleném údolí, mluvíme v obou případech o místech, která jsou řídky obydlena či vůbec ne. „Rušivé elementy“ jsou tak méně pravděpodobné.

¹¹¹ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, str. 13–14. Zde také různé alternativy pro výklad významu slova *Cistercium*.

vlastní klášter, zcela zásadní. Skupina se usadila v již zmíněném bažinatém místě asi 20 km od města Dijonu, pozemky dostali mniši od pánů z Beaune.¹¹²

O životě a úplných počátcích Cîteaux nevíme téměř nic. Listinný materiál se z důvodu těžkých podmínek konventu nezachoval a navíc první opat sv. Robert nepobýval v klášteře dlouho. Jakožto uprchlý opat z opatství v Molesme byl přinucen se vrátit zpět ke svému konventu a novým opatem se stal Robertův druh Alberich. Ten zastával úřad v letech 1099 až 1108. Podle data je vidět, že odchod sv. Roberta zpět do Molesme tak musel nastat v prvním roce jeho opatského úřadu v Cîteaux. Rovněž není zcela jisté, kdy vlastně sv. Robert zemřel. Udává se obvykle rok 1111, ale lze nalézt i údaj 1110.¹¹³ Tento příklad nám jasně dokazuje chatrnost našich vědomostí o prvním opatovi cisterciáckého řádu.

Ale zpět k Cîteaux. Alberich vedl mladý konvent asi devět let. Podařilo se mu docílit dvou výrazných zisků pro řád. Za prvé roku 1100 obdržel privilegium od papeže Paschala II. tzv. římské privilegium, které přineslo klášteru a konventu ochranu ze strany papežského stolce. A podle jiných zpráv byl k roku 1106 vysvěcen první kostel v Cîteaux biskupem ze Chalon sur Leone.¹¹⁴

Třetí a nejdůležitější opat, který bude pro náš výklad o začátku cisterciáckého řádu nezbytný, je Štěpán Harding. Jde o nejlépe prozkoumanou postavu. Byl opatem Cîteaux od roku 1108 až do své smrti, která je datována dle zápisu *Statut* k roku 1133.¹¹⁵ Podle znění *Statut* pak odešel svatý otec znaven nemocemi a stářím a obětoval svůj život vedení řádu.

Pro dobu Hardingovu je nesmírně důležité několik okolností. Zejména bylo za jeho života uskupení řeholníků žijících podle nových zvyklostí konstituováno jako plnoprávný mnišský řád s řeholí sv. Benedikta a vlastními normami, které řídily životy členů řádu. Mluvím zde v prvé řadě o ustanovení generální kapituly, která se schází každý rok a všichni opaté cisterciáckých klášterů jsou povinni se zde sejít.¹¹⁶ První zápis je pak k roku 1116 a konání mělo být na svátek povýšení sv. Kříže, tj. 13. září.

¹¹² R. KOŽIAK, V. MÚCSKA, *Rehole a kláštery v středověku*, str. 86.

¹¹³ Uvádí např. J. M. CANIVEZ, *Statuta VIII*, str. 430.

¹¹⁴ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, str. 14.

¹¹⁵ J. M. CANIVEZ, *Statuta I*, str. 11, *Dimissio sancti patris Stephani. „Cum pater Stephanus senio et morbis gravis, praefecturam, quam vitam ante deserere, maturo demum consilio deliberavit, posteritati suae supervicturus, et fruicturus in pace memoriam sui“.*

¹¹⁶ Výjimky platily pro opaty ze vzdálených zemí, ti se měli dostavit jen jednou za tři roky. Valdsaský opat pak měl povinnost docházet na generální kapitulu každý rok. *Statuta I, Charta karitatis*, str. XXVIII, § XV. Zde i tresty pro provinilé nepřítomné opaty.

Dále to je bula papeže Kalixta II. z roku 1119, kterou stvrzuje jak existenci kláštera v Cîteaux, tak i vlastní pravidla a statuta řádu, tzv. *Consuetudines*, v textu však nazvané *Liber Usuum*.¹¹⁷ *Statuta* z roku 1119 však nejsou výslovně uvedena, ale o pár let později, konkrétně roku 1134 je zapsána první sbírka (tedy soubor již existujících norem) ustanovení.¹¹⁸ Též další pramen *Exordium parvum*, historie o počátcích řádu sepsaná rovněž snad Štěpánem Hardingem, pochází též zřejmě až z konce 12. století. Snad mohlo jít o apologetický spis, který měl vyzdvihnout dobu vlády prvních tří opatů v Cîteaux.

Pokud mělo jít o rozšíření řádu a jeho vlivu, patří sem pak alespoň stručně popsat a pokusit se nastínit cestu nového hnutí od jednoho mateřského kláštera až mnoha stovkám konventů na konci středověké éry. Jen tak lze pochopit a vmyslit se do tehdejší situace, kdy za vlády opata Hardinga existoval pouze jediný klášter v Cîteaux a roku 1133 byly snad založeny Valdsasy jako jubilejní 100. klášter.¹¹⁹ Vcelku úctyhodný posun za necelých 25 let.

Začněme tak založením prvních čtyř opatství, která pro svůj význam jsou nazvána protoopatstvími, aby tak byl zvýrazněn jejich starobylý původ před všemi ostatními fundacemi. První nové opatství tak bylo založeno již roku 1113 a dostalo název La-Ferté. Již další rok (1114) se projevila síla mnichů ze Cîteaux a vyslali zárodek nového konventu do Pontigny.¹²⁰ Rok 1115 byl zcela jistě rokem významným. Hlavně ovšem

¹¹⁷ *Statuta I*, str. 3. Exemplář *Consuetudinum* možno nalézt v cisterciácké knihovně v Dijonu, ms. 114 (82).

¹¹⁸ *Statuta I*, str. 12–33, *Statutorum annorum precedentium prima collecti*. Ovšem problém zde představuje datace textu. Nesnažil jsem se v práci určit genezi *Statut*, jejich důkladnost by poukazovala na mladší provedení. Stejný názor zaujímá i K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, str. 14–16. Editor A. Trilhe však uvádí, že text *Statut* byl vzat z „*de protoexemplari Cistercii*“, který je uložen v oddělení rukopisů v městské knihovně v Dijonu a spadá do roku 1175: ms. 114 (82). Je možno tak učinit domněnku, že *Consuetudines* z roku 1119 pak byly doplněny a znovu promulgovány roku 1134, neboť na úvod zápisu k roku 1134 čteme „*Iam parata a sancto Stephano, promulgata fuit a beato Rainaldo, eius successore, in Capitulo Cistercii anno 1134*“. Zda pak došlo k vyhotovení skutečně roku 1134 či jde o konstrukt z doby pozdějších desetiletí, nelze kvůli množství dochovanému materiálu uspokojivě rozhodnout. *Statuta I*, str. 12.

¹¹⁹ Slovo snad znamená nepřekonatelný problém vlastně klášter datovat. Němečtí historikové zabývající se klášterními dějinami, zvláště dr. Rudolf Langhammer, připouštějí, že úryvky ze dvou kronik, valdsaského a reichenbašského kláštera, spolu s absencí zakládací listiny, přičemž tento jev není pro podobné fundace výjimečný, nám nedovolují zcela přesně klášter datovat. Proto vycházím z léta 1133, který je dnes v německé historiografii brán za nejpravděpodobnější. R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 26 a 29. Datace na str. 28.

¹²⁰ Pontigny představuje klenot cisterciácké architektury, neboť se jedná o nejzachovalejší klášter z prvních klášterů řádu, z protoopatství. I když se hospodářské budovy nezachovaly, máme zde možnost shlédnout na zachovalou budovu kapitulního chrámu s tradičními prvky

proto, že světlo spatřila dvě opatství, velmi důležitá pro další rozvoj řádu. Jednak bylo založeno Clairvaux, kam se uchýlil i šlechtický syn Bernard se svými čtyřmi bratry a později se stal dlouholetým opatem tohoto kláštera.¹²¹ Rovněž svoji dobu počítá od léta 1115 i klášter Morimond, dle terminologie cisterciáků matka všech cisterciáckých klášterů v Bavorsku (myšleno dle dnešních hranic) a taktéž všech fundací v Čechách, na Moravě a dnes v české části Slezska.¹²²

Jedno je však jisté. Pokud jsme schopni hovořit v tomto případě o pěti nejstarších opatstvích již roku 1115, pak k roku 1119, tedy v době vydání privilegia pro Cîteaux papežem Kalixtem II. a ustanovením prvních konstitucí neboli *Consuetudines*, existovalo již deset klášterních domů, respektive opatství. Neboť na druhé kapitule (první roku 1116, srovnej výše) čteme:

„Cunctorum ergo consensu prius obtento atque capitulo Cistercii, per decem tunc abbates¹²³ totius ordinis, hoc anno millesimo centesimo decimo nono, a fundatione Cistercii vigesimo secundo, a prima eius propagatione anno sexto, mense septembri, ut ab initio moris fuit...“¹²⁴

V překladu:

„Později tedy s plným souhlasem všech, při konání cisterciácké kapituly, skrze tehdy dorazivších deset opatů z celého řádu, toho roku tisícího stého devatenáctého, od založení cisterciáckého řádu dvacátého druhého a od jeho prvního rozšíření šestého, v měsíci září, jak bylo od počátku zvykem...“

Tato krátká pasáž poskytuje pro počátky nejstarších klášterů více indicií o době vzniku než např. klášterní kroniky Valdsas a Reichenbachu pro dataci počátku valdsaského konventu. Máme zde, sice jen v rámci let, uveden vznik Cîteaux a rovněž prvního kláštera, La-Ferté, pak prvních deset domů a dataci, poněvadž se jednalo o

rané cisterciácké architektury 12. století, více: Georges FONTAINE, *Pontigny, abbaye cistercienne*, 1928.

¹²¹ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, str. 15.

¹²² Význam Morimundu vystihují různé případy, kdy musel sám opat z Morimundu stvrdit důležitá rozhodnutí pro níže položené kláštery v řádové hierarchii. O linii cisterciáků z kláštera Morimond a příslušnosti „jeho“ dcer v bavorském vévodství viz: G. JONGELINUS, *Notitiae abbatiarum...*, *Liber III*, str. 2. O Morimundu a jeho opatech plus stručné dějiny kláštera, *Notitiae abbatiarum...*, *Liber I*, str. 29–34.

¹²³ Konkrétně se jedná o Cistercium/Cîteaux, Firmitas/La Ferté, Pontianicum/Pontigny, Claraevallis/Clairvaux, Morimundum/Morimund, Prulliacum/Pruilly, Curia-Dei/La Cour Dieu, Tres-Fontes/Trois Fontaines, Bonaevallis/Bonne-Vaux a Boniradium/Bon-Raz.

¹²⁴ *Statuta I*, str. 2.

zasedání kapituly, a to bylo datováno. Celořádkové zápisy se dochovaly z let 1133, 1134 a pak až 1137¹²⁵, ovšem zde o Valdsasích obsaženo přímo nic není, čemuž se ovšem nelze divit, protože kapitula řešila v této době základní otázky konstituce řádu v obecné rovině, nikoli jednotlivé inkorporace nových fundací.

Jaká byla tedy skutečná cesta mnichů do kraje budoucího kláštera Valdsas? Jistěže ne přímá, ani jednoduchá. Jak bylo zmíněno o pár stran výše, cisterciácké kláštery na východě Evropy, tedy konventy v německých zemích, českém státě, rakouských zemích a Uhrách pocházely z linie kláštera Morimond, čtvrté cisterciácké dcery, založené roku 1115.¹²⁶

Není překvapením pro zasvěceného badatele klášterních dějin, že největší počet fundací se u cisterciáckého řádu odehrál ve 12. století. Pro doklad poslouží pár čísel. Klášter Valdsasy byl založen v roce 1133/1134¹²⁷ jako stá dcera řádu, pokud nepočítáme mateřský klášter v Cîteaux a další čtyři protoopatství, máme mezi prvními pěti kláštery a Valdsasy celkem 94 klášterů. Z toho ze Cîteaux bylo založeno do roku 1134¹²⁸ devatenáct klášterů, vyjma prvních čtyř uvedených protoopatství, La Ferté/Firmitas vyslala do roku 1134 své mnichy do pouhých pěti fundací, Pontigny/Pontianicum založilo třinácti klášterů. Čtvrtý nejstarší klášter cisterciáků, Clairvaux/Claraevallis, pak získal prvenství, poněvadž vyslal během devatenácti let své existence, tedy v letech 1115–1134, členy svého konventu do neuvěřitelných 33 fundací. Druhou pomyslnou příčku pak zaujímá klášter Morimond, který ačkoli vznikl nejpozději a byl z elitní čtveřice prvních dcer Cîteaux nejmladší, jeho zdi opustili bratři, kteří založili 23 konventů, přičemž Valdsasy byly právě na 23. pozici.

Při sečtení pak dostaneme číslo 97 a přitom víme, že valdsaský konvent byl stý v pořadí (v letech 1133–1134), na což byli dle mého mínění bratři patřičně hrdí. Abychom dostali požadovanou stovku, máme zde ještě tři konventy, které byly založeny též v roce 1134, ale z důvodu uvedení datace v *Notitiae abbatiarum* pouze v řádu let nejsem schopen rozhodnout, zda byla dotyčná opatství založena před či po

¹²⁵ *Statuta I*, str. 33–34.

¹²⁶ *Notitia abbatiarum...*, *Liber I, Index abbatiae Morimundi*, str. 100–103.

¹²⁷ O dataci v další podkapitole a způsobech určení přesného data založení.

¹²⁸ Dle G. Jongelina byl klášter Valdsassen založen roku 1134, přičemž se můžeme domnívat, že mniši z Valdsas, kteří poskytli údaje o svém klášteře Jongelinovi, tak rovněž smýšlí, ovšem datum fundace bylo podle mě již léta 1133. *Notitiae abbatiarum...*, *Liber III*, str. 3, 5. Pro rok 1640, kdy vyšla Jongelinova práce, je také možno zachytit sílu tradice valdsaských mnichů, ačkoli konvent ještě nebyl obnoven.

Valdsasích. Neznáme totiž přesné datum fundace Valdsas v rámci roku, tedy není jistý ani onen rok.

3.1.3. Počátky klášterů Altenkamp a Volkenroda, předchůdců Valdsas

Z Morimundu pocházeli první mniši kláštera Altenkamp/Vetus-campus. Počátky kláštera se udávají od léta 1123, kdy na žádost kolínského arcibiskupa markraběte Friedricha von Friaul/Furlánského, který zastával arcibiskupský úřad v letech 1100–1131 (+25. 10.) jako čtyřicátý arcibiskup.¹²⁹ Ten vydal roku 1122 listinu, ve které vyznává, že na jeho (Friedrichovu) prosbu mu poslal morimundský opat Arnold mnichy, kteří úspěšně dorazili a rovněž tak byli zaopatřeni dvorem v „Berke“ s veškerým příslušenstvím, lidmi a platy. Řídit se bratři měli podle Benediktovy řehole.¹³⁰

Altenkamp patřil jednak k nejstarším klášterům, jednak byl prvním klášterem založeným na německém území, takže odtud pocházela i prestiž, kterou mniši měli, pokud patřili do tak starobylého konventu.¹³¹

Jako první zastával úřad opata bratr Jindřich, který spolu se svými 12 bratry dorazil do Altenkampu. Konvent vedl od roku 1123, kdy byl klášter založen, až do své smrti léta 1137.¹³² Jindřich klášter finančně zabezpečil, a to s tím výsledkem, že již v roce 1130 byl konvent tak silný, aby mohl vyslat další své členy na fundaci dalšího kláštera. Byla jím pověstná Volkenroda.

¹²⁹ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, ed. Bonifacius GAMS, Ratisbonae 1873, str. 270. Jedná se o souborné seznamy všech biskupů katolické církve do roku 1873, ortodoxní do roku 1054, tj. doby velkého schizmatu.

¹³⁰ K dispozici jsem měl jen opis listiny vydaný v *Notitiae abbatiarum...*, Liber II, str. 3. Originál listiny neznám. V úvahu přichází ovšem otázka, zda listina ještě existuje. Pokud ano, nenašel jsem ji.

¹³¹ Mathias DICKS, *Die Abtei Camp am Niederrhein. Geschichte des ersten Cistercienserklosters in Deutschland 1123–1802*, Kempen 1913. Zde i důvody, proč je založení Altenkampu datováno do r. 1123, přestože opis listiny uvádí rok 1122, rovněž *Notitiae abbatiarum...*, snad podle listiny se kloní k roku 1122.

¹³² Veškerá data budu důsledně převádět na náš kalendář, tedy v té době juliánský, přičemž římské a církevní datování vždy uvedu na příslušný den, měsíc a rok. Pokud bude nutné datum převést, řídím se podle příručky, G. FRIEDRICH, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934. V modernějším pojetí a s mnohými doplněními nejnověji Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001.

Kláster Volkenroda/Volkolderoda¹³³ vznikl s podporou hraběnky Helinburgy vom Gleichen, která roku 1131 darovala mnichům z Altenkampu území v okolí obce Volkenroda, v Durynsku. Jednalo se o nové osídlení, neboť obec byla nedávno založena a její okolí vyklučeno. Snad se tak spojila snaha po založení „vlastního“ kláštera, v této době módní záležitost, s podporou kolonizace a zakládání nových obydlí. Hraběnka Helinburgis získala území, později darované klášteru, směnou za své vsi s římským králem Lotharem III. ze Supplinburgu.¹³⁴ Bratři posláni z Altenkampu dorazili do Volkenrody v září 1131 a do jejich čela byl postaven opat Engelbert. Ukazuje se tendence, v cisterciáckém řádu ostatně velmi častá a zdá se i pragmatická, vytvořit nový konvent z lidí, kteří jednak znají jazyk místních, jednak jsou jejich národnosti. Dokládají to oba dva příklady opatů z klášterů Altenkamp a Volkenroda. V prvním případě Jindřich, v druhém Engelbert. Podle jmen zcela určitě Němci.

Taktéž klášter Volkenroda zažil na počátku své existence velmi rychlý vzestup. Proces výstavby klášterních objektů musel probíhat rychle, neboť již roku 1150 vysvětil mohučský arcibiskup Jindřich¹³⁵ klášterní kostel Nanebevzetí Panny Marie.¹³⁶ Obdobnou rychlost při budování klášterního kostela zažily také Valdsasy, kdy již čtyřicet let po svém založení se mohl vysvětit nový klášterní chrám.

Jako doklad pro složité postavení klášterů, ať už při jejich založení, nebo vůbec pro finanční zajištění již existujících institucí, může sloužit příklad, kdy jsou klášterní majetky, např. kláštera Volkenrody, zneužity, respektive osoby zdržující se na nich sice podléhají jurisdikci kláštera, ale světská osoba fakticky může na nich páchat zločiny. Při procházení pramenů o tomto klášteru jsem našel zmínku, kdy byl mohučský arcibiskup, kurfiřt a arcikancléř říše pro Německo, „*per Germaniam*“, hrabě Gerhard I. Wildgraf¹³⁷ pro neshody mezi dvěma tábory rodů Hohenštaufů a Welfů, zajat v klášterní vesnici Bollesteten od brunšvického vévody z rodu Welfů Albrechta I. i se svým urozeným doprovodem, jehož členové se museli později draze ze zajetí vykoupit.¹³⁸ Klášter tehdy

¹³³ Neplést tento klášter, který byl tzv. matkou Valdsas, s jiným cisterciáckým klášterem Walkenried/Valckenroda. Ten byl sice založen taktéž mnichy z kláštera Altenkamp, ovšem o tři roky dříve, léta 1128. *Notitia abbatiarum..., Liber I*, Index abbatiae Morimundi, str. 100.

¹³⁴ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 23.

¹³⁵ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 289.

¹³⁶ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 23 a n.

¹³⁷ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 289.

¹³⁸ *Notitiae abbatiarum..., Liber III*, str. 55. Uvádí však pouze osobu fundátora. Rok je v Notitiích jiný.

neměl pražádnou moc události zabránit. Mnoho příkladů podobných násilností (při soudních sporech) existuje i u majetků kláštera ve Valdsasích, jak později ukázu.

Zmíněná „příhoda“ je o to zajímavější, že ukazuje, že kláštery byly vlastně proti ozbrojenému násilí ne sice bezmocné, ale relativně slabé. Jejich statky mohly být plundrovány a jen stížnost k vrchnosti útočníka (např. k panovníkovi šlechtice, který útok provedl) či k svému představenému (papeži, nebo příslušnému biskupovi dané diecéze, kde klášter ležel) byl řešením, jak podobným porušením práv zamezit.

3.2. Vlastní založení kláštera ve Valdsasích. Jeho průběh a popis dle dochovaných pramenů

Pokud byste si prošli základní práce o dějinách valdsaského kláštera či některé širěji koncipované práce o dějinách cisterciáckého řádu obecně, s největší pravděpodobností byste našli datum založení Valdsas pod rokem 1133 s dovětkem, že tak učinil markrabě Děpolt III. z Vohburku.¹³⁹ Uvedené tvrzení má své důvody, není ovšem tak jednoznačné, jak jej autoři citují.

Že byl valdsaský klášter založen Děpoltem III., v pramenech označován též jako Theobaldus či Diepold(t), na tom se všechny prameny i autoři sekundárních prací shodují. Osoba markraběte z Vohburku, Chamu a Nabburku, pána Chebska, které tvořilo severozápadní část tehdejší marky Nordgau/Severní marka, byla tak výrazná a zapsala se již do povědomí současníků tak hluboko, že jak úřední, tak i narativní prameny jej uvádějí jako skutečného fundátora a prvotního podporovatele kláštera, v jehož ochraně stál sám fundátor až do své smrti roku 1146 a další tři roky poté i jeho nejstarší dcera Adelheida/Adéla.¹⁴⁰

Na nejistou půdu se ovšem dostáváme při pokusu určit samotné datum fundace. Rok 1133 je sice nejpravděpodobnější, ale v úvahu přicházejí i jiná data. Taktéž důvody založení jsou, i když více hmatatelné, poněkud různorodé. V této podkapitole se budu snažit snést důvody pro daná tvrzení s cílem vybrat to, které stojí pravdě nejbliže.

¹³⁹ V novější literatuře se fundátor Valdsas Děpolt vyskytuje s číslovkou III. Ve starší německé literatuře, Langhammer, Brenner či Muggenthaler, se objevuje číslovka II., neboť Děpolt III. měl být synem Děpolta II. a zemřít předčasně roku 1130. K. Charvátová však ve své práci, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 III*, považuje Děpolta III. za fundátora kláštera, respektive mu dává číslovku III.

¹⁴⁰ Sňatek se uskutečnil r. 1149, Adelheida (Adéla) si tehdy vzala ještě „pouze“ švábského vévodu Friedricha. Bruno GEBHARDT, *Handbuch der deutschen Geschichte I*, Stuttgart 1965, str. 301.

3.2.1. Severní marka/Nordgau a Vohburkové jako její vládci

Abychom však nejdříve snáze pochopili důvody, které vedly markraběte Děpolta III. k založení kláštera ve Valdsasích a vůbec k podpoře řeholního života, musíme stručně charakterizovat oblast, kde byl dotyčný klášter vysazen. Dnešní poloha kláštera je zhruba 10 km jihozápadně od Chebu, u řeky Wondreb, směrem na město Weiden in der Oberpfalz. Jakýútvár tehdy v 1. polovině 12. století nepříliš osídlená oblast tvořila a kdo byl jejím pánem?

Oblast dnešního Chebska a Horní Falce bylo prastaré území rozkládající se jednak v oblasti dnešního českého Chebska (Egerland), jednak Smrčín (Fichtelgebirge), Českého lesa (Böhmerwald) na západ k oblastem Steinwaldu a Wuldstaingebirge.¹⁴¹ Nikoho vcelku nepřekvapí, že se jednalo o původně germánské území, které pak bylo v 6. století osídleno slovanskými kmeny,¹⁴² jejichž přítomnost se odrazila v mnoha místních názvech, které v poněmčené formě přetrvaly do dnešních dob.¹⁴³

První správní akt, můžu-li to tímto způsobem nazvat, se na tomto území stal na konci 8. století, či roku 805–806, kdy Karel I. Veliký zahájil vojenskou výpravu proti Čechům a založil nordgavskou marku, někdy také označovanou za českou. Za panování krále Oty I. Saského, v letech 937–938, se vlády nad Severní markou ujal rod markrabat Babenberků, respektive vedlejší větev odvozující svůj původ od hraběte Bertolda I.¹⁴⁴

Spojitost s českými dějinami má pak vzpoura Jindřicha ze Schweinfurtu roku 1003 proti císaři Jindřichovi II. a jeho spojení (myšleno hraběte/markraběte Jindřicha) s polským knížetem Boleslavem Chrabrým, který tehdy okupoval Čechy a Moravu. Jindřich II. podnikl tažení do Severní marky, zbavil Jindřicha ze Schweinfurtu vlády nad markou, kterou předal jeho synovi Otovi, a pokračoval dále do Čech, kde po vyhnání Boleslava Chrabrého dosadil na knížecí stolec knížete Jaromíra.¹⁴⁵

¹⁴¹ Vycházím z mapy Chebska a s jeho územními proměnami přiloženou k *ME I*.

¹⁴² Boje a potýkání slovanského a německého živlu nejen na území Chebska, ale i celých Čech tvoří významnou část dějin národů, která má svůj původ při provádění středověké kolonizace a taktéž i současné germanizace oblasti Severnímarky a Chebska. František GRAUS, *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter*, Sigmaringen 1980, str. 51–63.

¹⁴³ Souhrnné označení i popis toponomastických jmen na Chebsku u Emanuela ŠIMKA, *Chebsko ve staré době*, Brno 1955, str. 231–268.

¹⁴⁴ Pozdější rakouská hrabata, respektive od roku 1156 vévodové, z rodu Babenberků pocházejí od hraběte Leopolda/Liupolda I., který snad měl být bratrem, někdy se uvádí bratrancem výše zmiňovaného Bertolda). Nicméně sídlem babenberských markrabat se stal Schweinfurt (Svinibrod) a vystupují též jako hrabata ze Schweinfurtu. R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 9–10.

¹⁴⁵ Události podrobně líčí a postavu knížete Vladivoje popisuje ve své kronice merseburský biskup Dětmar, *Kronika Dětmara z Merseburku, kniha V*, str. 146–47. Další popis i s analýzou

Panství hrabat ze Schweinfurtu trvalo až do roku 1057, přesně do 28. září, kdy umírá poslední mužský potomek Ota ze Schweinfurtu, s jehož sestrou Juditou/Jitkou, se oženil český kníže Břetislav, když ji roku 1029 unesl právě odtud.¹⁴⁶ Po smrti Oty připadlo dědictví jeho dceři Beatrix, která se vdala za Jindřicha z Hildrizhaufenu, který se tímto sňatkem stal markrabětem Severní marky/Nordgau.

Jindřich z Hildrizhaufenu držel vládu nad Severní markou necelých 20 let, poněvadž se v říšské politice přiklonil na stranu propapežsky orientovaného římského vzdorokrále a švábského vévody Rudolfa z Rheinfeldenu, podporovaného papežem Řehořem VII. i dalšími předáky šlechtické opozice v Říši, konkrétně vévody Welfem IV. Bavorským a Bertholdem Korutanským.¹⁴⁷

Jindřich IV. roku 1077 na říšském sněmu v Ulmu (11. června 1077) odňal léno Severní marky Jindřichovi z Hildrizhaufenu a přisoudil jej markraběti Děpoltovi II. z Giengen (Giengen an der Brenz). Tak se tedy situace vyvinula tím způsobem, že roku 1077 měla též nodgavská marka své dva markrabí. O výsledku rozhodla bitva mezi oběma znesvářenými římskými králi 7. srpna 1078 u Mellrichstadtu nedaleko Schweinfurtu. Přestože z boje odešel s menšími ztrátami Rudolf Švábský, Jindřich IV. zabránil svému sokovi táhnout do Švábska a nalézt zde posily k dalším bojům. V bitvě nalezl smrt Jindřich z Hildrizhaufenu.¹⁴⁸

Ovšem lépe neskončil ani Děpolt II. z Giengen. Zemřel rovněž v bitvě, ale touto obětí splnil slib svému seniorovi Jindřichovi IV., a tak mohla vláda v Severní marce přejít na Děpolta III. z Vohburku, který se tak stal ve svých třech letech markrabětem Severní marky a říšským ministeriálem.¹⁴⁹ Avšak pro svoji nedospělost zatím vládla jeho matka Luitgarda, manželka Děpolta II., jako regentka. Navíc pominulo roku 1080 nebezpečí pro Vohburky, protože 15. října zemřel vzdorokrál Rudolf z Rheinfeldenu, který podlehnul těžkému zranění (ztrátě ruky), ač jinak jeho vojsko bitvu vyhrálo.

Vladojova původu Václav NOVOTNÝ, *České dějiny, dílu I, část I, Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912, str. 671–675.

¹⁴⁶ KOSMAS, *Chronicon Boemorum, Liber I, FRB II*, Pragae 1874, str. 61–62.

¹⁴⁷ *Handbuch der deutschen Geschichte I*, str. 258–262.

¹⁴⁸ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 10–11.

¹⁴⁹ F. BINHACK, *Die Markgrafen im Nordgau als Einleitung zur Geschichte des Cisterzienserstiftes Waldsassen, VO. XLI.*, str. 209–236, zvl. 209–10.

3.2.2. Osoba fundátora markraběte Děpolta III. z Vohburku

Jak bylo napsáno výše, roku 1080 se stal jediným platným nástupcem a pánem Severní marky Děpolt z rodu Vohburků. Svého otce téměř nezažil, neboť ten zemřel, když byly malému Děpoltovi necelé tři roky. Jeho matka Luitgarda pocházela z rodu Zähringů. Je nutné dodat, že ona sama žila velmi spořádaný život a podle dokladů, např. kroniky kláštera Reichenbach, byla horlivou křesťankou.¹⁵⁰ Navíc i část její rodiny se věnovala duchovní dráze a zasvětila svůj život církvi.¹⁵¹

Její bratr Gebhard III. z Zähringenu zastával v letech 1084 až 12. listopadu 1100 úřad kostnického biskupa.¹⁵² Sám byl zastáncem církevní reformy a podporoval Řehoře VII., což pozici jeho synovce, malého Děpolta, značně znesnadňovalo. Uvedeného roku 1110 pak odchází z biskupské stolice a stává se mnichem v Hirschau. Druhý bratr Luitgardy a Děpoltův strýc, Hermann, odešel rovněž do kláštera, ovšem tentokrát do slavného benediktinského opatství v Cluny.

Jak tedy lze snadno vidět, měla Děpoltova matka vcelku slušné předpoklady pro duchovní život a službu bohu. Svoji výchovou i rodinným prostředím tak ovlivňovala syna po celý svůj život. Ovšem daleko důležitější pro Děpoltův život a vůbec jeho existenci byla rodina jeho otce, která svými politickými schopnostmi a rovněž promyšlenou rodinou strategií dosáhla významných úspěchů.

Otec, Děpolt II. z Giengen, markrabě tamtéž, pocházel z rodu Rapotovců, pozdějších markrabích z Vohburku a Chamu.¹⁵³ Vzepětí zaznamenal hlavně Děpoltův bratr Rapoto, který společně stál se svým bratrem po boku římského krále Jindřicha IV. v jeho zápase s říšskou opozicí v letech 1077–1080. Rapotova snaha a politický kalkul, vsadit si na právoplatného krále, se mu plně vyplatila. Obdržel od Jindřicha v léno říšský hrad Cham a titul markraběte z Vohburku. (Vohburk an der Donau/*marchia Camba*). Po smrti Rapota, roku 1099, získal Děpolt rozhodující podíl rodových statků, titul markraběte z Vohburku a Chamu, pána Nabburku a díky otcově snaze a odvaze i titul markraběte Severní marky. Část majetků však připadla Rapotově synovi, Rapotovi

¹⁵⁰ *Rerum Boicarum Scriptores, Anonymi Monachi Reichenbacensis Chronicon monasterii sui*, ed. F. A. OEFELE, Augustae Vindelicorum 1763, str. 402.

¹⁵¹ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 11.

¹⁵² *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 289.

¹⁵³ Samotný rod, z kterého Děpolt III. pocházel, se nazývá Děpolto-Rapotovci. Označení Vohburkové je přísně vzato určeno jen pro samotného Děpolta III. a jeho syny. Děpoltův otec, Děpolt II. z Giengen, je někdy též označován jako Děpolt II. z Vohburku, ale jedná se o nesprávný údaj, protože Vohburk nikdy nedežlal. Tento přídomek, jak bylo napsáno výše, patřil jeho bratrovi Rapotovi a po jeho smrti přešel na jeho (Děpoltova) syna.

mladšímu. Proč dědil tituly, majetky i hodnosti Děpolt III. a nikoli po smrti svého otce Rapoto mladší, se mi bohužel nepodařilo dohledat.

Děpolt byl tedy obdařen solidní mocensko-ekonomickým základem díky svému otci a strýci, přesto ho až do konce 90. let 11. století nemohl plně využít a zůstával pod vlivem a dozorem své matky, která se snažila přimět syna k duchovní cestě, ovšem jako dědic se musel zabývat více světskými věcmi. To ostatně dokazuje i jeho velmi úspěšná politická kariéra, kdy se právě na konci 90. let oprostil od matčina poručníkování a začal sám vykonávat vlastní politickou činnost. Držel se příkladu svého otce a sloužil věrně císaři Jindřichovi IV., což mu nezabránilo přejít ve správnou chvíli roku 1105 na stranu jeho syna Jindřicha (V.) a svoji loajalitu dokázat jako jeho vyslanectéhož léta k Jindřichovi IV. do benediktinského kláštera v Quedlinburku.

Důležitost a postavení, které Děpolt III. v okolí Jindřicha V. získal, dokazuje jeho jméno ve svědečné řadě konkordátu uzavřeného 11. dubna 1111 mezi papežem Paschalem II. a Jindřichem V., což rovněž dokazuje mimo jiné fakt, že se Děpolt účastnil také cesty do Říma. Již sama účast a přítomnost na tak důležitém podniku, jakým byly cesta do Říma a jednání o ukončení bojů o investituru, byla pro Děpolta prestižní věcí.¹⁵⁴ Navíc se dostal do užšího okruhu Jindřichových rádců.

Další možnost, jak prokázat svoji věrnost, dostal Děpolt roku 1118, kdy opět doprovázel císaře Jindřicha V. do Itálie. Při cestě zpět do Bavorska založil benediktinský klášter Reichenbach, o kterém ještě bude řeč. Po úmrtí Jindřicha V. roku 1125 podporoval nejdříve římského krále Lothara III. ze Supplinburku, později se přiklonil na stranu Štaufů (Friedricha a Konráda ze Švábska), roztržku s Lotharem ovšem zažehnal, konkrétně o Velikonocích roku 1128 v Merseburku za zprostředkování bavorského vévody Jindřicha. Poté zakládá druhý, tentokrát cisterciácký, klášter ve Valdsasích roku 1133.¹⁵⁵ Během 2. poloviny 30. let se Děpolt stále více přibližuje ke švábskému vévodovi Konrádovi, kterého podporuje jako pretendenta na říšský trůn. Po jeho nástupu na trůn roku 1138 se začíná více věnovat správě svého panství. Podporuje kolonizaci na Chebsku a přebudovává Chebský hrad. Svůj život končí roku

¹⁵⁴ Zmíněná dohoda z Ponte Mammolo (římské čtvrti) sice konečné řešení sporu mezi císařem a církví nepřinesla, byla ale předstupněm pro wormský konkordát uzavřený o 11 let později. Taktéž přinesla Jindřichovi V. císařský titul a záruku před exkomunikací papeže. *Handbuch der deutschen Geschichte I*, str. 274–76.

¹⁵⁵ O datu 1133 je možné vést diskuzi.

1146, kdy, jak píše reichenbašská kronika, bere na sebe kutnu mnicha a stává se jedním z bratří v tamním konventu.¹⁵⁶ Umírá tedy dle vyprávění kroniky 8. dubna 1146.

Za svůj život se stihl Děpolt třikrát oženit a zplodil tři syny a čtyři dcery. První sňatek uzavřel s polskou šlechtičnou Adelheidou, s níž měl syna Děpolta, zemřel roku 1130, dceru Adelheidu, budoucí manželku Friedricha Švábského Barbarossy, a dceru Euphemii. Druhý sňatek uzavřel s Kunhutou/Kunigundou z Beichlingenu, vdovou po Wiprechtovi z Groitsch. Ta mu porodila syna Bertolda I. a dvě dcery, konkrétně Kunhutu a Adelheid. Poslední manželka se jmenovala Sofie a byla dcerou uherského hraběte Štěpána. S ní měl rovněž syna, Děpolta, a dceru Sofii.

Roku 1149 získal vévoda Friedrich (I.) Švábský věnem své manželky Adelheidy, dcery Děpolta z prvního manželství, Severní marku a patronát nad valdsaským klášteřem.¹⁵⁷ Manželství netrvalo příliš dlouho, bylo rozvedeno již roku 1153 pro bezdětnost. Adelheida pak byla provdána za říšského ministeriála Dietha z Ravensburku, hluboko pod svůj stav.

I když Vohburkové ztratili Severní marku, stále ještě patřili k mocným rodům v oblasti. Bertold I., z druhého manželství, se po otci stal markrabětem z Vohburku, Chamu a Nabburku. Dospělosti se dožil i jeho nevlastní bratr Děpolt (V.), z třetího manželství.

Rod a vláda Vohburků trvaly až do roku 1204, kdy umírá poslední mužský příslušník markrabat z Vohburku a Chamu, Bertold II., syn Děpolta V. a vnuk Děpolta III.¹⁵⁸ Tehdy přešlo markrabství Vohburk a Cham na bavorského vévodu, pozdějšího rýnského falckrabího Ludvíka I. Wittelsbacha, řečeného Kelheimer.¹⁵⁹ Ovšem již po roce 1146, kdy přestala být ministeriálská vláda v Severní marce Vohburky přímo vykonávána, byt si vládu nad rodovým panstvím¹⁶⁰ udrželi ještě po dobu dvou dalších generací, se počala

¹⁵⁶ „*Deinde Diepoldus Marchio fecit se Monachum in Reichenpach, et in sancto habitu monachali anno Domini MCXLVI^o VI. Idus Aprilis obiit.*“ *Anonymi Monachi Reichenbacensis Chronicon monasterii sui*, str. 402.

¹⁵⁷ Z tohoto důvodu jsou po roce 1149 Štaufové označováni v privilegích pro klášter Valdsasy jako patroni a ochránci kláštera, který berou pod svojí ochranou a udílejí mu výsady. O skutečnosti, že klášter měl sympatie Štaufů, svědčí např. udělení privilegia klášteru Konrádem III. roku 1147, kterým právě zaručuje ochranu kláštera a jeho konventu plus svobodnou volbu opata. *ME I*, č. 71, str. 22.

¹⁵⁸ Děpolt IV. byl předčasně zemřelým synem Děpolta III. a Adelheidy Polské.

¹⁵⁹ Sigmund RIEZLER, *Diepold I., Markgraf von Vohburg*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie, Band V.*, Leipzig 1877, str. 153–54. Zde stručně, avšak výstižně hlavní životní osudy Děpolta III. z Vohburku.

¹⁶⁰ Přísně právně vzato byli Vohburkové též ministeriálové nejen jako markrabata Severní marky, ale též jako markrabata z Vohburku a Chamu, protože byli leníky římského krále a jejich

Severní marka rozpadat na řadu menších panství, jednak na oblast města Chebu, tzv. Egerland/Chebsko, a na nová panství ministeriálských rodů z Leuchtenberku, Altendorfu, Hohenburku, hrabat ze Sulzbachu a Nothaftů.¹⁶¹

3.2.3. Fundace kláštera ve Valdsasích dle reichenbašské kroniky¹⁶²

Po vylíčení osudů zakladatele kláštera Děpolta III. z Vohburku a jeho rodu přichází konečně čas na popis samotného založení. Jak jsem předeslal již dříve, nepůjde o vůbec jednoduchou záležitost. Přestože se jednalo o bohatý a mocný klášter, dokladů o samotném založení není mnoho. A ty, které se dochovaly, si často protirečí, respektive každý zdroj má vlastní pohled na věc. Začal bych tedy popořadě s vylíčením jednotlivých pramenů pro počátky kláštera ve Valdsasích.

Základní informace pro první děje valdsaského kláštera obsahuje již zmíněná kronika kláštera Reichenbach. Ta obsahuje kromě informací o vlastním klášteře i zmínky o Valdsasích. Proto zde nebudu líčit pohnutky, které vedly Děpolta k založení kláštera v Reichenbachu, ale samotný údaj o Valdsasích, přičemž důležitá je pro nás ona krátká, ale přesto cenná pasáž:

„Anno autem Domini MCXXXIII. Diepoldus Marchio dedit monachis Cisterciensis ordinis in Waldsachsen aream, in qua constructum est monasterium eorum, et de sylva quantum fratres ipsi per unam diem poterant in circuitu perlustrare.“¹⁶³

V překladu:

statky jim byly uděleny jako říšské léno. (Srovnej odstavec o Rapotovi I. z Vohburku). To, že tituly a statky přecházely po smrti jeho držitele dědičně na jeho potomky a nebyly navraceny zpět římskému králi, ukazuje oslabování centrální panovnické moci a posilování pozic říšských knížat a aristokracie, která se ze služebné/ministeriální mění na pozemkovou/dědičnou. Přesto ve 12. století, kdy ministerialita zažívá vrchol, dochází k přelomu. Sice ministeriálové poskytují římskému králi podporu a pomoc, zmenšují ovšem zase majetkovou základnu říšské koruny. F. KUBŮ, *Štaufská ministerialita na Chebsku*, Cheb 1997, str. 15–19, o její struktuře str. 22–46 plus přehledné statistické tabulky. O pokusu Friedricha I. Štaufa o tzv. „*renovatio imperii*“ a zastavení rozpadu říše viz F. RAPP, *Svatá říše římská národa německého*, Praha 2007, str. 136–152.

¹⁶¹ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 14–15.

¹⁶² Též označované jako kroniky tzv. mnicha reichenbašského či prostě jen reichenbašská kronika, *Rerum Boicarum Scriptorum, Anonymi Monachi Reichenbacensis Chronicon monasterii sui*, ed. A. F. OEFELE, Augustae Vindelicorum 1763, str. 402–409.

¹⁶³ *Anonymi Monachi Reichenbacensis Chronicon monasterii sui*, str. 402.

„Léta Páně tisícího stého třicátého třetího daroval markrabě Děpolt mnichům z cisterciáckého řádu území zvané Waldsachsen¹⁶⁴, v němž si vystavěli svůj klášter, a k tomu takovou plochu lesa, kterou mohli za jeden den projít (vymežit).“

Víme tedy, že klášter byl zbudován podle této zprávy roku 1133 a kromě přístupu k řece Wondreb/Wodravě získal nový klášter též kus lesa, jenž byl pro výstavbu nové fundace zásadní. Jak se ale dostali první mniši vůbec do Valdsas, jaké byly pohnutky Děpolta k založení dalšího kláštera, když již o 15 let dříve jeden klášter založil a tato první fundace se stala tzv. „rodinným“ klášterem, kde byli pohřbíváni členové markrabat z rodu Vohburku? Na otázku nám dává odpověď jednak zakladatelská legenda kláštera, jednak nepřímé důkazy. Proto je nutné je porovnat a zjistit jejich možný přínos.

3.2.4. Zakladatelská legenda. *Fundatio monasterii Waldsassensis*

Legenda *Fundatio monasterii Waldsassensis*¹⁶⁵ je narativní dílo od anonymního autora s nejasnou dobou vzniku (viz níže). Jde o nepřiliš dlouhou, avšak na události bohatou skladbu, která dobrodružným příběhem popisuje vlastní založení kláštera a jeho motivace. Její vliv a obliba u autorů, kteří se zabývali dějinami Valdsas, byly velmi silné, neboť všichni autoři ji vlastním způsobem parafrázovali. Někteří ji přijímali jako pravdivý pramen bez kritiky, např. autor *Chronicon Waldsassense* tzv. převor Ota, který ji sám převypravuje jako základ svého díla, Gaspar Jongelinus ve svých *Notitiich* taktéž vypráví vlastními slovy počátky Valdsas,¹⁶⁶ Johann Brenner, který svoji práci založil na přetransformovaném popisu dějin kláštera dle Oty,¹⁶⁷ dokonce i badatel v dějinách Valdsas nejpovolnější, Rudolf Langhammer, udává, že jádro legendy je pravé. Avšak

¹⁶⁴ V pramenech se objevují dvě varianty. Jednak Waldsassen, jednak Waldsachsen. Dle závěrů R. Langhamera je varianta Waldsassen z dolnoněmeckého nářečí, kterou začali používat mniši, kteří přišli z mateřského kláštera Volkenrode v Durynsku. Též je možné, že sám označení použil Gerwik z Wollmundsteinu ze své vlasti v okolí Kolína nad Rýnem. Ovšem tato verze by musela doložit nejdříve Gerwikův historický původ. Naproti tomu Waldsachsen je z hornoněmeckého nářečí, což by podporovalo označení v reichenbašské kronice, kterou psal s největší pravděpodobností místní mnich z okolí Reichenbachu, který ovládal hornoněmčinu. R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 31–34.

¹⁶⁵ *Fundatio monasterii Waldsassensis, MGH Scriptores II/15*, str. 1088–1093.

¹⁶⁶ *Notitiae abbatiarum...*, *Liber III*, str. 3–5. Ovšem u Jongelina se nabízí otázka, zda sám skutečně legendu do svého vyprávění zařadil, či mu byl materiál poskytnut.

¹⁶⁷ I když o událostech podle legendy vyslovuje pochyby, Otovi jinak věří a na základě jeho kroniky popisuje hlavně činy jednotlivých opatů kláštera. Tentýž popis pak tvoří hlavní část jeho práce. J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 12–13. (pozn. 1 na str. 12 o nedůvěře k legendě.)

úkolem této práce je podrobit tento pramen plné kritice. Nejdříve tedy převyprávím v rychlosti příběh legendy a pak vyslovím své závěry.

Hlavním motivem textu *Fundatio* valdsaského kláštera je epický příběh o přátelství dvou urozených mužů.¹⁶⁸ Prvním z nich je mladý šlechtic a rytíř Gerwik z Wollmundsteinu, chtivý slávy a úspěchu, který pochází z hradu Wollmundstein v kolínské arcidiecézi. Poněvadž je mladý a silný, získává si svoji slávu na turnajích, ve kterých často vítězí. Při putování od jednoho turnaje k druhému, dorazí jednoho dne na hranice Bavorska, kde se setká s markrabětem Děpoltem, který si mladého šlechtice oblíbí, a tak společně uzavřou přátelství. Putují dále spolu, až dorazí do míst, kde se koná slavný turnaj plný mnoha urozených a statečných mužů.¹⁶⁹ Tehdy tomu tak chce náhoda, že právě na tomto turnaji¹⁷⁰ se utkají tváří v tvář. Souboj, který sám vyniká dle líčení autora lýtým bojem, skončí tragédií. Gerwik přetne svým mečem okraj helmu Děpolta, o kterém neví, že je jeho sokem, a ušetří mu hlubokou ránu na šíji. Když

¹⁶⁸ Sympatie a přátelství dvou čestných mužů jsou v legendách typické motivy příběhu a to též v českých podmínkách. Jako u Valdsas, kde máme čestného muže Gervika, dle tradice prvního opata a dále urozeného fundátora hraběte Děpolta III. z Vohburgu, existuje také u sázavského kláštera čestný *vir probus*, sv. Prokop, a český kníže Oldřich. I přes jisté odlišnosti, kníže Oldřich není přímo zakladatel kláštera, jen jeho vlivný mecenáš a podporovatel, vykazuje příběh určitou paralelu o dobrém muži, který se snaží spasit svoji duši i duše ostatních, a o řádném vládci, který je mu nápomocen. Příhodu jako paralelu sázavského kláštera je možné najít v kronice mnicha sázavského, viz *Mnich sázavský*, FRB II, Praeae 1874, str. 238–269.

¹⁶⁹ Z celého příběhu na nás dýchá rytířský ideál a kultura, navíc mluvit v německých částech Říše o rytířských turnajích v první polovině 12. století je značně nejisté. Ne že by se rytířská myšlenka, živena např. již chrabrymi činy věrného Rolanda z doby Karla Velikého (samotná píseň vznikla až koncem 11. století) nebo rytíři kulatého stolu krále Artuše, neobjevovala již dříve, ovšem větší rozšíření rytířských turnajů je typické pro **německé oblasti** až koncem 12. století, hlavní rozkvět pak až ve století 13. První doklad turnaje v Německu je dle Oty z Freisingu roku 1127 před branami Würzburgu, který uspořádali vévodové Friedrich II. a Konrád z rodu Štaufů, když předtím prolomili obležení Norimberku ze sevření vojsk římského krále Lothara III., který se poté vydal právě do Würzburgu a kde, když zůstal ve městě, naopak Friedrich a Konrád obklíčili město a uspořádali turnaj, kterého se prý účastnili i Lotharovi muži. „*Princeps (sic!) (Lothar III., pozn. aut.), tutius iudicans alio in tempore prefatum castrum obsidione cingere quam infidae fortunae fidei se incaute committere, obsidionem (scilicet Norimbergam pozn. aut.) solvit ac per Babenberch transiens in civitatem Herbipolim se contulit. Oppidani cum ingenti clamore descendentes castra iam vacua irruunt et, si qua ibi remanserant, diripiunt dominosque suos cum magna laetitia suscipientes in castrum ducunt. Duces oppidum ipsum victualibus aliisque necessariis muniunt, sicque regem insequentes, illo in civitate manente, tyrocinium, quo vulgo nunc torneimentum dicitur, cum militibus eius extra exercendo usque ad muros ipsos progrediuntur.*“ *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholium separatim editi*, Hannoverae et Lipsae 1912, *Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I. imperatoris*, ed. Bernhard de SIMSON, Liber I, Cap. XVIII. str. 31–32.

¹⁷⁰ Johann Brenner uvádí jako místo turnaje Prahu a přidává letopočet 1117. Kde tento údaj vzal, zůstává záhadou, neboť ke zmínce nepřidává žádnou poznámku ani vysvětlení. V legendě není místo přesněji specifikováno. J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 5.

strhne protivníkovi helm, spatří svého přítele a propadne zoufalství. Gerwik odejde zlomen zpět na hrad svých rodičů a tam, i přes jejich protesty, se rozhodne vstoupit do kláštera a odevzdat se do rukou božích. Aby však mohl odejít, musí tak učinit tajně a v noci.

Opustí tedy Wollmundstein a vstoupí do benediktinského kláštera v Siegburku. Zde se stává mnichem a vede ctnostný život. Děpolt, který se z těžkého zranění uzdraví, avšak do kláštera se odebrat nemůže, protože má manželku a děti a navíc musí vládnout. Jednoho dne dorazí do kláštera, kde žije Gerwik, Cuno/Konrád, řezenský probošt, který cestuje do Paříže na studia.¹⁷¹ Dobře pohoštěn mnichy a zvláště Gerwikem, Konrád mu za odměnu složí slib, o který ho Gerwik žádá, aby až se bude vracet zpět do Řezna, neopomněl se opět v Siegburku zastavit a setkat se s ním. Což Konrád rád učiní a pokračuje dále.

Jednoho dne však umírá řezenský biskup (v legendě chybí jeho jméno, jedná se o biskupa Harwika I. z Ortenburku, který zastával úřad v letech 1106–1126)¹⁷² a kanovníci zvolí za nového biskupa právě svého probošta Konráda. Ten, ihned potom, co se dozví tuto novinu, spěchá zpět do Řezna, ovšem dle svého slibu se zastavuje v Siegburku. Protože si však Gerwika oblíbil, chce, aby šel Gerwik s ním do Řezna jako jeho společník a rádce. Po dlouhém přemlouvání a souhlasu opata v Siegburku tak skutečně Gerwik činí a odchází s Konrádem do Řezna. Tam ovšem na biskupském dvoře, nespokojen s mravy a způsoby tam vládnoucími, žádá tentokrát on biskupa Konráda, aby mu dovolil odejít do pusté krajiny a tam dlít jako pravý mnich. Biskup se zpěčuje, ale po dlouhém naléhání Gerwikovi vyhoví a dovolí mu vzít si s sebou několik věrných druhů, přičemž nechá vyhotovit list s povolením a propustí Gerwika ze svých služeb.

Gerwik pak doputoval i s druhy až do nehostinných oblastí Chebska, zarostlých lesy a plných zvěře, které patřily jeho dávnému příteli Děpoltovi (v legendě Theobaldus). Usídlili se na místě vhodně položeném u řeky, začali mýtit les a stavět poustevnu i s dřevěnými příbytky. Jednoho dne jel markrabě Děpolt na lov a vida místo, na kterém je kus vymýceného lesa, narazil téžna poustevníky. Rozhněval se a zvolal, kdo je zde pánem tohoto společenství. Gerwik přišel s klidem k němu, představil se a podal

¹⁷¹ Další podezřelé místo, neboť *studium generale* vzniklo v Paříži až později, ne rozhodně v 1. polovině 12. století, do kteréžto doby se legenda hlásí.

¹⁷² *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 304.

markraběti biskupův list.¹⁷³ Děpolt, když uslyšel Gerwikovo jméno, poznal svého přítele a Gerwik zas zdravého a živého Děpolta. Po šťastném shledání obou přátel splnil Děpolt Gerwikovo přání, aby mohl získat kus lesa, který bude schopen za jeden den obejít.

Jednoho dne Gerwik přišel k řece a spatřil, že je plná ryb. Nachytil jich plnou náruč a poté, co je přinesl svým druhů, navrhnul jim, aby na tak vhodném a rybami oplývajícím místě založili klášter, s čímž oni souhlasili.¹⁷⁴ A tak se vydal Gerwik do Clairvaux k sv. Bernardovi a žádal o skupinu mnichů pro nový klášter. Bernard Gerwika vyslechnul, přijal ho do cisterciáckého řádu a věnoval mu mnišské roucho.¹⁷⁵ Avšak pro nedostatek mnichů poslal Gerwika do jiného cisterciáckého kláštera ležícího v Durynsku, zřízeného před dvěma lety (děj se tak dostává do roku 1133), jménem Volkenrode. Tam mu poskytnul opat (Engelbert) tři mnichy, z nichž jeden se jmenoval Wigand.

Gerwik pak náhle z příběhu mizí a na scénu se dostává Wigand. Působil v čele konventu jako převor, je vysvěcena první bazilika a dochází k nadpřirozenému úkazu, kdy se zjevuje sv. Jan Evangelista a světuje toto místo mnichům k božímu kultu a přikazuje, aby byla bazilika zasvěcena Panně Marii. Pak se objevuje velké množství vlků, kteří vyjí na místo na nebi, kde sv. Jan zmizel. Tato příhoda pak přilákala mnoho lidí do kláštera a přinese mu mnoho statků. Na konci legendy je pak zmínka o říšském sněmu v Chebu roku 1179 a vysvěcení valdsaské baziliky řezenským biskupem Konrádem II. z Raitenbuchu za přítomnosti císaře Friedricha I. a dalších říšských knížat a pánů. Celé legenda končí zmínkou o příchodu opata z Volkenrody, který seznal vhodnost tohoto místa pro boží službu, poslal Valdsasům plný počet mnichů, kolik požadovala řehole.

Tak tedy zní stručný obsah legendy o založení valdsaského kláštera. Jak jsem již napsal na začátku příběhu o založení kláštera v legendě, musíme mít na paměti některé skutečnosti. Za prvé, podobně jako u kroniky kláštera v Reichenbachu, z jaké doby legenda pochází. Dle editora; klasického filologa a paleografa Oswalda Holder-

¹⁷³ Snad by to mohla být ona biskupská listina řezenského biskupa Jindřicha, která se dochovala a byla vhodně zakomponována do pozdější legendy.

¹⁷⁴ Podobné převyprávění mají ve svých pracích i R. Langhammer a J. Brenner. R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 26–27. J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 4–16.

¹⁷⁵ Nesmíme zapomínat, že dle pověsti byl Gerwik stále ještě benediktinský mnich.

Eggera, se nachází opis legendy v mnichovském kodexu,¹⁷⁶ dříve valdsaském, a samotná legenda mohla dle jeho mínění vzniknout v rozmezí 2. poloviny 13. století (ne dříve než před jeho polovinou) až počátku 14. století.¹⁷⁷ Byť se vzhledem k anonymitě autora nedá dílo přesněji zařadit, rozhodně se nejedná o práci vzniklou bezprostředně po založení kláštera.

Odporuje tomu jednak údaj o roku 1179, jednak příliš mnoho poznámek o rytířských turnajích. Avšak i když legenda s největší pravděpodobností vznikla až nejméně 100 let po založení kláštera, přesto nám o jeho vzniku podává některé zajímavé informace, byť v pozdějším podání.

Zakladatelem byl markrabě Děpolt III. z Vohburku. Markrabě pak obdařil klášter lesem, jak udává taktéž reichenbašská kronika. První mniši přišli do Valdsas z cisterciáckého kláštera Volkenrode v Durynsku. Opat z Volkenrode dohlédl na první volbu opata ve Valdsasích. První převor, ještě před příchodem opata z Volkenrode a první řádnou opatskou volbou, se jmenoval Wigand, jeden z oněch tří mnichů z Volkenrode, které přivedl samotný Gerwik. Tyto údaje nalezneme též v Otově *Chronicon Waldsassense*.¹⁷⁸ Proto opravdusnad jedinou přínosnou zmínkou je název vlastního místa fundace kláštera, než dostalo poté jméno Valdsasy (pokud se však nejedná opět o legendistický konstrukt.) Ve textu *Fundatio* totiž čteme:

*„Colentibus autem illis silvam in loco qui usque in hodiernum tempus Colnergrune vulgariter nuncupatur, quidam casu discedens, rivum qui Wondrebe dicitur invenit (scilicet Gerwicus) magnis piscibus repletum...“*¹⁷⁹

V překladu:

„Když pak klučili les na místě, kterému se až do dnešních dob lidově říkalo Kölnergrün, z jakéhosi důvodu odešel (Gerwik, pozn. aut.) a našel řeku jménem Wondreb, plnou velkých ryb...“

Původně se tedy oblast nazývala Kölnergrün a teprve po založení kláštera došlo k přejmenování na Valdsasy. Langhammer tím dokládá historickou existenci Gerwika, protože místu se počalo říkat Kölnergrün právě díky Gerwikově původu, tedy že

¹⁷⁶ *Codex Monacensis Lat. nr. 1091*, Bayerisches Staatsarchiv, fol. 1–7^v z 2. poloviny 14. století, nejdříve však od roku 1361. Kodex obsahuje též dílo opata Jana III. z Lokte o životech mnichů, fol. 20^v–34^v.

¹⁷⁷ *Fundatio monasterii Waldsassensis*, *MGH Scriptorum II/15*, str. 1088.

¹⁷⁸ Což by mohlo vzbudit dojem věrohodnosti legendy o založení, ale když si uvědomíme, že tzv. Oto sám legendu znal, zjistíme, že došlo spíše k recepci jejího obsahu do jeho klášterní kroniky.

¹⁷⁹ *Fundatio monasterii Waldsassensis*, *MGH Scriptorum II/15*, str. 1092.

pocházel z oblasti Kolína nad Rýnem. To je však nepodložená a jazykově naprosto nedostatečná teorie, protože např. Johann Brenner vysvětluje název tím způsobem, že výraz *Kölner* by mohl znamenat slovansky *kolář*, *Grün* pak hora, před koncem 12. století s ještě neproběhlou hláskovou změnou *gora*,¹⁸⁰ ve spojení pak Kolářova hora, německy Wagnerberg.¹⁸¹ Kde tento filologický konstrukt Brenner vzal nebo na jakém základě k němu došel, mi zůstává záhadou.

Legenda pak poskytuje ještě jednu zmínku o počátcích konventu. Za vedení převora Wiganda, po zjevení sv. Jana apoštola, byla vysvěcena první bazilika, respektive, a to je opět další důkaz o pozdějším vzniku legendy (dle mého názoru na konci 13. století, kdy již dávno byla bazilika z 2. poloviny 12. století postavena), byl vysvěcen první, snad prozatímní, kostel.¹⁸² Vysvěcení kostela někdy na počátku vzniku kláštera je možno předpokládat z důvodu konání bohoslužeb a vůbec průběhu duchovní činnosti konventu.

Zmínku o prvním vysvěcení obsahuje i *Chronicon Waldsassense*, když jeho autor píše, že na místě, kde se Friedrich (I.) zasnoubil s Adelheidou, dcerou markraběte Děpolta, byla předtím vystavěna bazilika (spíše prozatímní kostel) a dodává, že došlo v městě Chebu ke svatbě.¹⁸³ Víme, že sňatek byl uzavřen roku 1149 skutečně v Chebu, takže to znamená, že první kostel musel být vysvěcen předtím. *Chronicon* ovšem přisuzuje vysvěcení řezenskému biskupovi Cunovi/Konrádovi I., což je v rozporu vůbec se vznikem kláštera. Biskup Konrád I. umírá 19. 5. 1132¹⁸⁴ a konvent měl vzniknout až roku 1133, což je, jak uvedu později, pravděpodobnější datum. Máme zde tedy rozpor. Byl vysvěcen kostel, na tom se legenda i kronika shodují. Přesto platí jakási časová shoda, neboť legenda uvádí, že se tak stalo za převora Wiganda, tedy pokud existoval, okolo roku 1132–1133. *Chronicon Waldsassense* pak přidává jméno biskupa, který vysvěcení provedl.

Důkaz o tom, že kostel musel být vysvěcen nejdříve v roce 1133, v roce založení kláštera, je možné nalézt opět v *Chronicon Waldsassense*. Píše o vzniku kláštera na den sv. Remigia z Remeše, 1. října léta 1133.¹⁸⁵ Tato pasáž je pak přisouzena za dobu trvání

¹⁸⁰ Jana PLESKALOVÁ, *Stará čeština pro nefilology*, Praha 2009, str. 25.

¹⁸¹ *Anonymi Monachi Reichenbacensis Chronicon monasterii sui*, str. 402. J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 9.

¹⁸² *Fundatio monasterii Waldsassensis, MGH Scriptorum II/15*, str. 1092.

¹⁸³ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 56.

¹⁸⁴ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 304.

¹⁸⁵ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 54, Též R. LANGHAMMER, *Waldassen. Kloster und Stadt*, str. 28.

Gerwikova života, což sice její vypovídací hodnotu poněkud snižuje, ale zároveň vyvrací jednak Wigandovu účast, jednak tvrzení o vysvěcení prvního kostela biskupem Konrádem I., neboť není logicky možné předpokládat nejdříve vysvěcení kostela a pak až vůbec jakékoli založení kláštera. Navíc i editor legendy Oswald Holder-Egger píše v poznámce v edici, byť s pochybami, že vlastní akt svěcení kostela se odehrál nejspíše v roce 1133.

Stručně jsem převyprávěl zakladatelskou legendu se základními informacemi k počátkům kláštera a konventu ve Valdsasích. V dalším oddílu se pokusím samotné založení lokalizovat, respektive podat důkazy z pramenů, proč měl být valdsaský klášter založen právě roku 1133 a nikoli léta 1132 či naopak 1134, jak je možné někdy v literatuře nalézt.

3.2.5. Datum založení kláštera. Pokus o jeho přesné určení

K samotnému založení kláštera dle mého názoru došlo roku 1133. Pro tento letopočet pak svědčí zmínky několika pramenů. Známe osobu zakladatele Děpolta III. z Vohburku, víme o příchodu mnichů z kláštera Volkenrode, taktéž byl s velkou pravděpodobností vysvěcen první prozatímní kostel již roku 1133 či nedlouho potom. Vlastní datum ale klade na pramennou kritiku nesnadný úkol. Doložit datum nepřímými důkazy, tedy pokusit se spíše vyloučit nepravděpodobná data.

Problémem zde je neexistence vlastního právního dokumentu, který by spolehlivě fundaci doložil. Němečtí autoři, Brenner, Langhammer, Binhack, připomínají, že je zakládací listina valdsaského kláštera neznáma.¹⁸⁶ Nabízí se ale otázka, zda skutečně musela existovat. Až do této doby spíše platila představa, že markrabě Děpolt vydal zakládací listinu a řezenský biskup, v této době již Jindřich z Wolfrathshausenu, který vedl diecézi od roku 1132 (doložen až po 17. srpnu t. r.) do 10. května 1155,¹⁸⁷ pak vydal tzv. konfirmační listinu¹⁸⁸ na znamení souhlasu a potvrzení vzniku nového kláštera ve své diecézi, ve které též udal statky, které sám Děpolt nově vzniklému klášteru daroval.

¹⁸⁶ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 27–29.

¹⁸⁷ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 304.

¹⁸⁸ StAAM, f. Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798), sig. 1, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/1/charter>>, přístup dne: 2015-08-26+02:00.

Avšak proč by řezenský biskup tak podrobně popisoval jednotlivé statky darované klášteru? Aby získala celé transakce též schválení duchovní moci? Možné to je. Ale nabízí se i opačné stanovisko a ne tak zcela nepravděpodobné. Pokud se pokusíme vmyslet do doby založení kláštera, zjistíme, že zdaleka ještě církev neztratila primát svého monopolu nejen na vzdělanost, ale ani na úřední agendu. Navíc jestliže srovnáme podmínky pro úřední činnost v oblasti Severní marky s civilizačně vyspělejšími krajinami jižní Francie, či dokonce italských států, uvidíme propastný rozdíl. V těchto krajinách laický živel nikdy zcela nepřestal být schopný sám úřadovat a schopný číst a psát.

Proto se domnívám, že žádná zakládací listina nemusela, nikoli, že nebyla, existovat a skutečný právní akt se odehrál právě potvrzením biskupskou listinou.¹⁸⁹ Co ona listina obsahovala, vyložím později, nyní postačí její datace. Listina není přesně datovaná, což nám ale nebrání stanovit v rozmezí jejího vzniku. Protože vydavatelem listiny byl biskup Jindřich z Wolfrathshausenu, musela listina vzniknout ne dříve, než se onen biskup ujal úřadu, tedy v druhé polovině srpna roku 1132. Datum ante quem je pak přesně 15. 6. 1135. Jak jsem, stejně jako Heinrich Gradl,¹⁹⁰ přišel k tomuto vymezení?

Listina takto dosvědčuje vznik kláštera, pokud měla, jak jsem napsal výše, funkci zakládací listiny, a pokud jen konfirmační, tak popisuje již existující stav. Tedy dokládá vznik Valdsas nejdříve k roku 1132, avšak spíše až k roku 1133, což se mi zdá nepravděpodobnější, ale je zde možnost i rok 1134. Proto pak tedy listina dokládá datum založení pro roky 1133–1134. Nejvíce se pravdě blíží rok 1133.¹⁹¹

¹⁸⁹ Jako paralela může posloužit fundace mateřského kláštera Valdsas, klášter v Sedlci, založen roku 1142. Jako zakladatel zde figuruje jistý velmož jménem Miroslav. Dochovala se rovněž tzv. zakládací listina. Zajímavé je, že vydavatelem není přísně vzato Miroslav, ale kníže Vladislav II. a biskupové Ota I. Pražský a Jindřich Zdík. Tyto osoby přivěsily své pečeti k listině na znamení platnosti (dnes jsou pečeti ztracené). Obdobný přístup bych předpokládal i u Valdsas. Děpolt III. neměl vlastní kancelář, a tak vlastní proces zlistinění provedla náležitá osoba, řezenský biskup Jindřich, který již zcela určitě měl vlastní kancelář a tzv. kaply. Listina pro Sedlec má některé podobné znaky jako valdsaská listina. Kromě českého knížete Vladislava II. jsou zde i oba dva čeští metropolitové a navíc listina není taktéž datována. Proto se její vydavatel Josef Emler domnívá, že k jejímu vyhotovení muselo dojít mezi lety 1142 až 10. 7. 1148. Období, podobně jako u Valdsas, ohraničené založením kláštera v Sedlci roku 1142 a smrtí pražského biskupa Oty I. ze Švábenic 10. července 1148. *CDB I (805–1197)*, č. 155. str. 155–157. Doba vlády Oty I. viz *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 303.

¹⁹⁰ *ME I*, č. 49, str. 264.

¹⁹¹ Uvádí i H. MUGGENTHALER, *Kolonisatorische und Wirtschaftliche Tätigkeit eines Deutschen Zisterzienserklosters im XII. und XIII. Jahrhundert*, str. 19–20, taktéž K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 III*, str. 158–160

Ale zpět k dataci biskupské listiny. Její počátek je jasný, nejdříve rok 1132. Terminus ante, den 15. června 1135, jsem zjistil dle obsahu biskupské listiny.¹⁹² Budu citovat jednu klíčovou pasáž:

„*Post hanc traditionem rogatu abbatis et fratrum, quia hoc celle (sic! cella non monasterium, pozn. aut.) comoditas et utilitas poscebat, cum assensu cleri nostri vrowenruth cum iure suo marchioni reddidimus et quinque alias uillas celle conterminas, Berhtoldisruth duas uillas, Netsdal, Paphenruth duas uillas, cum toto iure et appendiciis suis solemni atque legitimo concambio recepimus.*“¹⁹³

V překladu:

„*Po tomto obdarování, na žádost opata a bratří, protože si to vyžadoval prospěch a užitek kláštera, přijali jsme zpět se souhlasem našeho kléru ves Frauenreut a jeho (Děpoltovým) markraběcím právem jsme pět jiných vsí sousedících s klásterem, dvě v Pechtnersreutu, Netzdal a dvě v Pfaffenreutu, s veškerým jejich příslušenstvím slavnému a právoplatnému klásteru navrátili.*“

I přes poněkud zavádějící osobu, která měla převod provést, vydavatelem je biskup Jindřich jednající jménem markraběte Děpolda, tedy jeho právem, je smysl této pasáže jasný. Klášteru (výraz *cella* ukazuje na ještě provizorní stav klášterního komplexu) je odejmuta ves Frauenreut a náhradou za ni jsou vsi Pechtnersreutu, ves Netzdal a Pfaffenreut. Proč byla výměna provedena, se můžeme jen domnívat. Snad byla ves příliš daleko od vlastního kláštera nebo byla problematická její správa. To ostatně není v tuto chvíli důležité, počáteční majetek konventu popíší dále. Víme tedy, že k transakci došlo, a tak ves Frauenreut změnila svého majitele.

Komu byla ves darována, pokud si ji markrabě Děpolt neponechal, nás spravuje opis listiny právě z 15. června 1135 (v orig. *XVII Kalendas Julii*) v knize darů (*Liber/Codex traditionum*),¹⁹⁴ vlastně jakémsi klášterním kopiáři, uloženém v archivu v Mnichově.

¹⁹² Gradl ve své edici *Monumenta Egrana I* sice postupuje stejně, kterýžto výsledek pak všichni autoři, kteří se zabývají dějinami Valdsas, citují, ale nenapsal, jak sám k datu přišel. Jiný pohled na datování listiny má Stephan Acht, který jidatuje mezi 20. srpnem 1132 až 26. dubnem 1133, své doklady shrnuje v Stephan ACHT, *Urkundenwesen und Kanzlei der Bischöfe von Regensburg vom Ende des 10. bis zur ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Traditionsurkunde und Siegelurkunde bis zur Entstehung der bischöflichen Kanzlei*, München 1998, str. 217, 342.

¹⁹³ StAAM, f. Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798) sig. 1, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/1/charter>>, přístup dne: 2015-08-26+02:00.

¹⁹⁴ *Codex traditionum, Reichenbach, nr. XI.*, Staatsarchiv München. Dle výzkumu Oswalda Holder-Eggera byl měl být rukopis kodexu již z 12. století, přesněji z doby opata Erchengera, tj. mezi léty 1135–1176. Více: *Fundatio at notae monasterii Reichenbacensis (scilicet prefatio)*, *MGH Scriptores II/15*, str.1078–1079.

Opis listiny jsem našel v edici *Monumenta Boica XXVII.*,¹⁹⁵ kde by však měl opis vystihovat znění v knize *Codex traditionum*. Zápis podává informaci o již předaných statcích v první části zápisu, v druhé je pak výčet právě uskutečněných donací. Mezi nimi je zmínka o vsi Frauenreut, kterou markrabě Děpolt daroval klášteru Reichenbach, a jeho opat Erchenger jej propůjčil roku 1135 ministeriálovi Götfridovi de Weternuelt, aby ves spravoval, avšak pod podmínkou, že po jeho smrti nepřejde na jeho dědice a navrátí se zpět do klášterního panství.¹⁹⁶ Jsme svědky typického procesu udělení léna jen pro konkrétní osobu. Pokud pak bylo léno skutečně uděleno, právně k tomu došlo 15. 6. 1135, muselo předání Frauenreutu z majetku Valdsas do rukou Děpolta proběhnout před výše stanoveným datem.

Dalšími důkazy pro vznik kláštera roku 1133, kromě dokladů *Ottonis Chronicon Waldsassense*, kroniky tzv. reichenbašského mnicha/kláštera a časového vymezení daného biskupskou listinou, jsou samotná *Statuta capitulorum ordinis Cisterciensis*, která opět nepřímo, ale jednoznačně, dokládají pro vznik Valdsas rok 1133.¹⁹⁷

Právě onoho léta umírá třetí opat Cîteaux Štěpán Harding. Z jednání kapituly se zachoval krátký úryvek oznamující odstoupení opata Hardinga pro nemoc a stáří, přičemž je připojena jeho řeč. Opět jen pro doklad budu citovat dvě věty z jeho proslovu.

*„Atque ecce incrementum, dante Deo, monasterium quod unicum accepi, in centum plus minusue multiplicavi. Ex his tredecim ipse per me construxi, per vos reliqua...“*¹⁹⁸

V překladu:

*„A hle s božím přispěním na onen rozrod, poněvadž jsem přijal (Harding, pozn. aut.) jediný klášter a rozmnožil jsem jej na více než sto. Skrze mne jich zbudoval (totiž bůh, pozn. aut.) třináct, přes vás zbylé...“*¹⁹⁹

Valdsasy byly svým založením jubilejní stý klášter řádu (srovnej výklad výše). A členové konventu na to byli po dobu existence kláštera pyšní. Pokud Harding, respektive klášter Cîteaux založil za dobu svého úřadování třicet klášterů, tedy Cîteaux se stalo jejich matkou a vizitačním klášterem, tak připadá na zbylá opatství fundace

¹⁹⁵ *Monumenta boica, Band XXVII, Monumenta Reichenbacensia*, Monachii 1829, str. 12–13.

¹⁹⁶ Samotný zápis byl rovněž publikován už i v jiném svazku Monument. *Monumenta boica, Band XIV, Monumenta Miscella*, Monachii 1784, str. 409–410.

¹⁹⁷ Jongelinus v chronologickém indexu udává rok 1122. Navíc se nejedná o vlastní pramen, či jeho vydání (v edici), ale o sekundární historickou literaturu. *Notitiae abbatiarum..., Liber X, Index chronologicus*, str. 17–18.

¹⁹⁸ *Statuta I*, str. 11.

¹⁹⁹ „*Re vera tunc erant LXX monasteria*“, jak dodává Canivez. *Tamtéž*.

sedmdesáti klášterů. Dalo by se sice namítat, že nelze přesně rozhodnout o jistém datu založení jednotlivých klášterů, a tak tedy nepanuje ani jistota, zda byl valdsaský klášter skutečně oním stým v pořadí. Jde tedy o nepřímý doklad, ale opět nám pomáhá se přiblížit k přesnějšímu datu založení kláštera.

Nakonec tak shrnu výše napsané argumenty. Podle narativních pramenů, dvou kronik (Otovy a mnicha Reichenbašského) a nepřímo i zakladatelské legendy, je založení možné klást do léta 1133. Listina řezenského biskupa Jindřicha z Wolfrathshausenu pak zhruba s padesátiprocentní pravděpodobností též může hovořit ve prospěch roku 1133. *Statuta* rovněž potvrzují, i přes výše citované nedostatky, rok 1133 jako rok založení, respektive nesporného dokladu o existenci kláštera ve Valdsasích.

Jestliže vezmeme v úvahu všechny výsledky získané kritikou dostupných pramenů, zdá se rok 1133 jako nejpravděpodobnější, ale ne jako jediný možný. Ovšem zakládat si na tom, že je nezbytně důležité vědět, jestli byl klášter založen ještě např. v prosinci 1132, nebo až v lednu 1133, není nezbytně nutné.

3.2.6. První materiální zajištění kláštera, klášterní statky

Od dob sv. Pachomia, do kterých se kladou základy cenobitského mnišství, musel mít každý klášter hmotné zabezpečení. To si buď členové konventu získávali prací vlastních rukou, nebo z finančních příjmů (jako pozemková vrchnost a navíc zisky z obchodní činnosti). Ať jedním, či druhým způsobem, musel klášter disponovat majetkovým zázemím, které mu poskytovalo možnost existence.²⁰⁰ Klášter, dříve společenství mnichů, tak jednak vlastnil půdu a tu, v dřívějších dobách, zvláště v počátcích mnišského hnutí (přelom 3. a 4. století) řeholníci sami obdělávali. Později při prosazení feudálního principu se kláštery stávaly lenními pány, postupně odpadávala vlastní práce řeholníků a na její místo nastoupily lenní vztahy.²⁰¹

Valdsasy, stejně jako každý jiný klášter, vlastnily pozemky a majetky, tedy půdu a vsi či jejich části (hospodářství/popluží/statky/dvory),²⁰² a ty jednak pronajímaly za

²⁰⁰ Pro vrchnost a poddanství speciálně pro Chebsko s typy roboty, R. LANGHAMMER, *Über Robot im Egerland*, Eger 1931, str. 3–5.

²⁰¹ Výklad postihuje hlavně hospodaření cisterciáckých klášterů, obsahuje ovšem i formulace mající širší platnost pro jiné mnišské řády.

²⁰² V listinném materiálu se vyskytuje více synonymních výrazů. Ves je označována často jako *villa*, dvůr pak jako *curia*, popluží/poplužní dvůr najdeme jako *aratura/curia aratura*, statek nejčastěji jako *praedium* (ve středověku nejčastěji psáno *predium*). Cisterciáci pak často, dle řádových ustanovení, na svých statcích pracovali nebo vybraní bratři (choroví mniši) dohlíželi na laické bratry, kteří prováděli samotnou práci na poli (tyto bratři museli dostat povolení od

pravidelné poplatky, od počátku 13. století se stále více tento jev rozšiřuje v souvislosti s tzv. emfyteutickým právem (německým, zákupním), nebo je samy obhospodařovaly. Pro pozdější dobu, 13. a 14. století, pak kláštery stále méně spravovaly svoje statky ve vlastní režii, ale raději je pronajímaly za platy, které jim nájemci v smluvených termínech platili.²⁰³

U církevních institucí, zvláště pak u klášterů, se setkáváme s jistými zmatky a složitostí jejich majetkové základny. Protože právě kláštery vznikaly hlavně z nadání světských osob, šlechticů, králů, obecně panovníků, byly to tyto osoby, které klášteru poskytly ono nezbytné majetkové zajištění. Nepřehledné a složitě byly majetkoprávní vztahy mezi jednotlivými subjekty a jejich obchodní transakce. Jinak řečeno, jak a za kolik klášter kupoval/prodával svoje statky a s kým konkrétní obchod probíhal.²⁰⁴

Klášterní instituce se přirozeně snažily o docílení takového stavu, aby uvedené majetky byly pouze v jejich výhradním vlastnictví. To znamená, aby jen ony samy mohly s nimi svobodně a bez omezení nakládat, prodávat, mít z nich zisk a směřovat je. Ovšem mnohé statky klášteru právě darované od světských osob měly na sobě řadu břemen. Často majitelé, velmožové, páni, rytíři, ministeriálové, darovali klášteru statky s podmínkou, že k převodu dojde až po jejich smrti či dokonce až po smrti jejich dětí, nebo k donaci došlo, ale po dobu života dárce šla valná část příjmů na jeho zaopatření a teprve po jeho smrti měl klášter možnost získat veškeré příjmy plynoucí z daného statku. Avšak z množství majetků pak klášter musel platit berně a poplatky, velmi často jak světské (nejčastěji zeměpanské, tzv. obecná berně) vrchnosti, tak i církevní (papežské kurii, ostatním členům hierarchie – biskupům, arcibiskupům).²⁰⁵

Proto se kláštery snažily nejlépe dosáhnout všech práv bývalého majitele na onen statek, který klášteru dával. Kláštery, ale i kostely, kapituly či konzistoř při daném sídlu

opata, aby mohli porušit tzv. *stabilitas loci*/stálost místa). Svědčí o tom dochované sýpky/*grangia*, postavené přímo u polí. Jedna z nejzachovalejších se dochovala v míšeňském klášteře Altzelle/Altus Vetus Cella u Freibergu. K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 III*, str. 186 či 194. Zde fotografie oné sýpky.

²⁰³ Tyto termíny platily nejen pro poddané církevních institucí, ale řídila se jimi i světská vrchnost, šlechta a města. Více o poddanských vztazích ve 13. století, které rovněž měly platnost pro statky Valdsas v Čechách (mimo jiné šlo o panovnické donace přemyslovských knížat ve 12. století) viz Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*, Praha 1986, Hlava IV., str. 81–109.

²⁰⁴ Jaroslav ČECHURA, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, in: *Sborník Národního muzea v Praze XLII.*, Praha 1988, č. 1, str. 11–19.

²⁰⁵ Tomáš BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005, str. 105–132, zde berní zatížení moravských klášterů s konkrétní výší daní a jména vrchnosti pro každý daný klášter.

biskupa pak požadovaly udělení tzv. imunit neboli ochrany církevních institucí před světskou mocí.²⁰⁶ Tato imunita se vztahovala jednak na vlastní majetek, tedy že se potomek či dědic dárce nedomáhal zpět svého vlastnického práva (leďa zpochybněním donace právní cestou u soudu), nebo omezovala, popř. rušila tzv. patronátní práva. První donace církvi jsou doloženy v českém státu v rozmezí 10. až počátku 13. století, kdy vlastník statku daroval dotyčný majetek církvi, avšak pod podmínkou, že mu, dárce, budou příslušet některá práva. Např. že rozhodoval o jmenování faráře (u kostela) či opata(u kláštera). Imunity také chránily církevní instituce, hlavně kláštery, před svévolným zneužitím poskytnutí pohostinství, např. šlechticům či knížecím/královským úředníkům. V Říši došlo k podstatnému omezení patronátního práva během bojů o investituru, v českém státě pak v druhém a třetím desetiletí 13. století.²⁰⁷

Toto byl jen malý úvod do majetkových vazeb a záležitostí klášterů obecně. Důslednější rozbor provedu až na vlastním příkladě majetků valdsaského kláštera v části o hospodářských poměrech Valdsas. Nyní přejdu k vylíčení prvních statků, které Valdsasy při svém založení obdržely.

Klášter Valdsasy obdržel při svém založení majetky v různých místech Chebska, a to jak statky ležící téměř na dosah kláštera, tak i majetky více od kláštera vzdálené.²⁰⁸ I když byla snaha tehdejších cisterciáků dostávat co nejvíce neobdělané půdy, přesto již na začátku své existence získal valdsaský klášter i hotové jmění, tedy majetky, které mu přinášely čistý zisk a nemusely být nijak více spravovány nad obecný rámec majetkové držby. Mluvím tu o vsích a dvorech, které vytvořily základní zdroj příjmů kláštera.

Prvními statky kláštera, zachycenými v biskupské listině z roku 1133,²⁰⁹ byly tedy vsi Brunn, Frauenreut a Sloppach (Sloppan). Jednalo se o vsi různého druhu a taktěž různě vzdálené od kláštera. Vsi Brunn a Frauenreut se nacházely v oblasti u dnešního Tirschenreuthu, v místech, kde klášter později vybuduje jednu ze sfér svého panství.²¹⁰ Pro začínající konvent tak muselo být obtížné zajistit odpovídající správu vlastních statků vzdálených přibližně 15 až 20 km od kláštera. V těchto dvou vsích žilo německé

²⁰⁶ Václav VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15. století) II*, Praha 1937, str. 69–87, 88–116 (zde rozbor jednotlivých imunit).

²⁰⁷ Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české II (1197–1230)*, Praha 2000, str. 127–145.

²⁰⁸ Pro viz mapy přiložené v *Monumenta Egrana I*, Eger 1886, přílohy III.

²⁰⁹ *ME I*, č. 49, str. 264.

²¹⁰ H. MUGGENTHALER, *Kolonisatorische und Wirtschaftliche Tätigkeit eines Deutschen Zisterzienserklosters im XII. und XIII. Jahrhundert*, str. 45, 72–73.

obyvatelstvo, což dokládá jednak jejich název, jednak nejsou zahrnuty v seznamu slovanského osídlení vypracovaného Emanuelem Šimkem.²¹¹ Frauenreut dodnes existuje, ves Brunn zanikla.

Vesnice Schloppach ležela naproti tomu asi 4 km od fundace, a tak se i samotní poddaní mohli zapojit do výstavby klášterního komplexu. Obyvatelstvo bylo zřejmě slovanské.²¹²

K výměně vsi Frauenreut došlo v rozmezí, které jsem popsal v oddíle o dataci kláštera. Důvod výměny je možný spatřovat v již zmíněné větší vzdálenosti nebo v jiných neznámých problémech s její správou. Obyvatelstvo vsi patřilo k německému živlu, takže různice mezi dvěma etniky je nutné vyloučit. Vzdálenost, na kterou rádi někteří autoři poukazují, není ale také zcela pádným argumentem pro výměnu. Ves Brunn, ležící ještě asi o 2 až 3 km dále než Frauenreut, zůstala v držení kláštera. Příčina tak byla jiná, pro nás dnes již nezjistitelná. Ves existuje do dnešních dnů.²¹³

Místo Frauenreutu získaly Valdsasy jiné vsi, které, jak se domnívám, položily základ valdsaského panství v této oblasti, neboť při pohledu na historickou mapu Chebska, kterou sestavil Gradl, mě udivila jedna věc, konkrétně Netzstallu, Pfaffenreutu a Pechtnersreutu. Vsi Pfaffenreut a Pechtnersreut jsou obě dvě s největší pravděpodobností německého původu, jako u vsí Brunn a Frauenreut tomu nasvědčuje název a obyvatelstvo.

Pfaffenreut leží asi 4 km na jih od Valdsas, a vytváří tak jižní výspu prvního komplexu statků kláštera. Také existuje dodnes.²¹⁴ Pechtnersreut se nachází v podobné vzdálenosti od kláštera jako Pfaffenreut, ovšem zcela na opačné straně, tedy na severu. Ves existuje dodnes. Východní výspu vytváří již uvedená ves Schloppach.

²¹¹ E. ŠIMEK, *Chebsko v staré době*, Brno 1955, str. 241–267.

²¹² Hned vedle Schloppachu se nachází, již na české straně, ves Slapany, německy Schloppenhof. Nabízí se otázka, zda nemohlo jít o tuto vesnici, název by tomu taktéž víceméně napovídal. Ovšem protože je Schloppach blíže ke klášteru a jméno v listině se taktéž blíží vsi Schloppach, jedná se zřejmě o tuto ves. E. ŠIMEK, *Chebsko v staré době*, Brno 1955, str. 258–259. Doložena v urbáři z roku 1399, *Das Waldsassener Salbuch aus dem Ende des 14. Jahrhunderts*, str. 5.

²¹³ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 281.

²¹⁴ Ves doložena v urbáři, *Das Waldsassener Salbuch aus dem Ende des 14. Jahrhunderts*, str. 6.

Na západě, snad nejbliže ke klášteru, stála poslední vesnice, která byla klášteru při fundaci darována. Nazývá se Netzstall.²¹⁵ Slovanské označení je Nestaly. Podobně jako ve Sloppachu zde žilo slovanské obyvatelstvo a ves dnes už neexistuje.²¹⁶

Souhrnem tak klášter Valdsasy měl v roce 1135 pět vsí, přičemž jen ves Brunn byla více vzdálena od Valdsas, ostatní vsi (od severu po směru hodinových ručiček) Pechtnersreut, Sloppach, Pfaffenreut a Netzstall se nacházely klášteru blíže. Z pěti vsí byly dvě slovanského živilu a tři německého. Pro úplnost se sluší dodat, že podle valdsaského urbáře z roku 1399 se v tomto období nacházely v majetku kláštera jen dvě z výše uvedených vesnic. Jde o vsi Schloppach a Pfaffenreut (možná Netzstall, srovnej pozn. 11 výše). Brunn, Pechtnersreut a Netzstall již klášter nedržel, ani žádné dvory v nich či platy.

Klášter byl kromě zmíněných vesnic, které z něj dělaly vrchnost s poddanými, obdarován dalšími statky. V první řadě to bylo již samo místo, které leželo u vodního toku, konkrétně u řeky Wondreb.²¹⁷ Voda hrála v životě cisterciáků prvořadou úlohu. Kromě možnosti lovu ryb, kterými řeka Wondreb podle legendy oplývala, to byla též možnost postavit u řeky mlýny na mletí obilí nebo vodu využít pro chov hospodářských zvířat. Také hygienické podmínky cisterciáckých klášterů byly na velmi vysoké úrovni. Voda tak přispívala ke snížení infekčních onemocnění a zabránění výskytu epidemií.

Za druhé to byl samotný les, který klášter rovněž od markraběte Děpolda dostal. V tomto případě nelze věřit legendě, která popisuje plochu získaného lesa jako území ohraničené mnichy za jeden den.²¹⁸ Navíc potíž legendy spočívá v jedné věci. Je to absence jakýchkoli jiných statků, které klášter obdržel. V legendě se mluví o lesu a řece, listina však dosvědčuje konkrétní místa, která navíc z velké části dodnes existují a tak zvyšují důvěryhodnost obsahu listiny. Přístup k řece byl pro klášter životně důležitý a les, kterým se legenda tolik ohání, pak podle mě znamenají jednotlivé části lesa patřící k daným vesnicím. Protože v listině čteme:

²¹⁵ Pokud jde o ves Neudorf, pak též v urbáři. *Das Waldsassener Salbuch aus dem Ende des 14. Jahrhunderts*, str. 7.

²¹⁶ Na jejím místě leží dnes ves Neudorf. Podle názvu a umístění by se snad mohlo jednat o onu ves. Přichází v úvahu otázka, zda ves Netzstall zanikla a později bylo místo znovu osídleno (dle dnešního názvu), nebo došlo pouze ke změně názvu. K přesnějšímu tvrzení by bylo nutno podniknout bližší výzkum, tudíž z mé strany jde pouze o hypotézu. E. ŠIMEK, *Chebsko v staré době*, Brno 1955, str. 253.

²¹⁷ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 55.

²¹⁸ *Fundatio monasterii Waldsassensis*, str. 1091.

„plenaria atque legitima donatione contradidit (scilicet Diepoldus, pozn. aut.), ipsum videlicet locum, in quo cella constructa est, villam brunne, vrowenruth, sloppan cum campis, pratis, pascuis, silvis aguarumque decursibus, molendinis, piscationibus, exitibus et redivibus, viis et inviis, cultis, quesitis et inquirendis, cum omni utilitate et potestate“²¹⁹

V překladu:

„(s) úplným a zákonným předáním odevzdal (Děpold, pozn. aut.) toto místo, na kterém je vystaven klášter, ves Brunn, Frauenreut, Schloppach s poli, loukami, pastvinami, lesy, tekoucí vodou (myšlena právě řeka Wondreb, pozn. aut.), mlýny, rybníky, platy a dárkami, s cestami i neschůdnými místy, s existujícími i s těmi, které se budují, s veškerým užitkem a mocí...“

Čteme v této vybrané pasáži listiny, že samotné vesnice bez zázemí by byly nejen klášteru, ale i vlastním lidem, kteří v nich žili, bez užitku, pokud nebyly obdařeny tzv. příslušenstvím (*cum pertinentia*), tedy poli, lesy, loukami atd. Lze podat námitku, že se může jednat o klasické úřední pasáže, které se opravdu často v listinách objevují. V tomto případě ale nemáme nejmenší důvod textu listiny nevěřit a dodávám, že nový klášter, ať již založený a touto listinou potvrzený a hmotně zabezpečený, nebo teprve vznikající z prozatímních obydlí (mnišských cel), podobný nemovitý majetek pro svůj rozvoj potřeboval.

Děpolt se, v souladu s tím, co bylo uvedeno na počátku tohoto oddílu o imunitách, vzdal veškeré moci, správy i práva nad dotčenými majetky jak pro sebe a své blízké, tak i pro své potomky. Tento fakt pozitivně ovlivnil růst Valdsas, protože klášter získal svůj vlastní počáteční majetek bez jakýchkoli omezení a břemen, která by zatěžovala jeho správu či manipulaci s ním.

3.2.7. Důvody založení Valdsas. Jiný pohled než v zakladatelské legendě

V předchozích oddílech jsem se pokusil charakterizovat na základě dochovaných pramenů osobu zakladatele a jeho rod, dále vlastní průběh založení a též možné datum vzniku kláštera. V tomto oddíle bych rád rozebral příčiny založení kláštera, které nejsou

²¹⁹ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 281–282, či v originále: StAAM, f. Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798) sig. 1, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/1/charter>>, přístup dne: 2015-08-26+02:00.

popisovány pouze v pramenech, ale jsou založeny na dedukci. Zkrátka, jaké důvody vedly markraběte Děpolta III. z Vohburku, aby založil nový klášter?

Markrabě již jednu fundaci přivedl k životu. Šlo o benediktinský klášter v Reichenbachu, založený roku 1118, který se stal rodovým klášterem. V úvahu tak přichází otázka, proč se markrabě rozhodnul založit nový klášter. Navíc si vybral jiný řád a jeho druhá fundace zdaleka nestála tak vysoko v jeho očích. Problémem je zde fakt, že kromě ústředního motivu zakladatelské legendy se žádné jiné vyprávěcí prameny, osvětlující motivy a pohnutky Děpolta pro založení kláštera, nevyskytují nebo nejsou dochovány. Proto se pokusím najít případné vysvětlení, které se bude opírat spíše o logické vysvětlení než o jasný důkaz.

Jedním z prvních důvodů, který jako jediný jsme schopni doložit, byla zbožnost markraběte Děpolta a jeho strach před bohem, respektive před smrtí. A nejen jeho, ale i celé jeho rodiny, zvláště pak strýce a jeho bratra.²²⁰ Zbožnou fundací se snažil pomocí mnichů získat přímluvu u boha, a zajistit si tak větší šanci na spasení a život v nebeském království. Udává to již arenga oné biskupské listiny, která praví, že markrabě Děpolt založil ve své fundaci na místě, lidem nazývaném *Waltsassen*, klášter pro uzdravení své duše i duší své manželky a dětí.²²¹ A právě výraz *remedium* v sobě skrývá i jeden z důvodů výše popsaných. Znamená totiž kromě léku také prostředek proti smrti,²²² respektive v křesťanském smyslu zatracení, takže toto *remedium*, tak časté v obecných formulacích pro vydání středověké listiny, mohlo znamenat strach před skonáním a zajištění věčného života.

Jako druhý a více pravděpodobný důvod se zdá být síla cisterciáckého řádu a reformy, kterou bez rozpaku nazývám tehdejším „módním trendem“. Taktéž schopnost kolonizovat neobydlená či jen řídce obývaná území byla velmi pádným argumentem. A pokud navíc uvážíme, že právě v době druhé poloviny života markraběte Děpolta, tedy od počátku 12. století, dochází k mohutné kolonizaci, která zasáhla v menší míře i naše země, tzv. vnitřní kolonizace, avšak naplno začala probíhat až od druhé poloviny vlády

²²⁰ *Anonymi Monachi Reichenbacensis Chronicon monasterii sui*, str. 402–403.

²²¹ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 1, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/1/charter>>, přístup dne: 2015-08-17+11:00.

²²² Josef PRAŽÁK, František NOVOTNÝ, Josef SEDLÁČEK, *Latinsko-český slovník*, 2 sv., Praha 1980, II. sv., str. 397.

Přemysla Otakara I.(tzv. vnější/cizí kolonizace),²²³ lze dle mého názoru spatřovat hlavní, nikoli však jediný, důvod fundace Valdsas.²²⁴

Děpolt se takto snažil zlepšit kolonizaci kraje u Chebu a cisterciáci byli svými schopnostmi kultivovat krajinu velmi známí. K tomu připočtíme i zbožnost markraběte a jeho matky a snahu o spásu.²²⁵ Řada autorů včetně K. Charvátové (ta ji zmiňuje jako jednu z možností) se domnívá,²²⁶ že popudem pro založení kláštera mohlo být setkání Děpolta III. s tehdejší opatem v Clairvaux sv. Bernardem na synodě v Lutychu roku 1131.²²⁷ V Lutychu se totiž tohoto léta setkali římský král Lothar III. a papež Innocenc II. za účasti mnoha říšských knížat, aby vyřešili otázku papežského schismatu.

Proti Innocentovi II. vystoupil vzdoropapež Anaklet II. roku 1130 po smrti Honoria II. Synody se zúčastnil i sv. Bernard z Clairvaux, včetně markraběte Děpolta. Jestli skutečně k setkání a rozhovoru došlo, není známo. Myslím si, že Bernard měl zajistí důležitější záležitosti na práci – jednání s Lotharem III. o podpoře papeže Innocence II. proti Anakletovi, který byl podporován nově ustanoveným sicilským králem Rogerem I. (II.), k jehož titulu mu právě Anaklet dopomohl výměnou za podporu, než řešit fundaci jednoho kláštera, který navíc vzniknul z jeho perspektivy až daleko na východě. Jde tedy opět o hypotézu, která bohužel nemá skutečné doložení.

Proto tak skutečný důvod pro založení Valdsas bude nejspíše vězet v možnostech kolonizovat nová území, ve zbožnosti a spáse a nakonec i v síle cisterciáckého reformního hnutí a jeho společenská obliba a módnost.

3.2.8. První převoři a opatové Valdsas

Aby popis založení kláštera a vznik konventu byl úplný, je nezbytné ještě krátce na závěr této kapitoly uvést první převory a opaty valdsaského kláštera. I v tomto případě jsme odkázáni na *Ottonis Chronicon Waldsassense* a *Fundatio monasterii*

²²³ Petr SOMMER, Dušan TŘEŠTÍK, Josef ŽEMLIČKA (edd.), *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009, str. 394–397.

²²⁴ Narozdíl od H. Muggenthalera se plně neztotožňuji s jeho názorem, že pouze kolonizace oblastí zarostlých lesem, tuto situaci vystihuje i název kláštera, nebyla jedinou příčinou pro usazení cisterciáckých mnichů H. MUGGENTHALER, *Kolonisatorische und Wirtschaftliche Tätigkeit eines Deutschen Zisterzienserklosters im XII. und XIII. Jahrhundert*, str. 22–23.

²²⁵ Pokud byl klášter založen roku 1133 (1134) a Děpolt III. umírá roku 1146, zbývá mu do smrti již jen třináct let. V době fundace byl již ze středověkého pohledu starcem, neboť mu bylo 58 let.

²²⁶ Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 III*, str. 158–159.

²²⁷ *Handbuch der deutschen Geschichte I*, str. 287–289.

Waldsassensis. Je to dáno opět absencí jakýchkoli jiných pramenů, v případě opatů pak listin nejčastěji vydávaných klášteřem.

„Spoluzakladatel“ Gerwik i převor Wigand, mnich z Volkenrody, jsou doloženi jen legendou²²⁸ a odtud události o jejich životech převzal tzv. Ota do své kroniky, přičemž připojil i jména prvních třech opatů. Proto mi nezbývá než vypsát tyto první, dle pramenů, „ctihodné muže“, kteří podle tradice řídili konvent v jeho počátcích a zasloužili se o výstavbu klášterních budov. Jak sám tzv. Ota dodává, nic více známo mu o nich není, než že velmi krátký čas stáli v čele konventu, pečovali o jeho rozvoj a o výstavbu kláštera a byli poslušní boží milosti.²²⁹

Skutečně prvním historicky doloženým opatem Valdsas, zmiňovaným i jinými prameny, je opat Gerlach (1136–1165). Je dosvědčen již např. uvedenou listinou pro klášter Sedlec²³⁰ nebo listinou řezenského biskupa Hartwika II. z Ortenburku, kterou potvrzuje Valdsasům desátky v kraji Nordwald, které udělil klášteru markrabě Děpolt III.²³¹ O jeho osobě a činech se zmíním až v další kapitole o dalších dějích kláštera a jeho kontaktech s římskými panovníky, řádem a místní šlechtou. (Tabulka se nachází na následující straně.)

²²⁸ *Fundatio monasterii Waldsassensis, MGH Scriptorum II/15*, str. 1089–1092.

²²⁹ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 65.

²³⁰ *CDB I (805–1197)*, č. 155. str. 155–57.

²³¹ *ME I*, č. 76, str. 24.

První převoři a opaté Valdsas dle *Fundatio monasterii Waldsassensis* a
Ottonis Chronicon Waldsassense:²³²

Jméno:	Doba:	Pramen: (čísla zn. str.)
Gerwik	před 1133	FMW 1089–92, CHWO 54–56, 64.
Wigand	před 1133	FMW 1092, CHWO 56, 64.
Heinrich/Jindřich ²³³	1133–1134	CHWO 64–65.
Ulrich/Oldřich ²³⁴	1134–1135	CHWO 65.
Adeodat ²³⁵	1135–1136	CHWO 65.
Gerlach (doložený) ²³⁶	1136–1161/5	CHWO 57, 65, ME 19, 24.

²³² Kvůli uspořádání jsem v přehledu použil zkratky pro *Monumeta Egrana* (ME), *Fundatio monasterii Waldsassensis* (FMW) a *Ottonis Chronicon Waldsassense* (CHWO).

²³³ Dle Langhammera pouze převor vyslaný z Volkenrode, podle tzv. Oty řádný opat. R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 209.

²³⁴ *Tamtéž.*

²³⁵ *Tamtéž.*

²³⁶ První historicky doložený opat Valdsas, na kterém se prameny shodují. Rovněž Langhammer, Brenner i Muggenthaler jej uvádějí jako prvního historického opata Valdsas.

4. Kontakty kláštera s řádem, se šlechtou a s panovníky Svaté říše římské do roku 1346/9 čili vnější a vnitřní vývoj kláštera ve 12.–14. století

4.1. Rozvoj kláštera do poloviny 13. století, položení základů klášterního panství

4.1.1. Valdsasy pod patronátem Vohburků, první filiace kláštera²³⁷

Po výkladu o vzniku konventu a problémech s jeho přesnou datací přichází čas na líčení osudů kláštera do počátku čtyřicátých let 12. století, v době, kdy jsem opustil dějiny Valdsas. Fundace valdsaského kláštera se zdařila na první pokus a bohatá nadace jeho zakladatele markraběte Děpolda III. z Vohburku vytvořila příznivé předpoklady pro růst kláštera i jeho konventu. Velikost majetků, které Valdsasy obdržely, a jejich vhodná poloha způsobily, že konvent začal velmi rychle růst. Dělo se tak za vedení opata Gerlacha, který zastával opatské místo v letech 1136–1161/5.²³⁸

Dokladem tohoto tvrzení je prostý faktografický údaj, že již zhruba devět let po svém založení se Valdsasy podílely na rozšíření a zvětšení počtu cisterciáckých klášterů v Evropě. Nejedná se o událost o nic méně důležitou, než o první cisterciáckou filiaci na území středověkého českého státu, totiž o klášter v Sedlci, nedaleko budoucího horního města Kutné Hory.²³⁹

²³⁷ Vlastní výklad o zakládání nových klášterů zmíním částečně zde, částečně v V. kapitole.

²³⁸ Vymezení doby, ve které zastával tento opat svojí funkci, je možné jen přibližně. Rok jeho smrti, tj. 1165, je ovšem taktéž nejistý, neboť jej udávají jen některé prameny k raným dějinám Valdsas. Např. *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 63, kde autor uvádí rok 1161 a udává, že král Vladislav I. navštívil jejich klášter o rok dříve tedy léta 1160. Listina Vladislava I., o které se zmíním v další kapitole, kde budu řešit české záležitosti ke klášteru, je však datována k roku 1165 a zmíněn je zde stále opat Gerlach, takže nejspíše Gerlach zastával funkci i po roce 1161. A protože prameny úřední proveniencí jsou zpravidla při dataci přesnější, držím se roku 1165. Stejně se domnívá i Langhammer, který podává stejné argumenty, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 209–210.

²³⁹ Marie BLÁHOVÁ, Jan FROLÍK, Naďa PROFANTOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české I (do roku 1197)*, Praha, Litomyšl 1999, str. 583–586, zde postihnuty obecné rysy, přímo k Sedlci a jeho vzniku i s problémem přesného založení viz K. CHARVÁTOVÁ, *Počátky cisterciáckých klášterů v Čechách*, in: *900 let cisterciáckého řádu*, Praha 2000, str. 65–78. Táž pak jen o Sedlci se současným stavem bádání o nejstarším českém cisterciáckém opatství, *Dějiny cisterciáckého řádu v Čechách 1142–1420 I*, str. 103–154, foto zakládací listiny s citací na str. 104.

Připadá v úvahu otázka, jak mohlo u kláštera, jehož stavba nemohla být v žádném případě ani v pokročilejším stadiu, dojít k další filiaci. Každé rozšíření bylo v tehdejší době náročné na logistiku, prostředky a vždy, i v dobách míru, šlo o nebezpečný podnik.

Nový konvent, jak ukazuje i valdsaský případ, vyžadoval vhodné místo pro fundaci, počáteční majetek, ve 12. století dle řádových pravidel hlavně ve formě neobdělané půdy nebo lesa pro suroviny na stavbu prvních klášterních budov a také řadu technických prostředků na kultivaci místa a krajiny v okolí nového kláštera. Mám na mysli nástroje a jiné technické předměty, které nebyly levnou záležitostí. A nakonec i náležitý počet lidí, kteří zmíněnou fundaci uvedli v život.

Benediktova řehole předepisovala dvanáct mnichů,²⁴⁰ ale pro založení musel být v realitě počet osazenstva vyšší, oněch dvanáct byli vlastní mniši, ale nový konvent využíval i pomoc místních lidí a samozřejmě jako feudální vrchnosti i práci svých poddaných, neboť jak Valdsasy, tak i Sedlec dostaly od svých patronů vsi/dvory,²⁴¹ jejichž obyvatelé museli při stavbě a kultivaci krajiny pomáhat. Doklady o této skutečnosti nám podávají zakládací listiny jednotlivých filiací, které ony dotyčné statky zmiňují.²⁴²

Ať k založení sedleckého kláštera došlo roku 1142, který se bere všeobecně za nejpravděpodobnější, či o rok nebo dva později, je dnes již těžko zjistitelné, jaké podmínky umožnily tak rychlou filiaci Valdas. Jistým východiskem jsou narativní díla valdsaského kláštera, jež shodně udávají, že k filiaci došlo právě roku 1142 za úřadu opata Gerlacha, který poslal první mnichy do Sedlce, a jemu, i jeho nástupcům, náleželo právo vizitace tohoto kláštera, avšak skutečným důvodem tak brzké filiace Valdas byla

²⁴⁰ Řehole se sama nezmiňuje o počtu dvanácti mnichů (s opatem třináct) poslaných, aby založili nový klášter, protože řehole řešila záležitosti vlastního kláštera a nikoli jeho vnější vztahy při filiacích, naproti tomu úřední postup stanovila pro cisterciáky *Statuta I*, str. 15, § XII, kde najdeme odkaz i na *Chartu caritatis* a knihy nezbytné pro chod nového konventu.

²⁴¹ Ovšem v rozboru s ideou řádu, navíc v této počáteční době: *Statuta I*, str. 15–16, § IX. Přímo cituji z ustanovení generální kapituly z roku 1134 (v textu již jednou citováno): „*Quod redditus non habeamus: Ecclesias, altaria, sepulturas, decimas alieni laboris vel nutrimenti, villas, terrarum census, furnorum et molendinorum redditus, et cetera his similia monasticae puritati adversantia, nostri et nominis et ordinis excludit institutio*“. Zvýrazněná slova byla již tehdy, roku 1134, v rozporu s realitou, protože listiny pro Valdsasy i jiné kláštery výslovně uvádějí a popisují majetky darované novým fundacím, takže se nabízí otázka, do jaké míry tato pravidla postihovala již skutečný stav cisterciáckých klášterů, navíc na západě, ve francouzských a německých oblastech, kde byla praxe takto podporovat kláštery v obecném smyslu.

²⁴² Listina pro fundaci Sedlce buď edičně, *CDB I (805–1197)*, č. 155. str. 155–57 nebo přímo *ex originali* v ANM, f. *Sbírka A – pergamenové listiny /1142/–1893*, sig. 1. V NA pak kopie z poloviny 13. století.

síla cisterciácké klášterní reformy a hospodářský um cisterciáků, přestože byl ovšem dřívější, hlavně německou historiografií, poněkud přeceňován.²⁴³

Již sama skutečnost, že Valdsasy byly ve čtyřicátých letech 12. století jedním z nejuvýchodněji položených klášterů cisterciáckého řádu, mi dovoluje se domnívat, že svojí polohou představovaly vhodný klášter pro další cisterciáckou filiaci.²⁴⁴ Navíc sedlecký klášter, na rozdíl od Valdsas, byl založen nepoměrně méně významnou a vlivnou osobou. Jinak neznámý šlechtic, či v této době spíše velmož, Miroslav, fundátor kláštera, neměl zdaleka takové postavení jako markrabě Děpolt.

A tak musely záštitu nad první cisterciáckou fundací převzít nejvyšší světské a duchovní elity raného českého státu. Byli to kníže Vladislav II. a oba biskupové české církve, pražský biskup Ota I.,²⁴⁵ jehož účast byla nezbytná podle tehdejších církevních kánonů jakožto diecézního biskupa, poněvadž se budoucí klášter měl vyskytovat na území jeho diecéze, a olomoucký biskup Jindřich Zdík, který zde naopak působil jako znalec zvyků církve v západních zemích, který pomáhal snad celou akci organizovat.²⁴⁶

Při srovnání vzniku Valdsas a Sedlce nás udiví nepoměr počtu osob a jejich postavení u obou fundací. V civilizovanějším německém prostředí pro vznik konventu stačilo rozhodnutí významnějšího světského či duchovního člověka, mám na mysli právě případ fundací markraběte Děpolda III. z Vohburku, který založil a zajistil dva kláštery, byť jiných řádů. Svědčí to o již pokročilém systému správy a majetkové moci světských vrstev, zatímco v českém prostředí, které v této době bylo, a z kulturně-

²⁴³ Hlavně H. Muggenthaler, který se ve svých pracích zabývá obecně kolonizací, vidí v cisterciáckém řádu hlavního nositele německé kultury a vyspělosti (právní, technické), přičemž se jedná v případě cisterciáků o velké kolonizátory Chebska a jejich podíl proniká též na území Českého lesa, kde je jejich vliv ovšem podstatně menší, byť částečně se na něm podílí i plaský klášter a okrajově i německé osídlení Valdsas v oblasti Mähring česko-německých hranic. H. MUGGENTHALER, *Die Besiedlung des Böhmerwaldes. Ein Beitrag zur bayerischen Kolonisationsgeschichte von Dr. Hans Muggenthaler*, in: *Veröffentlichungen des Instituts für ostbairische Heimatsforschung*, Passau 1929, Nr. 10, str. 48–53, zvláště 52.

²⁴⁴ Byť k další filiaci Sedlce došlo až poměrně pozdě, tedy až za vlády Václava II., příznivce a podporovatele cisterciáckého řádu. O jeho vládě i zakladatelských aktivitách K. CHARVÁTOVÁ, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007, str. 234–246. Jinak v syntéze též V. VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české III (1250–1310)*, Praha 2002, str. 529–532, 538–539.

²⁴⁵ Jako pražský biskup zastával Ota I. ze Švábenic úřad v letech 1140–10. července 1148, *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 303.

²⁴⁶ Jana HRBÁČOVÁ, *Jindřich Zdík (1126–1150) - olomoucký biskup uprostřed Evropy*, Olomouc 2009, str. 13–27.

hospodářských důvodů muselo být, zaostalejší, a tudíž i právně-faktický proces založení kláštera si v českém státě vyžadoval účast nejvyšších kruhů.²⁴⁷

Cisterciácká klášterní reforma byla na konci 1. poloviny 12. století na svém vrcholu, o čemž podávají důkaz další osudy valdsaského kláštera: první filiace Valdsas se odehrála, jak píšu výše, roku 1142. Je proto přinejmenším poněkud zvláštní, že zhruba o rok později, tj. 1143, dochází k druhé, z celkového počtu tří, filiaci Valdsas. Tentokrát nejsou cílem slovanské oblasti (Čechy, později Morava), ale vlastní německé kraje, v tomto případě bavorské. Jedná se o klášter Walderbach, pro českou monasteriologii nepřilíživě známý klášter v Horní Falci.²⁴⁸ Rovněž i u tohoto druhého dceřiného konventu musel provádět valdsaský opat pravidelné roční vizitace.

Že Walderbach neměl ve valdsaských filiích tak významné postavení, dokládá údaj, který přináší nejstarší valdsaská kronika z počátku 14. století. V ní není fundace Walderbachu zmíněna. Zato Ottova kronika zprávu o založení Walderbachu přináší, rovněž autor osvětluje i vznik Sedlce.²⁴⁹

Opat Gerlach zažil během své opatské funkce řadu významných událostí, které postihly klášter a určily jeho vývoj na další staletí. Nejedná se nějakou literární floskuli, kterou tak rádi používají autoři pro zvýraznění popisovaných dějů. Jak jsem napsal výše, byl klášter stále pod patronátem markrabat z Vohburku, kteří využívali svá zakladatelská práva, jak bylo tehdy obvyklé. Pro Děpolda III. byly Valdsasy klášterem méně důležitým než jeho první fundace klášter Reichenbach. Ani kolonizační aktivita

²⁴⁷ Konstatování platí pro většinu raných klášterů založených v českém přemyslovském státě. Pro doklady jsem čerpal z práce *Velké dějiny země Koruny české I (do roku 1197)*, Praha, Litomyšl 1999. Nejstarší klášter řádu benediktinů založila Mlada, dcera českého knížete Boleslava I., str. 301, břevnovský klášter byl založen sv. Vojtěchem se souhlasem knížete Boleslava II., str. 314–315, a ostrovský konvent vznikl taktéž díky Boleslavu II., str. 323, klášter sázavský založil sv. Prokop pod záštitou knížete Břetislava, takže v tomto případě se nejedná o čistě zeměpanskou fundaci, ale autorita nejvyšší světské moci byla i nyní nutná, přinejmenším právně, str. 369–371. Týž kníže založil i první obdobný ústav na Moravě, avšak jednalo se o proboštví břevnovského kláštera, str. 369. Také kladrubský klášter byl založen z knížecí moci knížetem Vladislavem I., str. 506–507. Až od druhé čtvrtiny 12. století se počínají u klášterních fundací objevovat soukromé šlechtické (lépe řečeno velmožské) osoby, příklad Sedlce je toho jasným dokladem.

²⁴⁸ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 39–41.

²⁴⁹ *Otonis Chronicon Waldsassenense*, str. 57. Ota uvádí, že úplně první filií byl klášter Brumbach/Bronnbach, ležící ve würzburské diecézi, avšak tento klášter, založený okolo roku 1155, byl filií kláštera Maulbrunn/Maulbronn, který leží v diecézi wirttenberské. Dochází zde tedy k faktografickému omylu. O filiaci přehledně v tabulkách (data fundací nutno kriticky prověřit) a vlastní výklad o těchto dvou klášterech viz *Notitiae abbatiarum...*, *Liber II*, str. 88 (Brumbacum/Brumbach) a str. 66–69 (Mulbrunn/Maulbrun). Zato Walderbach byl skutečně valdsaskou fundací, jak Ota správně píše.

Valdsas, před rokem 1150 ještě nepříliš velká, neměla tak velký význam, aby donutila markraběte se nějak více o „svůj“ druhý klášter starat.

Proto vyjma oné zakladatelské listiny se k Děpoltovi III. váže již jen jedno nadání pro Valdsasy. Jde o listinu z roku 1143, kterou daruje klášteru dvě vsi, jež se později spojily pod názvem Wernesreut.²⁵⁰ Ves leží jižně od kláštera, nedaleko jiné klášterní vsi Pfaffenreutu, jež patřila Valdsasům od doby jejich vzniku. Dochází tak k postupnému scelování a budování klášterního panství. Jako důvod byla užitá běžná fráze, arenga, a to pro spásu duše Děpoltovy manželky Kunhuty.

Děpolt III. z Vohburku končí svoji pozemskou pouť již o tři roky později, tj. roku 1146, jakožto mnich-benediktin ve svém založení v klášteře v Reichenbachu.²⁵¹ Je zde rovněž pohřben a jeho jméno je zaznamenáno do klášterního nekrologia. Po jeho smrti se vlády nad rodnými statky ujímá jeho syn Bertold I. z Vohburku, který se ovšem nijak výrazněji do dějin kláštera nezapsal. Upřímně řečeno – ani příliš nemohl, neboť Valdsasy nezůstaly v držení jeho rodu příliš dlouho.

Pro éru Vohburků, která však měla rozhodující význam pro klášter, se mnoho pramenů nezachovalo. Vyjma zakladatelské listiny z roku 1133 a listiny Děpolta III. z roku 1143, uvedené výše, a též jednoho královského privilegia Konráda III. o čtyři roky později se z nejstarší doby zachovala již jen jediná písemnost, konkrétně z roku 1138.²⁵² Je pro počáteční dějiny kláštera zvláště hodnotná, poněvadž ukazuje na budovatelskou aktivitu konventu v jeho prvním desetiletí.

Jedná se o spor mezi Valdsasy, respektive jeho opatem Gerlachem a konventem a biskupem Siegfriedem ze Špýru s jeho bratrem Gottfriedem.²⁵³ Spor, který tradičně není nijak konkrétně uveden, pouze všeobecnou frází, „*querelam, quam ego Siegfridus meum Godefricum super cenobium in waltsasso habebamus*“,²⁵⁴ byl urovnán a bratři, tedy Siegfried s Gottfriedem, darovali klášteru ves Hofteich v Tirschenreuthu za spásu svých duší i duší svých rodičů a za jejich věčnou památku udržovanou v klášteře. Ves

²⁵⁰ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 2, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/2/charter>>, přístup dne: 2015-10-27+01:00.

²⁵¹ *Anonymi Monachi Reichenbacensis Chronicon monasterii sui*, str. 402.

²⁵² *ME I*, č. 56, str. 18.

²⁵³ Celým jménem Siegfried II. z Wolfsölden, 1127–23. 8. 1146. *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 313.

²⁵⁴ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 3, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/3/charter>>, přístup dne: 2015-10-27+01:00.

Hofteich (v orig. *Inferior Diche*)²⁵⁵ byla základním statkem pro klášterní panství v této oblasti. Významnost aktu podtrhuje i fakt, že listina nese krásně zhotovenou biskupskou pečeť a dle textu došlo k procesu zlistinění v přítomnosti římského krále Konráda III. Štaufa (v listině označován jako „*quam traditionem (villae, pozn. aut.) coram rege romanorum II° (sic!) Cunrado prompta mente contulimu*“.²⁵⁶ Ve svědečné řadě jsou pak mimo místních šlechticů uvedeni i štaufští ministeriálové a, což opět ukazuje mimořádnost aktu, i mohučský a trevírský arcibiskup.²⁵⁷

Proto touto listinou, hlavně pak přítomností krále Konráda III., poukazuji na zájem Štaufů, kteří správně postihli potenci nejen kláštera Valdsas, ale i Chebska jako opory moci říšského krále. Následný vývoj, jehož se účastní i Valdsasy, můj předpoklad jen potvrzuje. Konrád III. tak měl, když ne přímo zájem získat klášter do orbitu své moci, zájem alespoň jej využít pro upevnění svého vlivu a on sám představoval pro klášter mocného a jistě vítaného podporovatele, jak dále ukázu.

Význam Valdsas postupně od konce čtyřicátých let 12. století vzrůstal, stejně jako jejich majetek a vliv. Kolonizační a s ní ruku v ruce i germanizační činnost kláštera vzrůstala a stala se mocenskou složkou v Říši, se kterou bylo nutné stále více počítat.²⁵⁸ Stejně tak i rod Vohburků dosáhl v osobách Děpolta III. a jeho syna Bertolda I. svůj kulminační bod. Valdsasy tak podobně jako jiné kláštery vzbudily pozornost u nejvyšších světských vrstev Říše, a touto snahou si snažily pojistit svoji existenci proti veškerým nepřízním osudu.

Roku 1147 klášter dosáhl významného úspěchu v podobě privilegia římského krále Konráda III. Štaufa, kterým klášteru zaručil jeho statky, práva, exempci z moci světských osob, zvláště místní šlechty a ministeriálů, a taktéž pravomoci říšských úředníků a osob pohybujících v delegaci královské moci.²⁵⁹ Důležitá je zde pasáž o tzv. *ius advocatie* neboli patronátním právu, které listina zakazuje pro všechny osoby, doslova: „*nullus mortalium ius advocatie sibi usurpare presumat...*“²⁶⁰ Valdsasy tak

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 3, in: [monasterium.net](http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/3/charter), URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/3/charter>>, přístup dne: 2015-10-27+01:00.

²⁵⁷ Jednalo se o mohučského arcibiskupa Adelberta II. ze Saarbrücken (1138–17. 7. 1141). Trevírskou stolicí tehdy zaujímal arcibiskup Adalbero z Montreuil (1131–18. 1. 1152), *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 289, 318.

²⁵⁸ H. MUGGENTHALER, *Kolonisatorische und Wirtschaftliche Tätigkeit eines Deutschen Zisterzienserklosters im XII. und XIII. Jahrhundert*, str. 53–61.

²⁵⁹ ME I, č. 71, str. 22.

²⁶⁰ Tamtéž.

byly chráněny. Navzdory vyslovené ochraně lze uvažovat, jakou cenu mělo privilegium v praxi, respektive jaká byla moc zmíněná práva vymáhat, protože víme, že tato privilegia byla vždy spojena s mocí a vlivem svého vydavatele a i když byla platná *in perpetuum* zavazovala i vydavateli nástupce, v době chaosu či interregna byla ochrana značně iluzorní.²⁶¹

Valdsasy stále, i když někdy se objevuje, že výše uvedeným krokem se započala skutečná změna patronátu ze zakladatelského roku Vohburků na rod Štaufů, patřily právě Vohburkům. Změna, tedy lépe řečeno přenesení patronátních práv, se udála až roku 1149, kdy se klášter Valdsasy stal věnem Děpoltovy dcery Adelheidy, která si vzala za manžela švábského vévodu Friedricha, budoucího římského krále a císaře.²⁶² Nabízí se otázka, proč byla dcera ministeriála, respektive markraběte, ale přesto leníka římského krále, zasnoubena a provdána za tak významného muže.²⁶³

Vysvětlení, které se nabízí, je takové, že o Friedrichovi (I.) nebylo roku 1149 ani teoreticky uvažováno jako o budoucím římském králi, neboť Konrád III. měl dva syny, přičemž starší Jindřich, designovaný nástupce, zemřel dva roky před vlastním otcem, tedy roku 1150. Friedrich se tak stal, podle vyprávění krále Konráda (na smrtelném loži), jeho nástupcem.²⁶⁴

²⁶¹ Svědčí o tom neustálá snaha po confirmaci již existujících privilegií od nástupců jejich vydavatelů, kterou se snažili dotyční příjemci, kláštery, ale i města, získat od svých vrchností právě potvrzení už vydaných svobod, práv atd. Jen platné existující potvrzení mělo i úplnou právní moc, proto se běžně setkáváme se situací, že jeden vydavatel vydal pro konkrétního příjemce vlastní privilegium a to bylo mnohokrát potvrzeno, často se v nové písemnosti ani předchozí confirmace nezmiňuje a není neobvyklé, že často vydavatel (např. král či jiná vysoká osoba) po nastoupení vlády uděloval confirmační privilegia a těmi uváděl v platnost výnosy svého předchůdce. I Valdsasy obdržely confirmaci svých listin, dochovaly se confirmace římských králů/císařů, papežů i rezenských biskupů, výjimkou nejsou ani potvrzení písemností českých panovníků (knížat, králů). J. ZDICHYNEC, „*Ex fastigio dignitatis assumpte et regie nostre maiestatis*“. *Panovnická moc a cisterciácké kláštery v Horní a Dolní Lužici ve 13.–15. století*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám*, edd. Lenka Bobková a Mlada Holá, Praha – Litomyšl, 2005, str. 205–218

²⁶² Manželství vydrželo zhruba čtyři roky, roku 1153 po jednáních s papežskou kurií nechal kostnický biskup Heřman I. z Arbon z pověření papeže Evžena III. manželství pro bezdětnost rozvést. *Handbuch der deutschen Geschichte I*, str. 301–302.

²⁶³ Jisté východisko nabízí František Kubů ve své práci o štaufské ministerialitě na Chebsku, kde popisuje stav markrabat z Vohburku v době jejich nejvýznačnějšího člena Děpolda III. jako už etablované říšské šlechty, která kromě lenních titulů a statků, které jí jsou pouze propůjčeny, drží i vlastní rodový majetek, tzv. svobodný/alodiální, na nějž se moc seniora, tj. propůjčovatele léna, nevztahuje. V této konstelaci pak Vohburkové nezaujímají už jen místo služebné šlechty, ale plnoprávných říšských knížat, byť majetkově i mocensky až druhé kategorie. F. KUBŮ, *Štaufská ministerialita na Chebsku*, Cheb 1997, str. 22–39.

²⁶⁴ *Handbuch der deutschen Geschichte I*, str. 299–300.

Nás však zajímá spíše méně významná událost z Friedrichova života a to získání patronátních práv nad klášteřem Valdsasy jako rodinného majetku, i když klášter byl pod ochranou papežského stolce v rámci řádové hierarchie jakožto inkorporovaný klášter cisterciáckého řádu, který sám náležel ke svatému stolci. Výše uvedený sňatek proběhl v říšském městě Chebu, které dobře tomuto účelu posloužilo, jednak proto, že to bylo říšské město, a také pro svoji polohu, tedy v oblasti, která patřila rodu nevěsty, markrabatům z Vohburku. Kromě kláštera, který tak získal říšskou ochranu, *tuticionem*, měly Valdsasy i ochranu rodu Štaufů, jež jim zaručila více jak sto let trvající období bezpečí a podpory od králů a císařů štaufské dynastie.

Je poměrně zajímavé, že o sňatku, nikoli nevýznamném, nás nezpravuje dvorní letopisec císaře Friedricha I., biskup Ota z Freisingu ve svých *Gestech*.²⁶⁵ Naopak pro Valdsasy se jednalo o tak mimořádnou událost, že jej valdsaský kronikář Ota zaznamenal do své kroniky a popisuje i majetkové dopady tohoto aktu.²⁶⁶

Roku 1149 tak končí patronace markrabat z Vohburku nad valdsaským klášteřem. Při celkovém pohledu zpět na tzv. vohburskou éru, která trvala zhruba patnáct let, tedy v letech 1133 až 1149, však není její nedlouhé trvání jejím hlavním rysem. Patronát Vohburků přinesl klášteři základní majetkové a hospodářské vybavení i základy pro jeho expanzi, přičemž síla kláštera a jeho živé části, konventu, byla potvrzena již časným filiačním procesem, poněvadž dvě ze tří filií (vyjma té z devadesátých let 12. století, kterou byl založen klášter v Oseku) se odehrály právě v této epoše.

Přenesení patronace na mocnější rod, který byl tehdy pokládán za jeden z nejmocnějších v Říši, které vládl, bylo podle mého názoru jen potvrzením dvou hlavních skutečností. Zaprvé, že Valdsasy měly jednoznačně mocenský potenciál daný

²⁶⁵ Při odkazu na pozn. 258 odkazující na německou kompendiální práci pro úplnost doplňuji, že rozvod nebyl jistě událostí, na kterou by měl být Friedrich (I.) Rudovous příliš hrdý. Je jistě pochvalné, že autor *Gest* biskup Ota z Freisingu nám tuto událost nezamlčel, ale střízlivě o ní podává informace, ovšem, což je zajímavé, neuvádí jméno, jen onu skutečnost líčí. „*Rex tamen, quia non multo ante haec per apostolicae sedis legato ab uxore sua (Adelheida, pozn. aut.) ob vinculum consanguinitatis separatus fuerat, pro ducenda alia (scilicet uxore, pozn. aut.) pertractans...*“, *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholium separatim editi, Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I. imperatoris*, ed. Bernhard de SIMSON, Hannoverae et Lipsae 1912, Liber II, Cap. XI. str. 111-112.

²⁶⁶ Poprvé viz str. 45. Ota změnu patronátu popsal takto: „*Cui (sponsae, pozn. aut.) pro dote districtus ille (cum, pozn. aut.) Monasterio adjacens datus fuit, sicque locus hic quali a primordio foundationis ad tutelam Sacri Romani Imperii devolutus est.*“ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 56. Můžeme se dohadovat, zda byl reálně rozdíl mezi ochranou Říše a rodu, který Říši vládl, avšak úryvek je zcela jednoznačný. Klášter od této chvíle stojí pod ochranou nejvyšší světské moci a ta má povinnost mu poskytnout podle potřeby náležitou ochranu.

ekonomickou schopností cisterciáků a právě valdsasští cisterciáci měli pro hospodářsko-kulturní činnost předpoklady a prostor, o germanizaci Chebska nejen mocensky, ale i kulturně skrze rozvinutější německý živel bylo již napsáno mnoho a uznávají ji jak němečtí autoři H. Gradl či K. Siegel, tak i čeští historikové zaměřující se na dějiny tohoto regionu, např. F. Kubů nebo E. Šimek.²⁶⁷

Druhá skutečnost pak znamená střízlivé posouzení významu klášterů pro ryze světské účely. Kláštery, přestože jejich prvořadý účel se nacházel převážně na duchovním poli (v rámci kontempace, spirituality a též i vzdělání), se staly v průběhu vrcholného středověku, tedy ve 12. a 13. století, kdy alespoň pro cisterciácký řád zaznamenáváme nejvíce fundací, i velmi vlivným mocenským činitelem. Jejich organizace v rámci jednoho řádu (cisterciáci a řády, které jejich strukturu s jistými změnami či obměnami přijaly – tak, jak vyhovovaly jejich potřebám a předpisům – premonstráti, dominikáni, augustiniáni-poustevníci) a alespoň z počátku jejich existence i dobré ekonomické postavení, představovaly tzv. klidnou sílu, která mohla být využita i pro ryze světské záležitosti.

Proto se domnívám, i když není možné nikde z pramenů vyčíst, a tedy i určit skutečný důvod přenesení práv a ochrany Valdsas z Vohburků na Štaufy, že skutečným důvodem byl mocenský potenciál kláštera při germanizační, neznamená totéž co kolonizační, aktivitě a její využití při naplňování říšské politiky Friedricha I. v Říši (tzv. *renovatio imperii*). Valdsasy mohly působit zvláště v chebském regionu jako možná opora Friedrichovy politiky vůči českému státu, která v některých okamžicích ohrožovala jeho faktickou existenci.

Nemohu doložit a přímo dokázat jednoznačný podíl Valdsas na politice Friedricha I. vůči českému, správněji slovanskému obyvatelstvu, na Chebsku a též jejich účast na jakémsi budování předpolí právě v chebském regionu pro pozdější ovládnutí Sedlecka Friedrichem, které je však dosti problematické a poněvadž přímo s činností kláštera nesouvisí, odkazují na níže citované studie Jiřího Kejře, které poměr císaře Friedricha vůči českému státu blíže osvětlují.²⁶⁸

²⁶⁷ E. ŠIMEK, *Chebsko v staré době*, Brno 1955, str. 273–285, zvláště 281. Zde argumenty pro kolonizační aktivitu Valdsas a obecně německého živelu.

²⁶⁸ Mám na mysli známé studie, které se zabývají politikou císaře Friedricha I. v poměru k českému státu, která měla neblahý vliv na české mocenské poměry. Proto jen pro úplnost. Jiří KEJŘ, *Císař Friedrich Barbarossa jako pán západočeské provincie sedlecké (loketské)*, in: *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Praha 1975, str. 11–27. Zde je uvedena i přímá souvislost s Valdsasy, neboť autor poukazuje na faktický konec nezávislosti

Na závěr tohoto oddílu tak doplňuji, že Valdsasy jednoznačně na štaufské ochraně profitovaly, respektive měly čas a prostor pro nerušený vývoj, který jim dopomohl stát se jedním z nejdůležitějších klášterních institucí tehdejšího Chebska a rovněž mocnou feudální vrchností tohoto regionu. V dalším oddílu pojednám o osudech kláštera za štaufské éry a připojím i analýzu jeho kontaktů s ostatními významnými mocenskými stranami na Chebsku.

4.1.2. Počátky štaufské správy, majetkový růst Valdsas a dobudování klášterního komplexu na konci sedmdesátých let 12. století

A tak se od roku 1149 počala psát další éra Valdsas. Co pro ni bylo charakteristické? Kvantitativní i kvalitativní vzestup v klášterním životě. Opatem, jak jsem již napsal dříve, byl stále počestný Gerlach. O konci jeho úřadu se mohou vést spory, ale v každém případě vedl konvent k celkově lepšímu postavení.

Kláster za Gerlachova vedení v zásadě dokončil první etapu svého rozvoje, a to díky majetkovým příjmům, které mu umožnily, aby získal mocenské postavení ne sice ještě v regionu, na to bylo příliš brzo, ale ve svém okolí. Patronát Štaufů se projevil ostatně záhy, neboť již roku 1154 obdržel klášter další statky.²⁶⁹ Je typické nejenom pro valdsaský konvent, ale i pro jiné obdobné instituce tohoto typu, že klášter nejdříve statky získával, popř. kupoval, směňoval a sceloval, pak s nimi přímo hospodařil a nakonec se spokojil s jejich pronájmem za pevně danou rentu či je v případě finančního nedostatku prodával.²⁷⁰ Avšak tento dle mě obecný rys, který platí též pro Valdsasy, je záležitostí delšího časového úseku a náš výklad se nachází teprve na začátku valdsaských dějin.

Vracím se tedy opět k onomu daru z léta 1154. Tehdy švábský vévoda Friedrich, mladší syn římského krále Konráda III., již zemřelého, daroval Valdsasům statek

Sedlečka, když již český kníže-biskup Jindřich Břetislav confirmuje listiny pro místní žadatele, mezi kterými je i valdsaský klášter.

Týž, „*O tzv. bezprostřední podřízenosti Moravy říši*“, SAP 28, 1978, str. 233–291, aneb o Markrabství moravském jako o „nezávislém“ říšském knížectví.

Týž, „*O říšském knížectví pražského biskupa*“, ČČH 89, 1991, č. 4, str. 481–492.

²⁶⁹ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 4, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/4/charter>>, přístup dne: 2015-10-29+01:00.

²⁷⁰ Dokládá to velké množství listin, které jsou charakteristické zvláště pro pozdější období. Hlavně směna byla oblíbeným způsobem jak získat vytčené statky. Tímto způsobem získal klášter i Tirschenreut, sídlo pozdějšího panství v této oblasti. Opat a konvent jej vyměnili za jiné statky a zbytek hodnoty doplatili náležitou sumou. O vlastním aktu povím dále. *ME I*, č. 138, str. 48.

Watzgenreut se všemi právy a osvobozuje jej od všech daní.²⁷¹ Je zde uvedeno i potvrzení statků darovaných klášteru jeho otcem Konrádem. Ukazuje to na právní myšlení tehdejší doby, kdy syn potvrzuje, byť z jiného titulu, donaci otcových majetků. Navíc statek Watzgenreut tvoří základ jedné z oblastí klášterních majetků Schönbach.

Valdsasy se staly známými a jejich věhlas se donesl i do českého státu. Král Vladislav, podporovatel cisterciáků, klášter navštívil a daroval mu statky v Čechách, čímž se klášter stal i vrchností v českém státě a od této chvíle vešel do kontaktu s českými panovníky.

O konventu v padesátých a šedesátých letech není nic více známo. Snad jen zmínka, že konvent ve Valdsasích trpěl hladem a nouzí, což sice může být pravda, ale taktéž může jít o pouhý povzdych, který měl poukázat na skromné počátky konventu. Podle pramenů můžu soudit, že výstavba kláštera zdárně pokračovala za celou dobu Gerlachova úřadu. Ke změně v opatské funkci tak došlo někdy okolo roku 1165, kdy byl zvolen opat Daniel, který navázal na úspěšné Gerlachovo období.²⁷²

Tento muž, myšleno Daniel, měl ovšem k dokonalému cisterciáckému opatovi daleko. Právě v tomto období dějin Valdsas, se poprvé a naplno objeví rozpory mezi řádovými předpisy a idejemi a prostou neúprosnou realitou, které se střetly s představami o fungování konventu. Je o něm známo, že se pohyboval v blízkosti císaře Friedricha I. a podobně jako jeho jmenovec, pražský biskup Daniel I., byl součástí jeho doprovodu, snad jako rádce. Doprovázel Friedricha na cestách do Itálie, konkrétně do Lombardie a též do Apulie. Podle pověsti, kterou zaznamenal rovněž kronikář Ota, přivezl s sebou Daniel mnoho cenností a relikvií svatých.²⁷³ Je-li to ovšem pravda, se můžeme jenom domnívat, neboť žádný jejich přímý popis není k dispozici.

Opat Daniel musel být bezpochyby učený mnich. Měl dokonce napsat jakési pojednání, které se v klášteře zachovalo ještě na konci 15. století, jak sám kronikář Ota zmiňuje.²⁷⁴

Klášter začal snad už za éry opata Daniela nejen zakládat nové vsi a statky (či je kupovat), darů je nyní, tj. v sedmdesátých letech 12. století, méně, ale máme doklady i o počínajícím vzniku systému lenních vztahů mezi klášterem a místní nobilitou, která,

²⁷¹ *ME I*, č. 74, str. 23–24.

²⁷² R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 209–210. V letech 1165–1194. Brenner soudí ještě postaru podle Oty na léta Danielova úřadu 1161–1194, což je ovšem nesprávné. J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 19–25.

²⁷³ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 65.

²⁷⁴ *Tamtéž*.

ačkoli šlo o méně významné šlechtice a v některých případech též ministeriály, čile přijímala klášterní statky v léno za různé povinnosti nebo přímo za danou rentu. Dokladem toho je listina z roku 1179/1180 (přesné datování chybí),²⁷⁵ kterou se Jindřich z Liebensteinu²⁷⁶ zavazuje vrátit klášteru všechny statky, které za svého života měl propůjčené od kláštera, a valdsaský konvent se zase zavazuje po Jindřichově smrti vyplatit jeho rodině 60 liber (chybí bohužel částka).

Poukazuje to na vcelku nové kvalitativní získávání finančních prostředků, které valdsaští cisterciáci začali praktikovat, a sice na pronájem majetků, které klášter nemohl, nechtěl či se mu nevyplatilo je spravovat. Takovýchto dokladů však bude dále do přítomnosti přibývat a tento příklad jsem uvedl jako nejstarší, který tento aspekt plně postihuje.

Klášterní komplex byl, alespoň v hlavním obrysu, dobudován roku 1179. Váže se k vysvěcení klášterní baziliky.²⁷⁷ Ta byla dokončena a vysvěcena 12. června (*pridie Idus Junii*) řezenským biskupem Konrádem II. z Raitenbuchu,²⁷⁸ který celý obřad vedl a zasvětil chrám panně Marii a sv. Janovi Apoštolovi, ke kterému se váže ona pověst o jeho zjevení z doby převora Wiganda v prvních letech konventu. Událost to byla jistě významná a taktéž slavnostní, poněvadž se udála za přítomnosti císaře Friedricha I. a jeho doprovodu, přítomna byla řada knížat, a to z toho důvodu, neboť se ve městě Chebu konal říšský sněm.²⁷⁹ Friedrich tak spojil dvě záležitosti a svojí přítomností, zajisté pro cisterciáky z Valdsas příjemnou, tak deklaroval zájem o valdsaský konvent. Nechci dále fabulovat, ale svoji úlohu zde sehrál pravděpodobně i vztah mezi Friedrichem a opatem Danielelem, jak jsem poukázal výše.

Valdsasy byly také při konsekraci svého chrámu finančně podpořeny, a to z rukou samého biskupa, který vysvěcení provedl, Konráda Řezenského. Ten v listině, dochované jen v kopii valdsaského kláštera, předává desátky ze všech statků, které

²⁷⁵ Není edičně zpracována, nutno *ex originali*. StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 8, in: *monasterium.net*, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/8/charter>>, přístup dne: 2015-10-29+01:00.

²⁷⁶ Na listině je nestarší pečeť pánů z Liebensteinu, Heinrich Gradl tuto listinu ve svých *Monumentech* nezachytil, nejstarší pečeť tohoto rodu datuje až k roku 1220. *ME I*, Siegeltafel I, Fig. I.

²⁷⁷ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 56, 65. Ve zkrácené formě *ME I*, č. 87, str. 28.

²⁷⁸ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 304.

²⁷⁹ Vysvěcení baziliky a účast Friedricha I. popisuje nejen kronikář Ota, ale i nejstarší kronikář města Chebu, Pankraz Engelhart von Haselbach ve své kronice. *Chroniken der Stadt Eger*, ed. H. Gradl, Prag 1884, Text der Chronik Pankraz Engerhart's, str. 9–11.

mniši z Valdsas od řezenského biskupství obdrželi. Zajímavá je i svědečná řada, která uvádí např. i Děpolta IV. z Vohburku.²⁸⁰

Konvent tak na konci sedmdesátých let pod Danielovým vedením dokončil klášterní výstavbu, získal statky, jejichž počet se ovšem ještě za Daniela rozrostl, a stal se vlivnou vrchností a feudálním vlastníkem Chebska.²⁸¹ Avšak politika opata Daniela nemusela být vždy klášteru k dobru. Protože opat Daniel patřil ke straníkům císaře Friedricha, čemuž napomáhal fakt, že klášter měl vazby k císařskému rodu, musela být jeho pozice vůči absolutně nejvyššímu představenému řádu, formálně papeži, nikoli generálnímu opatovi a kapitule, v době boje *imperia a sacerdotia* v nepříliš dobrých vztazích. Nenachází se však žádný doklad nepřátelství papežské kurie vůči valdsaském klášteru. Svoji roli zde hraje též fakt, že Valdsasy, podobně jako ostatní kláštery, stály pod správou a ochranou generálního opata a kapituly, a tak papež jednal právě s cisterciáckým opatem a kapitulou.²⁸²

Daniel se tak i přes svoji obojakou politiku, která, měřeno objektivně, přinesla klášteru velké výhody, do sporu s papežskou mocí nedostal. A tak se též spor císaře Friedricha I. s papežem Alexandrem III. a svazem lombardských měst valdsaského kláštera příliš nedotkl. Navíc po uzavření míru v Benátkách roku 1177 mezi Friedrichem z jedné a papežem Alexandrem III. a lombardským svazem v čele s Milánem z druhé strany přineslo uklidnění také pro cisterciácké kláštery jak v Říši, tak mimo ni.²⁸³ Dochovaný list Friedricha I. adresovaný generální kapitule roku 1177, tedy v roce uzavření míru, dokládá obnovení svornosti a pokoje mezi oběma znesvářenými stranami (císařem a papežem).²⁸⁴

²⁸⁰ ME I, č. 89, str. 29.

²⁸¹ F. KUBŮ, *Chebský městský stát: Počátky a vrcholné období do konce 16. století*, České Budějovice 2006, str. 33–48. Mapky s měnícím se územním rozsahem Chebského městského státu viz str. 35 (1392), 37 (1409), 39 (1429), 41 (1450), 44 (1501). Čísla v závorkách ukazují stav k danému roku.

²⁸² H. BURGHOFF, *Elucidatio exemptionis et jurisdictionis sacri ordinis Cisterciensis, Waldsassen 1729*, Cap. VII., str. 24, § 54. Zde vyjmenována privilegia jednotlivých papežů od počátku cisterciáckého řádu až po koncil v Tridentu. Výčet má podtrhnout podřízenost řádu (a samozřejmě i jednotlivých klášterů) přímo papežské moci.

²⁸³ *Handbuch der deutschen Geschichte I*, str. 318–321.

²⁸⁴ *Statuta I*, str. 85–86. K roku 1177 jediná zmínka.

4.1.3. Postavení kláštera na konci 12. století, poslední filiace konventu a jeho události do obnovení štaufské moci v Říši roku 1214

Náš výklad jsem opustil na konci sedmdesátých let, přičemž tato doba znamenala skutečný přelom. Klášteru se objektivně řečeno dařilo, hromadil další a další majetky, po uklidnění situace v Říši mezi císařem a papežem se též valdsaský klášter ocitnul v období klidu, který mu umožnil příznivý vývoj. V tomto oddílu se ještě zaměřím na pozitivisticko-faktografické vypravování, avšak již další podkapitola bude pojednávat o době zhruba od poloviny 13. století až do konce doby Karla IV.

Osmdesátá léta se nesou ve znamení převratných událostí. Těžko se mi popisují „malé“ dějiny klášterního společenství ve Valdsasích, když v tomto období dochází k velkým světovým dějům, které jsou již svými současníky brány za naprosto neskutečné. A nejde zde pouze o moji snahu celý výklad vyšperkovat vsuvkami se zajímavějšími momenty. Křesťanský svět i díky porážce křižáckých vojsk prožil ohromný šok, který podryl univerzalistické uspořádání tehdejšího středověkého světa, do jisté míry zničil, nebo alespoň oslabil doposud platné představy o uspořádání křesťanské obce na zemi.²⁸⁵

Konec 12. století se podle soudu medievistů nese v duchu překotných událostí, nových reforem světské i duchovní moci, které jakoby pro tuto chvíli zapomínají na své spory a snaží se spojit proti společnému nepříteli, saracénům vedenými sultánem Salahuddinem Ibn-Ajjúbem. Prohra křižáků u Hattínu roku 1187 a pád Jeruzalémského království včetně svatého města Jeruzaléma do muslimských rukou však nijak neovlivňují region Chebska ani valdsaského kláštera, který je jeho součástí.²⁸⁶ Z pramenů nejsme schopni zjistit, mluvím záměrně v plurálu, neboť podobný problém měli či mají i ostatní autoři, kteří se zabývají dějinami Valdsas, jak vnímali tyto převratné události mniši z valdsaského konventu. Taktéž nelze říci, zda se podíleli na chystané křížové výpravě do Palestiny, kterou vedl římský císař Friedrich I. Barbarossa.

Z některých narativních děl, jmenovitě uvedu např. kroniku tak řečeného mnicha Ansberta, který doprovázel císaře Friedricha I. na jeho tažení do Svaté země, přitom vyplývá, že se cesty zúčastnily též někteří příslušníci z Chebska, jednalo se o šlechtice

²⁸⁵ Ačkoli se na západě dařilo islám úspěšně potírat, rekonquista zdárně pokračovala, úplně opačný vývoj probíhal na Blízkém východě, kde se ocitly křižácké státy v krizi. Po roce 1187 již žádný z křižáckých států nedosáhl své „předsaladinovské“ éry. Věra HROCHOVÁ, Miroslav HROCH, *Křižáci v Levantě*, Praha 1975, str. 145–171.

²⁸⁶ Kronikář Ota ani žádný jiný autor se o tom jmenovitě nezmiňuje. Teprve tažení Friedricha I. Barbarossy se celého regionu dotklo.

či ministeriály, ale rovněž, a to nikoho nemůže překvapit, se na tažení podílely i významné osobnosti z celého Bavorska.²⁸⁷ Mezi duchovním stavem je zřejmá účast řezenského biskupa Konráda III. z Laichlingu²⁸⁸ a mezi světskou elitou se objevuje již několikrát zmiňovaný markrabě Berthold II. z Vohburku.²⁸⁹

Mnich Ansbert, či tzv. Ansbert, protože jméno autora kroniky, v originálním znění „*Historia de expeditione Friderici imperatoris*“, je neznámé a pouze víme, že autor patřil do duchovního stavu, byl mnichem a pocházel z rakouských zemí, respektive se tam mohl nacházet jeho klášter, nás dále informuje o zbylých účastnících výpravy.

Jak Ansbert udává, z Chebska se zúčastnil ze šlechtické vrstvy jen Děpolt z Leuchtenberku, člen šlechtického rodu z Chebska, který vystupuje v řadě listin, kde Valdsasy též figurují, a pak nespočet ministeriálů, u kterých sám tzv. Ansbert píše, že nezná jejich přesný počet ani jména některých z nich.²⁹⁰ Jestli pak někteří pocházeli z chebského regionu, nelze potvrdit, ale ani zamítnout. Účast markraběte Bertholda II. z Vohburku pak překvapit nemůže, když vezmu v potaz, jaké vazby pojily jeho rod k vládnoucí dynastii v Říši.

Tento krátký exkurz nás na chvíli vpravil do „velkých“ dějin, ale jak píšu na začátku, mniši z Valdsas stáli s největší pravděpodobností mimo ně. Doba osmdesátých let 12. století tak byla pro valdsaský konvent mimořádně příznivá a poklidná a i díky výkladu výše můžeme vidět, že se klášter nezúčastnil překotných událostí doby, ani těch přímo v Říši, jako proces bavorského a saského vévody Jindřicha Lva, ani mimo ni.²⁹¹

Nyní se navracím opět na místo klášterních dějin a budu pokračovat v druhé polovině Danielovy opatské éry. Dostavba baziliky, příjmy, které klášter po vysvěcení obdržel a taktéž vůbec osobnosti, jež byly takovéto události přítomny, zkrátka všechny výše zmíněné věci pomohly Valdsasům vstoupit do nového období rozkvětu. Korunu tomuto

²⁸⁷ *Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta (Historia de expeditione Friderici imperatoris)*, ed. P. Soukup, Praha 2003.

²⁸⁸ *Tamtéž*, str. 52. Zmíněn v řadě duchovních představitelů výpravy.

²⁸⁹ *Tamtéž*, str. 53. Mezi další členy můžeme zahrnout dalmatského vévodu Bertholda, markraběte Heřmana z Badenu, holandského hraběte Florentina s jeho syny a bratrem Otou z Bentheimu, hraběte Jindřicha ze Saynu, hraběte Jindřicha ze Sponheimu a jeho bratra Šimona, hraběte Jindřicha z Kuicku, hraběte Dětricha z Wiedu, hraběte Engelberta z Bergu, z Bavorska pak hraběte Gebharda z Dollnsteinu, hraběte Sigfrieda z Liebenau, hraběte Bertholda z Dornbergu a hraběte Kuna (Konráda) z Falkensteinu. V době konce 12. století se jednalo o mocné muže a titul hraběte byl daleko více vážený, než jeho následné plošné rozšíření na říšskou šlechtu v období raného novověku, protože titul hraběte byl spojen s lénem a územím, nikoli jen pouze s titulem.

²⁹⁰ *Tamtéž*, str. 53.

²⁹¹ *Handbuch der deutschen Geschichte I*, str. 322–324.

vývoji pak nasadil rok 1185, kdy byl valdsaský klášter oficiálně vzat pod papežskou ochranu tehdejší papežem Luciem III.²⁹²

Nabízí se otázka, proč získaly Valdsasy ochranu papežského stolce právě až roku 1185. Co hrálo rozhodující roli při získání tohoto privilegia? Pokud bychom se blíže seznámili s vývojem právní agendy papežské kurie, zjistili bychom, že náležité právní normy, řečeno moderním právním jazykem, které měly upravovat vztah mezi jednotlivými klášterními institucemi a jejich vztahy nejen se světskými činiteli, ale i s ostatními církevními institucemi, byly promulgovány již v průběhu 12. století. Mezi vydavateli těchto konstitucí nás zaujmou zejména papežové Evžen III. (původně cisterciácký mnich), Alexandr III.²⁹³ měl dle Otovy kroniky udělit privilegium s ochranou valdsaskému klášteru někdy na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 12. století, ale privilegium se nepodařilo nalézt, a rovněž příslušné právní odvětví reglementoval i významný pontifik Inocenc III.

Když se vrátím zpět k dotyčnému papežskému privilegiu Lucia III., je přinejmenším poněkud zvláštní, proč Valdsasy obdržely písemnost až téměř 52 let po svém vzniku. Byl oním skutečným důvodem hlavně fakt, že se nyní klášter snažil svoji dosavadní majetkovou držbu pojistit a také si zajistit vliv a postavení, které zaujímal? Znění listiny pro to hovoří, neboť pasáž praví, že mniši z Valdsas mají být poslušní, tedy dodržovat božskou službu: „...*et prefatum monasterium sancte Marie Waltsassen, in quo diuino mancipati estis obsequio...*“²⁹⁴

Pro dějiny Valdsas jsou ale důležité jiné pasáže listiny, a to hlavně statky, které jsou v ní uvedeny. Nutno přiznat, že v žádném jiném dokumentu, vyjma klášterního urbáře, se podobný seznam statků již nevyskytuje. Z toho důvodu tak budu citovat vybrané části listiny s majetky.

„Preterea quascumque possessiones, quecumque bona idem monasterium inpresentiarum iuste et canonice possidet aut in futurum concessione pontificum, largitione regum uel principum, oblatione fidelium seu aliis iustis modis prestante

²⁹² ME I, č. 98, str. 33–34.

²⁹³ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 65.

²⁹⁴ Privilegium možné nalézt u Langhammera editované v příloze II v práci *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 283–287. Přepis, vyobrazení a povšechný diplomatický rozbor dle pravidel moderní diplomatiky.

domino poterit adipisci, firma uobis uestrisque successoribus et illibata permaneant. In quibus hec propriis duximus exprimenda uocabulis.“²⁹⁵

V této úvodní části se říká, že veškeré statky a majetky, které tento klášter drží a vlastní, spravedlivě a dle církevního práva a s povolením budoucích pontifiků, s dary králů a světských vládců, obdarováním klášteru věrných a poslušných dárců a s boží pomocí může onen klášter dosáhnout a dotyčné statky mají konventu i jeho nástupcům zůstat. Dále pokračuje vlastní výčet, který taktéž budu citovat, neboť vypisovat každou položku zvlášť by bylo nejen úmorné, ale rovněž nepřehledné. Jen pro pořádek uvedu, že nejdříve jsou uvedeny majetky říšské ve vlastním smyslu slova a za nimi následují statky ležící na českém území, tzn. na území českého státu, které klášteru darovali čeští panovníci. Nyní příslušná pasáž papežské buly (kromě nemovitého majetku se jedná i o seznam movitých statků, tedy různých platů, poplatků, práv atd.):²⁹⁶

*„Locum ipsum, in quo ecclesia (videlicet monasterium, pozn. aut.) sita est, cum adiacentibus grangiis et uillis **Monicherut, Bertoldisrut, Hundisbach, Sloppan, Meinwardisruth, Grokinhein, Wichmansruth, Oede, duo (sic!) Paffinruth** cum omni iure et attinentiis suis. In ulteriori silua curiam **Sconenbach, item Sconenbach, Vozekingrune, Ulrichsgrun, Hornisberch, Dokingrune, Wazechinruth, Rupretisgrune** due uille, **Abtisrod, Suarceinbach, Lutirbach, Kirchberg** cum silua et noualibus et omnibus appenditiis suis usque ad fluuium Zuata, in quo situm est Bernhusin, sursum usque ad fontem eiusdem fluminis, deorsum ad riuum Tonocop.*

In Boemia Preolac, Dudeliue, Rozdel, Penerit, Prin. Ante siluam Meringin cum terminis suis, Sconedan, Radanisruth, Cunradisruth, Poppinruth, Nadanisberch, Vockinhoue, Ernisuelt, Methilderuth, in Heidinsuelt curiam cum uineis et omnibus attinentiis suis. Dich cum omnibus appenditiis suis. Bennindorp cum uineis et decimis, quas venerabilis frater noster Cono (Konrad II. von Raitenbuch), Ratisponensis episcopus cum assensu capituli sui ecclesie uestre concessit. Hesilbach, Stinberch cum omnibus attinentiis suis. Sewarin cum omnibus appenditiis suis. Ebinode cum omnibus attinentiis suis. Vlizen, Rorbach. In prouincia Cedlize circuitum, quem karissimus in Christo filius noster f. (Fridericus, pozn. aut.), illustris Romanorum imperator, uobis

²⁹⁵ Originál v StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 12, in: *monasterium.net*, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/12/charter>>, přístup dne: 2015-11-7+01:00.

²⁹⁶ O bule a jejím významu informuje též H. Urbanová ve své diplomové práci *Ebrach, Langheim, Waldsassen – mateřské kláštery českých cisterciáckých řádových domů*, PedF UK, Praha 2001, str. 80–81.

*contulit. Decimas etiam omnium noualium uestrorum in silua Norica, quas venerabilis frater noster Cono, Ratisponensis episcopus (vide superius, pozn. aut.), et predecessores sui Hart(wicus), Henr(icus) et Cono ecclesie uestre concesserunt.*²⁹⁷
(určené jsou zvýrazněny, pozn. aut.)

Citovaná část listiny umožňuje lepší představu o bohatství kláštera, když pro potvrzení a napsání všech jeho statků musela být použita písemnost značné délky (výše uvedený úryvek z papežské buly představuje asi jednu třetinu celkové délky písemnosti). Problémy způsobila lokalizace jednotlivých míst, některé se mi podařilo blíže určit, jiné jen zmiňuji pro pořádek.

Překvapující je na daném výčtu jedna věc. Pokud se podíváme na historické mapy Chebska, zjistíme, že oblast dnešního Schönbachu leží na českém území pod názvem Luby. Označení představuje jméno nejen pro stejnojmennou ves, ale i pro celou oblast. Nabízí se otázka, zda sídla ležící v oblasti Luby zařadit do sféry českého státu, či nikoli. K. Charvátová ve své práci o cisterciáckých konventech v třetím dílu lokalizuje tyto majetky do Čech.²⁹⁸ Je pravdou, že dnes na území českého státu leží, ale s přihlédnutím k situaci a poměru Čech k Říši v osmdesátých letech 12. století řadím oblast/újezd Schönbach k německým oblastem, v kterých byla tehdejší moc přemyslovských knížat při tehdejší rozložení sil ještě značně iluzorní. Až v průběhu mocenských zvrátů se ocitly Schönbach/Luby již okolo druhého decenia 13. století v české sféře vlivu a patřily k integrálnímu území Českého království (tato skutečnost se nevztahuje na Chebsko jakožto říšskou zástavu římského krále Ludvíka IV. českému králi Janovi Lucemburskému roku 1322).²⁹⁹

Vraťme se ovšem k popisu jednotlivých statků, které bula vyjmenovává. Začnu nejdříve se sídly, která leží v německých (tj. říšských) oblastech. Monicherut je ves nedaleko kláštera, severně k Chebu, jinak Munchenreut. Vsi Bertoldisrut, Meinwardisruth, Grokinhein a Wichmansruth jsem nebyl schopen lokalizovat. Snad se jedná o rozptýlené statky blíže či dále vzdálené od kláštera, které netvoří kompaktní klášterní držbu, tedy grangii, újezd.

²⁹⁷ *Tamtéž*. Regest též v *Reg. boica I*, str. 328, ad annum 1185. Jednotlivé lokality lze nalézt na mapě historického Chebska přiložené k dílu *Monumenta Egrana I*. Text vzat z *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 283–84.

²⁹⁸ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 III*, str. 168–170. Na straně 169 mapa s oblastí/újezdem Schönbach/Luby.

²⁹⁹ *ME I*, č. 714, str. 260–261.

Vsi Hundisbach/Hundsbach a Sloppan/Schloppa (ta je v držení kláštera již při jeho fundaci) se nacházejí rovněž nedaleko od samotného kláštera u říčky Wondreb u dnešních českých hranic. Oede/Oed je malá obec, která se nachází mezi Chebem a Hazlovem/Haslau, dnes se jmenuje Poustka. Dále jsme schopni určit obě dvě vesnice udané jménem Pfaffenreut. První leží jižně od kláštera (taktéž darována klášteru jako první majetek), druhá ves Pfaffenreut se nachází východně od Valdsas u českých hranic.

Jak jsem již napsal výše, oblast Schönbach je roku 1185, kdy byla písemnost zhotovena, zahrnuta pod německé oblasti, nyní se nachází na českém území. Jako první přichází na řadu ves Schönbach, dnešní české město Luby, dále do klášterního panství patřily vesnice Vozekingrune/Fasattengrüne, dnešní Božetín, Ulrichsgrun/Ullersgrün, Oldřišská, dále Hornisberch/Hornsberg, tedy Hory u Oloví, Dokingrune/Dockengrün a Rupretisgrune/Rupertsgrün, tyto dvě vsi zanikly a do dnešních dnů již neexistují, Abtisrod/Abtisrod, dnešní Opatov, Suarceinbach/Schwarzbach, dnes Černá, Lutirbach/Luterbach, Čirá, Wazechinruth/Wackenreuth, dnešní Vackov a nejseverněji položený Kirchberg/Kirchenberg, česky Kostelní.³⁰⁰ Místy, která jsou popsána v části byly popisující české državy v tehdejší době, se budu zabírat až v další kapitole práce.

Pokud tedy spočítáme všechny položky v papežském privilegii, zjistíme, že valdsaský klášter držel celkem 22 vesnic/dvorů v německých částech Chebska a v Čechách pak disponoval 21 vesnicemi a jedním dvorem v Heidingsfeldu (u Würzburku, o kterém bude ještě řeč), ke kterému připadaly též vinice. Ke všem majetkům držel valdsaský klášter práva a různé náležitosti, tedy platy a dávky, ve druhé polovině 12. století namnoze ještě v naturální formě.³⁰¹ Písemnost též udává i jakýsi obvod, území na Sedlecku, které císař Friedrich I. mnichům z Valdsas daroval. To, že Sedlecko bylo podle notářů papežské kanceláře bráno jako sféra vlivu císaře a nikoli českého knížete, koresponduje s územním vývojem této oblasti za panování Friedricha I. a jeho poměr Čechám.

Také zisky ze všech svobod neplatit desátky z klášterních statků, kteréžto svobody udělili řezenský biskupové valdsaskému klášteru, jsou řádně zmíněny. Do stejné doby spadá i druhé privilegium papeže Lucia III. pro stejný klášter, kterým se Valdsasům

³⁰⁰ České názvy viz *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 III*, str. 169.

³⁰¹ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 284.

promíjelo placení desátku.³⁰² Druhá písemnost papeže je adresována salcburskému arcibiskupu, tehdy úřadujícímu Adalbertovi III.,³⁰³ aby řečený desátek od valdsaských cisterciáků nevybíhal. Dokládá to pouze praxi poměrně běžnou a často se vyskytující v dějinách klášterů, že právo vymezené na papíře, respektive v této době na pergamentu, muselo být zajištěno příslušnými ručiteli, a to pro valdsaský klášter byl právě salcburský arcibiskup, do jehož arcidiecéze spadal i řezenský biskup jako správce diecéze, kde Valdsasy ležely.

V devadesátých letech 12. století se valdsaský klášter potřetí a také naposledy stal východiskem filiace, neboť do této doby spadá založení kláštera v Oseku.³⁰⁴ Samotná osecká fundace je poněkud složitější, proběhla až na druhý pokus a její popis náleží do šesté kapitoly. Zde jen uvedu, že mniši z Valdsas vyslali své bratry pod vedením převora Rutharda okolo roku 1192 nejdříve do Mašťova, kde jim připravil nepříliš vhodné podmínky velmož Milhošť, osoba s nejistou minulostí a vztahem k církevním institucím. O skutečném roku první filiace a její dataci a taktéž přechodu mnichů do Oseka a budování nového kláštera pod patronací šlechtice Slávka podává přehled Kateřina Charvátová,³⁰⁵ popř. v příslušných pasážích V. Novotný.³⁰⁶

Zkrátka třetí a poslední fundace se udála ještě za opata Daniela, její dokončení, respektive přesídlení však měl na starosti již opat Erkenbert. Ten byl podle valdsaského kronikáře velmi moudrým mužem, jehož schopnosti přispěly ke zdárnému dokončení osecké fundace a navíc musel valdsaský konvent svoji nejmladší dceru, podle řádové terminologie, po mnoho let podporovat a materiálně vydržovat.

Roku 1194, kromě změny ve vedení konventu, se udála též další významná věc. Jako v předchozích letech i nyní je se změnou panovníka Římské říše stvrzena jednota Valdsas a panující dynastie, konkrétně rodu Štaufů, kdy následník Friedricha I., jeho syn Jindřich VI., rovněž římský císař, bere podobně jako římský král Konrád III. roku 1147 valdsaský klášter v ochranu.³⁰⁷ Netřeba se více o tomto aktu rozepisovat, jen

³⁰² StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 11, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/11/charter>>, přístup dne: 2015-11-7+01:00. Přepis také v *Acta Waldsassensia*, pag. 118–119.

³⁰³ Funkci zastával v letech 1183 až 1200. *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 307.

³⁰⁴ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 57,65.

³⁰⁵ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, str. 292–293.

³⁰⁶ V. NOVOTNÝ, *České dějiny, díl I, část III. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197)*, Praha 1928, str. 120–126. Též citace falza osecké listiny valdsaského opata Daniela ze 13. století *CDB II*, č. 362, str. 388–391.

³⁰⁷ *ME I*, č. 105, str. 36.

privilegium dokládá úctu a význam Valdsas u nejvyšší světské moci v Říši, přičemž podobné konfirmace budou vydávat rovněž další Jindřichovi nástupci (viz níže).

Valdsasy tedy vstupovaly do 13. století s posíleným vlivem a mocí. Osecká fundace byla nakonec úspěšně dokončena a klášter mocensky dále rostl a sílil. Na počátku 13. století, zatímco Říše se otrásala a jednotlivé rody, Štaufové a Welfové, spolu soupeřily o moc,³⁰⁸ lze nalézt nové snahy valdsaských cisterciáků, kteří se kromě majetkové základny snaží získat též duchovní správu v kostelech, které leží v klášterních vsích. Na první pohled by se jednalo o logický fakt, který potvrzoval tehdejší snahy církve o získání vlastních pravomocí a jurisdikci v jí svěřených oblastech, tedy šlo o jakousi emancipaci církve jako celku i konkrétních „národních“ církví.

U klášterních institucí, zvláště pak cisterciácké reformy, se jednalo o nebezpečný precedens, který nejen vybočoval z ideálů řeholního života, ale také se přičil podstatě mnišského života a jeho cílů. To, že Valdsasy a mnohé jiné, nejen cisterciácké, kláštery usilovaly jak o získání patronátních práv ke kostelům v jejich panstvích, tak i o vlastní klérus, respektive takového faráře, který by byl buď prezentován se souhlasem opata a konventu dotyčného kláštera, nebo jím měl být mnich z konventu s kněžským svěcením, se stalo jablkem sváru mezi kláštery a světskou církví. Mluvím o tomto fenoménu právě proto, že na přelomu 12. a 13. století se poprvé ve valdsaských dějinách tento problém či komplikace vyskytuje. Jedná se o faru s kostelem v Tirschenreuthu,³⁰⁹ vsi, která v době vydání písemnosti, jež celý akt dokumentuje a potvrzuje, ještě klášteru nenáležela.³¹⁰

Patronátní práva k faře a kostelu inkorporoval ke klášteru řezenský biskup Konrád III. z Laichlingu³¹¹ a k oné inkorporaci mělo dojít zhruba na přelomu století. Valdsasy si tak vytvořily jisté předpolí pro další etapu své expanze v okolí Tirschenreuthu, který se kromě oblasti/újezdu Schönbach, stal největší a nejvýznamnější klášterní doménou a společně se vzdělaností, schopnostmi a hospodářskými znalostmi, spojenými s kolonizační aktivitou, právě tyto dvě oblasti tvořily hlavní pilíře bohatství valdsaského kláštera po celé 13. a první čtvrtinu 14. století.

³⁰⁸ *Handbuch der deutschen Geschichte I*, str. 343–349.

³⁰⁹ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 16, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/16/charter>>, přístup dne: 2015-11-8+01:00.

³¹⁰ Valdsastí cisterciáci získali Tirschenreuth až roku 1217, o čemž ještě povyprávím. Znění kontraktu v *ME I*, č. 138, str. 48 nebo *Reg. boica II*, str. 88.

³¹¹ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 305.

Nicméně klášter nehromadil pouze nemovitý majetek, nýbrž i různé platy a zvláště desátky, které v klášterním hospodářství představovaly nemalou finanční položku. Nelze kvůli nedostatku pramenů, v nichž není často celková částka uvedena, stanovit výši klášterních příjmů. Cenné jsou však alespoň nepřímé doklady, kdy klášter obdržel všechny desátky, které vybral na svých statcích, neboť je nemusel posílat diecéznímu biskupovi, v tomto případě řezenskému. Proto do stejné doby řadíme i indulgenci téhož biskupa Konráda, který Valdsasům potvrdil všechna privilegia o prominutí placení desátků, jež klášter v minulých letech obdržel.³¹²

Aktivita valdsaských cisterciáků se oproti 12. století na počátku 13. století značně rozrostla. Zájem šedých mnichů z údolí Valdsasen se zaměřil na oblast jižně položenou od samotného kláštera, kde se situovala ves, ovšem většího rozsahu, Mitterteich. Tyto statky patřily markraběti Bertholdovi II. z Vohburku, který se jich přirozeně nemínil vzdát. Přesto Berthold daroval dva díly vybíraného desátku z Mitterteichu valdsaskému konventu roku 1202³¹³ a dle řádového pravidla, které ve většině případů pro Valdsasy platí, pokud klášter získal z dané oblasti určité zisky, třeba pouze finanční ve formě platů, velmi často se pak mniši snažili získat i nemovité majetky.

Opat Erkenbert se za dobu své vlády zapsal rovněž tím, že z jeho doby jsme, ovšem pouze *ex post*, informováni o existenci kamenného domu v Chebu, který náležel klášteru.³¹⁴ To, že praxe, nejen v cisterciáckých kláštřech, počítala se zvláštním odděleným obydlím pro opata, které bylo nejčastěji ve formě opatského domu separovaného od zbytku klášterního konventu, je záležitost poměrně známá. Opat mohl také ve svém obydlí přijímat vznešenější a vlivnější návštěvy, které z různých důvodů klášter navštívily. Ovšem existence městského domu v říšském městě Chebu již v prvním desetiletí 13. století je podle mého mínění poněkud překvapující. Nabízí se zde pouze vysvětlení, že bylo v rámci kontaktů kláštera výhodné vlastnit svoji nemovitost v největším městě regionu, když opat či jím pověřená osoba musela v městě přebývat za různými účely.

Dokladem jsou nejen obchodní transakce, ale i spory, které klášter s městem, respektive městskou radou měl. O existenci domu se dovídáme z privilegia, kterým

³¹² StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 17, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/17/charter>>, přístup dne: 2015-11-8+01:00.

³¹³ *ME I*, č. 117, str. 40. Také StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 14, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/14/charter>>, přístup dne: 2015-11-8+01:00.

³¹⁴ *RBM I*, č. 467, str. 212. *ME I*, č. 119, str. 41.

tehdejší římský král Filip Švábský z rodu Štaufů, jakožto vrchnost města Chebu, promíjí valdsaskému klášteru placení všech daní a městské sbírky z onoho domu, který je předmětem jednání. Uvedená svoboda se vztahuje k 21. únoru 1203, kdy klášter dům získal. Jak, to zůstává záhadou, tedy nejsem schopen, ani nikdo jiný z dosavadních badatelů, určit způsob a dobu.³¹⁵ Již jen to, že šlo o první majetek valdsaských cisterciáků v Chebu, naznačuje význam, jaký Valdsasy měly.

Do roku 1212, kdy podle kronikáře Oty umírá opat Erkenbert,³¹⁶ obdržel klášter ještě statky ve Würzburku, konkrétně dvůr v Heidingsfeldu, a také se začínají objevovat první donace a dary od nižších světských feudálů, myšleno prostých šlechticů, velmožů a služebné šlechty, ministeriálů.³¹⁷ Po smrti opata Erkenberta nastupuje na jeho místo nový opat Hermann. Boje v Říši, po násilné smrti Filipa Švábského v Bamberku roku 1208, kdy byl zákeřně zavražděn bavorským falckrabím Otou Wittelsbašským,³¹⁸ a následné soupeření mezi císařem Otou IV. z Brunšviku a Filipovým synovcem sicilským králem Friedrichem (II.), synem císaře Jindřicha VI., se kláštera podstatně nedotkly.

Nemáme žádnou zmínku, že by boje postihly klášter samotný nebo jeho statky, popř. práva. Musíme mít ale na paměti, že klášter náležel ke Štaufskému rodu, jenž držel patronátní práva, a také valdsastí cisterciáci si obedienci ke Štaufům uvědomovali. Konvent si tak vymohl, za zlepšené situace na evropské scéně pro Štaufské křídlo, v červnu 1214 ochranu a potvrzení svobod pro svůj klášter.³¹⁹ Následující události, které se odehrály zhruba o více jak měsíc později, jim daly za pravdu, tedy že mniši z Valdsas stáli na „správné“ straně. Rod Štaufů 27. července 1214 upevnil své postavení v Říši a vypořádal se natrvalo s nebezpečím ze strany Welfů. Nejen pro valdsaský klášter tehdy započalo jeho nejskvělejší období, symbolizované prosperitou a bezpečím.

³¹⁵ Podobně Langhammer, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 125–126.

³¹⁶ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 66.

³¹⁷ Dokládá to konfirmační listina rezenského biskupa Konráda IV. z Teisbachu, kterou potvrzuje dar Jindřicha z Randecka klášteru ohledně vsi ve Srengelitenu a části lesa v Rorgenlah. Podobným písemností postupem doby přibývá skoro geometrickou řadou, vrchol pro Valdsasy je do Karla IV., kdy listinná produkce též u valdsaského kláštera dosahuje vrcholu. StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 19, in: *monasterium.net*, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/19/charter>>, přístup dne: 2015-11-9+01:00.

³¹⁸ *Handbuch der deutschen Geschichte I*, str. 349.

³¹⁹ Privilegium a jeho význam spočívají ve větším množství opisů. Písemnost v klášterním kopiáři *Acta Waldsassensia*, str. 193–195, edičně v *RBM I*, č. 555, str. 259, *ME I*, č. 133, str. 45–46. Jediné celé znění, z kterého K. J. Erben čerpal, protože ho cituje, se nachází v *Monumenta boica XXXI*, č. 255, str. 485–47. Ve fondu klášterních listin se privilegium nenachází, nabízí se otázka, kde tedy tato písemnost dnes je.

4.1.4. Poslední období štaufské éry, konstituování Valdsas jako velké pozemkové vrchnosti

Od roku 1214, kdy se situace v Říši jednak uklidnila, jednak se štaufská strana prosadila, jak jsem popsal v minulém oddílu, se děje valdsaského kláštera dostaly do svého zlatého období. Valdsasy ani v této době, tj. v první polovině 13. století, nestanuly na vrcholu své moci a bohatství, i v druhé polovině 13. století můžeme díky pramenům, především úředního charakteru, zaznamenat majetkový růst klášterního panství, ale právě první polovina 13. století je érou poklidného rozvoje valdsaského konventu.

Až později se ve výkladu zaměřím na ostatní aspekty a rysy klášterních dějin, nyní dovedu výklad do roku 1254, protože v tomto roce přestává štaufská dynastie vládnout na říšském stolci, byť Štaufové vymírají až roku 1268, ale tento vývoj již neovlivňuje valdsaské dějiny, a tak stojí mimo náš zájem. Mezi ostatní aspekty řadím klášterní život a poměry mnichů v konventu, vždyť přece lidé utvářejí dějiny, a přestože v písemnostech, které se týkají kláštera, vystupuje nejvíce opat, činnost a přítomnost ostatních členů konventu není zanedbatelná. Těmto věcem se bude věnovat druhá podkapitola páté kapitoly této práce. Teď se však vracím tam, kde jsem skončil, k roku 1214.

Valdsasy vstupovaly na sklonku léta 1214 do napjatého očekávání, jak se situace v Říši vyvine. Z našeho současného dění se zdá, že od roku 1214 po bitvě u Bouviny byla situace již rozhodnuta, ale Friedrich II. byl stále pouze římským vzdorokrálem, přestože za ním stála přední říšská knížata včetně českého krále Přemysla Otakara I. a taktéž církve, neboť Friedrich byl především papežský kandidát Inocence III., který jej podporoval proti císaři Otovi IV., jenž zklamal a ohrožoval papeže svojí předchozí italskou politikou.

Poměr císaře Fridricha II. k cisterciáckému řádu a Valdsasům taktéž ukazuje dopis dotyčného na generální kapitulu konanou v Cîteaux roku 1215. Jako v případě jeho děda císaře Friedricha I. i Friedrich II. živě komunikoval s řeholními institucemi a získával si jejich vliv a podporu. Tento čin tak poněkud boří naši představu o celistvosti církve, jak světské, tak i řeholní, a její bezvýhradné podpoře papežskému stolci. Jako papež získával na svoji stranu řadu světských vládců, i římský panovník dokázal obratně lavírovat v mezinárodní evropské politice a proti papeži a snahám o dominanci

papežské moci stavět různá uskupení i s nemalou účastí duchovních elit, hlavně biskupů a ostatních členů církevní hierarchie, včetně vlivných řeholních institucí/řádů.

Proto po uchopení moci Friedrich adresoval cisterciáckému řádu dopis, datovaný k 21. 8. 1215, v kterém jej zdraví a po všech běžných úředních označení úcty a respektu a proseb o přimluvení u boha a boží pomoci jeho osobě a pro prospěch Říše, žádá ctihodné otce opaty, aby uznali jeho korunovaci na římského krále v Cáchách konanou 27. července téhož roku a aby podporovali jeho tažení do Svaté země.

Cisterciáci mu vyhovují v jeho požadavcích částečně. Uznávají jej za římského krále, v odpovědi na Friedrichův dopis jej takto náležitě oslovují.³²⁰ Ovšem nevyjadřují plnou radost z jeho korunovace, ale zdůrazňují nikoli pozemské království, nýbrž boží dle evangelia. Také prohlašují povinnost římského krále vést křesťany do války proti nevěřícím, kterou Friedrich přislíbil. Právě tento závazek bude později příčinou sporů a srážek mezi nejvyšší světskou a duchovní autoritou.

Uvedená korespondence nám ukázala spojení mezi světskou mocí a řeholní církví. Klid a konec bojů v Říši znamenal relativní klid pro rozvoj běžného života. I cisterciácké konventy těžily z nastalé situace a Valdsasy nebyly výjimkou. Právě v letech 1214 (dle Kašpara Bruschia, humanistického autora pišícího o Valdsasích v 16. století, rok, kdy Hermann nastoupil do úřadu)³²¹ až 1220 obdržel valdsaský klášter další důležité svobody, zvětšil pozemkové panství a stal se důležitým mocensko-politickým hráčem i v českém prostoru.³²²

Účast valdsaského opata při emancipačních snahách české církve za episkopátu pražského biskupa Ondřeje II. a úloha, kterou apoštolská stolice uložila valdsaskému opatovi, dokládají vliv Valdsas. Biskup Ondřej II. je pak spojen v jiné záležitosti, čistě obchodní, s valdsaským konventem.³²³ Ale to jsou ryze české záležitosti, které

³²⁰ Vztah Friedricha II. k církvi nebyl sice nejlepší, ale v dané mocenské konstelaci nemůžeme hovořit o konfliktu mezi papežem a římským králem. Friedrich stále vystupoval jako papežský kandidát na trůn, navíc se zavázal vzít na sebe kříž a táhnout do Palestiny osvobodit svatá místa z rukou saracénů (k samému závěru došel i IV. koncil v Lateránu, který se zde sešel v listopadu 1215), a taktéž sehrál svoji roli Friedrichův slib z roku 1213, daný a písemně potvrzený zlatou bulou téhož roku v Chebu, kde Friedrich onu bulu nechal sepsat a potvrdit. V ní se zavázal nezasahovat do oblasti střední Itálie, tedy na území papežského státu, dále se zřekl některých regálů a zvláště tzv. *ius spoli*, a nezasahování do volby a jmenování biskupů (tzv. investitury). Toto vše obsahuje tzv. *Zlatá bula z Chebu* vydaná onoho roku 1213.

³²¹ Kloním se osobně k roku 1212, neboť datace Kašpara Bruschia není opřena o pramenné podklady.

³²² Celkem se jedná o výsady Friedricha II. a to v jednotlivých letech 1214, 1215, 1218, 1219.

³²³ Jedná se o prodej vsi Bochdelich/Pochedělce za 30 marek stříbra opatu Hermannovi. Listina nese datum 15. 2. 1219. *ME I*, č. 148, str. 51.

ponechávám zde stranou. Jenom na okraj uvedu, že to, již podruhé v tomto výkladu, narušuje naši představu o středověkých klášterech jako uzavřených institucích, které jsou téměř bez spojení s okolním světem a osazenstvo daného kláštera se stará pouze o své věci a potřeby.

Opak je pravdou. I cisterciáctí opaté, vyjma povinných cest do Cîteaux na shromáždění generální kapituly, se zhostili různých úkolů, a nepatřily mezi ně cesty mezi mateřskými kláštery, nebo naopak dceřinými při povinných vizitacích. Řada opatů nejen cestovala po klášterních statcích a při správě svého kláštera na rozličná místa, aby vyřídili záležitosti „svého“ kláštera, ale plnila také požadavky svých nadřízených, hlavně papeže. Ale i světští vládcové hojně a rádi užívali služeb cisterciáckých opatů, takže mohu s nadsázkou tvrdit, že cisterciácký opat pobýval většinu času mimo vlastní klášter a vnitřní správu místo něj vykonával jím pověřený převor. A valdsasští opaté většinou netvořili výjimku.

Ale opat Hermann jí dle dostupných údajů byl. Měl být dle popisu klášterního kronikáře Oty velmi zbožným mužem, který se o konvent svědomitě pečoval.³²⁴ Nemáme u jeho osoby záznamy, že by na delší dobu opouštěl vlastní klášter, kromě již výše uvedených důvodů, které mu řád ukládal. Muselo se jednat ovšem o značně hospodářsky schopného muže, který panství Valdsas jednak rozšířil, jednak zabezpečil. Na straně šestnáct, v oddíle o úředních pramenech píšou, že opat Hermann měl sepsat, či spíše nechat sepsat knihu, která měla obsahovat a evidovat klášterní statky. Je těžké zjistit, zda můžeme v této věci hovořit o klášterním urbáři/salbuchu, či nikoli. Citovaná práce, v originále *Erbauungsbuch über die Enge*, je buď soukromým spisem opata, který s jeho pomocí lépe řídil klášterní hospodářství, nebo šlo o skutečnou úřední knihu. Protože se ale pramen nezachoval do dnešních dnů a pro výklad není jeho existence, pokud kdy byla, tak rozhodující, nechávám otázku nevyřešenu.

Za výsledek Hermannových snah a vlády je nutné pokládat zisky a svobody, které pro klášter získal. O privilegii z roku 1214 jsem již mluvil. Friedrich II. pobýval 22. prosince 1215 v Chebu a měl nechat potvrdit valdsaskému klášteru dvě svobody, respektive práva. První svoboda je pro klášter velmi významná, poněvadž vyjímá klášter se svými jeho poddanými z moci chebského soudce Jindřicha z Liebensteinu a též z pravomoci chebských konšelů.³²⁵ Město Cheb a jeho úředníci nemají nad klášterem žádné soudní moci a valdsaský opat s konventem mají své poddané soudit

³²⁴ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 66.

³²⁵ *RBM I*, č. 585, str. 265. Také *ME I*, č. 134, str. 46–47.

sami dle svého uvážení. Taktéž klášterní dům ve městě, zmíněný poprvé v písemnosti Filipa Švábského roku 1203, je pod mocí valdsaských mnichů a platí pro něj tzv. postranní práva neboli nevztahuje se na něj městské právo. Dotyčná písemnost je datována 3. ledna, avšak bez roku. Gradl udává rok 1215, avšak pravděpodobný je spíše rok 1216.³²⁶

Druhá svoboda pochází pro Valdsasy z roku 1215, z 20. listopadu, ale je zde vážná pochybnost o její pravosti. Není dochována v originálním znění a její obsah je též podezřelý. Také fakt, že by byly z královské kanceláře expedovány dvě téměř totožné listiny v rozmezí zhruba tří měsíců, je nepříliš důvěryhodný.

V oné druhé svobodě král Friedrich II. rovněž přisuzuje výkon soudní moci nad klášterními poddanými pouze třem lidem z valdsaského konventu.³²⁷ Jeho opatovi, převorovi jakožto jeho zástupci při nepřítomnosti opata a v některých dílčích případech též valdsaskému sklepníkovi/cellerariovi. V pravém slova smyslu se ale nejedná o indulgenci, ale o výrok ve sporu mezi valdsaským klásterem, zastupovaným opatem a konventem, a jistým Konrádem z Wourz, který se domáhá dlužných peněz. Podle mého názoru je tato písemnost nepravá, respektive nelze její skutečnou existenci, natožpak věcnou pravost, doložit.

Nicméně oba dva dokumenty dokazují velký vzestup valdsas. Klášter je svým vlastním pánem a má nejen skutečnou, ale i právní moc nad svými dušemi/poddanými a může disponovat plně a bez omezení světské moci s jejich majetkem a statky. Ani říšští úředníci a správci, ministeriálové, ani úředníci říšského města Chebu nemají právo jakýmkoli způsobem zasahovat a vměšovat se, popř. omezovat, např. návštěvami a přítomností, vlastní klášter a jeho statky.

Tento klášterní vývoj, již na počátku 13. století, nám ukazuje vyspělost a stav práva a jeho aplikaci v německých oblastech Říše, natož pak např. v italských, kde byla moc církevních institucí fakticky, byť v rámci univerzalizmu císařské moci a imperia do ní teoreticky příslušela, vyjmuta z císařské moci, a tím položena samostatnost církve. Emancipační hnutí církve, nejdříve laické v bojích o investituru a o nějaký čas později i řeholní, se tak v případě německých částí Říše odehrálo podstatně dříve než u české církve. Nebudu však srovnávat obecné postavení církve v Čechách a německých zemích, ale závěr plynoucí z tohoto výkladu je tento.

³²⁶ *ME I*, str. 47.

³²⁷ *Tamtéž*, č. 135, str. 47.

U českých církevních institucí, kostelů a far, kapitul kolegiálních i katedrálních (nemluvím zde o kapitul eximovaných a podřízených přímo papežské stolici, např. sv. Petra a Pavla na Vyšehradě) nelze na počátku 13. století, před začátkem onoho emancipačního hnutí české církve s nástupem biskupa Ondřeje do biskupského úřadu,³²⁸ mluvit o vlastní samostatnosti, jak jenom právní, tak skutečné, kterou je vždy daleko obtížnější nastolit. U řeholních institucí, klášterů, je pak situace ještě složitější a horší, neboť tyto fundace závisely na svém patronovi mnohem více než světská část církve.³²⁹

Proto musíme mít na paměti dosahy svobod, které opat Hermann pro klášter ve Valdsasích získal. Oproti svým českým dcerám, klášterům v Sedlci a Oseku, které byly závislé na svých patronech, ať už se jednalo o moc vrchnostenskou u Oseka, nebo zeměpanskou v případě sedleckého kláštera, měl valdsaský klášter výhodu právní, a tudíž do jisté míry i faktické nezávislosti. Byl v polovině druhého desetiletí 13. století počítán mezi tzv. říšské kláštery, které podléhaly pouze moci římských králů a císařů ve věcech *in temporalibus*, naopak ve věcech *in spiritualibus* podléhal klášter, v rámci řádu, papeži, přestože jisté delegování moci zde v praxi probíhalo, neboť cisterciáci sice právě jako řád podléhali kurii, ale moc generální kapituly zaujímala velmi výraznou pozici, takže se domnívám, že skutečná moc generální kapituly v Cîteaux využívala jakési samosprávné moci.³³⁰

O postavení generální kapituly a jednotlivých klášterů filiačního systému nejen ve vztahu k nejvyšším pontifikům, ale i k členům světské církevní hierarchie a vůbec k vyšším církevním představitelům pojednává rozmanitá literatura z období raného novověku, zvláště po roce 1648, často psaná samotnými cisterciáky. V oddílu o literatuře jsem jednu takovou práci citoval,³³¹ i přes některé ryze teoretické pasáže se jedná po právní stránce o fundované dílo. Avšak vztah mezi klášterem a ostatními subjekty, jak světskými, tak i duchovními, se ale v této době v druhém desetiletí 13. století, a vlastně po celou dobu středověku, vytvářel převážně podle reálného rozložení sil a právo na papíře, respektive na pergamentu, mělo menší moc cokoli rozhodnout. Přesto nechci, podle vyznění posledních řádků, zpochybňovat svobody a privilegia, která valdsaský klášter obdržel díky prozíravé politice a vedení opata Hermanna.

³²⁸ V. NOVOTNÝ, *České dějiny, díl I, část III. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197)*, Praha 1928, str. 453–494.

³²⁹ V. VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15. století) II*, Praha 1937, str. 80–83.

³³⁰ O tom hovoří i *Charta caritatis, Statuta I*, str. XXVI–XXXI.

³³¹ H. BURGHOFF, *Elucidatio exemptionis et jurisdictionis sacri ordinis Cisterciensis, Waldsassen 1729*.

Friedrich II. pak ještě roku 1218 obdařil klášter novým privilegiem, kterým mu opět potvrdil veškerou držbu všech statků,³³² zdá se ale, že sled všech tří písemností s téměř identickým obsahem a zněním vydaných mezi lety 1214–1218, přičemž přesnou dataci díky fyzickému dochování oněch písemností ponechám stranou, vyjadřoval jisté snahy valdsaských mnichů co nejvíce využít stále neuspořádaných poměrů v Říši a všechny dosavadní zisky si v maximální míře pojistit. Ostatně nejen pro středověk platilo tvrzení, že v chaotických a nejistých dobách, popř. v těch nejvíce zkažených společnostech, se produkuje nejvíce písemností, zákonů. Ale v případě kancelářské produkce císaře Friedricha II. tu onen nárůst písemné produkce vysvětluje jeho sicilská kancelář a vůbec vyšší úroveň gramotnosti a zásad písemného styku včetně obecně kultury, kterou Friedrichův doprovod a dvůr měl, než dvory ostatních středověkých křesťanských panovníků.³³³

Z hlediska světské moci klášter zajištěn byl. Pro konec druhého desetiletí 13. století, kdy opat Hermann ještě zůstával v úřadu, stojí za zmínku i další papežské ochrany (majetkové věci a jejich záležitosti zmíním až později). Dynamický a na události bohatý pontifikát papeže Inocence III. skončil 16. července 1216 při cestě po severní Itálii nedaleko Perugie.³³⁴ Novým papežem byl zvolen Cencio Savelli, aristokrat a prelát, který si zvolil jméno Honorius III.³³⁵ Tento pontifik, jehož činy v Itálii a vůči římskému králi, později císařovi, Friedrichovi II. řešit nebudu, byl významným podporovatelem řeholní církve. Jeho záštita a pomoc při konstituování nových řádů, hlavně těch mendikantských – žebravých, menších bratří (minoritů) a bratrů kazatelů (dominikánů), však neznamenala Honoriovi nezáměr o starší řehole a řády, které již existovaly. Mezi ně patřil i cisterciácký řád.

Honorius III. vydal přímo pro cisterciáky několik bul, které byly adresovány pro opata v Cîteaux jakožto nejvyššího představeného řádu a dále podle znění adresy s obvyklou papežskou salutací i pro ostatní cisterciácké opaty, *coabbatibus*.³³⁶ Označení

³³² StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 21, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/21/charter>>, přístup dne: 2015-12-7+01:00.

³³³ Z. FIALA, J. ŠEBÁNEK, Z. HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, str. 46–49. Také formulářové sbírky a sbírky areng mají zde předstih před severním a střeoevropským prostředím.

³³⁴ Josef GELMI, *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha 1994, str. 117–118.

³³⁵ *Tamtéž*, str. 119.

³³⁶ Domnívám se tak, protože označení představuje ostaní opaty řádu. Jinak by písemnost byla určena jen pro čtyři protoopaty, což by vylučovalo její expedici pro valdsaský klášter, jehož opat protoopatem nebyl.

koabaté však znamená čtyři opaty prvních čtyř cisterciáckých filiací. Běžní opati méně významných klášterů jsou uvedeni v bulách pouze pod souhrnným výrazem *fratres*.

Při prvním zběžném prohlédnutí jsem nabyl dojmu, že dotyčné písemnosti byly vydány přímo pro Valdsasy, ale bližší zkoumání nám prozradí jejich všeobecný obsah a platnost. Papež Honorius III. za dobu svého pontifikátu, který délkou nepatřil ve středověku k nejkratším (necelých jedenáct let), stihnul velkým množstvím bul a vydaných opatření stabilizovat poměry v církvi. A jeho reformní činnost, odlišně pojatá od konzervativní politiky jeho předchůdce Inocence III., zasáhla i cisterciácký řád, jenž stále tehdy prožíval dobu rozmachu.

Kláster ve Valdsasích za Hermannova vedení obdržel dvě papežské buly,³³⁷ není zcela jasné, jestli byly určeny pouze pro konvent ve Valdsasích, ale zdá se mi, že takovýchto bul bylo vydáno papežskou kanceláří větší množství a právě tyto dvě mířily do Valdsas. Stalo se tak 9. února 1219, obě buly nesou stejné datum, což prozrazuje stejné vyhotovení. První poskytuje ochranu všem bratrům, mnichům řádu, druhá obsahuje zákaz papežským legátům bez vědomí samotného papeže vyhlašovat nad cisterciáckými kláštery exkomunikaci či interdikt a naopak tato ustanovení rušit.

Jak jsem uvedl již v předcházejících pasážích, změnil klášter taktiku při získávání svých příjmů. Jak se dotýkal vývoj klášterních majetků se životem mnichů, neboť bonita a zámožnost každého konventu byla důležitou věcí při každodenní činnosti bratrů, ukázu až po vylíčení politicko-hospodářských dějin kláštera. Celé 12. století klášter hromadil převážně nemovité statky. Kromě počátečních zisků při fundaci a prvních donacích, kdy donátoři odkazovali klášteru celé vesnice, se jednalo o jednotlivé dvory či statky, tedy vlastní hospodářství s obytnou budovou pro osazenstvo, budovami pro tzv. živý inventář hospodářství (ve středověku však většinou zvířata obývala společnou budovu s lidmi, jen rozdělenou mezi části pro zvířata a lidi) a poli či pastvinami o různé výměře.

Během 13. století si ovšem bratři z Valdsas uvědomili, že získávat celé vesnice najednou je takřka nemožné, protože pokud již donátor učinil svoji nadaci, snažil se svůj dar provést tak, aby sice splnil skutečný účel, ale aby nebyl tolik finančně náročný.

³³⁷ Uloženy v klášterním archivu. První bula v StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 21, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/21/charter>>, přístup dne: 2015-12-7+01:00. Druhá pak rovněž v StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 22, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/22/charter>>, přístup dne: 2015-12-7+01:00. V edici *Monumenta Egrana I* se nenachází.

Proto pro počátek 13. století, s vrcholem v letech 1310–1350, se objevuje v pramenech nespočet smluv a darů, kterými klášter získává hlavně od nižší šlechty platy a dávky, jedná se v absolutních číslech o stovky listin (zhruba okolo 400 až 500 dokumentů, některé se však nedochovaly v původní podobě, ale známe je z *Acta Waldsassensia*, už zmiňovaného klášterního díla, které je svojí povahou částečně kronikou (převyprávěná část dějin kláštera) a částečně jakýmsi urbářem, který obsahuje opisy některých listin.³³⁸ Také převádění desátků od mnohých světských osob, s následným potvrzením řezenského biskupa, se ve větším rozsahu vyskytuje za opata Hermanna, tj. v mezi lety 1212–1220. Čím se pohybujeme blíže do současnosti, je tento způsob získávání peněz a prostředků stále větší. Neznamená to ale, že by valdsaský klášter nesledoval svůj prvořadý cíl ve světské sféře – konstituovat větší hospodářské celky.

A právě roku 1217 se dostává do rukou valdsaských cisterciáků statek Tirschenreuth.³³⁹ Je to událost převratná a právě panství Tirschenreuth náleží k největším doménám kláštera v německých oblastech a vytváří protiklad k největší české državě Valdsas v Schönbachu/Lubám. I okolnosti převodu Tirschenreuth jsou zajímavé. Jedná se totiž o výměnu, převod vsi Tirschenreuth z majetků pánů falkraběte Raboda a hraběte Jindřicha z Ortenberku na valdsaský klášter. Valdsasští cisterciáci jim za (celou) ves Tirschenreuth dávají statek Sewarn/Seebarn a dva dvory v Bibeře (oblast nedaleko). Navíc obdrželi oba dva šlechticové 190 talentů řezenské měny. Celý akt se odehrál v říšském městě Řezně za přítomnosti, tehdy stále ještě římského krále, Friedricha II. a dalších říšských knížat. Valdsasští mniši tak podle mého mínění chtěli provést takto významný akt za účasti co největšího počtu důležitých a mocných svědků a osobností, aby nikdo v budoucnosti nemohl transakci zpochybnit. Ostatně sama částka byla pro klášter příliš vysokou, než aby si mohli mniši dovolit ji ztratit.

Peníze ze statku Tirschenreuth byly skutečně klášterem vyplaceny a ves přešla do vlastnictví kláštera. Kromě vlastnického práva pak získal klášter i desátky placené místními obyvateli/farníky, ale sumu z desátků čerpali mniši až o dvě léta později, až po indulgenci řezenského biskupa Konráda IV. z Teisbachu,³⁴⁰ který ony desátky přenechal klášteru.

Nyní zbývá ještě vylíčit období kláštera v letech 1220 až 1254. Pokusím se ony události nejen popsat, ale i vysvětlit a zasadit do kontextu tehdejšího dění. Roku 1220

³³⁸ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 52

³³⁹ *ME I*, č. 138, str. 48. *Reg Boica II*, str. 88.

³⁴⁰ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 305. V úřadu 1204 až 1226.

umírá opat Hermann a bratři si volbou vybírají za nového opata mnicha Eberharda.³⁴¹ Ten bude stát v čele konventu přes 26 let a umírá až roku 1246. Po něm nastupuje opat Jan I. Jeho doba je ohraničena lety 1246–1268, přičemž výklad v této podkapitole dovedu, jak jsem již řekl, do roku 1254. A právě pro ohromný nárůst písemností a pramenů úřední povahy z období opatů Eberharda a Jana upustím od této chvíle od výčtu jednotlivých písemností i s jejich obsahem, který je často zajímavější, než se na první pohled zdá, a který nám dovoluje poznat z dějin kláštera i věci, jež nejsou přímo zmíněny, a budu již jen uvádět důležité prameny pro vlastní klášterní děje. Až doteď nám pramenná základna dovolovala využít všeho svého obsahu, který poskytovala, jak podle typologie pramenů, tak pro jejich rozsah.

Klášterní majetky se velmi dobře rozvíjely a hospodářství kláštera tak postupovalo kupředu. Do let 1220 až 1246, kdy Eberhard klášter řídil, spadá největší hospodářská aktivita. Projevuje se to snahou scelovat vzdálenější klášterní statky za bližší, neboť správa vzdálených míst není pro mnichy vhodná. Na cestě mohli být členové konventu pověřeni správou snadno přepadeni a poddaní kláštera museli být pod kontrolou. Tak udává klášterní kronikář Ota o Eberhardovi, že, „*providus et in agendis multum sollicitus et ex hoc monasterio perutilis (erat, pozn. aut.). Is multas officinas provide disposuisse fertur et contruxisse, ipse (Eberhardus, pozn. aut.) etiam quemodum praedia, quae partim in vicino sunt partim in remotiori distantia fuerunt per praedecessores suos, et se vel per concabium vel justo emptionis titulo Monasterio conjuncta sunt, diligentissime consignavit.*“³⁴²

Není bez zajímavosti, že dobu opata Eberharda popisují později mniši z Valdsas v první polovině 17. století jako dobu expanze. Jak bylo již předesláno dříve, podobně jako obecně v celém řádu i u valdsaského kláštera skončila doba velkých donací a nahradilo ji pomalé získávání statků valdsaskými mnichy. S trochou nadsázky valdsaští zvolili tzv. drobečkovou politiku, tedy malé a nepřilíš významné zisky, které postupem doby, po celé 13. století, vytvořily celkový klášterní komplex. V *Noticiichse* o vlastním klášterním životě a vůbec dějích, které se ve Valdsasích odehrály, nic nedovídáme, podobně jako práce pozdějších autorů, kteří o klášterních dějinách psali, např. Tadeáš Paura či o zhruba dvě generace mladšího Johanna Brennera, se v podstatě omezují na citování privilegií pro konvent vydaných mocnými osobnostmi. Kronikář Ota shrnul ve

³⁴¹ J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 30–36.

³⁴² *Otonis Chronicon Waldassense*, str. 66.

výše uvedeném úryvku charakteristiku stavu kláštera, bez obvyklého výčtu písemností vydaných pro klášter.

Valdsaští cisterciáci ve dvacátých a třicátých letech 13. století počali budovat vlastní hospodářskou soustavu, podobnou té, kterou známe v Čechách, i díky pramenné základně, v období raného novověku. Kvalitativně nový rozměr, který ovšem nastavoval zrcadlo smyslu a cíli řádového života, se objevil právě v propojování jednotlivých držeb. Až do této doby, tj. do počátku 13. století, nebyly klášterní majetky natolik velké, tedy co do množství a velikosti, aby bylo možno pomýšlet na nějaký hospodářsky uzavřený systém. Zastavuji se u hospodářských poměrů Valdsas tak dlouho proto, že bez řádného a dostatečného materiálního zajištění nebylo pro řeholníky myslitelné, aby mohli vést řádný a důstojný duchovní život. Konat všechny úkony dle kanonických hodin vyžadovalo naplnění veškerých nižších potřeb.

A bylo otázkou, do jaké míry byl již klášter, jakýkoli, už dostatečně hospodářsky saturován, a tak nebylo z jeho strany už nutné, aby hromadil další majetky. U valdsaského kláštera toto období nastalo právě ve dvacátých a třicátých letech 13. století, kdy se klášter ve Valdsasích změnil z běžného kláštera, který samozřejmě musel být při držbě vlastních statků vrchností pro své poddané a ti klášter výnosy své práce živili, na skutečného pozemkového vlastníka a jednoho z největších feudálů na Chebsku (byť na vrcholu co do počtu majetnosti budou Valdsasy až zhruba o 100 let později, před rokem 1340).

Proč tento názor zastávám? Kromě běžných ochran a privilegií od nejvyšších světských a duchovních vládců se tato privilegia objevují většinou dle běžné středověké praxe tehdy, když byl vydavatel dotyčného privilegia nahrazen svým nástupcem a v nejistých dobách středověku se právo obsažené a promulgované v dané listině uvádělo reálně v platnost v okamžiku opětovného vydání privilegia, nebo alespoň jeho potvrzením, se v této době dostávají na světlo písemnosti konkrétního významu a znění.

Na prvním místě stojí prameny o panství v Tirschenreuthu. Roku 1217 jej valdsaští směnou získali a díky vhodnému umístění v nížině nedaleko potoka Waldnaab a řece Vodravě (Wondreb) na severu byla zmíněná lokalita výhodná pro založení sítě rybníků. Jak přesně rybníky a vodní nádrže vznikaly, není možné stanovit. Chybí pro to doklady. O existenci rybníční sítě u Tirschenreuthu se dovídáme díky indulgenci řezenského biskupa Konráda IV., který roku 1224 promíjí placení všech desátků z rybníků patřících

klášteru své osobě.³⁴³ Prý pro chudobu a neúroda, které postihly klášterní majetky toho (1224) roku. Nedostatky bratrů v klášteře byly spojeny s nedostatkem jídla a financí a snad byly náklady na výstavbu rybníků příliš vysoké a neúměrně zatížily klášterní rozpočet. V úvahu přichází i neúroda pro špatné počasí či jiný důvod pro neutěšený hospodářský stav konventu na počátku roku 1224.

Kláster tedy podnikal ve výnosném rybníčním hospodářství, které kromě peněz z chovu ryb představovalo významný zdroj vody jako prostředku pro stavbu vodních mlýnů nezbytných pro mletí obilí. O povinnosti klášterních poddaných využívat vrchnostenské mlýny a odebírat ryby a ostatní vrchnostenské produkty není potřeba pochybovat. Tento aspekt zapadá do obecné charakteristiky fungování feudálního hospodářství ve vrcholném středověku.

Pro první polovinu 13. století stále platí hojně peněžní nadace bohatých světských osob na klášter, aby se valdsasští řeholníci modlili za spásu duše dotyčného dárce. Dělo se tak formou darovaných desátků, přičemž ony desátky z rukou dárce předával klášteru řezenský biskup, pokud statky, z kterých byly desátky darovány, patřily do jeho diecéze. Ono předání mělo spíše formální charakter, tedy že biskup onen dar stvrdil. Stává se tak poprvé roku 1219, kdy rakouský vévoda Leopold VI. přenechává desátky ze svých statků v okolí kláštera valdsaského řezenskému biskupovi Konrádovi IV, který musí Valdsasům z nich předat 40 talentů ve stříbře.³⁴⁴

Podobný případ se udává roku 1224, když drobný šlechtic Friedrich z Haslau (Hazlova) pro absenci dědice přenechává desátky z vesnic Grün a Rommerreut klášteru a taktéž činí i rakouský vévoda Leopold VI., lenní pán onoho Friedricha a spolumajitel části vyjmenovaných statků. Biskup Konrád IV. vše potvrzuje. Ještě téhož roku pak opat Eberhard vysvědčuje přijetí oněch desátků, navíc popisuje, že identický stav platil i za jeho předchůdce (opata Hermanna, zmínka na dar z roku 1219). Podobnou donaci učiní o osmnáct let později i Leopoldův syn Friedrich II. Ten rovněž potvrdí všechny desátky svého otce pro Valdsasy, ale navíc se zaváže odvádět klášteru ročně 60 liber.³⁴⁵ Jak ukazuje příklad z roku 1219 a poté mnohé další, měla praxe příjmů z desátků u Valdsas již delší tradici a platila s určitou mírou pravděpodobnosti i pro 12. století, přestože doklad se objevuje až pro konec druhého desetiletí 13. století. Kromě třech

³⁴³ *ME I*, č. 166, str. 57–58.

³⁴⁴ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 24, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/24/charter>>, přístup dne: 2015-12-7+01:00.

³⁴⁵ *ME I*, č. 198, str. 71.

zmíněných příkladů se od této doby objevuje velké množství desátků, nejčastěji od menších šlechticů, určených pro klášter. Nebudu zde však sáhodlouze popisovat jednotlivé dary a udílení desátků, které konkrétní osoby udělily klášteru.

Zajímavý je fakt, že po jakési již uvedené krizi v hospodaření kláštera se objevuje další doklad o chudobě konventu, kdy v dubnu 1225 salcburský arcibiskup Eberhard, jmenovec valdsaského opata, dovoluje mnichům z Valdsas pro nedostatek peněz a šatstva přijmout 20 osob konajících křížové tažení do svaté země i jejich majetky. Statky, hlavně asi movitého charakteru, měly zmenšit nedostatky řeholníků.³⁴⁶ Opět ale jako v případě dokladu o prominutí desátků z klášterních rybníků nevíme, co krizi způsobilo.

Stejně jako v druhém desetiletí i ve dvacátých letech si klášter vyžádal ochranu od svého patrona, císaře Svaté říše římské Friedricha II. Ochrana, již Friedrich valdsaskému klášteru udělil, nabyla platnosti 1. 2. 1223, tedy tři roky po císařské korunovaci Fridricha papežem Honoriem III. Stalo se tak pro změnu poměrů a titulu u vydavatele písemnosti, kdy předešlá poskytnutá privilegia z kanceláře Fridricha II. Štaufa nesla titul *rex Romanorum*, zatímco listina z února 1223 již má v intitulaci znění: „*dei gratia Romanorum Imperator semper Augustu et Rex Sycilie*.“³⁴⁷ Friedrich jako nejvyšší světský vládce, i přes vzestup francouzských králů, zvláště za vlády Filipa II. Kapetovce, jehož současníci též, právně neplatně, nazývali august, dosáhl nejvyššího titulu pro světské křesťanské panovníky, a tak dle obvyklé praktiky, aby privilegia nepozbyla platnosti, si klášter vyžádal nové.

Až do roku 1220 zaujímaly Valdsasy nižší postavení za mocnými šlechtici Chebska. Ale doba opata Eberharda znamenala, jeho úlohu přesně zachytit nemohu, pro klášter vyjma majetkového růstu i dvě přelomové události. Klášteru se podařilo, schválně volím neutrální označení klášter jako soubor bratrů, získat ony dvě svobody/výsady, které katapultovaly valdsaský klášter mezi hlavní mocenské hráče Chebska.

První je z roku 1223 a vydal ji římský král Jindřich (VII.), syn a následník císaře Friedricha II.³⁴⁸ Ono privilegium vykazuje méně honosné vnější diplomatické znaky, ale domnívám se, že je ze stejné kanceláře jako privilegium císařské, zakazuje všem světským osobám, jmenovitě šlechticům a velmožům, aby si v okolí valdsaského

³⁴⁶ *Reg Boica II*, str. 150.

³⁴⁷ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 28, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/28/charter>>, přístup dne: 2015-12-7+01:00.

³⁴⁸ *Regesta imperii V*, č. 3912, str. 709.

kláštera postavili své vlastní hrady či panská sídla. Zákaz je všeobecný a neobsahuje ani vlastní oblast, na kterou se vztahuje, ani vzdálenost, pro kterou platí. Ale rody, pro které je určen, lze zjistit ze svědečné formule. Mezi ostatními svědky figurují tyto ministeriální šlechtické rody:

1. Nothaftové, konkrétně Albert Nothaft a jeho syn Albert
2. z Wunsiedelu, Albert z Wunsiedelu
3. z Kinsberku, Jindřich z Kinsberku
4. z Falkenberku, Konrád z Falkenberku a jeho bratr Gottfried
5. z Liebenstena, Konrád z Liebensteina a jeho bratr Jindřich
6. ze Sparnecku, Rugigerus ze Sparnecku a Arnold ze Sparrnbergu (páni ze Sparrnbergu náleží do rozrodu pánů ze Sparnecku)

Toto je stručný a malý přehled šlechtických rodů patřících stále do ministeriálního systému říšské služebné nobility, proti kterým mohl být zákaz míněn. Listina byla vyhotovena v Chebu, což dokazuje i seznam šlechticů, kteří byli při vydávání, respektive promulgování přítomni. Seznam má zvláště pro klášter důležitou vypovídací hodnotu. Jsou zde uvedeni převážně zástupci velkých rodů usazených na Chebsku. Nejedná se o malé šlechtice, velmože, kteří by obývali jednu tvrz či rodový hrádek ve vsi. Zvláště páni z Falkenberku, Liebensteina a Nothaftové patřili mezi nejmocnější šlechtické rody na Chebsku a později, po rozpadu ministeriální sítě někdy v druhé polovině 13. století (F. Kubů vidí mezník v postupném přechodu ministeriálních rodů do stavu svobodné říšské šlechty po roce 1266, kdy se vazba mezi Chebskem/Egerlandem a Říší díky zástavě českému státu poněkud uvolnila), se právě tyto rody staly skutečnou šlechtou a světskou vrchností středověkého Chebska.

Že pak existovalo nebezpečí pro klášter ze strany těchto rodů, dokládá listina římského krále Jindřicha, kdy se členové dotyčných rodů jakožto jejich zástupci zřekli snahy omezovat mocensky (majetkově a též vojensky) doménu kláštera, tzv. *Stiftland* (tedy sám klášter s jeho državami).

Klášter podle dostupných indicií, které poskytuje pramenná základna, překonal v letech 1225–1230 materiální nouzi a začal čile prosperovat. Vyjma platů a robot od svých poddaných, výnosů z rybníků a mlýnů a četných příjmů z desátků s povolením rezenského biskupa, přinášel nemalé zisky do klášterního rozpočtu i důlní těžba a zpracování rud. Víme, že situace k takové činnosti, která již musela být právně ošetřena, nastala roku 1230. Povolení vydává opět římský král Jindřich (VII.) a jmenovitě dovoluje cisterciákům z Valdsas zprovoznit mlýny na drcení rudy a stavbu pecí na

tavení různých druhů rud. Mezi nimi, vyjma běžné železné rudy, figuruje zlatá a stříbrná ruda.

Ke klášterní doméně náležely nejen vlastní vesnice, které Valdsasy zčásti či celé (v menším počtu případů) vlastnily, ale ze strany řeholníků byla snaha po trvalé držbě, tedy skutečném *ius proprietatis* těchto statků, což je pochopitelné, ale časem se valdsasští domohli i patronátních práv ke kostelům a fárám těch vsí, ve kterých měli alespoň částečně vlastnická práva. Nejvýznamnější místo zaujímá fara ve vsi Tirschenreuth, největší klášterní doméně, kde se místní farář stal leníkem valdsaského kláštera a nový farář byl ke kostelu prezentován valdsaským opatem a konventem. Řezenský biskup ovšem několikrát do věci vstoupil, přestože fara i s kostelem byly dle tehdejšího kanonického práva z moci diecézního biskupa vyjmuty pomocí *ius exemptionis*. Tento stav platí pro faru v Tirschenreuthu od roku 1225, kdy se zachoval popis desátků z vesnic, které náležejí právě faráři v Tirschenreuthu.

Rovněž fara a kostel ve vsi Wondreb i s příslušným patronátním právem přecházejí roku 1227 na klášter ve Valdsasích, když se tohoto práva ve prospěch kláštera vzdává římský král Jindřich Štauf.³⁴⁹ Jak dokládá množství Jindřichových donací klášteru, hrály Valdsasy i v této době významnou úlohu ve štaufské dynastii a Štaufové jako patroni kostela znali a věděli, jakou roli klášter zaujímal v rodové historii (za časů Děpolta III. z Vohburku a Friedrichova děda císaře Fridricha I.). Týž Jindřich (VII.) informuje o něco později, roku 1231, řezenského biskupa o svém činu, tedy že zmíněná fara s kostelem ve vsi Wondreb je inkorporována k Valdsasům, a tudíž je i v tomto případě provedena exempce ze správy diecézního biskupa a jeho úředního aparátu.

Stejně jako v již v dříve citované bule papeže Lucia III. z léta 1185³⁵⁰ i nyní v době třetího desetiletí 13. století máme k dispozici pramen, který dovoluje nahlédnout do majtkového držení kláštera. Podobně jako už ve 12. století nejsme schopni jednoznačně určit, kdy klášter statek získal, pro určité datum, ke kterému jej drží, ale ano. Roku 1230, bez bližšího data, nechal opat Eberhard sepsat společně s celým konventem listinu, ve které vyjmenovává majetky, které klášter v době vydání drží a spravuje. Doplňující fakt je ten, že statky uvedené v písemnosti byly připojeny k valdsaskému klášteru v době spravování kláštera opaty Hermannem a Eberhardem (ten je ale stále v úřadu). Proto se dá zisk těchto statků blížeji stanovit na rozmezí let 1220–1230, což sice není tak zcela přesné datum, ale úžeji se mi nepodařilo období

³⁴⁹ *Regesta imperii* V, č. 4034, str. 733.

³⁵⁰ *CDB I*, č. 306, str. 276.

vymezit. V tabulce (na začátku další strany) tak vyjmenuji majetky Valdsas k roku 1230 za Eberharda Valdsaského.

Listina přináší také navíc jednu dobrou zprávu, a to vylíčení způsobu získání dotyčných statků. Tím se potvrzuje výklad výše, jak byly majetky klášterem získány. Například pro ves Tirschenreuth se dozvídáme, že kdysi, čas není nijak specifikován, patřila tato ves (původně snad usedlost, označena pojmem *praedium*) právě biskupovi ze Špýru Siegriedovi, který daroval klášteru ves Hofteich. Rekonstrukce držby a vlastnického práva těchto majetků, než se dostaly do vlastnictví kláštera, není nezbytná pro výklad klášterních dějin.

Někdy do konce dvacátých let 13. století, nejzazší datum je rok 1230, zakoupil klášter i ves Limberk, doklad o tom máme u klášterního kronikáře Oty.³⁵¹ Ten, dle listiny správně, připisuje onu koupi opatovi Eberhardovi. Uvedená ves Limberk je zaznamenána i v listině z roku 1230 a proto ji čtenář může nalézt i v tabulce na následující straně. Co je však překvapivé, je zmínka v Otově kronice. Tzv. Ota píše, že ve vsi Limberk se nacházel (v době koupě této vsi klášterem, tj. do roku 1230) jakýsi hrádek, kde sídlili šlechticové, kteří užívali stejný domicil neboli přízvisko.³⁵² Dnešní název této vsi, respektive dnes obce, zní Leonberg, Limberk je starší jméno dle ministeriálů z téže vsi. Podle tradice samotných občanů z Leonbergu se ves dostala do vlastnictví kláštera okolo roku 1224, ale nepodařilo se mi dohledat písemnost, která by toto tvrzení potvrzovala. Ovšem kus pravdy na něm musí být, protože jak *Chronicon Waldsassense*, tak i písemnost opata Eberharda z léta 1230 ji dokládají.

Poslední věcí, kterou dokončím rozbor majetků Valdsas do roku 1230 je skutečný význam zakoupení Leonbergu. Nyní se totiž valdsaský konvent plně etabloval jako skutečná pozemková feudální vrchnost, která měla snad všechny typy nemovitého majetku.

³⁵¹ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 66.

³⁵² *Tamtéž*, str. 66.

Statky valdsaského kláštera k roku 1230 (nejsou zahrnuty statky na českém území, tj. újezd /panství Schönbach a Mähring u zemské hranice; taktéž nemovitý majetek u Žatce není započítán)		
Doména	Vsi a dvory k ní přidružené (platy)	Dárce či prodávající
Tirschenreuth	Vlastní ves Tirschenreuth , Lonsitz , Klenau , Schwaighofer , Chrebzengesizze (neurčen), Zirkenreut + fara a desátky v Tirschenreuthu, později připojeny vsi Grün a Schwarzenbach	Roku 1217 Rabodo a Jindřich z Ortenberku, inkorporace fary a desátku od řezenského biskupa Konráda III. z Laichlinku, Grūn prodán rytířem Erkem z Lichtenberku.
Hofteich (dříve Niderteich)	Klášteřem vysazené vsi: Hungenberg , Pechofen , Neunhof (neurčen) a Volkoldsmül (jinak Forkartshof)	Roku 1138 biskup Siegfried ze Špýru s bratrem Gottfriedem.
Mitterteich	vlastní ves Mitterteich	Roku 1202 markrabětem Bertholdem II. z Vohburku (dvě třetiny vsi), zbytek koupen v letech 1194 až 1212 za opata Erkenberta Waltrem z Lonsitz a panem z Hartenberku.
ves Dobrikau	ves Dobrikau	Koupeno od Ernfrida z Limberku.
ves Limberk/Leonberg	ves Limberk s hrádkem(<i>castellum</i>)	Koupeno od Hermanna z Limberku, příbuzný (snad bratr) Ernfrida z Limberku. (ten rovněž vlastnil část Limberku, ale menší díl).

Klášter vlastnil vsi, dvory a jednotlivé hospodářské usedlosti včetně jejich živé součásti – poddaných (nevolníků), plynuly mu platy, většinou ve formě desátků, držel patronátní práva k faram v Tirschenreuthu a Wondrebu, podnikal v rybníkářství, vlastnil též mlýny a vinice a v neposlední řadě provozoval důlní činnost včetně metalurgie. Stručně řečeno, převyšoval hospodářský vliv kláštera vysoko možnosti ostatních elit Chebska, vyjma města Chebu a nejbohatších příslušníků nobility, která se ale stále v první polovině 13. století rekrutovala převážně z řad ministeriální šlechty, která se ovšem

s koncem vlády Štaufů v Říši vymanila ze svých služebných povinností a stala se svobodnou šlechtou.

Třicátá léta se nesou ve znamení pojišťování získaných majetků a práv. Je to potvrzení řezenského biskupa Siegfrieda z roku 1235 o přenesení práv fary ve Wondrebu na valdsaský klášter a confirmace smlouvy mezi opatem a místním farářem Jindřichem o přenechání části desátku ze dvora Hiltershof Valdsasům, který náležel farnosti (nikoli ale klášteru jako jejímu patronovi!). Roku 1238 nový papež Řehoř IX., obdobně jako jeho předchůdci, důvody tohoto konání jsem zevrubně vylíčil v dřívějších pasážích této podkapitoly, bere klášter v ochranu a druhou písemností (buly se nedochovaly, známe je pouze z pozdějších opisů) nařizuje salcburskému arcibiskupovi, aby exkomunikoval všechny osoby, které by se dopustily zločinů proti lidem a majetkům valdsaského kláštera.

I v době třetího desetiletí 13. století probíhá scelování klášterních statků a výkup nemovitostí od jednotlivých šlechticů. Jedná se ale především o části vesnic, které již klášter vlastní či o různé platy a dávky.

Posledních šest let úřadu opata Eberharda vyplňují snahy o dokončení započaté expanze. Roku 1242 jsou konečně klášteru přiřčeny příjmy z fary v Tirschenreuthu,³⁵³ přestože valdsasští mniši ves drželi od roku 1217 a faru nejpozději od léta 1225, činí tak formálně až diecézní biskup Siegfried řezenský (doklad o pomalosti a zdlouhavosti právních procesů ve středověku). O rok později se objevuje spor mezi klášterem a Ulrichem z Limberku, který protestuje proti dávnému prodeji čtyř dvorů právě v Tirschenreuthu Ernfridem z Limberku (týž prodal klášteru ves Dobrikau). Spor rozhoduje zemský sudí (pro Chebsko) Raymund z Chamersteinu. Pře musela nabýt větších rozměrů, neboť jsou přítomni i opaté z Volkenrode a Oseka (samozřejmě i valdsaský opat je jako účastník sporu přítomen).

Koncem první poloviny 13. století je možné považovat panství valdsaského kláštera za dotvořené. Největší majetkový růst je v této době ukončen, pro další desetiletí, do počátku čtyřicátých let 14., kdy se klášter ocitá ve finanční krizi, zaznamenáváme menší majetkové zisky a extenzivní růst se pro další období (1254–1340) mění na intenzivní. Dochází ke zhodnocování klášterního velkostatku, pro tuto dobu je možné termín použít, a jeho lepšímu, efektivnějšímu spravování. Také čtyřicátá léta jsou časem, kdy

³⁵³ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 38, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/238/charter>>, přístup dne: 2015-12-7+01:00.

je zcela určitě možné doložit existenci klášterního obchodu i ve vzdálenějších oblastech (nikoli jen v okolí kláštera, popř. na území Chebska, to je vcelku pochopitelné). Produkty vyráběné či vypěstované na klášterním panství se zcela jistě prodávaly na místních trzích.

Jednalo se jednak o vlastní úrodu klášterních poddaných, kteří si tak po odvedení části peněz či úrody, zkrátka dávky ve formě peněžní či naturální, probíhala zde také reluce neboli přeměna naturální povinnosti k vrchnosti na peněžní, mohli zbytek ponechat a prodejem hradit náklady na svoje živobytí, jednak o část produktů a zboží, které připadlo od poddaných klášteru (právě v rámci nevolnictví). Ty pak klášter prodával sám ve vlastní režii. Některé statky také obhospodařoval sám klášter, kdy na grangíích pracovali tzv. laičtí bratři, konvršové, kteří podléhali přímo pod pravomoci opata (v době jeho nepřítomnosti v klášteře převora), nebo některému z profesních bratří (řeholníků), kteří od opata dostali právo opustit klášter a pobývat na řečené grangii, důvody k opuštění konventu stanovovala řehole či znění Statut generální kapituly.

Tím dokladem, o kterém jsem mluvil, je povolení bamberského biskupa Jindřicha I. z Schmiedefeldu valdsaskému konventu, aby mohli mniši volně převážet svoje zboží přes hranice města bez placení všech cel.³⁵⁴ Zmíněno je především víno, tudíž máme doklad o existenci pěstování vinné révy na klášterních statcích. Uvedená indulgence byla vydána roku 1244 a biskup Jindřich je uváděn jako zvolenec (*electus*), avšak pokud nahlédneme do chronologií, zjistíme, že zastával úřad od 5. 1. 1242, takže listina mohla být vydána o něco dříve než roku 1244.³⁵⁵ Nicméně máme zde alespoň předběžnou představu o mobilitě obchodu a dopravy okolo poloviny 13. století valdsaských mnichů a poddaných.

Roku 1245 máme dochován další soupis majetků, které nechal již nemocný opat Eberhard společně s konventem sepsat. Na rozdíl od toho z roku 1230 jej nebudu sáhodlouze rozebírat. Neobsahuje totiž větších majetkových změn. Většinu jeho obsahu tvoří výčet platů od nejrůznějších šlechticů z Chebska, které darují či prodávají klášteru na „věčné“ časy či na dobu jejich života. Mnohem zajímavější není jednotlivý popis statků, ale zjištění, s jakými rody udržoval klášter kontakty, povětšinou obchodního charakteru. Mezi rody vystupují pánové (obecné označení příslušníků nobility, nemá

³⁵⁴ Dokládá existenci obchodu i na trzích významných měst v okolí.

³⁵⁵ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 305.

znamenat jejich postavení) z Liebensteinu, Waltherhofu (menší rod ministeriálů), z Falkenberku a z Leonberku (v pramenu z Limberchu). Oproti soupisu z roku 1230 tak došlo k výměně rodu Nothaftů za pány z Walthershofu, kteří později svoje rodové statky ztrácejí. Mocné rody ministeriálů (z Libensteina, Falkenberku a Nothaftové) se budou objevovat v klášterních písemnostech až do konce sledovaného období této práce, tj. do léta 1420.

Někdy okolo roku 1246 (v literatuře uváděn rok 1249, avšak prameny jej přímo nepotvrzují, respektive jsem osobně žádný takový nenalezl) umírá opat Eberhard po 27 letech úřadu.³⁵⁶ Krátce před svojí smrtí rezignuje a v kapitule je zvolen nový opat Jan I. Jeho osoba není moc známá, respektive neví se zhola nic o jeho vlastním životě. Kronikář Ota, a po něm všichni další historiografové kláštera (Kašpar Bruchs a Tadeáš Paur), uvádějí, že Jan požíval velké vážnosti a vlivu u mocných světských elit. Klášter neměl vážnějších problémů, do roku 1254, tedy zhruba do poloviny jeho úřadu (rezignoval roku 1266 či 1267), se počítají hlavně pře a spory. V některých vystupuje klášter pouze jako svědek, jiné jsou vlastní pře, nejčastěji o majetek či dědictví, které učinila světská osoba ve prospěch kláštera, a její pozůstalí vznesli nárok na díl zůstavitele.

Spory však neměly větší následky. Valdsasy neutrpěly ztráty, většina sporů končí smírem. Např. roku 1247 pře o statek Stochac u Lengenfeldu mezi valdsaským klášterem a klášterem sv. Jimrama v Řezně. Oldřich, opat tamtéž, se majetku zříká a valdsaský opat jako náhradu slibuje dotyčnému Oldřichovi zaplatit sedm liber ve stříbře. Tento spor ukazuje ochotu a vůli klášterních institucí nalézt dohodu. Ostatně církevní instituce se v případech neshod, u Valdsas to platí ve třech čtvrtinách všech sporů, které klášter vedl, snažily spory vyřešit co nejrychleji, popř. zde byla výhodou církevní hierarchie, která mohla do sporu snáze zasáhnout než v případech, kdy na jedné straně stála světská osoba (např. šlechtic) a na druhé církevní instituce (klášter, kapitula) nebo církevní osoba. Tehdy byla kooperace církevních institucí ve sporech tohoto druhu pomalejší a taktéž obtížnější.

Jako příklad druhého sporu, který jsem teoreticky a obecně popsal výše, je pře z roku 1252, kdy v blíže neurčeném sporu (důvod není popsán) mezi valdsaským klášterem a Jindřichem z Leonberku (*de Limberch*) zasahují členové vlivného chebského rodu Friedrich a Gebhart z Leuchtenberku (někdy tito dva označováni jako z Waldeka,

³⁵⁶ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 66–67.

jednalo se nejspíše o vedlejší větev pánů z Leuchtenberku) a při urovnávají. Friedrich a Gebhart tak činí jako lenní páni za jejich leníka Jindřicha z Leonberku. Spory kláštera s drobnou aristokracií i ministeriály se vyskytují od roku 1250 stále častěji. Potvrzují tak předpoklad, že podobně jako v Čechách na konci 14. století a počátku 15., tak i na Chebsku, o více než 100 let dříve, docházelo k pauperizaci nižší a drobné šlechty a scelování větších dominií. Jednak ze strany mocných panských rodů, zvláště rod pánů z Rožmberka byl v této aktivitě činný a vytvářel postupně svoji vlastní doménu, tak i církevní instituce, především kláštery, rozšiřovaly svoji moc a bohatství na úkor menších a slabších světských osob. A Valdsasy vytvořily také svoji doménu, ve které kontrolovaly majetkové, církevní a mocenské vztahy.

Kláster se rovněž musel vypořádat s těžkostmi, které se odehrály na jeho českých državách. V podstatě občanská válka mezi králem Václavem a jeho synem Přemyslem II. se dotkla velmi významně kláštera. A se znalostí geografické polohy klášterních majetků včetně míst, kde se boje odehrávaly, nás to nemůže ani překvapit. Opat Jan a valdsaský konvent však situaci a následky zvládly a roku 1249 navíc svůj vliv v severočeském regionu rozšířili. Zevrubněji situaci rozeberu až v kapitole o českých záležitostech.

Dovedl jsem výklad v této podkapitole až do roku 1254, tedy přibližně do poloviny 13. století.³⁵⁷ Přestože se větší část výkladu zabírala hospodářsko-mocenskými událostmi, bylo snad možné si vytvořit stručnou představu o cestě valdsaského kláštera z pozice běžné cisterciácké fundace 12. století, kterých bylo v rámci konstituování řádu v tomto období největší množství, až na mocný a bohatý (moc a bohatství si jsou zpravidla ruku v ruce) klášter s několika panskými oblastmi Tirschenreuth, Hofteich (i blízký Mitterteich), Schönbach/Luby, Mähring a vsi Dobrikau a Leonberk se šlechtickým sídlem (!), zdaleka ne posledním, připojenými farami v Tirschenreuthu a vsi Wondreb a množstvím příjmů ve formě platů, nájmu ze statků a desátků, které s povolením diecézního biskupa v Řezně klášter dostával od světských osob nebo i těch

³⁵⁷ Druhým mezníkem v dějinách Chebska, a tudíž i kláštera, by mohl být rok 1266, kdy Chebsko přechází do správy českého krále Přemysla Otakara II., který jej obdržel po své matce (jako její věno) Kunhutě Štaufské, dceři Filipa Švábského. Avšak, jak je zmíněno v V. kapitole této práce, jednalo se o období nepříliš dlouhé, trvající pouze deset let. Skutečným vyjádřením nového stavu byla Přemyslova listina (*Brief*) chebským měšťanům z 4. května 1266, kterou jim stvrzuje všechny dosavadní svobody a práva a také jim promíjí placení cla a všech dalších platů. Do českých rukou se navrací Chebsko až roku 1291, kdy jej, opět na určitou dobu, získal král Václav II. (slíbeno ho měl již roku 1277 od římského krále Rudolfa I. Habsburského jako věno jeho dcery Guty). *Die Privilegien der Stadt Eger*, ed. H. GRADL, Eger, Pfingsten 1879, str. 1, 3.

duchovních, např. rakouských vévodů, fojtů ze Strassberku, z roku 1249, řezenských biskupů, pánů z Ortenberku, pánů z Wildsteina (označováni jako Nothaftové) a mnohých dalších. Jak jsem již napsal dříve, nyní stálo před klášteřem jeho nejvelkolepější a nejslavnější období. Jak ho mniši z Valdsas dokázali využít, respektive jak se změnil jejich život, ukáži v další části této kapitoly.

Ještě než však postoupím v dějinách Valdsas do druhé poloviny 13. století a pak dále do přítomnosti, zmíním ve stručnosti některé děje a aspekty z vnitřního života valdsaských cisterciáků. Někdy se ovšem budu muset spokojit s obecně platnými závěry pro celý cisterciácký řád, které byly identické i pro konkrétní kláštery téhož řádu. Ten valdsaský nevyjímaje.

4.1.5. Život v cisterciáckém klášteře, pokus o rekonstrukci prostředí valdsaských mnichů na dokladech Statut generální kapituly

Následující pasáže se pokusí o základní postihnoutí života cisterciáckých mnichů ve 12. a 13. století. V popředí však bude stát život valdsaských mnichů, kteří zaujímají přece jenom přednější místo zájmu této práce. Jistou komplikací je ovšem absence větších zmínek o valdsaském klášteře. Neznamená to, že by se Valdsasy v řádových Statutech nevyskytovaly. Ale jejich výskyt je tak sporadický, pro starší období, tj. do roku 1254, se objevují pouze dvě zmínky z let 1240 a 1252. Nezbývá mi tedy než se pokusit o jistou rekonstrukci, jak stojí v nadpise oddílu, klášterního prostředí Valdsas na vztazích a vazbách u jiných klášterů neboli aplikovat poznatky obecnějšího rázu na příklad Valdsas. Pro dobu do poloviny 13. století půjde ve valdsaském případě skutečně jen o nástin. Vlastní sociální a taktéž kulturní život středověkých cisterciáckých mnichů z valdsaského kláštera se podaří lépe objevit až pro dobu pozdější, pro počátek 14. století.

O prvních počátcích života mnichů v údolí zvaném Waldsachsen/Waldsassen nás zpravuje zakládací legenda kláštera, tzv. *Fundatio monasterii Waldsassensis*³⁵⁸. Životní podmínky pro život v neobydlené oblasti s velkým zalesněním a položeném na východě nebyly zřejmě lehké. Taktéž přežití první zimy a alespoň vést duchovní život v těch nejnezbytnějších mezích stálo hodně síly. Že život na počátku musel být mimořádně náročný, může ukázat častá změna převorů (opatů) v prvních třech letech trvání konventu. Ale protože doklad podává narativní pramen, k jeho hodnověrnosti se

³⁵⁸ *Fundatio monasterii Waldsassensis, MGH Scriptorum II/15, str. 1088–1093.*

vyjadřuje čtvrtá kapitola, není údaj zcela prokazatelný. Ovšem současníci, mniši ve Valdsasích žijící na konci 13. století, i někteří autoři (Jongelinus, Langhammer) se domnívali, že fluktuace prvních třech představených kláštera byla zapříčiněna špatnými životními podmínkami a velkým podílem fyzické práce, kterou museli noví mnichové valdsaského konventu vykonat.

Stanovit sociální poměry mnichů znesnadňuje také další okolnost. Ani jeden z opatů, o dalších členech konventu ani nemluvě, se neobjevuje v zápisech Statut generální kapituly. Uvedený fakt však má také svoji vlastní výpovědní hodnotu. Jména jednotlivých opatů jsou zanesena v řádových Statutech ve většině případů ze dvou důvodů. První poukazuje na důležitost daného opata, tedy na významné opatství/klášter. Nejčastěji je držitel tohoto úřadu zanesen do Statut z důvodu prošetření nějakého sporu jemu podřízených mateřských klášterů či pro oznámení rozhodnutí kapituly jinému opatovi, který se jednání nezúčastnil a přitom spadal pod pravomoc opata, jenž mu měl sdělení přetlumočit. Jedná se tedy o funkci úřední. Druhý případ byl ryze negativního charakteru. Představoval situaci, kdy se opat (někdy i jiné osoby z „jeho“ konventu) jakýmkoli způsobem prohřešil proti ustanovením řehole (Benediktovy) nebo konstitucím řádu (pravidlům *Charty caritatis*, řádným Statutům přijatým generální kapitulou).³⁵⁹ Tento případ, častěji uvedený, se řešil stanovením trestu či nápravy pro provinilého opata.

Proto se domnívám, že absence prvních opatů valdsaského kláštera, jmenovitě dle chronologického pořádku opat Gerlach, Daniel, Erkenbert, Hermann, Eberhard a Jan I. (část jeho opatské funkce), znamená jednu důležitou věc. Opatství ve Valdsasích nepatřilo k těm nejvýznamnějším v cisterciácké filiační síti, přestože se jednalo o bohatou instituci a v regionu Chebska zaujímaly Valdsasy prvořadé umístění mezi klášterními ústavy. Z tohoto důvodu tak valdsasští opaté nebyli pověřováni úkoly tolik jako opaté vlivnějších klášterů, jejichž slovo při generální kapitule mělo větší váhu. Na druhé straně však má tento identický doklad i ryze pozitivní aspekt.

To, že nejsme (schválně volím označení my) schopni nalézt valdsaské opaty mezi *Statuty* generální kapituly, ukazuje na relativně dobré poměry jednak u samotných opatů, u kterých nenacházím pro dobu 1136 až 1254 žádné prohřešky, které by kapitula byla nucena řešit, jednak v samotném valdsaském konventu. Pokud by totiž duchovní život valdsaských mnichů porušoval nějak více řádové předpisy, byl by nutnou situací

³⁵⁹ *Statuta I*, str. XXVI–XXVII.

povinen řešit nejdříve opat-visitátor Valdsas, opat z Volkenrode, v dalším stupni pak opat v Morimundu, který vedl klášter/matku celé jedné větve, kam z logiky věci Valdsasy patřily. A ty největší spory, např. pře o volbu opata, kdy jedna část konventu zvolila vlastního kandidáta a druhá část svého, těmi se zabývala generální kapitula při svém každoročním zasedání. Tyto stinné stránky klášterních komunit se v dějinách Valdsas v letech 1136–1254 neobjevují, nepodávají o nich informace ani vlastní prameny valdsaského konventu, které mají větší informační hodnotu.

Zkrátka, valdsaský konvent v prvním období své existence, jak si alespoň myslím, netrpěl většími excesy ani v duchovní ani ve světské sféře. Bratři se řídili nařízeními řehole, prováděli (asi víceméně plynule) duchovní službu v rámci kanonických hodin, celebrování mší, běžná i slavnostní kázání a dle řehole recitace žalmů ze žaltáře. Svoji nemalou roli měly i mše pořádané za spásu duší nejen již zesnulých spolubratrů (těch tzv. chorových i laických), ale i mše za mocné a bohaté mecenáše a podporovatele kláštera (včetně zakladatelů kláštera markrabat z Vohburku a Štaufů, současných patronů Valdsas). Uvedená *officia divina* byla sloužena zvláště při datu úmrtí zmíněných osob.

Taktéž přispívalo k upevnění vazeb mezi členy konventu a světskou částí společnosti pohřbívání, většinou urozených, osob na klášterním hřbitově (*coemeterium*).³⁶⁰ Bylo záležitostí cti pro světské členy společnosti spočinout „navěky“ na posvátné půdě kláštera mezi ostatní členy konventu, a mít tak možnost strávit dobu posledního odpočinku společně s *militibus Christi*. Platí to hlavně o významných šlechtických rodech, které klášteru darovaly majetky či se jiným způsobem zasloužily o jeho rozvoj.

Jak jsem napsal již výše, podle nemnoha záznamů o valdsaském klášteře se mohu domýšlet, že Valdsasy byly vcelku řádně vedený klášter bez větších problémů a negativních událostí. Toto tvrzení platí spíše pro první období klášterních dějin. Je však důležité hned dodat, že toto zdání pořádku může být zapříčiněno tím, že chybí náležitý pramenný doklad. Pro pozdější období jsme vcelku dobře informováni o majetkových kauzách kláštera i machinacích při volbě opata. Taktéž prohřešky proti řeholi jsou zde zastoupeny.

Jaký byl tedy život cisterciáckých mnichů ve 12. a první polovině 13. století? Byl to život rozdělený do přesných časových úseků, které mnichům stanovovala řehole a pro celý konvent pak *Charta caritatis* s dalšími ustanoveními generální kapituly. Bratři

³⁶⁰ G. JONGELINUS, *Notitiae abbatiarum...*, Liber III, str. 5. Seznam rodů, jejichž členové byli v minulosti pohřbeni na hřbitově valdsaského kláštera.

vedli kontemplativní život se všemi povinnostmi, které k tomu náležely (o nich viz předchozí strana), dále někteří vybraní bratři zastávali funkce klášterních úřadů, např. celleraria, hospodářského správce kláštera, dále cameraria, ten dbal o ošacení mnichů, novicmistra se starostí o noviciát, bylinkaře, který pečoval o bylinkovou zahradu a léčil bratry v infarmatoriu a také bibliotékaře, správce klášterní knihovny. Neméně důležitou úlohu měl i fortnýř, jenž střežil vstup do kláštera a rozhodoval o povolení či zamítnutí přístupu do areálu kláštera. Po opatovi měl významné postavení i převor, který vedl klášter v době opatovy nepřítomnosti.

Osazenstvo kláštera se dělilo na vlastní mnichy, tzv. chórové mnichy neboli profesní mnichy (*fratres professi*), a na laické bratry, konvrše (*fratres conversi*). Nebudu zde detailně popisovat známé rozdíly a stav těchto mnichů. Jen uvedu, že laičtí bratři nejsou v pramenech více zmíněni, což ukazuje jejich postavení v klášteře. Ovšem jako u jiných paralel i existence laických bratrů, jakýchsi mnichů druhého řádu, znamenala další odklon od původních cílů tvůrců cisterciácké klášterní reformy. Také užívání kovršů k práci, převážně té manuální, bylo fakticky porušení řehole, byť záleželo na výkladu příslušných pasáží řehole. Navíc posouzení laických bratrů komplikují pozdější ustanovení (*Statuta*) generální kapituly, která sama nezná institut laických bratrů, zná pouze laiky, kteří konají řemeslnickou práci (tedy řemeslníci ve vlastním smyslu slova, nikoli bratři-řeholníci, přestože se na ně taktéž vztahovaly ustanovení řehole a moc opata). Neboť řehole stanovuje že:

*„Artifices si sunt in monasterio,
cum omni humilitate faciant ipsas artes,
si permiserit abbas.
Quod si aliquis ex eis extollitur pro scientia artis suae,
eo quod videatur aliquid conferre monasterio,
hic talis erigatur ab ipsa arte et denuo per eam non transeat,
nisi forte humiliato ei iterum abbas iubeat.“³⁶¹*

V překladu:

*„Jestliže se nacházejí v klášteře řemeslníci,
ať konají se vši pokorností svoje řemeslo,
avšak s povolením opata.*

³⁶¹ *Řehole Benediktova*, Praha 1998, str. 133, § LVII.

*Když by se pak někdo z nich kvůli své dovednosti vyvyšoval,
a to tím, že něco přináší klášteru,
tak ať je mu odebrána jeho práce (řemeslo) a k té ať se nevrací,
dokud mu opat nepřikáže, aby se pokořil (napravil).“*

Podle krátké citace z řehole tak není stav laických bratří ustanoven, ani pasáže o druhých mnichů ho neobsahují. V *Chartě caritatis* také není uvedena zmínka o pomoci laických bratrů. Ale v situaci, kdy cisterciácké kláštery získávaly statky a území, včetně polí, na kterých pracovalo poddané obyvatelstvo, a kdy (podobně jako benediktini v Cluny) stále více vzrůstala duchovní služba mnichů, bylo nezbytné jak uvnitř kláštera, tak i na jeho statcích, polnostech, zajistit správu a odpovídající práci, se stala potřeba laických bratrů naléhavá. Dokladem je i nepoměr mnichů-řeholníků ke konvršům. Poměr chórových mnichů k laickým bratrům byl zhruba 1:2, někdy i 1:3. Pokud tedy žilo v cisterciáckém klášteře, počty jsou pouze přibližné, např. 40 vlastních mnichů, bylo potřeba k zajištění jejich potřeb okolo 100 laických bratrů.

Za předpokladu, že vše v klášteře dobře fungovalo, nebylo nutné vést jakékoli písemné záznamy. A tak jsme v převážné většině zápisů ze zasedání generální kapituly, tedy Statut, informování o negativních jevech a událostech v cisterciáckých klášterech. Za zmínku stojí též jedna věc. Zhruba do roku 1157 se ze zasedání kapituly dochovaly většinou jiné písemnosti než vlastní *Statuta*, nejvíce dopisy mezi kapitulou a duchovními či světskými představiteli mimo samotný řád. Některé jsem ostatně již v práci citoval. Je to korespondence mezi kapitulou a papeži, Honoriem II. a Evženem III., dále s významnými členy jiných řádů, opatem kláštera Cluny Petrem Ctihodným, a ze světských činitelů např. císařovnou Matyldou.

Negativní zprávy tak ve *Statutech* převažují. To ale neznamená, že *Statuta* řešila pouze provinění a následně tresty za ně. V první řadě podávají informace o vnitřní organizaci správy a fungování řádu i jeho jednotlivých částí ke konkrétním klášterům. Protože však Valdsasy jsou zmíněny do roku 1254 jen velmi málo a případy jiných klášterů se netýkají výkladu, budou pro rekonstrukci raného života valdsaských mnichů použita důležitá ustanovení z počátků generální kapituly. Pozdější *Statuta*, přibližně od roku 1190, se již nezabývají přímo organizací klášterního života řádu v užším významu, tedy stanovením norem pro skutečný řeholní život, jaké mše se mají kdy sloužit či jaké podmínky musí být splněny pro novou fundaci/filiaci kláštera, ale řeší právě spíše čistě

úřední záležitosti (který opat se nedostavil ke kapitule, koho kapitula vyšle k jednání se světskou mocí o uskutečnění nové fundace atd.).

Pro rekonstrukci života mnichů v klášteře a jeho průběhu nás zajímají *Statuta* hlavně do roku 1190. První souborné vyhlášení pravidel pro cisterciácké konventy se odehrálo na generální kapitule roku 1134. Avšak celý souhrn pravidel a nařízení pro cisterciácké kláštery nebyl sepsán roku 1134, ale o nějaký čas dříve, v předcházejících letech. Na tomto souhrnu nařízení, je jich celkem 85, se pokusím alespoň v náznaku stanovit, jak mohl vypadat život mnichů ve Valdsasích v prvních letech jejich existence. Jedná se však pouze o nástin, takže skutečnou jistotu mít nemůžeme. Vždy existoval rozdíl mezi nařízeními a jejich vlastní aplikací v reálném životě.

Základním nařízením (I.) bylo stanoveno, kde je možné klášter postavit.³⁶² Valdsasy tomuto nařízení vyhovovaly, neboť byly postaveny v liduprázdné oblasti zarostlé lesy s bažinatým prostředím. Místo splňovalo všechny podmínky pro nový cisterciácký klášter, bez různých rušivých vlivů. Nařízení III.³⁶³ předepisovalo povinnou duchovní výbavu, totiž knihy, které musel mít v knihovně (při založení se jistě o skutečnou knihovnu nejednalo) každý konvent. Byly to misál, epištolář, graduál, antifonář, vlastní text řehole, hymnář (zpevník), žaltář pro zpěv žalmů dle řehole, lekcionář, kalendář pro výpočty svátků a tzv. *textus*, což lze snad identifikovat jako rozličné spisy církevních autorit. Nařízení IV. předepisovalo oděv podle řehole.³⁶⁴

Jistým rozporem se stalo nařízení V., protože to přikazovalo mnichům získávat své živobytí jen z práce vlastními rukou či z rukou laických bratrů (o těch dále). Cisterciáci mohli vlastnit pole, louky, lesy, vodu, tj. rybníky a přístup k řece, dále chovat vlastní dobytek a věnovat se zemědělství. Taktéž usedlosti (grangie) byly brány jako hospodářský základ pro výživu konventu. Na grangiích měli pracovat konvršové, což již bylo (v témže nařízení) poněkud v rozporu s doktrínou řádu. Valdsasští mnichové však obdrželi od svého zakladatele markraběte Děpolta III. z Vohburku kromě oněch polností i vesnice s poddaným obyvatelstvem a doklady pro to, že se již v době vzniku Valdsas (roku 1133) jednalo o teoretický požadavek, se nacházejí i u první valdsaské filiace kláštera v Sedlci, kde podle zakládací listiny budoucí konvent měl obdržet též vesnice s poddaným obyvatelstvem. Proto tak i valdsasští cisterciáci, přestože museli fyzicky pracovat na kultivaci krajiny a stavbě budov kláštera, používali k fyzické práci,

³⁶² *Statuta I*, str. 13.

³⁶³ *Tamtéž*, str. 13.

³⁶⁴ *Statuta I*, str. 13–14.

kromě konvršů, kteří se s největší pravděpodobností rekrutovali z okolního obyvatelstva, i práci svých poddaných, jak pro budování klášterního komplexu, tak pro zisky, z kterých konvent žil a financoval svoje potřeby.

Mniši nesměli opouštět (nařízení VI.) bez dovolení a vědomí opata, v době jeho nepřítomnosti převora, areál kláštera. Platila tedy pro členy konventu klauzura. Mnich mohl opustit klášter pouze při správě grangie nebo vyřízení úkolu, avšak jen na nezbytný čas pro jeho vykonání. Také přístup žen do kláštera byl logicky dle řehole zakázán, ženy nesměly pobývat ani na dvorech/grangiích (VII.). Zajímavým „doplněním“ řehole je institut laických bratrů. V řeholi, kterou jsem citoval výše, je pouze pasáž o řemeslnících, nikoli o mniších/bratrech druhé kategorie. Ale Statuta (VIII.) stav konvršů zavádějí, takže i cisterciáci z Valdsas v klášteře službu laických bratrů využívali, i když není jejich bytí v klášteře pramenně doloženo.

Příjmy a zisky kláštera dle nařízení IX.³⁶⁵ neměli pocházet z kostelů, oltářů, hrobů (pohřbívat majetné osoby za peníze, či statky v klášteře), dále přijímat desátky a platy z vesnic (jako feudální vrchnost), polí, mlýnů, vymáhat podýmnné atd. Ani tyto příkazy nebyly ve valdsaském klášteře dodržovány, Valdsasy přijímaly desátky od světských i duchovních osob, platy (censy) od svých poddaných, podnikaly v rybníkářství a spravovaly mlýny, klášter držel práva ke kostelům a farám, do roku 1254 minimálně ve dvou lokalitách, ve vesnicích Wondreb a Tirschenreuth. Jako v případě zajištění kláštera i zde snadno vidíme iluzornost tohoto požadavku. Ovšem pro jisté ospravedlnění valdsaských mnichů, podobný stav platil i mnoha jiných, nejen cisterciáckých, klášterů. Je také vhodné poznamenat, zda bylo vůbec možné v pozdějších letech (od roku 1150 a dále) přísně dodržovat nařízení *Statut*, když za doby mohutné kolonizace a zakládání vsí a měst na Chebsku ani nešlo skutečně obhospodařovat vlastní statky a nemovitý majetek bez práce nevolnického obyvatelstva.

Pak jsou to nařízení o přijímání mnichů (XXIII.),³⁶⁶ o zákazu udílet svátosti opatem (XXIX), o formě visitace dceřiných klášterů (XXXIII.),³⁶⁷ popsána již v *Chartě caritatis*. Valdsaský opat měl povinnost visitovat tři mateřské kláštery. V Sedlci, Oseku a Walderbachu. *Statuta* řešila také otázky provinění a trestů (nařízení LXIV. pro těžká provinění, LXV. pro lehčí, méně vážná), avšak nenašel jsem pro rané období kláštera doklady o konkrétních proviněních valdsaských mnichů. Na ustanovení o trestech

³⁶⁵ *Statuta I*, str. 14–15.

³⁶⁶ *Statuta I*, str. 18.

³⁶⁷ *Statuta I*, str 20–21.

navazuje pak nařízení o řešení sporu mezi opaty jednotlivých klášterů (LXX.)³⁶⁸ a též je zmíněn případ, kdy opat urazí, respektive se bouří moci opata-otce, tedy představeného mateřského kláštera (LXXIX.).

Možné další vztahy mezi členy řádu upravují nařízení o způsobu jednání na generální kapitule (XLV.) a situace, když by se člen řádu měl stát biskupem či arcibiskupem (XXXVII. a pro už existující stav, kdy je cisterciák biskupem, pak nařízení LXI.).³⁶⁹ Tehdy k tomu musel dát svolení opat či opat-otec a generální kapitula. Výjimku představoval případ, kdy dotyčného jmenoval sám papež. Tehdy nebylo nutné mít povolení generální kapituly. Ovšem žádný z valdsaských mnichů se ve sledovaném období, tj. do poloviny 13. století, biskupem nestal.

Úplně jiné situace pak nastávají při každodenním životě konventu. Cisterciáci, ti ve Valdsasích také, se řídili hlavně řeholí. Texty o jídle a stravování mnichů se pro valdsaský klášter nedochovaly. Proto se mohou jen domnívat, jaké pokrmy se v refektáři v klášteře podávaly. Ohledně nařízení generální kapituly se mluví o chlebu (XIV.),³⁷⁰ který má být obyčejný, nikoli bílý, myšleno jemnější chléb. Lepší chléb a včetně chutnějších pokrmů byly podávány mnichům na svátky a významné dny. Maso bylo dovoleno jíst jen na povolení opata, a to pro slabé a nemocné v infirmatoriu.

Mniši ve Valdsasích taktéž konzumovali víno, které sami pěstovali (dokládá to listina z roku 1244, již jednou v textu citována), tudíž jsem toho názoru, že víno bylo součástí jídelníčku valdsaských cisterciáků (i řehole povoluje jednu heminu vína). Víno ovšem měli mniši sami spotřebovat, platil zákaz prodávat jej do hostinců a šenků (nařízení LII. z roku 1134). Jaký byl ale skutečný dopad tohoto nařízení, je asi poměrně jasné. Minimálně pro Valdsasy platí skutečnost, že mniši víno pěstovali hlavně pro ekonomický zisk, spotřeba členů konventu nebyla zřejmě tak velká, aby pohlcovala většinu výnosu z úrody), a tak bratři s vínem čile obchodovali. Že jej pak prodávali i hostinským na trzích, dokazuje i onen případ z roku 1244 v Bamberku. Velikost porce pak reguluje nařízení LVI.

Od běžných věcí potřebných ke každodennímu životu se nyní dostávám k věcem kulturním a uměleckým. Ve Valdsasích existovalo zcela určitě klášterní skriptorium. Dokládají to nejen listiny vyhotovené v klášteře, přichází zde v úvahu otázka, zda měl klášter vlastní kancelář, která se mohla nacházet mimo skriptorium, či jestli vznikaly

³⁶⁸ *Statuta I*, str. 29–30.

³⁶⁹ *Statuta I*, str. 27.

³⁷⁰ *Statuta I*, str. 16.

písemnosti i úřední povahy, hlavně listiny a úřední listy posílací, rovněž ve skriptoriu. Čili zda mniši zaměstnaní opisováním knih ve skriptoriu sepisovali také úřední písemnosti, např. již uvedené soupisy majetků kláštera z roku 1230 a 1245. Osobně se domnívám, že je tento předpoklad pravděpodobný. Do skriptoria náleží produkce literárních děl, jako je zakladatelská legenda *Fundatio monasterii Waldsasensis*, kronika *Otonis Chronicon Waldsassenense* nebo zábavně literární dílo opata Jana III. z Lokte, i když v jeho případě se může jednat o soukromý literární podnik, který se odehrál mimo klášterní písařské dílny. Ostatně *Statuta* předepisovala pro každý klášter mít vlastní skriptorium, které mělo zajistit opis knih nezbytných pro běžnou liturgii (nařízení LXXXV.).³⁷¹

Cisterciáci také omezili, snad se těmito nařízeními řídili po určitou dobu i valdsasští cisterciáci, i přemíru zdobení knih iluminacemi. Bernard z Clairvaux brojil proti kráse a nadměrné výzdobě rukopisů a dokládal svoje tvrzení tím, že nádhera iluminací odvádí čtenáře, tedy mnichy v klášteře, od podstaty čtení a myšlenky textu. I náklady na výzdobu knih byly mnohem větší, uvážíme-li, že se zdobení neobešlo od použití drahých kovů, nejvíce zlata a stříbra, do inkoustů ilustrátorů. Proto známe rané cisterciácké rukopisy z klášterních skriptorií jako práce bez drahých iluminací, používal se jen barevný inkoust, nejčastěji červený, na obtažení liter v názvech a iniciálách. Ani větší knihy, tzv. kodexy, neměly být baleny do zdobené kožené vazby (nařízení XIII.). Jak mniši ve Valdsasích zachovávali i tato pravidla při umělecké činnosti ve 12. století, není známo. Nejmladší díla ze skriptoria se dochovala až z konce 13. století a ta již mají běžnou uměleckou výzdobu té doby.

Výše popsané řádky se snažily alespoň přibližně stanovit možný klášterní život valdsaských mnichů od počátku kláštera ve třicátých letech 12. století až do poloviny 13. století. Nemohu zde zakrýt, že mnohé věci v tomto oddíle mají podobu obecně platných názorů a že pro skutečný život mnichů z Valdsas mnou uvedený popis nedostačuje. Omezení je ovšem dáno absencí pramenů takové povahy, které by byly schopny poskytnout alespoň nástin skutečného stavu. Pro cisterciáky z kláštera však byly daleko důležitější písemnosti, které zabezpečovaly hmotné potřeby kláštera a větší kulturní přínos konventu pro dobu prvních 100 let musíme vyloučit. Nutí nás k tomu nemožnost výše popsaná tvrzení vyloučit. Naštěstí v další podkapitole o klášterních dějinách v letech 1254 až 1337 jsem schopen pojednat díky práci opata Jana III. z

³⁷¹ *Statuta I*, str. 32.

Lokteo každodenních radostech i strastech cisterciáckých mnichů z valdsaského kláštera. A právě díky nim uvidíme, čím nám byli podobní lidé žijící ve středověkém klášteře před více než 700 lety.

4.2. Valdsasy na vrcholu moci, rozkvět klášterního života mnichů v letech 1254–1337. První krizové jevy ve valdsaském klášteře

4.2.1. Druhá polovina úřadu opata Jana I., střídání ve vedení kláštera

V roce 1254 jsem opustil klášterní děje, respektive jsem se uchýlil k líčení života mnichů ve Valdsasích. Nyní se pokusím popsat dějiny kláštera od poloviny 13. století do konce třicátých let 14. století. Omezím se na podrobný popis jednotlivých koupí, pronájmu, prodejů a výměn statků či platů (peněz) mezi klášteřem a druhými osobami. Jednak je množství písemností již pro detailní popis příliš velké, jednak se jedná o různé druhy listin a listů, které spolu ne vždy souvisejí.

Zbytek let, která Jan I. zastával ve své funkci, se obešla bez větších nehod a škod pro klášter. Jsme schopni určit, že vzrůstající moc a bohatství konventu spolu s jeho věhlasem přitahovalo větší množství poutníků a hostů. Sice bylo poněkud v rozporu s řádovými předpisy, aby do klášterního chrámu proudilo více lidí, ale praxe byla zcela jiná. Že zde existoval i oficiální zájem konventu a opat Jan I. se zvýšení návštěvníků do kláštera nebránil, dokládají dvě listiny vydané v letech 1256 a 1259. První nechal vyhotovit řezenský biskup Albert z Pietengau,³⁷² který stanovil pro poutníky, pokud navštíví klášterní kostel v den jeho vysvěcení (12. června 1179) nebo přispějí na jeho chod, tedy fakticky klášteru, obdrží od řezenského biskupa odpuštění hříchů v délce 40 dní pokání a veškeré malé hříchy, provinění budou dokonce na celý rok prominuta. To znamená, že omezení poutě na den vysvěcení kláštera bylo provedeno z důvodu, aby si klášter zachoval svůj původní účel, neboť poutní místa představovaly tradičně hroby svatých a významné chrámy a kostely, nikoli kláštery jakožto místa vzdálená co nejdále zbytku lidské společnosti s cílem vést zde kontemplativní způsob života.³⁷³

³⁷² *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 305.

³⁷³ V druhé polovině 13. století dochází k jakési renesanci cisterciáckého řádu v českých zemích. V Čechách jsou založeny známé kláštery v Žďáře nad Sázavou (soukromá fundace), ve Vyšším Brodě (taktéž soukromá fundace pánů z Rožmberka) a zeměpanské založení kláštera Zlatá Koruna. Ovšem ani jeden z klášterů nepocházel z linie Altenkamp-Volkenroda-Valdsasy. Počátky výstavby žďárského kláštera v Zdeněk CHUDÁREK, *Založení cisterciáckého kláštera*

Valdasy jako velký klášter byly zajisté důležitou církevní institucí v Chebsku, ovšem poutníci či hosté (označeni souhrnným názvem *hospes*) neputovali na konci padesátých let 13. století pouze z okolního území. Část příchozích pocházela z Čech a snad též někteří z Moravy, protože ona druhá listina pochází od olomouckého biskupa Konráda z Friedberka. Ovšem Konrád byl biskupem olomouckým v letech 1241–1245,³⁷⁴ navíc patřil jako pretendent krále Václava I. spíše do tábora císaře. Papežem Inocencem IV. byl suspendován a nucen opustit úřad. Proto listina vydaná jeho jménem v roce 1259, tedy již 14 let úřadování biskupa Bruna ze Schauenburku, nepůsobí dojmem věrohodnosti. Obsahově je téměř identická jako listina řezenského biskupa Alberta, na jehož povolení jako diecézního biskupa dovolává. Dispozice listiny je pak stejná jako ta z léta 1256.

Pokud budu považovat první písemnost za pravou, máme doklad o návštěvnosti valdsaského kláštera, který je tak místem poutí s cílem očistit se od hříchů a vznést prosby u Panny Marie. Jiné služby ani valdsaští cisterciáci nemohli poskytovat, protože sama *Statutazakazovala* mnichům udílet svátosti laikům a výjimky byly důsledně vyjmenovány.

Na konci padesátých let klášter získal další majetky, jednak roku 1257 dvůr Hörsin s okolním lesem od Markwarta z Wogau,³⁷⁵ svůj vliv ale cisterciáci upevnili i v městě Chebu. V něm vlastnili již městský dům (řádný, kamenný), ale léta 1257 svoje panství v Chebu rozšířili, poněvadž dostali darem od chebského měšťana, byl též ministeriálem, Waltra Höfera (Waltherus de Curia) domy, pole a jiné statky pod Chebským hradem mimo vlastní plochu města.³⁷⁶ Jako usvědčovatel a vydavatel zároveň vystupuje zemský sudí a fojt Jindřich Starší z Weidy. Všechny majetky byly navíc osvobozeny od městských daní a dávek a nespádaly pod pravomoc městských úředníků. Nicméně růst moci valdsaského kláštera i v této oblasti zavedl podnět k novým sporům, nejen s chebským patriciátem, ale i s ostatními církevními institucemi v Chebu, nejvíce s řádem německých rytířů, který měl ve městě komendu.

Do téže doby, konec padesátých let (1259), spadá poslední kontakt valdsaského kláštera s příslušníkem štaufského rodu. Poslední člen rodu, sicilský král Konrád II.

ve Žďáře a první půlstoletí jeho stavebních proměn, in: Ve stopách sv. Benedikta, Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči, str. 245–253.

³⁷⁴ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo, str. 297.*

³⁷⁵ *ME I, č. 229, str. 82.*

³⁷⁶ *Tamtéž, č. 230, str. 82.*

(lidově Konradin), roku 1268 popraven u Neapole, propůjčuje v léno klášteru vsi Wondreb, kde jak víme, již klášter spravoval faru s kostelem, Beidel a Gründelbach. Stvrdit úkon měl falckrabě rýnský a bavorský vévoda Ludvík II. řečený Přísný, stoupenec Štaufů. To ostatně Ludvík skutečně provedl, ale až roku 1261, avšak kromě již uvedených statků klášteru také potvrdil patronátní práva (Valdsasy tak tyto majetky již držely, ale právně bylo jejich vlastnické právo zpochybnitelné) na vsi Erlbach, Uelsenreuth a Geizzen. Potvrdil i desátky vybírané valdsaskými mnichy ve vsi Slattin a Poppenhoven. V úvahu přichází otázka, jestli patřil ještě po roce 1254 valdsaský klášter rodu Štaufů, myšleno, že rod držel patronátní práva ke klášteru. Pro mladší dobu konce středověku je tento problém již nepodstatný, protože Valdsasy náležely mezi tzv. říšské kláštery, což znamená, že klášter byl bezprostředně pod správou Říše, respektive jejího vládce římského krále či císaře. V polovině 13. století ale stále patronátní právo drželi Štaufové, i když skutečný jejich vliv byl značně menší. Listina Konráda IV. z roku 1259 je toho ostatně dokladem, že vazby mezi královským rodem a „jeho“ klášterem byly stále živé.

Poslední zhruba pět let úřadu Jana I. (rezignoval roku 1268)³⁷⁷ bylo zaplněno spory o platy a desátky. Lze říci, že v obou dvou velkých sporech, které vedl, byl opat Jan nakonec úspěšný. Ale snad jejich dopad byl příliš velký a Jan po 20 letech odstoupil z funkce. O co se jednalo? První spor se vedl roku 1262 mezi valdsaským klášterem a benediktinským klášterem v Reichenbachu, jde o první fundaci markraběte Děpolta III. z Vohburku. Jádrem sporu bylo patronátní právo na kapli ve vsi Hohenstein. Spor mezi oběma markraběcími fundacemi nabyl zřejmě většího sporu, protože se do věci vložil sám papež Urban IV., není patrné, zda se k němu neodvolala jedna ze stran, který přikázal děkanovi řezenské kapituly vyšetřit spor. Právo zůstalo valdsaskému klášteru, který tak spor vyhrál.

Druhý, důležitější, se konal v Chebu. Němečtí rytíři místní komendy zpochybnili právo valdsaských mnichů na faru v Schönbachu, na její hranice a desátky. Spor, trvající asi více let, byl rozhodnut roku 1265, kdy cisterciáci, když dodali dokumenty dokazující jejich vlastnictví a práva, spor opět vyhráli. Ale nejednalo se o vítězství úplné, protože 12. 5. 1265 (první ze tří písemností je datována už 20.4.) schválil řezenský biskup Leo Thundorfer rozdělení hranic farnosti v Schönbach mezi Řádemněmeckých rytířů a valdsaský klášter. Věcí se zabýval také velmistr Řádu

³⁷⁷ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str.67.

německých rytířů Anno, jenž pověřil představeného řádu Jindřicha z Plavna, aby situaci obhlédl a spor s komturem v Chebu i s klášteřem urovnal, za součinnosti s řezenským biskupem Lvem.

Pozitivní událostí byl naproti tomu dar vesnice Waltershof včetně hrádku (*castellum*) a dvou dalších vsí Wolframsreutu a Mayrshofu valdsaskému konventu od lankraběte Friedricha II. z Leuchtenberku.³⁷⁸ Nyní vlastnil klášter již dvě šlechtická sídla. Hrádek Limberk (Leonberk) a hrad Waltershof. Neměla to ovšem být poslední šlechtická sídla, která Valdsasy získaly.

Někdy okolo roku 1268 rezignuje opat Jan I. na opatskou funkci, není s úplnou jistotou možné určit rok, neboť v *Ottonis Chronicon Waldsassenense* se píše rok 1266 (údaj zjevně chybný),³⁷⁹ někde se udává i rok 1267, ale nejpravděpodobnější je rok 1268, protože je zachována dvojice smluv mezi Hermannem, komturem z Chebu a Janem I., opatem valdsaským, o výměně desátků z několika vesnic. O vyličení obsahu se nyní blíže zajímat nebudu, důležité je zjištění, že jednu listinu nechal vyhotovit opat Jan I. (tu si vzali němečtí rytíři a originál je dnes v řádovém archivu ve Vídni) a druhou komtur Hermann. Ta se nachází v archivu v Amberku ve fondu klášterních listin a nese rok 1268.³⁸⁰ Tudíž opat Jan zastával funkci minimálně do roku 1268. Umírá o pět let později léta 1273.

Následujících šest let se vyměnili v čele kláštera dva opaté. Giselbert (1268–1270) a Lambert (1270–1274). Až do funkce opata Jana zastával opat průměrně svůj úřad okolo patnácti let. Ovšem ani Giselbert ani Lambert tak dlouho úřad nezastávali. O mnichu Giselbertovi se ví, že pocházel z valdsaského konventu a byl běžným mnichem bez nějaké vyšší klášterní funkce. Jako valdsaský mnich se stal opatem v Oseku, odkud byl povolán zpět do Valdsas, někdy v průběhu roku 1268. Ve Valdsasích zůstal přes dva roky, pro klášter vymohl roku 1269 ochranné privilegium od českého krále Přemysla Otakara II.,³⁸¹ dále si nechal od bamberského biskupa Bertolda z Leiningenu potvrdit svobody a práva na dovoz vína a jeho prodej ve městě bez placení cla a poplatků a

³⁷⁸ *Tamtéž*, str. 67.

³⁷⁹ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 63, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/63/charter>>, přístup dne: 2015-11-9+01:00.

³⁸⁰ Téhož roku, tj. 1268 dne 23. 10., papež Klement IV. potvrdil bulou všechna práva a majetky, které jeho předchůdci, ale i světská knížata, králové a šlechtici klášteru darovali nebo udělili.

³⁸¹ Za vlády Přemysla Otakara II. pokračovala nadále kolonizační aktivita kláštera, přestože v porovnání s předchozím tempem byla nyní poněkud v útlumu. Jörg Konrad HOENSCH, *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König*, Graz 1989, str. 97.

provedl některé drobné finanční operace.³⁸² Jeho schopnosti, hospodářské či organizační mu vytvořily zajisté dobré jméno, protože už léta 1270 byl povolán do kláštera Altenkamp, kde se stal opatem, tedy vedl nyní klášter o dvě místa v řádovém filiačním systému výše, nežse nacházel jeho rodný (původní) konvent. Snad mu napomohla i laskavá pomoc obyvatelům města Chebu při požáru uvnitř města, který připravil o život více než 150 lidí. Nejvíce se však zapsal do klášterních dějin výstavbou ozdobné schránky na relikvie u hlavního oltáře klášterního kostela.³⁸³

Odchodem Giselberta přišel klášter o schopného a podnikavého muže. Lze k tomu dodat, že teprve v případě Giselberta jsme schopni popsat a dohledat výměnu a pohyb vyšších hodnostářů nejen v rámci jednoho kláštera, ale i mezi spřízněnými kláštéry navzájem. Fakt, že Giselbert vystřídal během svého působení tři konventy, ukazuje na velkou mobilitu nejen územní, ale i stratifikační. Že se mohl valdsaský mnich stát opatem v klášteře Altenkamp, tedy babičkou Valdsas, dokazuje možnost sociálního výstupu v řádové hierarchii a též uskutečnění vlastní kariéry. Klášter tak nepředstavoval pouze instituci určenou pro pasivní život, ale i prostředí, kde schopní jedinci (v dobrém i špatném smyslu slova) mohli dosáhnout vysokých funkcí.

Na rozdíl od Giselberta opat Lambert alespoň dle vyprávění kronikáře Oty a pramenných dokladů nevykonal pro klášter nějaký větší skutek, pokud nepočítáme průměrné majetkové zisky. Za zmínku stojí snad jen tyto tři věci. Roku 1273 získává klášter vsi Birke, Reuth, Rymilberch, Dreselvelt, Lenersreuth, Wildohove a Bernove od Gottfrieda z Walturnu, syna Ulricha z Walturnu, za pět talentů stříbra (zprostředkovatelem je Gebhard z Leuchtenberku, bratr už jmenovaného Friedricha)³⁸⁴ a týž rok nechává rozkázat, aby se vlna klášterních ovcí dvakrát ročně stříhala a užívalo se jí pouze na potřeby kláštera, nikoli pro obchodní účely.³⁸⁵

³⁸² Zisk statku Cemdi od synů šlechtice Bertolda z Dreswitz za čtyři libry řezenských mincí. Taktéž desátek ze vsi Kunreut (Cunreut) přešel na klášter výměnou zaplacení čtyř liber dětem šlechtičny (*nobilis*) Berty, jinak více neznámě urozené dámy.

³⁸³ Oltář i schránka zanikly roku 1504, kdy kostel a klášter podlehnul požáru.

³⁸⁴ Celá transakce, jak jinak komplikovaná, začala již o rok dříve, totiž léta 1272, kdy se zřekl oněch statků druhý syn Ulricha z Walturnu Friedrich za přítomnosti chebského purkrabího Jerca z Waldenberku (*Jerco de Waldenberch*). Roku 1273 se nároků na dědictví vzdal i Gottfried z Walturnu a tak mohla být transakce ve prospěch valdsaského kláštera dokončena.

³⁸⁵ Na výrobu šatů pro členy konventu a jiné duchovní účely, pod kterými si ale můžeme představit běžnou spotřebu plátna v klášteře na všelijaké věci. Přínos této písemnosti spočívá v poznatku, že si valdsaský klášter sám choval ovce, což není nic překvapivého, a byl schopen sám sebe zásobovat potřebnými surovinami. Opět nám to ukazuje hospodářský um cisterciáckých mnichů.

Lambert dokončil i záležitost ohledně desátků ze vsi Kunreutu, tzv. Klein Kunreutjižně od Tirschenreuthu, a to v září 1273 od vdovy, šlechtičny Berty a dosáhl i zřeknutí se jejích dětí, syna a čtyř dcer na ony desátky (*Zehent*). Pro úplnost dodám, že záležitost se táhla již od roku 1270, ještě za opata Giselberta. Zřejmě se nejednalo o malou částku, neboť listinu vydal landkrabě Gebhard z Leuchtenberku a přítomen byl i chebský purkrabí Jerco z Waldenberku.

Zmíněná písemnost, ve které vystupuje šlechtična Berta, má ale velkou výpovědní hodnotu. Až doteď nebylo možné zjistit žádné členy valdsaského konventu, kromě opata a pololegendárního převora Wiganda, mnicha z kláštera Volkenrody, který byl činný při zakládání kláštera ve třicátých letech 12. století. O prvních třech opatech, více viz v kapitole III., nelze jako o historicky doložených postavách hovořit. Ale ona listina z 13. září 1273 o desátcích z Kunreutu obsahuje ve svědečné řadě jména členů konventu, kteří tak, obrazně řečeno, vystupují ze tmy zapomnění.³⁸⁶ Jsou to převor Macharius, na kterého je listina psána, oslabuje to tak pozici opata Lamberta, jenž byl obvykle zástupcem kláštera, a právní akty byly psány na jeho osobu. Dále kamerarius Gottfried, cellerář Jindřich, Štěpán mistr hospice a pak starší či významnější bratři bez funkcí, konkrétně Walter de Curia, Ulrich de Ratispona, Christianus a Everardus fratres.

Ještě zajímavější pro poznání osazenstva konventu, kteří se jinak ztrácejí za označením *atque conventus*na listinách nejčastěji o majetkových věcech, je právě nařízení opata Lamberta o stříhání a zpracování vlny (srovnej pozn. 323). Její znění není listině dochováno, ale v tomto případě můžeme věřit opisu v kopiáři *Acta Waldsassensia*. Budu proto citovat svědečnou řadu a dataci písemnosti:

*„Testibus in nostro ordinatis dominus Macharius prior, Christianus subprior, Gozwinus portarius, Berchtoldus subportarius, Joannes abbatulus, Henricus subcamerarius, Henricus de Heytingsfeld, Macharius cellerarius, Rudgerus magister conversorum, Bertoldus cantor, Leupoldus Kustos et alii quam plures (scilicet alii fratres conventus in claustro, pozn. aut.). Actum anno domini M CC LXXIII Indictione I., Kalendae Decembris. Datum per manus fratris Gerardi.“*³⁸⁷

Pro jednoduchost zápisu není ani potřeba text překládat, důležitá jsou zde jména osob a jejich funkce. Máme tak příležitost poprvé sestavit alespoň část valdsaského konventu. Vzhledem k tomu, že obě písemnosti byly vydány v rozmezí tří měsíců, mohu

³⁸⁶ *Reg Boica III*, str. 416.

³⁸⁷ *ME I*, č. 292, str. 106–107.

předpokládat o nepříliš velkých změnách v personálním obsazení kláštera. Pro lepší orientaci nám pomůže přehledná tabulka (na další straně). Její obsah zaznamenává obsazení uvedených funkcí a úřadů v klášteře. Některá místa byla zmíněna pouze v jedné z písemností, tudíž nelze provést komparaci. V takovém případě se lze jen domnívat, jestli, byť v tak krátké době od vydání obou dokumentů, došlo na pozici k její personální výměně. Za zmínku stojí také pojem *abbaticulus* (snad opateček), který v případě mnicha Jana skutečně znamenal označení budoucího opata Jana II. (zvolen roku 1274). Opět to dokazuje jisté tlaky a metody, neboť příští opat byl „znám“ ještě před vlastní volbou členy konventu v kapitule kláštera.

Dílčí obsazení klášterního konventu na konci roku 1273		
Funkce:	Dle listiny z 13. 9. 1273 ³⁸⁸	Dle listiny z 1. 12. 1273 ³⁸⁹
Opat (Abbas)	Lambert	Lambert
Převor (Prior)	Macharius	Macharius
Podpřevor (Subprior)	není přímo uveden (asi Christianus)	Christianus (Kristián)
Sklepmistr (Cellerarius)	Heinricus (Jindřich)	Macharius (Jindřich)
Komorník (Camerarius)	Gotefridus (Gottfried)	není uveden
Zástupce komorníka (Subcamerarius)	není uveden	Henricus (Jindřich)
Představený špitálu (Magister hospitum)	Stephanus (Štěpán)	není uveden
Mistr konvršů (Magister conversorum)	není uveden	Rudigerus
Fortnýř (Portarius)	není uveden	Gozwinus
Zástupcefortnýře (Subportarius)	není uveden	Berchtoldus (Bertold)
Zpěvák, kazatel (Cantor)	není uveden	Bertoldus (Bertold)
Kustod (Custos)	není uveden	Leupoldus (Leopold)
(Pretendent na opatský úřad – Abbaticulus)	není uveden	Joannes (Jan – budoucí opat Jan II.)

³⁸⁸ *Tamtéž.*

³⁸⁹ *ME I*, č. 294, str. 107.

Někdy roku 1274 rezignuje opat Lambert a v průběhu téhož roku je zvolen nový opat Jan II. Ten se projeví jako nejen schopný, ale i zbožný muž. Jeho působením začíná klášter opět stoupat a období rychlého střídání opatů je ukončeno. Valdsaský klášter od poloviny 70. let 13. století zažívá dobu své největší slávy, která s sebou nese i negativní jevy a následky.

4.2.2. Dotvoření mocenské sféry valdsaského kláštera a jeho filiační klášterní síť aneb konvent do roku 1310

Pokud se valdsaský klášter zmiňuje v souvislosti s českými dějinami, vyjma jeho role jako mateřského kláštera pro nejstarší cisterciácký klášter v českých zemích, je to právě role kláštera, respektive jeho představitelů na sklonku 13. století, v případě založení kláštera na Zbraslavi a dále role cisterciáckých opatů při dosazení nové dynastie Lucemburků na český trůn roku 1310. Činnost opatů ze Sedlce, Zbraslavi a také z Valdsas skutečně přispěla k prosazení nového rodu budoucích českých panovníků. Ovšem skutečné zapojení valdsaských mnichů do této epochy českých dějin není tak významné a navíc se jednalo o postavy, které v době svého působení a podpory lucemburského kandidáta na český trůn, neměli s valdsaským klášterem již nic společného. Proto se následující líčení omezí na vlastní dějiny Valdsas a charakteristiku jejich příslušníků z hlediska členů valdsaského konventu a popíše jejich působení právě v klášteře. O vlivu a podílu českých cisterciáků na dějinách českého státu na přelomu 13. a 14. století pojedná až V. kapitola.

Valdsasy zažily po dobu následujících 28 let klidný vývoj. Svůj podíl na tom měla skutečnost, že se vystřídali pouze dva opaté. Již řečený Jan II. a Theodorich (někdy i Theodorik), jinak Dětrich. Každý z nich vedl konvent přes dvanáct let, Dětrich dokonce přes šestnáct let.³⁹⁰ I když nelze dobu jejich úřadu srovnávat s opaty v prvních sto letech existence kláštera, první opat Gerlach stál v čele konventu 25 let, druhý Daniel dlouhých 33 let, pátý opat Eberhard 26 let a Jan I. skoro 22 let, nastalo po rychlém střídání Giselberta a Lamberta opět pro klášter období delšího vedení a koncepce, které potřebuje každá instituce, včetně církevní.

Nápadný je také další poznatek. Mniši z Valdsas si volili až do nástupu Dětricha vždy opata z vlastního středu. To platí rovněž pro opata Giselberta, který ale raději odešel do oseckého kláštera a odtud byl povolán zpět do Valdsas. Před ním každý

³⁹⁰ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 210.

budoucí opat valdsaského kláštera zastával pouze funkce v klášteře, třeba jak převor či celllerarius. Až Giselbertova zkušenost porušila tento postup a podle mého soudu tím započaly první těžkosti a problémy uvnitř konventu.³⁹¹

Valdsasy do konce osmdesátých let 13. století stále zažívaly majetkový a hospodářský rozkvět. Nebudu zde pozitivisticky líčit jednotlivé písemnosti, ale naopak zde vyzdvihnu pouze ty důležité. Právě na konci sedmdesátých let a pro námi sledované období klášterních dějin, tj. do roku 1420, se začíná objevovat postupný, ale velký nárůst sporů s okolními šlechtickými pozemkovými vlastníky. Neshody z dob opata Jana I. např. s chebskou komendou Řádu německých rytířů se jeví jako ojedinělé události ze života valdsaského konventu. Ale v letech 1274 až 1281 se spory hlavně s drobnější šlechtou, často s ministeriálním původem, stávají každodenním rysem valdsaského kláštera. Nalezl jsem pro toto období tři dlouhodobější spory, zatímco v předchozí době, tj. před rokem 1274 se objevily tak dva spory do deseti let. Počítám vlastní spory, nikoli jejich pramenné doklady, kdy ke složitému sporu existuje větší počet zmínek.

Pro ilustraci uveduony tři spory. První roku 1275 mezi klášteřem a jeho leníkem šlechticem Jindřichem z Frautenberku/Trautenberku o placení příjmů a předání vsi Spielberg do majetku kláštera.³⁹² Jako soudce vystupoval lantkrabě Gebhard z Leuchtenberka. Druhý spor se vedlo rok později, tedy 1276, mezi klášteřem a Bertoldem z Waldau (Waldowe) o odkaz jeho bratra Konráda z Waldau valdsaskému klášteři.³⁹³ V odkazu se jednalo o ves Lenesreut a právo ke vsi Albenreut. V roli rozhodce vystupuje řezenská kapitula. Třetí pře pochází z téhož léta a má společného původce. Je jím opět Bertold z Waldau, ale mluví se o jiných statcích předaných klášteři než v předchozím případě. Je tak patrné, že během sedmi let musel klášter řešit tři soudní spory, ovšem dříve se objevil přibližně jeden spor na dobu pěti až sedmi let. Je zde tedy patrný trojnásobný nárůst sporné agendy, na kterou musel konvent vynakládat své síly.

Klášterní život nezaznamenal do roku 1286, kdy došlo po 12 letech ke změně na opatském stolci, nějakých větších odchylek od minulých dob. Klášter uzavřel několik smluv s lantkrabími z Leuchtenberku Friedrichem a Gebhardem. Roku 1275 obdržel ves Leichau za pohřbení první Friedrichovy manželky Alžběty na klášterním hřbitově.

³⁹¹ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 67.

³⁹² *ME I*, č. 301, str. 109–110.

³⁹³ *ME I*, č. 313, str. 114.

Lantkrabí Gebhard odkázal Valdsasům i se svojí manželkou a dětmi dvůr v Teichu a klášter mu za něj vyplatil dva talenty řezenských mincí. Stal se tak roku 1279. Hlavní majetkové převody se odehrály ale až po roce 1280.

Předně získal klášter již třetí hrad do svého vlastnictví, a to roku 1281.³⁹⁴ Tento jev podle mě porušil v prvé řadě klášterní principy a smysl kláštera jako duchovní instituce pro kontemplativní život. Jednalo se o hrad Falkenberg jižně od kláštera, který držel norimberský purkrabí Friedrich jako zástavu pro dluhy lantkraběte Gebharda z Leuchtenberka, a který za 600 liber haléřů dal Friedrich též do zástavy valdsaskému klášteru. Byl to již třetí hrad, hrádek v majetku valdsaských cisterciáků.

Klášter si s rostoucí mocí uvědomoval nutnost pojistit svoje panství také právně. Starší privilegia neměla v praxi takovou platnost jako nové písemnosti. Tak si klášter vyžádal v létě roku 1282 od římského krále Rudolfa I. habsburského ochranu všech klášterních poddaných a také statků od chebských úředníků, aby tedy zakročili proti všem nepřátelům Valdsas. Rudolf I. vydal pro Valdsasy také další privilegium, roku 1283, kterým bere klášter tradičně v ochranu a stvrzuje jeho držbu ve vsích Wondreb a Beidl.

Konec úřadu opata Jana II. se nese ve znamení rozporů. Klášter byl sice za jeho spravování v dobrém stavu, jak kulturně, tak sociálně, nejsou žádné doklady o sporech mezi členy konventu, další donace a koupě se průměrně několikrát do roka objevují díky dochovaným písemnostem, ale Valdsasy svojí agresivní mocenskou politikou začínají ohrožovat ostatní, především světské, feudály. Velký spor, není jasné z pramenů o co, vypukl roku 1284 mezi klášterem a světskou elitou Chebska. Proti klášteru se postavili (společně!) fojtové Jindřich z Plavna, Jindřich z Weidenu, Jindřich z Gery a rytíři Theodor z Rechenberku, Gebhard z Falkenberku (prodávající hradu Falkenberg klášteru), Otto z Plawy, Jindřich z Wildenulzu is jakýmsi Theodorichem Spazmannem. Do sporu zasáhnul i papež Martin IV. a rozhodnutí celé záležitosti delegoval proboštovi řezenské kapituly.³⁹⁵ Výše uvedená záležitost, přestože není, jak jsem už napsal, ojedinělá, odkrývá třecí plochy mezi klášterem a ostatními elitami Chebska a navíc ukazuje mezní hranice expanze a růstu valdsaského kláštera. Myslím si, že šlo o jakési memento, které mělo varovat valdsaské bratry, aby nepodnikali další

³⁹⁴ J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 48–49.

³⁹⁵ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 96, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/96/charter>>, přístup dne: 2015-12-17+01:00.

kroky k obohacení kláštera. K tomu ale nedošlo. Klášter dál hromadil jmění a počínal si po několik dalších desetiletí nadmíru úspěšně.

Pomohli mu v tom i lidé na opatském stolci, kteří přišli po Janovi II. Ten roku 1286, dle Otovy kroniky 1285, umírá a nahrazuje ho už jmenovaný Dětrich.³⁹⁶ Člověk nadmíru schopný, ale příliš toužící po slávě a moci. Dětrich pocházel z oseckého kláštera. Jak píše již Kateřina Charvátová, stalo se tradicí, že se osecký klášter stal jakýmsi prvním předstupněm před kariérou dotyčného ve valdsaském klášteře.³⁹⁷ Dětrich tedy zastával úřad oseckého opata a roku 1285/1286 byl zvolen, lépe řečeno ustanoven opatem ve Valdsasích. Tam setrval, myšleno ve funkci, až do roku 1302. Patřil mezi vlivné rádce a členy dvora krále Václava II., do královy přízně se mohl dostat někdy v druhé polovině osmdesátých let 13. století, K. Charvátová udává rok 1287, čemuž by napomáhaly i písemnosti vydané pro valdsaský klášter v majetkových věcech v květnu 1287 nejvyšším komorníkem Václava II. Hogerem z Lomnice. Dětrich tak byl přítomen v Praze u dvora.³⁹⁸ Týž také působil na Václava II., aby založil nový cisterciácký klášter na Zbraslavi, roku 1292, a mniši byli vybráni ze Sedlce. Avšak tyto záležitosti nesouvisejí přímo s dějinami Valdsas, jedná se o dějiny samostatných klášterů.

Valdsaský klášter dosáhnul vrcholu své moci právě za opata Dětricha. Ten rozšířil panství kláštera o takové majetky, které již naprosto popíraly smysl a cíl středověkého kláštera. Valdsasy se dostaly do postavení, kdy klášter kupoval jeden statek za druhým bez nějaké vnější příčiny. Samozřejmě se jednalo o scelování klášterních dominií, ale vyšší důvod scházel. Dětrich společně s konventem nashromáždil od roku 1286 kostel s patronátními právy v Luhe (jižně od Weidenu) a potvrzení držby vsí Wondreb a Beidl, i s místními kostely od krále Rudolfa I. Habsburského,³⁹⁹ od bavorského vévody Jindřicha Wittelsbacha darem získává platy ze vsí (i s hrady) Floss, Parkstein, Adelburg a města Weiden v prosinci 1287. Roku 1291 se dostal hrad Falkenberg konečně do vlastnictví kláštera, za 600 liber haléřů jej 23. února předal norimberský purkrabí Friedrich ze zástavy na řádný majetek. Gebhard z Leuchtenberku, bývalý majitel hradu, transakci potvrdil listinou z 16. dubna 1291.

³⁹⁶ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 67.

³⁹⁷ K. CHARVÁTOVÁ, *Počátky působení cisterciáckých opatů Dětricha, Heidenreicha a Konráda na dvoře Václava II.*, in: *Medievalia Historica Bohemica 17/1*, 2014, str. 12.

³⁹⁸ *Tamtéž*, str. 14.

³⁹⁹ Práva a listina Rudolfa I. potvrzena 2. 11. roku 1286 mohučským arcibiskupem Jindřichem. Tutéž donaci potvrdil i saský vévoda Albrecht listinou z 16. 3. 1287. Doklad o prolínání moci u jednotlivých vrcholných elit ve středověku.

Ani to však ještě valdsaským mnichům nestačilo. Dětřich si vymohl také potvrzení Jutty (Guty), manželky lantkrabího Gebharda z Leuchtenberku o převodu hradu Falkenberg a navíc obdržel i další dva hrady (cena není uvedena), jmenovitě Neuhaus a Schwarzenschal ve dvou listinách z 9. a 12. července 1294.⁴⁰⁰ Oba dva hrady (*castra*) se nachází u řeky Waldnannb, asi 10 km na jih od kláštera. Dětřich musel být neobyčejně schopný, neboť Jutta se zřekla všech práv i pro svého syna. Avšak úspěch Valdsas byl vykoupěn vysokými náklady na prodej. Konvent musel vyplatit 300 marek stříbra za statky a také 10 liber haléřů v hotovosti při uskutečnění prodeje.⁴⁰¹ Celou transakci pak potvrdil i syn lantkrabě Ulrich z Leuchtenberka v listině z 25. 7. 1294. Oněch 300 marek mělo být *puri argenti Egrensis ponderis*.

Korunu majetkové expanzi kláštera nasadil prodej Dětřicha z Parsperku, rychtáře ve Waldecku, jenž odprodal Valdsasům svůj hrad Liebenstein i s okolním územím a taktéž k tomu ves Hohenwald (u Tirschenreuthu) za 600 marek stříbra a 200 liber haléřů, konkrétně roku 25. října 1298.⁴⁰² Suma byla tak velká, že kromě běžných svědků byli přizváni i ručitelé/fideiussores, a to Ulrich de Monte, maršálek bavorského vévody a Balduin, purkmistr Řezna. Listina je dodnes dochována ve fondu klášterních listin i s pečetmi příslušných stran (valdsaská ale není přivěšena).

Kláster provedl kromě těchto největších transakcí i mnoho dalších, ve kterých koupil části vesnic, které už částečně vlastnil, a také přijal množství desátků a jiných platů. Klášter našel v opatovi Dětřichovi, jehož tzv. mimoklášterní aktivity budeme sledovat až v kapitole o českých záležitostech, budovatele a zároveň i strůjce budoucího neštěstí. Klášter, ponecháme-li stranou morální a etické aspekty, začal vystupovat jako světská vrchnost, která však měla oproti té skutečné jednu velkou výhodu. Běžně se rodový majetek drobil mezi členy potomstvo další generace. U valdsaského kláštera, jako u obdobných institucí podobného typu, byl majitelem nemovitých i movitých statků klášter a opat s konventem jej pouze zastupovali. Když roku 1302 rezignoval Dětřich na svůj úřad, představoval klášter jednu z nejmocnějších feudálních vrchností na Chebsku. Dětřichovi byla po jeho rezignaci vyměřena roční renta a domnívám se, že dožil v důstojnosti až do své smrti. Pohřben byl na klášterním hřbitově a později byl přenesen do kapitulní síně ke svým předchůdcům (významným opatům). Jeho vazby a styky s králem Václavem II. se také odrazily ve svobodách a privilegiích, která tento král

⁴⁰⁰ *ME I*, č. 457, str. 169, č. 458, str. 169.

⁴⁰¹ J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 57–58.

⁴⁰² *ME I*, č. 503, str. 183–184.

Valdsasům udělil. Navíc zde existuje předpoklad, zastává jej Kateřina Charvátová, že Dětrich se daleko více angažoval v českých záležitostech a osud vlastního konventu sledoval poněkud z pozadí, i když majetkové klášter vyzvednul do výše. Ovšem z větší výšky bývá také tvrdší pád. A ten vskutku, ačkoli až po roce 1337, přišel.

Po relativně dlouhém a úspěšném období se opět Valdsasy staly místem častého střídání opatů.⁴⁰³ Oto, podle záznamů celerarius a převor, vydržel pouze necelé dva roky.⁴⁰⁴ Jediná významnější událost z této doby je opětovné potvrzení prodeje výše uvedených hradů i s jejich příslušenstvím klášteru a to lantkrabětem Ulrichem z Leuchtenberka z 2. 7. 1302. Že byla Dětrichova finanční politika náročná, se ukazuje právě až v době jeho nástupců. Ota musel např. doplatit obnos za hrad Liebenstein, 12. 5. 1303, kdy vydal částku 98 liber haléřů Albrechtovi z Hertenberka. Nelze už vypátrat, zdali se jednalo o část území či o podíl na samotné budově hradu.

Valdsaský klášter neměl dlouho opata ze svého středu. Podobně jako za Dětricha se projevil vyšší zájem a byl do čela konventu ustanoven cisterciák odjinud. Poté, co Oto někdy v průběhu roku 1304 umírá, nejsem schopen zjistit příčinu úmrtí, dostává se do čela konventu sedlecký opat Heidenreich. Tento muž zaujímá v českých dějinách na přelomu 13. a 14. století klíčové místo. Avšak nás bude zaujímat pouze jeho účast na valdsaských dějinách. Strávil zde ve funkci pouze několik měsíců. Na konci roku 1304, nejpozději před 7. listopadem 1304 rezignoval a navrátil se do svého původního konventu v Sedlci. Jaký byl důvod této rychlé výměny (jednalo se o nejkratší dobu úřadu valdsaského opata)?

Celá událost má své pozadí. Heidenreich pobyl ve Valdsasích jako opat asi dva měsíce podle *Otonis Chronicon Waldsassense*.⁴⁰⁵ Následně se navrátil zpět, protože si to konvent, lid i někteří šlechtici přáli a aby nebyla ohrožena těžba stříbra a hospodářství kláštera (srovnej část Úvod této práce, pozn. 11). Heidenreich nechal dle kronikářova vyprávění poslat dva ctěné muže řádu, sedleckého opata Gerwika a

⁴⁰³ Podobně jako jinde v církvi se objevil i ve valdsaském klášteře mocenský růst konventu, který byl podpořen majetkovým růstem kláštera. Nemožu dobře vysvětlit časté střídání opatů, jsem však toho názoru, že právě na počátku 14. století byly Valdsasy v nejleší hospodářské kondici během svých dějin a bohatství kláštera lákalo mnohé ctižádostivce, kteří konvent špatně vedli. V případě opata Heidenreicha, jehož přednosti jsem jako jiní taktéž uznal, pak byl hlavním důvodem jeho mateřský konvent v Sedlci, kde měl Heidenreich už dobré sociální zázemí, které by musel ve Valdsasích teprve budovat. Cisterciácké kláštery tak v letech 1283 až 1305 zažívaly taktéž vnitřní růst, stejně jako česká církev, do jejíhož orbitu Valdsasy částečně taktéž náležely. Obecné rysy růstu a následného úpadku české církve v populárnější formě Václav MEDEK, *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha 1982, str. 77–85.

⁴⁰⁴ G. JONGELINUS, *Notitiae abbatiarum...*, Liber III, str. 7.

⁴⁰⁵ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 68.

Dětřicha, bývalého valdsaského opata, který tehdy ještě roku 1304 byl stále naživu, do kláštera Volkenrode. Opat z Volkenrody osobně dorazil do Valdsas a schválil volbu opata z kláštera Walderbach (německá dcera Valdsas). Avšak ani walderbašský opat volbu nepřijal a zůstal ve svém klášteře. Nakonec se úřadu ujal Ulrich/Oldřich, mistr konvršů ve zbraslavském klášteře.

Jaký plyne z tohoto líčení poznatek? Jsem toho názoru, že se, ačkoli pro to nejsou žádné doklady, dostal klášter do více nepopsané krize. O sporech v konventu nejsme informováni, žádný pramen tyto předpoklady nepostihuje. Ani finanční situace, která by se nabízela po velkých investicích z doby opata Dětřicha, se objevuje. Ale jmenování Heidenricha opatem by vysvětlovalo potřebu dostat do valdsaského konventu muže, který by uměl ozdravit klášterní finance. Jeho schopnosti byly známé, sám se ujal sedleckého kláštera v době, roku 1281/2, kdy musel být tamní konvent pro nedostatek financí rozpuštěn. Jeho odchod je pak nutné spatřovat v lepší pozici v Sedlci, kde měl Heidenreich své důvěrníky a velkou autoritu u členů konventu, než v bavorském opatství. Také jeho pozice u královského dvora by byla, Václav II. byl roku 1304 stále naživu, pokud by zůstal delší dobu ve Valdsasích, natrvalo ohrožena.

Důvod odmítnutí opata mateřské kláštera ve Walderbachu nejsem schopen vysvětlit. Snad se obával přijmout takovou pozici, neboť řízení Valdsas vyžadovalo více schopností a energie než walderbašský konvent. Jedná se ovšem z mé strany o pouhou teorii, respektive spíše domněnku, nijak nepodloženou pramenným bádáním.

Jako třetí kandidát byl vybrán ještě roku 1304 Ulrich ze Zbraslavi. Valdsaský klášter zaznamenal za jeho vedení novou stavební úpravu. Roku 1306 nechal opat Ulrich zbudovat novou kapli u vchodu do klášterního kostela. Byla nazvána tzv. Kaplí ráje (*Capella paradisi*) a sloužila od doby vzniku jako místo pro pohřbívání urozených světských osob, které se zasloužily o podporu kláštera, nejvíce zbožnými dary.⁴⁰⁶

Mezi úspěchy opata Ulricha lze zařadit získání privilegia z 1. listopadu 1306 pro ves Tirschenreuth, kterým římský král Albrecht I. povoluje konat ve vsi (nikoli ještě v městečku) týdenní trh každé úterý.⁴⁰⁷ Tirschenreuth, i přes svůj význam hospodářský a strategický (uprostřed rybníční oblasti), zůstával pouze tzv. trhovou vsí (Marktdorf). Na udělení městských práv si musel počkat až do šedesátých let 14. století. Druhý úspěch šestiletého Ulrichova úřadu bylo obdržení privilegia od nového římského krále

⁴⁰⁶ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 68.

⁴⁰⁷ *ME I*, č. 651. str. 207.

Jindřicha VII. ze 7. července 1309, kterým vzal klášter v ochranu.⁴⁰⁸ Valdsasy tak plnily svoje předsevzetí, že jsou říšským klášterem a náleží pod ten rod, který Říši vládne. Někdy v roce 1310 Ulrich rezignuje na opatskou pozici a odchází zpět do zbraslavského kláštera, kde se stává mistrem vinných sklepů. Podle kronikáře Oty prý pro sešlost věkem. Můžeme tomu věřit a také ne. Jako v případě Heidenreicha, kde jsou důvody rezignace daleko více objektivní, nejsem schopen stanovit skutečnou příčinu odchodu. Valdsaský klášter stále disponoval rozsáhlým majetkem a žádná katastrofa (prozatím) nevisela ve vzduchu. Opravdu tak raději Ulrich vyměnil významný, ale namáhavý a odpovědný úřad valdsaského opata za vcelku bezvýznamný úřad správce vinných sklepů na Zbraslavi jen pro chuť vína, či se za tímto krokem skrývaly jiné příčiny?

4.2.3. Kulturní a hospodářský rozkvět Valdsas v letech 1310 až 1337.

Osobnost opata Jana III. z Lokte jako ideálního cisterciáckého opata

Toto období trvající zhruba 27 let bylo významným přelomem klášterních dějin. Ne z toho důvodu, že by snad valdsaský klášter vstoupil nějak více do německých či českých dějin, nýbrž proto, že po období rychlého střídání opatů v úřadu, mluvím o letech 1302–1304, se roku 1310 stal opatem člověk vhodný pro náročný úkol vést bohatý klášter. Konvent i z lidského hlediska potřeboval uklidnění a nikoli časté změny ve funkcích, protože změna na opatském stolci s sebou přinášela i výměny v nižších pozicích. O roku 1304 tak lze hovořit jako o roku tří opatů. Zní to sice nadneseně, ale přesto pravdivě. Svůj úřad zastával opat Ota, dále Heidenreich a nakonec Ulrich (bez anabáze opata z Walderbachu).

V tomto oddílu nejdřív popíši osobnost opata Jana a dále pak vývoj kláštera v období jeho vlády. Další část bude o době jeho stejnojmenného nástupce a poslední o životě valdsaských mnichů, jak je Jan III. ve svém díle podal.

Opat Jan pocházel dle svého přízviska z Lokte. Bylo to město a správní centrum celé oblasti, do vypuknutí husitských válek náležel pod královskou správu a sídlil zde královský purkrabí. Jan pocházel nejspíše z rodu nižších šlechticů (podle přízviska) či měšťanské rodiny, z Lokte by ukazovalo na místo původu. Podle kronikáře Oty byl Jan zbožný, ale spravedlivý muž, který v sobě skloubil schopnosti opata Dětřicha, avšak

⁴⁰⁸ StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 182, in: *monasterium.net*, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/182/charter>>, přístup dne: 2015-12-17+01:00.

korigoval i kázeň v klášteře. Měl kontakty na podřízené opaty v Sedlci, tehdy za vedení Heidenreicha, a se Zbraslaví, kde byl opatem kronikář Petr Žitavský.⁴⁰⁹

Jan sloužil v klášteře nejprve jako mnich, později zastával místo převora a nakonec se stal valdsaským opatem.⁴¹⁰ V jeho případě tak opat znal svůj konvent a také původ Jana z Lokte byl výhodou, neboť obnášel znalost regionu. Líčit důvěrný vztah Jana, nebojím se ho nazvat přátelstvím, k Petrovi Žitavskému je vcelku zbytečné, prokazují jej jednak společné písemnost, listiny, tak i dedikace druhému u děl, která napsali. Jejich znění podám dále. Nyní k událostem konce prvního a druhého desetiletí 14. století.

Valdsasy, na rozdíl od Sedlce a Zbraslavi, těžce zkoušené za válek vlády Jindřicha Korutanského, vyvázly z tohoto období bez útrap. Dokonce mohu říci, že na událostech v Českém království vydělaly, ovšem jinak, než se může na první pohled zdát. Valdsaský konvent podporoval habsburskou stranu v Říši, i když v době vlády hraběte Adolfa Nasavského (1292–1298)⁴¹¹ byly Valdsasy spíše pretendentským tzv. české politiky, tedy stály na straně Rudolfova syna Albrechta Habsburského, ale pouze ze své pozice říšského opatství a reálně těžily z procisterciáckého kurzu českého krále Václava II., který rovněž Valdsasům udělil mnohé výsady, zvláště v devadesátých letech 13. století.

V prvním desetiletí 13. století, pomineme-li spory Václava II. a krále Albrechta I., i jeho neúspěšné tažení do Čech ke Kutné Hoře roku 1304, které skončilo fatálně, stál valdsaský klášter na straně Habsburků a totéž platilo i v době krátkého panování Rudolfa I. jako českého krále. Podobně jako ostatní cisterciácké kláštery v Českém království podporovaly Valdsasy lucemburský rod. Jindřich VII., jak je zmíněno v pasáži o opatu Ulrichovi, vzal klášter do ochrany hned roku 1309 jakožto římský král. Opat Jan III. logicky stranil Jindřichovi VII. i jeho synovi Janovi Lucemburskému. Doklad o dobrých vztazích Lucemburků k valdsaskému klášteru, který i díky filiačnímu systému svého řádu organizoval akce českých cisterciáckých klášterů, je opis listu poslaný Jindřichem VII. opatu Janovi a konventu z Říma o své císařské korunovaci.

⁴⁰⁹ O samotné osobě kronikáře a zbraslavského opata se toho ví méně, než o událostech, které popisuje. Většina informací o Petrovi pochází z jeho vlastní kroniky. Marie BLÁHOVÁ, *Petr Žitavský o sobě (Zbraslavská kronika jako ego-dokument)*, in: *Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*, Praha 2010, str. 67–81.

⁴¹⁰ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 68–69.

⁴¹¹ *Handbuch I*, str. 403–405.

Stalo se tak 29 června 1312 v Lateránské bazilice.⁴¹² Nás však bude zajímat onen dopis, je datovaný právě IV. Kalendy červencové, což nám opravdu dává datum 29. 6. 1312, a místo vydání je Řím. Císař líčí důvody svého tažení do Itálie a popisuje i samotnou korunovaci velmi zběžně. Potvrzuje však úzké vazby Valdsas k lucemburskému rodu a dokládá říšskou příslušnost kláštera k její nejvyšší světské moci. Linie započatá od dob Štaufů tak stále pokračuje.

Oproti dřívějším dobám se objevuje více kontaktů kláštera s městem Cheb, respektive s jeho měšťany. Smlouvy se týkají nejen záležitostí mezi klášteřem a městem, např. o výběru daní městskými úředníky u poddaných kláštera z 19. 4. 1313, o darech chebských měšťanů klášteru 3. 2. 1316 a pro spásu duší 21. 5. 1316, ale i o potvrzení a dosvědčení privilegia purkmistrem a radou vydaného Jindřichem VII., ve kterém daruje klášteru vsi Hohentann, Bernau a Griesbach. Ovšem nutno podotknout, že se jednalo o říšskou zástavu, tedy klášter na tyto vsi půjčil římskému králi Adolfovi Nassavskému 200 marek stříbra a Jindřich závazek vyrovnal.

Valdsasy, podobně jako dříve, posílily svoji pozici novými majetkovými zisky. Jan III. se projevil jako dobrý hospodář, který zná finanční meze kláštera. I přes pokles koupí a směn klášter učinil dvě velké finanční transakce. Roku 1314, 12. 3., odkoupil, přesně řečeno vyplatil z říšské zástavy od Tuta ze Schönbrunnu jinak z Hertemberku, který ony říšské statky měl v zástavě, ves s trhovým právem a místní kostel (sic!) v Redwitz i s menšími vesnicemi Ober-Redwitz a Dörfles za sedm liber haléřů.⁴¹³ Tuto byl asi ve finanční tísní, avšak přesný důvod není znám, a v listině se nacházel dodatek, že pokud nebudou majetky vykoupěny do svátku sv. Walburgy (30. 4.) příštího roku, propadají natrvalo klášteru. Dotyčný Tuto činí pak i další pořízení nejspíše před vidinou blízké smrti a 21. 7. 1314 odkazuje v případě svého skonu hrad/pevnost Schönbrunn (jeho sídlo) i s okolními statky, tudíž vlastně celé panství i s příslušnými majetky.⁴¹⁴ Jde o vsi Watzkereut, Rossmeisl, Seusen, Tiefenbach, Hauenreut a Drosmansperch. Tak výhodný obchod byl ovšem uzavřen pod podmínkou pohřbení dárce na klášterním hřbitově.

Nebyl to ale konec zisků světských majetků. Proč ale klášter kupoval tyto hrady, lépe řečeno šlechtická sídla? Určitým vysvětlením by byla snaha zajistit již tak velkému klášternímu panství, sestávajícímu z několika dílčích oblastí, ochranu a jakousi i

⁴¹² G. JONGELINUS, *Notitiae abbatiarum...*, Liber III, str. 8, kde celý přepis listu.

⁴¹³ *ME I*, č. 622, str. 229.

⁴¹⁴ *Reg Boica V*, str. 284.

vojenskou správu. Domnívám se, jde pouze o můj názor, že jistým impulzem pro kupování opevněných sídel, kromě kontroly daných oblastí pro obchodní účely a zajištění klidu na statcích patřících klášteru, bylo pustošení valdsaských majetků norimberským purkrabím Friedrichem IV. Hohenzollernem v polovině druhého desetiletí 14. století, okolo roku 1315. Jak byly škody veliké, se mi nepodařilo zjistit. Avšak Ludvík IV. Bavorský, římský král (roku 1314 proběhla dvojitá volba a Říši zachvátilo schisma, vzdorokrálem byl rakouský vévoda Friedrich Habsburský zvaný Sličný), škody klášteru vynahradil privilegii, o kterých se ještě zmíním.

Proto snad klášter zakoupil další hrad, sídlo Hardeck (u českých hranic na východ od Valdsasů), od lantkraběte Ulricha z Leuchtenberku (syna už zmíněné vdovy Jutty/Guty) za částku 270 kop pražských grošů. Stalo se tak 24. 4. 1316.⁴¹⁵ Cena však musela být zaplacená částečně na dluh, neboť klášter si půjčil od loketského měšťana Jindřicha Lékaře 20 kop pražských grošů, a to za spásu své duše a pro zaplacení hradu Hardeck (*ad solutionem Castris hardekke*).⁴¹⁶ Je to první stín v hospodaření kláštera. Až do této chvíle si nemusel klášter na větší koupě půjčovat, nyní byla situace obrácena.

Náhrada škod na klášterních panstvích způsobená norimberským purkrabím Friedrichem IV. Hohenzollernem byla provedena římským králem Ludvíkem Bavorským jednak 4. dubna roku 1318, kdy potvrzuje klášteru všechna privilegia a svobody včetně vlastní soudní pravomoci nad klášterními poddanými udělené jeho předchůdci na římském trůnu a výslovně zmiňuje pevnost Hardeck (pevnost tak měla zajistit ochranu a zabránit podobným případům pustošení klášterních statků jako roku 1315), jednak roku 1319, konkrétně 9. ledna, udílí vsi Schönbach/Luby městské právo.⁴¹⁷ Ta se tímto stává městem, ale menšího rozsahu. Proto je vhodnější mluvit spíše o městečku (*oppidum*) než o skutečném městě. Také povoluje konat v Schönbachu týdenní trhy (*forum septimanale*), a tak zvýšit hospodářský užitek nového městečka. Aby mohlo nové město prospívat, musely být zajištěny cesty a stezky pro kupce a obchodníky na onen týdenní trh. Jan III. i s konventem tak uzavřeli 13. 12. 1319 s Jindřichem Starším a Jindřichem Mladším, fojty z Plavna, smlouvu po předchozím sporu (*questio*), kterou oba Jindřichové slibují zajistit volný průchod a rozvoj pro město Schönbach.

⁴¹⁵ J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 74.

⁴¹⁶ *ME I*, č. 640, str. 236.

⁴¹⁷ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 216, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/216/charter>>, přístup dne: 2015-12-10+01:00.

Že klášter přečkal útrapy a nakoupil nové statky, je z předchozího vykladu zřejmé. Ale poznatek z uvedených dat a událostí dovoluje stanovit některé obecnější závěry. Valdsasy byly poslušné lucemburskému rodu. Po smrti Jindřicha VII. roku 1313 se klášter postavil za kandidáta z Bavorska Ludvíka IV. Jej podporoval taktéž český král Jan Lucemburský. Ačkoli valdsastí cisterciáci po roce 1278 patřili mezi podporovatele Habsburků, museli nutně tuto stranu opustit. Místo jejich kláštera leželo v Horní Falci, která byla spravována porýnskou větví Wittelsbachů. A příslušník bavorské (hornobavorské) větve téhož rodu panoval jako římský král. O spojitosti obou privilegií vydaných Ludvíkem IV. klášteru s podporou vydavatelí písemností není třeba pochybovat. Valdsasy tak dále praktikovaly dvojakou politiku. Jednu k římským panovníkům a druhou k českým vládcům.⁴¹⁸ Pokud nastal rozpor mezi oběma světskými mocemi, začal klášter uplatňovat neutralitu. Tak si počínal např. v sedmdesátých letech 13. století při střetnutí Rudolfa I. Habsburského s českým králem Přemyslem Otakarem II. A postup se vyplatil. Teď opustím politicko-hospodářské dějiny kláštera a podívám se na kulturní a sociální prostředí Valdsas na počátku 14. století.

4.2.4. Život a zvyky valdsaského konventu na začátku 14. století dle díla opata Jana III. z Lokte

Nazval jsem toto dílo opusem. Lepší označení by ovšem bylo dílko. Nejedná se o práci nikterak výjimečnou, a to ani délkou, ani stylem vyprávění. Kompozice této práce není nikterak složitá, jde o knihu rozdělenou na deset kapitol, každá je opatřena nadpisem a jakýmsi shrnutím děje. Práci uvozuje dopis opata Jana III. zbraslavskému opatovi Petrovi Žitavskému. Dílo se zachovalo v jediném opisu, konkrétně z rukopisu univerzitní knihovny v Basileji.

Přestože bylo dílo již podrobno kritice, naposledy v práci Georga Schrotta, pokusím se o vlastní rozbor. Práce přináší informace, dosti rozdílné oproti těm, které lze najít v úředních pramenech, a to několika typů. V první řadě se dovídáme ctnosti a poklesky, hříchy, mnichů z kláštera. Vidíme v nich obyčejné lidi, kteří mají své silné i slabé stránky. Zkrátka lze díky této práci definovat kontakty lidí v klášteře v běžných denních situacích. Druhým typem jsou jména mnichů. Je možné je nalézt i v některých

⁴¹⁸ To ukazuje i zájem, jaký mnichům z Valdsas věnoval Jan Lucemburský po roce 1322, kdy klášter spadnul do jeho sféry vlivu. Robert LUFT, Ludwig EIBER (edd.), *Bayern und Böhmen. Kontakt, Konflikt, Kultur*, München 2007, str. 37.

písemnostech úřední povahy, ale zde vystupují osoby pod svými jmény. Jistý problém představuje fakt, že bratři vstupující do kláštera mohli obdržet nové jméno, které bylo odlišné od jejich původního, tudíž není možné stanovit často jejich původ či alespoň národnost.

Také máme doklad o různých funkcích v konventu. Ty se sice objevují i jinde, např. v listině z roku 1273 o využití vlny z chovu klášterních ovcí, ale v díle Jana III. se některé funkce opět nacházejí. Sbírká zázraků, *Mirakelsammlung*,⁴¹⁹ neboli kniha o životech mnichů valdsaského kláštera, v originále *De Vita venerabilium monachorum monasterii sui Liber*,⁴²⁰ odhaluje také duševní postoje a svět cisterciáckých mnichů ve Valdsasích. Proto na následujících stranách některé z těchto „zázraků“ uvedu a také jejich aktéry.

Díky dílu opata Jana mohu určit, že valdsaský klášter sestával z kapitulní síně, křížové chodby (ambitu), dormitáře, refektáře, klášterního kostela s hlavním a vedlejšími oltáři, u některých známe i jejich patrocinia, a hřbitova. Hlavní oltář byl zasvěcen Panně Marii, vedlejší oltáře byly zasvěceny sv. Ondřejovi, sv. Bartolomějovi,⁴²¹ sv. Kateřině a také Nejsvětější Trojici. U všech těchto míst se odehrávají příběhy z knihy zázraků.

Osoby, které vystupují v práci, známe buď jménem, či jsou označené pouze anonymně, např. *quidam monachus* nebo *hic monachus*, ale bez bližšího označení. Jména máme doloženého samotného opata Jana III. z Lokte, který vystupuje jako vypravěč celého díla, tj. práce je psána v ich-formě (s krátkými intermezzy přímé řeči některých postav). Kromě Jana se nejčastěji objevuje převor Rudigerus, jenž pověděl Janovi mnoho příhod. Taková situace je popsána nejčastěji na začátku kapitoly, a to tím, že Jan píše: „*Retulit Rugigerus prior...*“, tehdy Jan odkazuje na převorovo vyprávění. Kromě dvou hlavních aktérů se objevují i další osoby známé jménem. Např. podpřevor Kristián, mnich Macharius, mnich a zpěvák Jan Kartuzián, mnich Gebhard nebo mnich Leopold. Tyto bratry známe alespoň podle jména, ale jak jsem již uvedl výše, nemusí se jednat o jejich původní, rodné jméno, ale o jména řádová. Tomu by nasvědčovala i

⁴¹⁹ G. SCHROTT, *Der unermässliche Schatz deren Bücheren*. str. 18–20.

⁴²⁰ *Bibliotheca antiquo-nova, hoc est: collectio veterum quorundam et recentiorum opusculorum asceticorum, quae hucusque in variis MSS, codicibus et bibliothecis delituerunt, Tomus VIII*, ed. J. C. PEEZIUS, Ratisbonae 1725, str. 467–490.

⁴²¹ Zdeněk BOHÁČ, *K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie*, ČSČH, 16, 1968, str. 571–584.

jedna věc, a sice že již roku 1273 (srovnej tabulku se jmény) víme o mniších, kteří na různých funkcích nesli obdobná jména jako mniši z díla opata Jana.

Jestliže se předpokládá vznik díla *Mirakelsammlung* mezi lety 1310 až 1323, kdy Jan zastával funkci valdsaského opata, badatelé Herrmann či Schrott soudí dokonce, že dílo vzniklo okolo roku 1322, těsně před Janovou rezignací, lze snadno předpokládat, že osoby z roku 1273 nejsou identické s těmi, které v díle vystupují. Funkci převora, fortnýře i zpěváka vykonává už mnich s jiným jménem, jedině místo podpřevora je obsazeno bratrem Kristiánem. Ovšem lze též usuzovat, že opat Jan III. nepopisuje pouze příběhy mnichů ze své doby či ty, které osobně pamatuje, ale i díky vzpomínkám starších mnichů, které ale konkrétně nejmenuje, zaznamenal příhody značně staršího data, tedy události, které se mohly přihodit před více lety. Tudíž se mohla příhoda mnicha Kristiána o oživení nebožtíka a pomoci pána boha, kterou Jan líčí ve třetí kapitole, udát o několik desetiletí dříve (o její pravdivosti ať si čtenář udělá sám představu) a „pamětníci“ ji pak Janovi pověděli.

Co je tedy vlastním obsahem díla? Jsou to správně různé příhody, *exempla*, jejichž účel je zřejmý. Pobavit, postrašit, ale hlavně napravit a ukázat správnou cestu každému členovi valdsaského konventu. Okruh čtenářů, popř. posluchačů, byl značně omezený. Jan III. napsal dílo především pro členy konventu valdsaského kláštera. Je patrné, že některé motivy z příhod mnichů mají charakter obecných chudálostí a *exempel* z klášterního prostředí. Také lze usuzovat, že Jan, mimo jiné i autor díla *Series et chronica abbatum*,⁴²² díla o jednotlivých opatech Valdsas se stručným popisem jejich opatského úřadu (toto dílo využil též kronikář Ota ve své *Chronicon Waldsassense*), zužitkoval formy a literární přístup jiných autorů zabývajících se podobnou tematikou, např. Caesaria z Heisterbachu (cca 1180–1240), opata cisterciáckého kláštera Heisterbach a autora *Dialogus miraculorum*). Avšak obsah *Mirakelsammlung* je originální, inspirovaný událostmi ve valdsaském klášteře.

Zázraky či raději příhody měly různé podoby. Velmi častý je motiv drobných prohřešků. Mnich, bratr měl vést kázání a zapomněl či zkrátka z nedbalosti nekázal. Byl pak po zásluze stížen trestem, např. nemocí, a když slíbil nápravu svého prohřešku a skutečně ji provedl, bylo mu odpuštěno. Jiný zázrak se váže na opomenutí mši při výročí dne zemřelých. Tehdy se dotyčnému, který nesloužil mši za zemřelé či se za ně nemodlil, nejčastěji ve spánku v dormitáři nebo při jeho modlitbách před hlavním

⁴²² Srovnej pozn. 62.

oltářem v klášterním kostele, objeví zástup oněch zemřelých a káže mu onu mši anebo modlitby vykonat. Motiv vidění (*visio*) u daného mnicha se objevuje v díle často, právě při modlitbách nebo spánku.

Mezi další zázraky patřilo oživení mrtvoly zesnulého mnicha, který byl oživen mocí ďábla, a umrlec ohrožoval modlíciho se podpřevora Kristiána. Ten díky vzývání boha donutil nebožtíka vrátit se zpět na máry. Velmi známý motiv je tzv. *lactatio Beatae Virginis*, kdy neznámý mnich (podle opata Jana III. jím byl převor Rudigerus) byl strachem z kázání tak zeslaben, že musel ulehnout v infirmatoriu a ve spánku měl vidění, jak je napájen mateřským mlékem z prsu Panny Marie nesoucí malého Ježíška. Později se vzbudil a posílněn touto událostí neměl již žádný strach z kázání před ostatními členy konventu.

Mezi další tzv. fyzikálně nadpřirozené zázraky lze zahrnout ty, které se odehrávají mimo klášter. V osmé kapitole se popisují příhody mnicha fortnýře Gebharda. Mezi ně patří jeho cesta na hrad Liebenstein, ještě než patřil klášteru, aby tam sloužil mši pro šlechtice (uveden plurál *nobiles*). Cestoval na koni a vzal si s sebou posvěcenou hostii. Jel přes oblast Tirschenreuthu, přičemž si cestu zkrátil přes zamrzlý rybník. Zastavil se u jedné z vesnic, kde pobyl přes noc. Správce grangie (taktéž mnich z kláštera) u vesnice se podivil, jak mohl jet přes zamrzlý rybník, neboť led byl příliš slabý. Druhý den se oba vrátili k rybníku, kde mnich na koni přešel rybník, a správce vhodil na led kamínek (*lapillum*). Led se probořil a mnich Gebhard začal velebit pána boha za ochranu.

Druhou je pohřeb starého a ctihodného mnicha Arnošta, který zemřel mimo klášter a při přepravě jeho těla do kláštera, kde měl být slavnostně pohřben, se průvod na noc zastavil v klášterní vsi Pendorf. Tu noc v klášteře nikdo nezemřel a mnich Arnošt byl spatřen v klášterním kostele u hlavního oltáře sv. Panny Marie. V době zázraku se rakev s tělem mnicha ve vsi Pendorf rozzářila a objevila se nad ní svatozář, neboť Arnošt byl mnichem velice zbožným.

Podobné příhody tvoří celé dílo. Kromě nadpřirozeného úkazu v podobě příhod mnicha Gebharda, Arnošta nebo podpřevora Kristiána a zázračných vidění, kdy mnich ve spánku vidí nějakého svatého či Pannu Marii s Ježíškem, popř. zástup zemřelých mnichů, je v díle opata Jana obsažen i prvek prozíravosti a prorockého umění. To je ostatně příběh mnicha Jana Kartuziána o jeho proroctví, ve kterém viděl ty bratry z konventu, kteří zanedlouho zemřou (kapitola VII.). Lze tak roztrdit zázraky na nadpřirozené jevy, vidění a sny a proroctví a vidiny do budoucnosti. Všechny ovšem

mají náboženský podtext, vždy v daném „zázraku“ figuruje někdo ze svatých nebo alespoň nebeská bytost, např. anděl.

Jaký účel měla tato práce? Hlavním cílem bylo poučit, podat návod, jak by měl řádný mnich, zvláště cisterciácký, žít v klášteře. Jaké nectnosti a hříchy lze spáchat a jaká je cesta, aby se z nich mohla dotyčná osoba očistit. Také ukázka síly a moci boha a jeho svatých včetně nebeských bytostí měla vzbudit ve středověkém člověku pocit bázně a vlastní pokory z vlastní nicotnosti a bezmoci. Dílo mělo probudit v mnichovi představu, že jen s boží pomocí lze být ochráněn před nástrahami ďábla a jiných zlých sil a bytostí (démonů). Dílo taktéž mělo za úkol připomenout funkci kláštera jako boží pevnosti v hříšném pozemském světě, jako odraz nebeského Jeruzaléma, kde mniši společně se svým opatem jsou *milites Christi* v boji za spásu všech duší a přímlovu u Krista při apokalypse pozemského světa.

Dílo *De Vita venerabilium monachorum monasterii sui Liber* poskytuje ovšem i další poznatky a informace o klášterním životě valdsaského kláštera. Je možné zjistit, že mniši mohli opustit klášter s povolením opata, když museli vykonat nějaký zvláštní úkol, např. sloužit mši mimo klášter (ovšem jen mnich s kněžským svěcením) či spravovat klášterní statky, ať už v klášterních vesnicích, či na statcích, tzv. grangíích. Také doprovod opata na generální kapitulu patřil k možnostem opustit zdi řádového ústavu. Práce dokládá běžné lidské chyby a provinění proti předpisům, rovněž dokládá poklesky a lenost některých členů konventu proti vlastnímu klášternímu poslání, totiž vést duchovní život a kontemplaci pod řeholí a opatem daného kláštera. Přestože je historické využití Janova díla menší než práce jiných členů valdsaského konventu, představuje *Mirakelsammlung* pramen pro poznání sociálních vazeb lidí cisterciáckého kláštera v druhém desetiletí 14. století. Pro historická data Valdsas je práce prakticky nepoužitelná, ale je nutné si uvědomit, že opat Jan III. z Lokte sepsal i již citované medailonky valdsaských opatů, kde připomenul nejdůležitější události a činy během doby úřadu každého opata. *Series et chronica abbatum* není dílo historiografické, stejně jako *Mirakelsammlung* má funkci pamětní a výchovnou, cílem obou dvou prací je poučit budoucí valdsaské cisterciáky, aby byli pamětliví činů svých předchůdců a z jejich konání si vzali ponaučení.

4.2.5. Vrchol a pád. Valdsaský klášter přeceňuje své ekonomické možnosti aneb velkolepá výstavba s osudnými následky v letech 1323 až 1337

Název tohoto oddílu značí negativní události, které postihly valdsaský klášter. Je však pravdou, že pád z vrcholu, na kterém se klášter nacházel, nebyl ani rychlý, ani tak tvrdý, jak by se mohlo zdát. Je nezbytné pochopit, že tak velký ekonomický celek, jakým bylo panství/Stiftland valdsaského kláštera, představoval hospodářskou sílu vázanou na více finančních zdrojů. Proto také nebylo jednoduché tento fungující organismus příliš rychle poškodit. Výhoda valdsaského kláštera vězela v rozprostřenosti statků a jednotlivých dílčích panství, která sice byla na sobě závislá, ale ne bezpodmínečně. Nabízí se proto otázka, proč zrovna v této době došlo k prvním vážným hospodářským problémům. Neznamená to, že by klášter neměl velká vydání již v předchozí době nebo že by neznal finanční starosti. Klíčový rozdíl mezi předchozí dobou a obdobím od roku 1323 do roku 1337 je v povaze vydání.⁴²³ Pokusím se tedy naznačit důvody, které vedly ke zchudnutí a posléze ke stagnaci valdsaského kláštera.

Roku 1323 rezignuje opat Jan III. z Lokte a uchyluje se na hrad Hardek, který pro klášter obstaral během svého úřadu. Zvolen je osecký opat Jan Grübel (také Griebel), který zastává úřad jako Jan IV. Jednalo se o vzdělaného muže, který vstoupil nejdříve jako mnich do valdsaského kláštera. Opat Jan III. jej vyslal na studia do Paříže a později byl poslán do kláštera Osek, kde nastoupil po opatu Gerwikovi někdy okolo roku 1320. V Oseku setrval Jan asi dva roky a roku 1322/3 se vrací do Valdsas, kde díky přímluvě rezignujícího opata Jan III. z Lokte byl zvolen opatem. Že se jednalo o chybný krok, to ukazuje další vývoj valdsaského kláštera. Nejen podle mého soudu, ale i kronikář Ota se domnívá, že zvolení, zdá se, bylo pouze formální, Jana IV. Grübela bylo nešťastné rozhodnutí. Ota píše, že:

„... demum cedente Domino Joanne III. ejus promotione electus, ad propria cum honore revocatur, et abbatie Waldsassen opulentissimo in statu et vigore existenti prefectus, multa postmodum egregie actitavisse legitur. Et quamquam bono in statu

⁴²³ Jaroslav Čechura rozlišuje různé druhy podnikání klášterního velkostatku a také jeho zadlužení. Z jeho výkladu hospodaření kláštera v Sedlci pak vychází najevo, do jaké míry byl každý klášter schopen provádět nákup nových statků a později nést dluhové zatížení. J. ČECHURA, *Die Struktur der Grundherrschaften im mitteralterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*, Stuttgart 1994, str. 32–49.

*monasterium reperit tamen ob ejus prodigalitate[m] primum declinare cepit (videlicet monasterium Waldsassense, pozn. aut.).*⁴²⁴

V překladu:

„...posléze po odchodu pana Jana III., s jehož přispěním byl zvolen, se navrátil zpět s poctami do kláštera a vedl valdsaské opatství, tehdy velmi bohaté a mocné, přičemž se říká, že vykonal mnoho věcí. A ačkoli našel klášter v dobrém stavu, přece pro jeho marnotratnost začal klášter upadat.“

V čem vězela Janova marnotratnost? Soudím, že základní problém zde představovala Janova osecká epizoda. Osecký klášter náležel k chudším cisterciáckým klášterům, a tak musela změna kláštera, navíc v nejvyšší funkci, na Jana Grübela zapůsobit značně překvapivým způsobem. Když se ocitnul zpět ve Valdsasích, které disponovaly mnohem více finančními prostředky než osecký klášter, začal Jan IV. opravdu bezostyšně rozhazovat peníze. Oproti expanzi klášterního panství z dob opatů Děťřicha, Ulricha či Jana III. z Lokte byl však charakter nakupování statků u Jana Grübela jiný. V pramenech úřední proveniencí stále nalézáme koupě Valdsas, kdy klášter nakupoval menší statky. Uvedu jen pár příkladů jako kontrastu k jiným vydáním opata Jana IV.

Roku 1324 koupil klášter jakousi samotu Treinrethu od rytíře Ulricha z Waldawe u Neustadtu. V roce 1328 získal klášter další díl panství Neuhaus (držel již v Neuhaus hrad) od lantkraběte Ulricha z Leuchtenberku, jedná se o tutéž už zmiňovanou osobu, a týž rok si klášter pojistil i statky v dosahu města Chebu privilegiem českého krále Jana Lucemburského, který všem městským úředníkům zakázal vybírat dávky z klášterních statků či soudit poddané kláštera. Král Jan také inkorporuje v listině z 26. dubna 1332 patronátní práva ke kostelu v Luhe, který již Valdsasy spravovaly.⁴²⁵ Výčet listin českého krále pro klášter od roku 1322, kdy Chebsko bylo zastaveno českému králi, se neustále zvyšuje a vrchol písemností vydaných pro klášter dosahuje vrcholu za vlády Karla IV., který klášteru udělil privilegia jako římský král/císař, tak i z titulu českého krále. Dohledat lze i různé spory, jejichž počet se také zvyšuje.

K důležitým písemnostem, které opat Jan IV. pro klášter získal, lze zařadit i papežské buly a nařízení. Roku 1329 byl pověřen Jan IV. papežem Janem XXII., aby se

⁴²⁴ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 69.

⁴²⁵ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 273, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/273/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

stal papežským kolektorem pro výběr desátku v Českém království (ale i s jeho državami).⁴²⁶ Dokládá to zapojení valdsaského kláštera do avignonského fiskalismu. Ovšem možnosti vybrat desátek v Čechách se omezily pouze na cisterciácké kláštery. Lze to zjistit z listiny 18. 11. 1330 vydané Janem IV., ve které žádá opaty klášterů v Sedlci, Plasech, Pomuku, Hradišti, Oseka, ale i Zlaté Koruny, Velehradu, Zbraslavi a Heiligenfeldu o zaplacení daného obnosu. Cisterciácký řád a jeho kláštery spadaly pod papežský stolec, a tak zásahy ze strany kurie bylo možno očekávat.

Roku 1335 se stal papežem Benedikt XII., bývalý cisterciácký mnich z kláštera Lanquedoc,⁴²⁷ který nejen nastolil nový smířlivější kurz k římskému císaři Ludvíku IV. Bavorskému, ale urovnal i poměry v cisterciáckých opatstvích, neboť některé kláštery, včetně valdsaského, dodržovaly obedienci Janovi XXII., jiné více závislé na světské moci římského krále se klonily k vzdoropapeži Mikuláši V., který byl na stolec dosazen právě Ludvíkem IV. Bavorským. Benedikt XII. také omezil poněkud přepjatý papežský fiskalismus. Vydal též pro valdsaský klášter dvě buly z 12. října 1335. První potvrzuje veškeré písemnosti svých předchůdců na svatopetrském stolci a poněkud úsměvně zprošťuje klášter od placení všech světských daní. V druhém pak bere klášter v ochranu i se všemi jeho majetky a statky.

To je výčet nejdůležitějších písemností z doby opata Jana IV. Ale zpět k vnitřní situaci kláštera. Akvizice kláštera se změnily. Jan IV. začal místo scelování klášterních panství vynakládat ohromné sumy na výstavbu budov (doklady o tom mále u kronikáře Oty). A to jednak v areálu vlastního kláštera, jednak i mimo samotný klášter. Nechal valdsaský klášter obehnat silnou zdí i s věžemi (otázka, jakou podobu měly) a bránami. Dnes již není o stavbách žádného dokladu, neboť zdi byly strženy po roce 1494 za opata Jiřího I.⁴²⁸ Jan IV. také rozkázal postavit zimní refektářči prostoru (*stubam hiemalem*), která však byla zničena roku 1433 při vypálení kláštera husitskými vojsky vedenými Jakoubkem z Vřesovic při jeho tažení do oblasti Bavorského lesa.

Ke klášternímu panství též připojil kostely, např. v Berggau, které skvostně vyzdobil. Druhá největší stavební investice proběhla ve třicátých letech, počátek okolo roku 1330, ve vsi Tirscheneuth.⁴²⁹ Ves s trhovým právem nechal obehnat příkopy a hradbami

⁴²⁶ StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 259, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/259/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

⁴²⁷ J. GELMI, *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.*, Praha 1994, str. 136–137.

⁴²⁸ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 212–213.

⁴²⁹ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 69.

s věžemi a silnými bránami. Změnil tak Tirschenreuth vlastně v jakousi pevnost (*arcem*), používá se označení i Schloss (*castrum*). Kromě těchto finančně náročných projektů, jak bychom je nazvali v dnešní době, byl znám Jan IV. i velmi opulentním životem, kdy poskytoval pohostinství nejen poutníkům, ale též opatům, hlavně z českých cisterciáckých domů, nejčastěji při jejich každoročních cestách na shromáždění generální kapituly. Tato *symposia*, ačkoli pekuniárně nesouměřitelná, musela také zatížit klášterní rozpočet.

Jan IV. Grübel nerezignoval na úřad opata jako jeho předchůdci, na to byl dle mého soudu příliš spokojený se svým dosavadním životem, ale zemřel léta 1337 na nemoc a tělesnou slabost. Nebylo by spravedlivé, a tudíž ani objektivní svalovat vinu za úpadek kláštera, respektive na jeho pozvolný pád, pouze na opata Jana IV. Jan byl učený muž, sepsal mimo jiné druhé znění zakladatelské legendy, tzv. *Fundatio latinalis*, nejednalo se tedy o neschopného či hloupého muže. Jeho problém vězel spíše v nesprávném a nerealistickém přístupu k možnostem kláštera. Pokud by po Janovi IV. nastoupil opat, který by omezil klášterní expanzi a zmenšil výrazně náklady na ty nezbytné, došlo by k ozdravení klášterních financí. To se ale nestalo, naopak se vedení kláštera ujal člověk, který byl s trochou nadsázky nejméně vhodným kandidátem. Pokud tedy v letech 1323 až 1337 začal pomalý pokles Valdsas, v dalším desetiletí byl dokonán. Valdsaský klášter tak již nikdy nedosáhl své dřívější úrovně. Ani mocensko-hospodářské ani kulturní. Ne nadarmo jsou středověká literární díla vzniklá v klášteře vymezena dobou zhruba 1275–1337. Zchudnutí a problémy převážně každodenního rázu zabránily ve větší literární a kulturní činnosti valdsaských mnichů.

4.3. Krize ve valdsaském klášteře v letech 1337 až 1349

4.3.1. Pokračování příliš velkorysého hospodaření za opata Františka v letech 1337 až 1349

Opat František pocházel z Chebu a podobně jako jeho předchůdce studoval na univerzitě v Paříži. Roku 1337 po návratu ze studií se ujal úřadu opata. Nedosahoval však kvalit svého předchůdce, leda ve schopnostech rozhazovat. Klášter, který již měl dluhy z minulých let, začal nyní pociťovat platební neschopnost. Šlo o stav, kdy dluhy omezovaly nejen započaté stavby, ale i běžný chod kláštera. František, řečený Kübel/Kriebel, se příliš v klášteře nezdržoval a podle kronikáře Oty rád trávil svůj čas

ve šlechtické společnosti na lovech (krajina v okolí Valdsas s lesy k tomu dávala výbornou příležitost). Za opata Františka došlo jednak k zadlužení kláštera, své závazky měl klášter kromě šlechtických držitelů nejvíce u Židů, v Chebu a Norimberku, a také u chebských měšťanů, jednak k úbytku majetků, které klášter vlastnil. Místo aby řešil fiskální problémy svého konventu, pokračoval František v dalších přestavbách.

Ve čtyřicátých letech vyhořela ves (při tažení Ludvíka Bavorského k Valdsasům, o této události povím níže) Tirschenreuth, a tak bylo nutné ji znovu opravit a provést rekonstrukci včetně vlastního sídla (*castrum*).⁴³⁰ Také hrad Liebenstein na jih od Tirschenreuthu byl opraven a kolem hradu vystavěna vnější hradba s liniemi opevnění. František též nechal přestavět klášterní pivovar (*braxatorium*) u klášterního hospice (poprvé jsme zpraveni o existenci klášterního pivovaru ve třicátých letech 14. století při stavebních úpravách kláštera za opata Jana IV. Grübela). Domnívám se, že tyto poslední investice přispěly ke kolapsu klášterního panství a následným sporům a třenicím ve valdsaském konventu.

Opat František, jak jsem napsal výše, netrávil v klášteře mnoho času. Udržoval hojně styky s českým králem Janem Lucemburským a markrabětem Karlem. Vměšoval se také do světské politiky, byl činný i v případě sporu Jana Jindřicha s jeho manželkou, tyrolskou hraběnkou Markétou Maultasch. Ovšem tento Františkův krok se stal klášteru osudný, neboť František se přiklonil na stranu Lucemburků a popudil si proti sobě Wittelsbachy, zvláště císaře Ludvíka Bavorského, ochránce a podporovatele valdsaského kláštera. Johann Brenner ve své práci vypočítává přízeň, kterou Ludvík klášter zahrnul. Avšak roku 1344 kvůli podpoře krále Jana Lucemburského, kterou opat František českému králi poskytl, přitáhl Ludvík se svými oddíly do oblasti valdsaského kláštera a přestože nevyplenil samotný klášter, ten jeho vojáci zřejmě na Ludvíkův příkaz ušetřili, zle poškodil a vypálil klášterní statky.⁴³¹ Také mnoho majetků bylo zcizeno šlechtici, kteří vycítili ve sporu kláštera s římským císařem možnost obohatit své majetky, popř. si vzít již jednou klášteru prodané statky zpět. Dokladem toho je písemnost z 24. dubna 1344 vydaná papežem Klementem VI., kterou na prosbu krále Jana Lucemburského (vědomého si následků Františkova spojení) inkorporuje klášteru farní kostel ve Wondrebu (potvrzení již platného stavu) a kostela s kaplí ve

⁴³⁰ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 69–70.

⁴³¹ J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 85–86.

dvoru Regnicz (Horní Franky). Toto jsou tedy důvody úpadku kláštera. Pro lepší orientaci je zopakují a uvedu dle pořádku.

1. Přehnaná stavební činnost v klášteře a nemovitostech kláštera za opatů Jana IV. a Františka, tedy stavby v Liebensteinu, Tirschenreuthu a Valdsasích (klášterní areál).

2. Úpadek mravů a kázně v klášteře, zde jsou vinni také oba jmenovaní opaté, zvláště František se svým opulentním stylem života a světskými radovánkami (např. na hradě Hardeck, který sloužil jako lovecké sídlo opatů, od dob Jana III. z Lokte, který jej pro klášter zakoupil).

3. Kupování hradů i s jejich panstvími, která sice produkovala ekonomický zisk, ale příliš zatížila finance kláštera. Mluvím tu o hradech Neuhaus, Falkenberg, Liebenstein, Hardeck, Schönbrunn, též budování sídla ve vsi (později městě) Tirschenreuth, a hrabcích Leonberk (Limberk) a Walthersdorf. Navíc kromě dvou posledních se všechny pořídily v rozmezí 40 let, tj. v letech 1280–1320.

4. Opaté, ponejvíce právě Jan IV. a František, se zdržovali často mimo vlastní klášter, František se účastnil hojně světské politiky, což by až tak nevadilo, i jiní valdsaští opaté (Dětrich, Heidenreich, Jan III.) pobývali na panovnických dvorech nebo plnili jim svěřené diplomatické úkoly, ale nikdy ke škodě kláštera. Rabování klášterních statků vojsky Ludvíka Bavorského roku 1344 zasadilo již tak zadluženému klášteru poslední ránu.

5. Velké zadlužení ještě před rokem 1344, zvláště u chebských měšťanů a židovských obcí v Chebu a Norimberku, tedy v případě Židů peníze půjčované na lichvu. Aby se mohly splatit pohledávky za koupené nemovitosti a stavební činnost, bylo nutné, aby si klášter půjčil. Doklady o půjčkách lze více nacházet od počátku 14. století.

6. Důležitý byl i rok 1348, kdy Evropu zaplavila epidemie dýmějového moru. Již tak zmenšené klášterní hospodářství bylo postihnuto i po stránce lidské, když zbývající klášterní poddaní byli decimováni morovou nákazou.

Nyní se podíváme na vlastní zmenšování klášterního panství. Bude se jednat o postupný soupis prodejů.

4.3.2. Rozprodávání klášterních majetků, konec valdsaského panství. Průběh a důsledky⁴³²

V letech 1342 až 1350 prodal klášter část svých statků. Nelze jednoznačně říci, že by prodal ty největší či nejvýnosnější. Mniši si byli vědomi, že klášter se nemůže zbavit svých základních panství, neboť by nastal kolaps a byla by ohrožena existence celého konventu. Proto došlo, jako v případě rozprodeje velkých dominií, k prodeji části velkých panství a zbytek peněz byl sehnán z prodeje malých nemovitých statků. Bylo výhodnější prodat celé velké panství a druhé si ponechat, než z jednotlivých domén ukrajovat díly. Rozprodej vypadal následovně.

Roku 1339 obdržel klášter zbytek dílu ve městečku Redwitz od římského císaře Ludvíka IV. Bavorského, kde klášter zaznamenal první zisky již roku 1314. Celé panství však nepobylo ve valdsaských rukou dlouho. Už 21. 1.1342 bylo však městečko Redwitz (není z pramenů patrné, kdy obdrželo městské právo) prodáno městu Cheb. Roku 1346 byl donucen konvent prodat hrad Hardeck i s celým jeho panstvím, totiž vesnicemi Albenreuth, Altalbenreuth, Schachten, Boden, Gosel a Mugel (všechny v okolí hradu) za 3060 liber haléřů bohatému chebskému měšťanovi Nicklasovi Einsiedlerovi. Celá oblast, strategicky velmi důležitá, neboť chránila klášter od českých hranic, vypadla z klášterního panství.⁴³³

Následujícího roku (1347) prodal valdsaský klášter dalšímu chebskému měšťanovi Jindřichovi Prymatsch vsi Hundsbach, Egerteich, Schloppan, Mammersreuth a Hatzenreuth za 400 liber haléřů. V případě vsi Schloppach se jednalo o původní majetek, který klášter držel od roku 1133, kdy byl založen. Ale u těchto vsí byla možnost je koupit zpět, jak udává listina, pokud by je klášter vykoupil do svátku sv. Martina (příští rok).

K čemuž nedošlo, protože roku 1348 došlo k největšímu prodeji v dějinách valdsaského kláštera do roku 1420. Peněz bylo zřejmě velmi potřeba, protože 7. listopadu 1348 prodal opat František městečko Schönbach/Luby i celým příslušenstvím za 700 liber haléřů (asi 28 000 zlatých florénů) šlechticovi Rudiherovi ze Sparnecka.⁴³⁴ Výčet vsí by byl dlouhý, avšak pro názornou ukázkou je zmíním. Šlo o Ober Schönbach, Unter Schönbach, Schwarzenbach, Abtsroth, Fasattengrün, Ullersgrün, Watzkenreuth,

⁴³² Některé obchodní transakce lze zjistit z originálních pramenů (klášterních listin), celý popis je možné najít i se všemi prodávanými statky v díle Johanna Brennera *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 84–91.

⁴³³ *Tamtéž*, 84–87.

⁴³⁴ *Tamtéž*, str. 89

Ermesgrün, Steingrub, Fleisen, Grün, Trockengrün, dvůr Stein, Walthersgrün, Lauterbach, Konstatt, Bärnhäuser, Frauengrün (dnes neexistuje), Schönwerth, Schöna, Markhausen, Friedrichsgrün (taktéž zničen). Celkem se jedná o 21 vesnic a klášterní městečko. To byl citelný zásah do panství Valdsas, protože se jednalo o největší panství kláštera.

Ale to nebyl konec rozprodávání statků. Valdsasy prodaly takto jakýsi hrad Rudolfstein (nepodařilo se mi jej lokalizovat) a vesnici Weissenkirchen. I vesnice Chodov (darovanou klášteru českým knížetem Jindřichem Břetislavem mezi lety 1195–1197, více v VI. kapitole) byla odprodána.

Myslím, že právě prodej panství/újezdu Schönbach bylo důvodem pozdějších událostí ve vlastním klášteře. Pro pořádek dodám, že osud Valdsas nebyl okolnímu světu lhostejný. Jan Lucemburským se ještě před rokem 1344 pokusil pomoci klášteru s finančními nesnázemi. 3. května 1341 daroval vsi v oblasti Kadaně klášteru a statky v újezdu Přívlaky osvobodil na šest let od placení daní. Tuto skutečnost pak sdělil v další písemnosti královským purkrabím a úředníkům. Také jeho syn Karel IV., roku 1348 již římským a českým králem, podpořil klášter, a to tím, že donutil židovské věřitele v Chebu rezignovat na pohledávky, které měli valdsaští mnichové u nich. Purkmistr a rada města Chebu o tom 12. 12. 1348 činí pořízení, že dlužní úpis cisterciáků z Valdsas se ztratil, a tak se Židé zříkají svých práv. Jak se konvent se ztrátou části majetků vyrovnal, ukážu dále.

Úbytek hospodářské základny vyvolal nevoli u členů konventu. Je otázka, zda František získal plný souhlas konventu s prodejem majetků. Bouře nevole a odporu proti dalšímu zmenšování statků kláštera se projevila roku 1348, kdy byl v době nepřítomnosti opat František sesazen částí konventu a na jeho místo zvolen (či spíše jmenován) nový opat Mikuláš Heckel z Chebu, mnich konventu. Spor neměl dlouhého trvání, protože zpráva o krizi v konventu se donesla k opatovi Morimondu, který se osobně do Valdsas roku 1349 vypravil i s dalšími cisterciáckými opaty a ukončil schizmatický stav v klášteře. Sesadil Mikuláše Heckela z pozice opata a taktéž František musel rezignovat. Povolán byl mnich Jindřich ze Sedlce řečený Rulb, který se roku 1349 ujal úřadu opata. Jednalo se o muže, který pomohl klášteru dostat se z největších problémů. O tom však až v dalším oddílu.

5. Vztahy Valdsas a českých vládců od počátku konventu do roku 1346. Se šlechtou, s řádem a s římskými panovníky do léta 1420. Klášterní heraldika a sfragistika

5.1. Vztahy Valdsas a českých vládců od počátku konventu do roku 1346

5.1.1. Klášter a čeští vládci do konce vlády krále Přemysla Otakara I.

Následující podkapitola bude oproti té minulé značně kratšího rozsahu. Nebude se navíc věnovat valdsaským dějinám až do roku 1420, nýbrž pouze do roku 1346. Je to z důvodu zamezení opakování již řečených a zmíněných věcí. Rok 1346 koresponduje s volbou Karla IV. římským králem, a přestože Karel začal skutečně vládnout v Říši až po roce 1349, kdy došlo k dohodě a smíru s rodem Wittelsbachů,⁴³⁵ již od roku 1346 vykonával funkce římského krále. Protože pak navíc držel i českou korunu, tu až od roku 1347, jsou dějiny Valdsas a jejich kontakty s panovníky Římské říše i dějinami kláštera ve vztahu k českým králům. V páté kapitole se tak budu snažit uvést pouze skutečně české záležitosti obsažené ve vývoji valdsaského kláštera.

Valdsaský klášter je tradičně počítán mezi německé kláštery, přesněji řečeno bavorské. I když sám klášter leží v oblasti Horní Falce, byl velmi často ovlivňován děním v Bavorsku. Totéž lze říci i o vztazích kláštera a českých zemí, lépe řečeno Českého knížectví, a později, když jeho panovníci dosáhli natrvalo královského titulu roku 1212, i království.⁴³⁶ Přestože klášter pojilo k českému území více vazeb, nelze považovat Valdsasy za klášter, kde by se české záležitosti vyrovnaly těm německým. Jak je patrné z předchozího výkladu v IV. kapitole, osazenstvo kláštera bylo tvořeno mnichy německé národnosti.⁴³⁷ Členové konventu pocházeli z německého prostředí, nejčastěji z oblasti Chebska, později také z území kolonizovaných během tzv. vnější

⁴³⁵ Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IV.a (1310–1402)*, Praha 2003, str. 237–250.

⁴³⁶ J. ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*, Praha 1990, str. 107–121.

⁴³⁷ Doklady pro to udává jednak listina z roku 1273, jednak klášterní urbář, který sice neobsahuje jména mnichů, ale ukazuje okolí kláštera, odkud se mohli budoucí mniši rekrutovat. *ME I*, č. 294, str. 107. *Das Waldsassener Salbuch aus dem Ende des 14. Jahrhunderts*, ed. R. LANGHAMMER, Sonderabdruck aus „Unser Egerland“, 37. Jahrgang, 1933, Heft 3 und 4, str. 3–14.

kolonizace ve 13. století.⁴³⁸ Mniši, jejichž jména prozrazují německou národnost, museli ovládat latinský jazyk, německý měli jako svůj rodný, a pokud chtěli zastávat funkce na českém území, bylo nezbytné umět komunikovat také česky.

Proto se kontakty kláštera, myšleno jeho členů, omezovaly na český prostor nejvíce při výměnách mnichů ve funkcích jednotlivých klášterů, doklady toho jsou opaté Valdsas z klášterů Osek a Sedlec, méně již Zbraslav. Také vizitace mateřských konventů valdsaskými opaty představuje moment, kdy se klášter dostává do kontaktu s českým prostředím.⁴³⁹ Tyto všechny aspekty mají ovšem podružnější úlohu. Pro valdsaský klášter představovala prioritu ochrana svých majetků a práv, které vlastnili valdsastí mniši na českém území. Jednalo se o soubor movitých i nemovitých věcí, k jejichž správě a samozřejmě i náležité ochraně, která byla předpokladem bezproblémové držby, bylo potřeba povolení nejvyšších světských a též i duchovních elit českého státu. Tím je myšlen fakt, že klášter, jak vyplývá z textu V. kapitoly, musel vést dvojitou politiku, která velmi často znamenala podnikat riskantní kroky, pokud byl český stát a jeho panovník v konfliktu nejen s představiteli Říše, ale i ostatními říšskými knížaty. Dokladem tohoto mého tvrzení je spor Lucemburků, Jana a Karla, s římským císařem Ludvíkem Bavorským a zapletení opata Františka do tohoto sporu. Klášter byl za tento neopatrný krok opata potrestán vypálením a zplundrováním svých statků.⁴⁴⁰

Klášter se tak snažil co nejvíce vyhnout možným střetům a vést, pokud možno, neutrální politiku. Vztahy k českým panovníkům tak tvořily méně výraznou, ale přesto důležitou náplň valdsaských dějin. V této kapitole se tak pokusím popsat a analyzovat vztahy a kontakty kláštera s českými zeměmi. Některé věci a záležitosti jsou snadno dohledatelné z archivních materiálů, jiné je nutné vydedukovat z nepřímých důkazů, které nejsou napsány. Tato kapitola by měla postihnout právě vztahy a kontakty českých panovníků s valdsaským klášteřem. Jiné věci a události, které se vztahují k českému prostředí, se objevují rovněž v předchozích kapitolách. Tato kapitola se tedy bude v první řadě věnovat českým panovníkům. Nyní se ovšem obraťme k vlastním kontaktům Valdsas s českými zeměmi a jejich vládci.

⁴³⁸ Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Středověká kolonisace v zemích českých*, Praha 1938, str. 539–558 pro Chebsko a Sedlecko (dříve Loketsko).

⁴³⁹ R. LOMIČKOVÁ, *Za klášterními zdmi. Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ze 14. století*, in: *Medievala Historica Bohemica 11*, 2007, str. 153–154.

⁴⁴⁰ Doklady jsou v tzv. *Acta Waldsassensia*, pro rok 1344.

Valdsaský klášter se poprvé více setkal s českým prostředím roku 1142. V této době byl založen nový konvent v Sedlci.⁴⁴¹ Je známé, že klášter patřil mezi soukromé fundace bohatého velmože Miroslava, ale z důvodu slabší moci české církve byla nutná i panovnická účast.⁴⁴² Kníže Vladislav II. tak zaštitil svojí mocí fundaci sedleckého kláštera, a tím dochází poprvé ke kontaktu českého knížete a Valdsas. Kníže Vladislav II. měl ostatně k cisterciáckému řádu blízko, neboť i další cisterciácký klášter v Plasích, založený roku 1144, vznikl z popudu knížete Vladislava II. Jeho účast, nebo alespoň vliv, lze pak předpokládat taktéž u založení kláštera v Pomuku, přestože počátky pomuckého kláštera nejsou dodnes spolehlivě doloženy.⁴⁴³

Jaký byl ale vztah knížete Vladislava k valdsaskému klášteru? Zdá se, že nikterak velký. Ačkoli Vladislav proslul jako podporovatel cisterciáckého řádu, valdsaskému klášteru učinil pouze jedno pořízení. Stalo se tak roku 1159, kdy daroval klášteru kus lesa na Sedlecku a k tomu dvůr Přivlaky (Preolac) na Žatecku.⁴⁴⁴ Jsme schopni zjistit, že Vladislav osobně klášter navštívil, konkrétně roku 1165. Kronikář Ota, píšící svoji kroniku o více jak 300 let později, zaměnil toto privilegium za jiné, vydané právě roku 1165, přesně 28. června,⁴⁴⁵ a datoval návštěvu krále Vladislava ve Valdsasích pro rok 1160.⁴⁴⁶ Vladislav při příležitosti návštěvy a pobytu v klášteře nechal Valdsasům potvrdit svoji první listinu a v konfirmaci přidal klášteru ke dvoru/statku Přivlaky i ves Doudlebece. Tím vazby mezi českým panovníkem a valdsaským klášterem prozatím skončily.

Pro 12. století nelze hovořit o větších vazbách mezi klášterem a českými zeměmi. Valdsasy vlastnily statkyv Čechách, jejichž hodnota se zdaleka nevyrovnala těm za hranicemi českého státu. Ve srovnání s příjmy a majetky na Chebsku byly české državy kláštera skromné. Ale to neznamenal, že postupem času jejich počet nevzrůstal. Klášteru se od dob Vladislava II. podařilo pevně usadit na českém území a opatrnou politikou zvětšoval nejen svůj vliv, nýbrž i vazby k české světské společnosti. Nemůže

⁴⁴¹ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, str. 103–105.

⁴⁴² Dokladem je zakládací listina, která je ovšem nedatovaná a bez pečeti. ANM, f. *Sbírka A – pergamenové listiny /1142/–1893*, sig. 1.

⁴⁴³ K. CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách I*, str. 207–211.

⁴⁴⁴ Celé znění v *CDB I*, č. 204, str. 192–193. V *RBM* ani *ME I* není uvedena. Ve fondu klášterních listin se též nenachází.

⁴⁴⁵ Roku 1165 byl skutečně král Vladislav I. hostem ve valdsaském klášteře a vydal své druhé privilegium pro Valdsasy. *CDB I*, č. 227, str. 204–206. *ME I*, č. 80, str. 25–26. StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 5, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/5/charter>>, přístup dne: 2015-12-11+01:00.

⁴⁴⁶ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 65.

nás tedy překvapit, že Vladislavův syn kníže Bedřich navázal na otcův odkaz a taktéž Valdsasům odkázal majetky, ovšem v porovnání se svým otcem nebyl zdaleka tak štědrý. Roku 1181 tak klášter získává oblast Mähring i s okolním územím, které se nachází u českých hranic s tehdejší Chebskem.⁴⁴⁷ I odkazy a dary Vladislava, statek Přívlaky se vsí Doudlebce a lesem na Sedlecku, nechal Bedřich klášteru potvrdit. Dále Bedřich odkázal Valdasům ves Weinern u Žatce a jakýsi statek nedaleko Prahy, označený v listině názvem Prouwech.⁴⁴⁸ Odkaz těchto dvou majetků však není možné přesně datovat, neboť listina se nenachází v listinném fondu kláštera a v edici je datována pod rokem 1178.⁴⁴⁹

Klášter tak díky podpoře přemyslovských panovníků položil do poloviny osmdesátých let 12. století základy svého panství v Čechách na Žatecku a u Kadaně. Jistou část území vlastnil valdsaský konvent také v sedleckém kraji, ale není možné místní državy kláštera více specifikovat. Pro rok 1185 máme k dispozici bulu papeže Lucia III.,⁴⁵⁰ kterou bere klášter v ochranu a vyjmenovává všech klášterní statky. Pro české statky zmiňuje statek Přívlaky (Preolac) a vsi Doudlebice, Roztyly, Přeskaky a ves Prin. Dále oblast Mähring, kde nás bude zajímat vesnice Radanisreuth (Radošov). Zmíněn je také újezd na Sedlecku (*ambitum*).

Z doby střídání českých panovníků na trůně a krátké vlády Konráda II. Oty, Soběslavovce Václava a první vlády Přemysla Otakara I. nemáme žádné doklady o vazbách českých vládců k valdaskému klášteru. Až od začátku vlády pražského biskupa a knížete Jindřicha Břetislava, tj. od roku 1193, jsme schopni nalézt další stopy po kontaktech kláštera k českým vládcům. Jindřich Břetislav roku 1196 obdařuje klášter privilegiem na ochranu jeho statků a poddaných v Mähringu, Přívlakách i se všemi přiléhajícími vesnicemi a dvory, a promíjí jim placení daní a cla.⁴⁵¹ Taktéž dovoluje svobodný a bezplatný průchod na řečené klášterní državy. Pro Valdsasy mělo toto

⁴⁴⁷ *CDB I*, č. 295, str. 263-265. *ME I*, č. 92, str. 30–31.

⁴⁴⁸ Listina není datována, tedy nelze určit přesné datum, natožpak ani rok. StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 10, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/10/charter>>, přístup dne: 2015-12-11+01:00.

⁴⁴⁹ *ME I*, č. 86, str. 27–28.

⁴⁵⁰ Originál v StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 12, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/12/charter>>, přístup dne: 2015-12-11+01:00. *CDB I*, č. 306, str. 276. Tam je datace pouze rámcová v letech 1195–1197.

⁴⁵¹ *CDB I*, č. 356, str. 321-323. StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 13, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/13/charter>>, přístup dne: 2015-12-11+01:00.

privilegium velkou cenu, poněvadž české državy představovaly z hlediska dostupnosti a správy jistý problém. Netvořily ani skutečné panství se sídlem ve svém středu, ani jednotný administrativní celek. Bylo proto nutné, aby si mniši z Valdsas zajistili volný přístup ke statkům, které ležely na českém území. Kníže-biskup Jindřich Břetislav tuto komplikaci odstranil.

Z téhož léta jsme zpraveni také o další události. Váže se k prvnímu pokusu Valdsas o založení nového cisterciáckého kláštera v severních Čechách v Mašťově. Jak pokus dopadl, je známé.⁴⁵² Ale pro Valdsasy je důležitá jiná věc. 20. června 1196 vydal Jindřich Břetislav druhou listinu, kde Valdsasy figurují. Je Jindřichovo potvrzení o příchodu valdsaských mnichů do Mašťova a jejich přijetí velmožem Milhoštěm (v listině označen jako hrabě, *comes*), včetně seznamu majetků, které Milhošť příchodícím valdsaským mnichům odkázal. V listině je celkem vyjmenováno 15 vsí.⁴⁵³ Původní mašťovská donace tak byla při fundaci zaopatřena lépe než valdsaský klášter při svém vlastním vzniku. Problematičnost tohoto nadání a Milhošťův přístup však odsoudil konvent v Mašťově k odchodu a celý podnik skončil neúspěšně.

Po fiasku valdsaských mnichů u šlechtice Milhoště se druhý pokus o fundaci dalšího cisterciáckého řádového domu již setkal s úspěchem. Mnichy z Mašťova, nejspíše po dohodě s Milhoštěm, k sobě povolal severočeský velmož Slávek z Oseka z rodu Hrabšiců.⁴⁵⁴ Slávek oproti Milhošťovi poskytl mnichům vhodné podmínky a klášter v Oseku mohl skutečně vstoupit v život.⁴⁵⁵ Právě k osecké fundaci se váže první doklad krále Přemysla Otakara I. k valdsaskému klášteru. Tento král však alespoň podle dokladů nepatřil k podporovatelům cisterciáckých klášterů, z doby jeho vlády jsem našel pouze jediný doklad, který se přímo vztahuje k Valdsasům a jeho opatovi. Roku 1203 Přemysl vysvědčuje založení kláštera v Oseku Slávkem z Oseka a potvrzuje převzetí fundace od velmože Milhoště. Dále uvádí, že mniši našli v Oseku vhodné místo pro vybudování nového cisterciáckého kláštera.⁴⁵⁶

Valdsaský klášter tak kromě správy svých českých statků, o nichž nemáme téměř žádné doklady, nepřicházel s českými panovníky do četnějších styků. Snad to způsobil charakter a místo Valdsas a také jeho majetková základna. Změna nastává až v roce

⁴⁵² V. NOVOTNÝ, *České dějiny, díl I, část III. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197)*, Praha 1928, str. 121–125.

⁴⁵³ *ME I*, č. 110, str. 38. *CDB I*, č. 355, str. 319–320.

⁴⁵⁴ *Tamtéž*, str. 124–125.

⁴⁵⁵ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 66.

⁴⁵⁶ *ME I*, č. 121, str. 42.

1218, kdy v Českém království již tři roky zastává úřad pražský biskup Ondřej II. Jeho boj o emancipaci české církve podle závěrů IV. lateránského koncilu se dotknul též valdsaského kláštera. Z let 1218 až 1219, kdy probíhá spor mezi králem Přemyslem II. a biskupem Ondřejem, vystupuje valdsaský opat Hermann⁴⁵⁷ společně s řezenským biskupem Konrádem IV. z Teisbachu⁴⁵⁸ jako papežský legát pověřený papežem Honoriem III. Hermann měl zjistit situaci v Čechách a podat o ní zprávu do Říma. Celkem tři písemnosti, dvě z února 1218⁴⁵⁹ a jedna z května téhož roku,⁴⁶⁰ dosvědčují Hermannovu cestu do Českého království. Kromě podání zprávy měli též zajistit provedení interdiktu, který byl nad Čechami vyhlášen.

Že byl valdsaský opat vybrán jako papežský legát, je svým způsobem pochopitelné. Jestliže musel opat Valdsas každý rok putovat do Českého království k dceřiným klášterům na každoroční visitace (do Sedlce, Oseka), byl dobře obeznámen s českým prostředím. Opaté českých klášterů zase cestovali přes valdsaský klášter do Cîteaux, a tudíž bylo možné si takto vyměňovat zprávy a informace.

Mise valdsaského opata dopadla úspěšně, neboť král Přemysl na počátku roku 1219 píše papeži Honoriovi III., že byl o všech věcech, které papežští legáti v Čechách vykonali (řezenský biskup, valdsaský opat a nově zmíněn také opat Ebrachu), informován a prosí o vyslání nového papežského legáta kvůli sporu s biskupem Ondřejem.⁴⁶¹ Kromě již zmíněných úkolů, které museli valdsasští opaté vykonávat, se jinak do konce vlády krále Přemysla Otakara I. už žádná spojení mezi Čechami a klášterem v pramenech nevyskytují. Proto tak lze období do roku 1230 shrnout a popsat jako dobu, kdy valdsaský klášter položil základy svého panství taktéž na území českého státu, avšak vždy se jednalo o značně menší, a tudíž i méně významný podíl klášterních statků oproti držbě, kterou měly Valdsasy na území Říše, myšleno její německé části.

Při rekapitulaci majetků, které získal klášter od českých panovníků do roku 1230, tak můžeme mluvit o državách na Žatecku a Kadaňsku. Jsou to vesnice, popř. dvory:

⁴⁵⁷ Opatem v letech 1212 až 1220. F. BINHACK, *Cistercienser-Abtei und des Stiftes Waldsassen von 1507 bis 1648*, Eichstätt 1891, str. 71.

⁴⁵⁸ *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, str. 305.

⁴⁵⁹ *ME I*, č. 140, str. 49 a č. 141, str. 49.

⁴⁶⁰ *ME I*, č. 143, str. 49.

⁴⁶¹ *CDB II*, č. 172, str. 160–161.

Prívklady, Břežany, Roztyly, Číňov, Přeskaky, Vinaře, Doudlebce, Neudorf. Na hranici Čech a Chebska pak újezd Mähring s blízkým územím.⁴⁶²

5.1.2. Donace a privilegia udělené klášteru za králů Václava I., Přemysla Otakara II. a Václava II.

Pokud jsem v minulém oddíle naznačil, že styky cisterciáků s českými elitami byly menší a postupem doby se omezily na potvrzování již získaných práv a statků, pokračuje tento vývoj i po roce 1230. Zájem, který věnoval cisterciákům, a tak i Valdsasům král Vladislav I. či kníže Bedřich, se nerovná, a ani nemůže, se zájmem dalších přemyslovských králů. Prestiž a také módní vlivy cisterciáků postupně opadly, také je zde zcela naprosto patrný příchod, a tak i jistý konkurenční tlak nových žebavých řádů, které jednoduše řečeno strhly na sebe pozornost elit světské společnosti.⁴⁶³ Původní staré řády, benediktini či řády 12. století jako např. cisterciáci či premonstráti, získaly v první polovině 13. století nepříjemnou konkurenci, která mimojiné s sebou přinesla i zmenšení darů a donací pro již existující domy těchto řádů.⁴⁶⁴

Stejně tvrzení platí i pro české cisterciácké kláštery, neboť nejenom, že ve 13. století vzniklo na území českého státu méně nových cisterciáckých klášterů, ale také se zmenšily donace pro již existující ústavy. Valdsasy, německý, respektive bavorský klášter, spravující v Čechách pouze zlomek z celkového počtu svých majetků, zaznamenal podobný vývoj. Z celé doby vlády českého krále Václava I. se dozvídáme o Valdsasích pouze třikrát. První zmínka pochází z léta 1238, konkrétně z 20. února.⁴⁶⁵ Tehdy král Václav, obdobně jako jeho předchůdci, potvrzuje valdsaskému klášteru již udělená práva a majetky, výslovně statky, které klášteru daroval jeho otec král Přemysl a připojuje navíc k tomu šest dvorů ve vsi Bilsene a polovinu majetků zavražděného Jägerse Ortha. Na dalších více než deset let prameny o událostech mlčí. Teprve až bouřlivé události v Českém království nám dávají opět vědět o Valdasech v kontaktu s českými záležitostmi.

⁴⁶² Mapku i s výčtem jednotlivých obcí má uvedenu K. Charvátová, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 III*, str. 173.

⁴⁶³ H. LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, Praha 2001, str. 235–259.

⁴⁶⁴ Josef SAMSOUR, *Církevní dějiny obecné*, Praha 1907, str. 583–590.

⁴⁶⁵ *ME I*, č. 188, str. 67–68. *CDB III/1*, č.175, str. 216-217. Originál v StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 36, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/36/charter>>, přístup dne: 2015-12-15+01:00.

Dne 31. 7. 1247 je zvolen částí české a moravské šlechtické obce Přemysl Otakara II. za mladšího českého krále (*rex iunior*) a Václavova spoluvladaře.⁴⁶⁶ Václav je nucen pod počáteční převahou Přemyslových přívrženců a podporovatelů hledat pomoc nejen u zbytku českých šlechticů, ale také za hranicemi českého státu. Pomoc mu nabídli vévoda Ota III. Braniborský, Václavův zeť, Ota Brunšvický a Albrecht Saský. Také markrabí míšeňský Jindřich přislíbil pomoc.⁴⁶⁷ Václav, po vynucených počátečních ústupcích, kdy se se synem dohodl na rozdělení země na oblasti, kde bude každý vykonávat vladařské funkce, sebral na počátku roku 1248 na Moravě vojsko (částečně vybudované pro účely křížové výpravy), kde mu byl věrný nově dosazený olomoucký biskup Bruno ze Schauenburka, a přitáhl k Praze. Po neúspěšném pokusu o vypuzení Přemysla z Pražského hradu táhl Václav na sever. Nebylo to náhodou, neboť na severu Čech se situovaly statky a panství jeho nejpřednějších podporovatelů z řad české nobility. Mezi nimi pak proslulého velmože Boreše z Riesenburka a Havla z Lemberka.⁴⁶⁸ Oba dva věrně krále Václava podporovali a neváhali to vyjádřit otevřeným odporem proti Přemyslovi se zbraní v ruce.

Následující boje zástupců obou dvou stran na konci roku 1248 v severozápadních Čechách se dotkly také statků, které vlastnil v těchto oblastech valdsaský klášter, ale postihnutý byl též klášter osecký, tzv. valdsaská dcera. Jaké byly vlastní škody na vesnicích a dvorech v okolí Žatce a Kadaně, nelze přesně stanovit. Rabující vojska a žoldnéři ale zřejmě poškodili klášterní statky zvláště krutě, neboť si oběti a ztráty na životech vyžádaly kompenzaci. 8. 2. 1249 král Václav I. odškodnil klášter Valdsasy kvůli škodám, které utřžil během bojů.⁴⁶⁹ Je potřeba dodat, že ani na začátku roku 1249 boje úplně neutichly, tudíž stále hrozilo nebezpečí dalších vojenských tažení, a tak vidina nových ztrát na majetcích a životech klášterních držav v Čechách měla stále platnost.

Václav tak ke statku Přívlaky, který byl nejenom největší z českých držav, ale byl podle znění listiny i nejvíce postížen, připojil ves Satel a obdařil ji veškerými právy, tedy právem lovu, rybolovu a právem provozovat v jejím okolí i lesní hospodářství. To je druhý přímý doklad o vazbách kláštera k českým králům.

⁴⁶⁶ V. NOVOTNÝ, *České dějiny, díl I, část III. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197)*, Praha 1928, str. 793.

⁴⁶⁷ *Tamtéž*, str. 801.

⁴⁶⁸ V. VANÍČEK, *Velké dějiny země Koruny české II (1197–1230)*, Praha 2000, str. 379–380.

⁴⁶⁹ *ME I*, č. 214, str. 77.

Třetí a poslední zmínka je z léta 1251, z 13. března. V této době již došlo k utišení sporů mezi Václavem a jeho synem Přemyslem a Václav, tehdy se zdržoval na Pražském hradě podle datace listiny, nechal vydat pro valdsaský klášter listinu (třetí), ve které předává patronátní právo kostela v Plan Valdsasům.⁴⁷⁰ Činí tak za spásu duše své manželky Kunhuty Štaufské. Zde je, ačkoli písemnost není z hlediska klášterních dějin příliš významná, doklad o stálém spojení štaufské dynastie s jejich rodovým klášterem a navíc i znalost jisté spřízněnosti a uvedomování si svého původu. Není náhodou, že Václav obdaroval tímto způsobem valdsaský klášter a jako důvod uvedl zajištění modliteb valdsaských mnichů za svoji ženu z rodu, který pojily ke klášteru dlouholeté vazby.

Václavův syn Přemysl nepřekročil ve vztahu k Valdsasům stín svého otce. Z jeho samostatné, více než pětadvacetileté vlády máme doložena pouze čtyři pořízení, která tento král učinil pro valdsaský klášter. Potvrzuje to pouze fakt, že Valdsasy po roce 1249, kdy byl jejich majetek poničen v domácí válce českých králů, orientovaly směr své expanze a pronikání do jiných oblastí. Je to vcelku pochopitelné. Hlavní svoji doménu měl klášter ve svém okolí na Chebsku, panství Schönbach, přestože se dnes jeho velká část nachází na českém území, patřilo taktéž do hranic tehdejšího historického Chebska, avšak pouze do roku 1315, pak připadlo jako léno míšeňským markabatům, a po roce 1322, kdy králi Janovi Lucemburskému připadlo Chebsko v rámci zástavy, zůstal Schönbach/Luby mimo hranice české zástavy.⁴⁷¹ Proto se v jeho případě jednalo o německé državy a k českým tak náležely jenom statky u Žatce a Kadaně.

Celá politika kláštera za Václava I. a v nezměněné podobě i za vlády jeho syna se tak omezovala na udržení *statu quo*, kterým si klášter hleděl zajistit nerušenou držbu těchto majetků a své finanční schopnosti uplatňoval jinde. To je důvod, proč Valdsasy na českém území více svoje panství nerozvíjely a všechny vazby, které měl klášter k českému prostředí, vyjma záležitostí vztahujících se k dceřiným klášterům, se odehrávaly na zachování a potvrzení existujícího stavu.

⁴⁷⁰ *ME I*, č. 218, str. 78. *RBM I*, č. 1266, str. 587.

⁴⁷¹ JAN JANÁK, Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, str. 18–19.

Přemysl Otakar II. tak obdařil klášter dvěma privilegii v šedesátých letech 13. století, první je z roku 1260,⁴⁷² kterým král rozkazuje svým úředníkům a výběrcům daní, aby ponechali klášterní statky a poddané v klidu a klášter není povinnen platit žádné daně ani poplatky, zvláště ty, které by vznikly z plavení dřeva (právo lesního hospodářství udělil klášterním poddaným v Čechách již král Václav I.). Pak nastává odmlka a teprve až roku 1269 máme k dispozici druhou listinu, kterou král Přemysl bere klášter v ochranu a dovoluje mu čerpat všechny příjmy, které klášter získává ze svých majetků.⁴⁷³ Opět pouhé potvrzení existujícího stavu.

Pro zbytek Přemyslovy vlády pak jsme schopni dohledat již jen dvě další zmínky. Obě pocházejí z roku 1275, z března a září. První však není spojena s osobou českého krále, ale s pražským biskupem Janem III. z Dražic. Jan potvrzuje donaci kostela v Plan a práv k němu klášteru,⁴⁷⁴ kterou učinil král Václav I. Ukazuje to spojení světské a církevní správy, kdy patronátní práva světské osoby k církevní instituci, popř. majetku, potvrzuje také církevní představený dané oblasti. V tomto případě biskup diecéze.

Poslední kontakt kláštera s českým panovníkem je tedy ze září 1275. Král Přemysl potvrzuje rovněž donaci kostela Plan klášteru, také obnovuje právo kláštera konat v Chebu trhy.⁴⁷⁵ Obě uvedené věci mají svoji hodnotu. První ohledně kostela v Plan, kdy král Václav jako vlastník práv se jej zřekne ve prospěch kláštera. Jak jeho nástupce, král Přemysl II., tak i pražský biskup Jan III. z Dražic jej potvrdí. Konfirmace práva trhu v Chebu zase odhaluje prozíravost valdsaských mnichů, protože od roku 1266 držel Chebsko Přemysl Otakar II. jako štaufské léno po své matce Kunhutě, avšak již roku 1276 jej v rámci tzv. míru ve Vídni (druhá smlouva z 6. 5. 1277) musel postoupit římskému králi Rudolfovi I.⁴⁷⁶ Valdsaští si tak hleděli opatřit povolení prodávat na trhu ve městě, které bylo sice říšské, ale nyní bylo v moci českého krále, který tak mohl uplatňovat svá práva na správu a obchod v něm.

Za Václava II. nastává období nejživějších kontaktů s českým panovníkem. Přispěla k tomu zbožnost a úcta mladého krále, který si velmi oblíbil cisterciácký řád a snažil se

⁴⁷² *RBM II*, č. 249, str. 94-95. *StAAM*, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 57, in: *monasterium.net*, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/57/charter>>, přístup dne: 2015-12-15+01:00.

⁴⁷³ *ME I*, č. 270, str. 98–99. *Reg Boica III*, str. 320.

⁴⁷⁴ *ME I*, č. 300, str. 109. Také v *Acta Waldsassensia*, č. 730, str. 408.

⁴⁷⁵ *RBM II*, č. 980, str. 410.

⁴⁷⁶ J. ŠUSTA, *České dějiny, dílu II. část I. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, str.225–240.

všemožně mu pomáhat.⁴⁷⁷ Do období vlády Václava II. lze zařadit největší počet písemností pro valdsaský klášter. Klášter získal od roku 1284, kdy je doloženo první, až do roku 1305 celkem devět písemností. To podporuje názor, že cisterciáci a mezi nimi i opat Valdsas dokázali pro svoji věc využít náklonnost mladého krále. V čem spočívaly vazby Valdas a Václava II.? Na počátku pouze v ochraně již existujících práv. Roku 1284 král Václav II. potvrzuje listinu svého otce Přemysla z roku 1260 a vyjímá klášterní poddané z moci svých soudců.⁴⁷⁸ Nic nenasvědčuje tomu, že by se situace měla změnit.

Změna přichází až na počátku devadesátých let 13. století. Tehdy v rozmezí čtyř let vydá královská kancelář pro valdsaský klášter zbývajících osm listin. Konkrétně v letech 1290 až 1294. Do roku 1290 spadají tři, do léta 1291 další tři, léta 1292 jedna a roku 1294 také jedna. Po roce 1294 se již další písemnosti pro Valdsasy nevyskytují, tj. nejsou doloženy, ale to neznamená, že nemohly existovat.

O čem se v nich jednalo? 22. září 1290 udělil Václav II. klášteru patronátní práva ke kostelu v Kynšperku, která dříve držel Řád německých rytířů.⁴⁷⁹ Týž den osvobodil všechny klášterní statky na Sedlecku (dříve Loketsku) z moci královských púkrabích, z jejich jurisdikce a povinnosti platit berně do královské komory, popř. či pro klášterní poddané pracovat na tzv. zemských robotách.⁴⁸⁰ A v listopadu téhož roku obdařil klášter dvory ve vesnici Holetice nedaleko řeky Ohře.⁴⁸¹

Roku 1291 získaly Valdsasy i další vesnice u Žatce, král Václav II. potvrdil nákup dvou vsí Stroupeč a Stroupeček, tímto krokem se panství kláštera na české půdě uzavřelo.⁴⁸² Kromě již uvedených statků a dvorů Přívlak, Břežan, Roztyl, Číňova, Přesak, Vinař, Doudlebcí, Neudorflu tak klášter připojil ještě Holetice, Stroupeč a Stroupeček. Druhé dvě listiny měly podobu ochranných privilegií, první z 23. 10. 1291 zaručuje, a tím i potvrzuje platnost všech práv, která získal klášter pro panství Schönbach/Luby (do roku 1315 stále se nacházející v hranicích Chebska),⁴⁸³ a druhé dovoluje všem laickým bratrům chopit se zbraně při obraně klášterních

⁴⁷⁷ *Fonter rerum Bohemiarum IV, Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, ed. Josef EMLER, Prae 1884, str. 40–42.

⁴⁷⁸ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 94, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/94/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

⁴⁷⁹ *ME I*, č. 418, str. 154.

⁴⁸⁰ *ME I*, č. 419, str. 154.

⁴⁸¹ *ME I*, č. 420, str. 154–155.

⁴⁸² *ME I*, č. 431, str. 159–160.

⁴⁸³ *Reg Boica IV*, str. 594.

statků.⁴⁸⁴ Písemnost Václava II. z roku 1292 potvrzuje vlastnictví kláštera nedávno dvou získaných vsí Stropěče a Stroupečku.⁴⁸⁵ Mniši mají plné právo provozovat v nich rybolov, chov dobytka a jiné hospodářské aktivity. Roku 1294 daruje Václav Valdsasům patronátní práva ve vsi Rodisfurt (Radanffurt/Radošov),⁴⁸⁶ která leží na území pražské diecéze a se všemi platy, které ke kostelu náleží. Klášter tak získal do své správy i právo prezentovat místního faráře, doklady o jeho výměně podávají Konfirmační knihy.⁴⁸⁷

Není náhodné, že právě v této době klášter začal udržovat tak těsné kontakty s českým králem. Úřad opata zastával opat Dětřich,⁴⁸⁸ vlivný rádce krále a jeho důvěrník. Dle zbraslavského opata a kronikáře Petra Žitavského měl Dětřich velký vliv na krále a schopnost jej přemluvit k cílům, které sledoval.⁴⁸⁹ Zisky kláštera v letech 1290 až 1294 byly oproti statkům na Chebsku a jiných klášterních doménách nepatrné, a to jak rozsahem, tak cenou. Avšak jejich hodnota vězela docela v jiné věci. Opat Dětřich dokázal získat nejen pro Valdsasy, ale i pro řád a jeho kláštery v Českém království potřebnou královskou ochranu a také materiální zajištění. Do roku 1292 spadá také už popisová filiace mateřského kláštera v Sedlci, odkud Dětřich pocházel, než byl roku 1286 povolán jako nový opat do Valdsas.⁴⁹⁰ Jeho aktivity na dvoře Václava II., kde si dokázal získat takové postavení, že se stal dokonce kmotrem Václavových dětí, přispěly nejen k založení kláštera na Zbraslavi, ke kterému prý krále přemluvil sám Dětřich (opět podle kroniky Petra Žitavského)⁴⁹¹ jako důkaz projevení lítosti nad činy v souvislosti s koncem Závíše z Falkenštejna, ale i vytvoření vhodných pozic pro další cisterciácké opaty Heidenreicha (sedleckého a krátce i valdsaského opata) a Konráda (zbraslavského opata).

⁴⁸⁴ *ME I*, č. 437, str. 162.

⁴⁸⁵ *ME I*, č. 444, str. 164–165.

⁴⁸⁶ *ME I*, č. 455, str. 168.

⁴⁸⁷ *Libri confirmationum I/1*, str. 92, *Libri confirmationum I/2*, str. 25, *Libri confirmationum II* str. 51, *Libri confirmationum III–IV*, str. 202, *Libri confirmationum V*, str. 104, *Libri confirmationum VI*, str. 269, *Libri confirmationum VII*, str. 13. Ve všech případech se jedná o presentaci nového faráře ke kostelu v Radošově (práva udělena Valdsasům králem Václavem II. již roku 1294) a potvrzení tohoto aktu ze strany arcibiskupské konzistoře.

⁴⁸⁸ R. LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 210.

⁴⁸⁹ *Fonter rerum Bohemiarum IV, Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, ed. J. EMLER, Pragae 1884, str. 37

⁴⁹⁰ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 55.

⁴⁹¹ *Fonter rerum Bohemiarum IV, Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, ed. J. EMLER, Pragae 1884, str. 36–37.

Přestože nelze dané tvrzení přímo doložit, činím tak na výsledcích bádání K. Charvátové,⁴⁹² která tyto motivy předpokládá, a tudíž byly Valdsasy v letech 1286 až 1302, popř. 1304, nejbliže k českým panovníkům. Bylo to ale podmíněno schopnostmi a vlivem samotných opatů Dětricha i Heidenreicha, kteří se dokázali dostat do králova okolí, a tudíž i získat vliv na tohoto českého krále. Po roce 1305 (u Václava III. už takové důvěrné vztahy již předpokládat nelze) tak končí doba těsnějších kontaktů mezi českými panovníky a valdsaským klášteřem. V událostech v letech 1306 až 1310 již Valdsasy ani jejich opaté hlavní úlohu nehrají. Klášter se začal soustředit na své regionální zájmy a starosti, přestože linie Valdsasy – Sedlec, Zbraslav a Valdsasy – Osek nadále fungovala. Dokládá to i literární činnost Petra ze Zbraslavi a Jana III. z Lokte, kteří alespoň podle pramenů spolu korespondovali a udržovali též osobní kontakty.

5.1.3. Léta 1310 až 1346. Valdasy a panovníci lucemburské dynastie. Změna vztahů mezi klášteřem a českým králem

Během divokých let 1306 až 1310, kdy se na českém trůnu vyměnili celkem tři panovníci, nemáme žádné doklady o kontaktech českých zemí s valdsaským klášteřem. Samozřejmě že klášter podporoval snahu českých cisterciáckých opatů, Konráda a Heidenreicha o změnu na trůně, zvláště přístup Jindřicha Korutanského jako českého krále byl trnem v oku cisterciáckým opatům a byl to jeden z důvodů snahy cisterciáků dosáhnout kýženého sesazení krále, který zatěžoval a poškozoval české kláštery nucenými půjčkami nebo násilnými konfiskacemi zboží a potravin.⁴⁹³

Podobná situace platí i pro druhé desetiletí 14. století, kdy se stále Valdsasy nachází pod přímou správou římského krále. Ovšem mocensko-politická situace změnila jednak postavení kláštera v rámci Říše, jednak jeho vazby na český stát. Mám na mysli zástavu římského krále Ludvíka IV. Bavorského českému králi Janovi Lucemburskému, který roku 1322 získává Chebsko do své zástavy.⁴⁹⁴ Tím se mění situace taktéž pro valdsaský

⁴⁹² K. CHARVÁTOVÁ, *Počátky působení cisterciáckých opatů Dětricha, Heidenreicha a Konráda na dvoře Václava II.*, in: *Medievalia Historica Bohemica 17/1*, 2014, str. 7–33.

⁴⁹³ O těžkostech a útrapách, které postihly českou zemi za vlády Jindřicha Korutanského, podávají představu kapitoly CV., CVI., CVII. kroniky Petra Žitavského. *Fonter rerum Bohemicarum IV, Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, ed. J. EMLER, Pragae 1884, str. 157–169.

⁴⁹⁴ *ME I*, č. 714, str. 260–261.

klášter, který nyní musí zastávat ještě s větší obezřetností dvojitou úlohu. Do roku 1322 měl hlavní zájmy klášter vůči panovníkům Římské říše (tzv. svaté od doby císaře Friedricha I.).⁴⁹⁵ Klášter patřil mezi říšská opatství a z dynastie Štaufů přešla zakladatelská práva postupně na další rody, tedy po omezený čas na Habsburky (jednotlivé římské krále v době interregna po roce 1254 nepočítám), v letech 1308 až 1313 je drželi Lucemburkové a poté Wittelsbachové. Roku 1346, fakticky až v roce 1349, se opět římského trůnu ujali Lucemburkové⁴⁹⁶ a tento stav vydržel až do roku 1413, kdy klášter slíbil (fakticky protiprávně) brát za svého patrona falckkrabího rýnského a bavorského vévodu Jana III. Pod rýnskými falckkrabími pak klášter zůstal až do svého zrušení v druhé polovině 16. století.

Avšak zpět ke vztahu kláštera k českým králům. Klášter musel od roku 1322 daleko více mít nazřeteli poměry v českém státě, a to nikoli pouze kvůli svým materiálním zájmům v Českém království, ale také proto, že nemalá část panství kláštera ležící v oblasti zastaveného Chebska najednou spadala pod výkon moci českého krále.⁴⁹⁷ Již jsem zmínil, že vlastní klášter Valdsasy se nacházel sice mimo oblast zástavy a významná část držav jako Tirschenreuth, Liebenstein, Hardeck, Falkenberg či Wondreb ležely mimo. Avšak severní část statků již náležela do území, které zastaveno bylo. I majetky a práva valdsaských mnichů v městě Chebu musela být od roku 1322 reglementována českým králem jako představitelem zeměpanské moci.

Dokladem pro užší kontakty kláštera s českým panovníkem a jeho úředním aparátem je nebývalý nárůst pramenů úřední povahy, který máme během let 1323 až 1341. Je to celkem deset písemností z období osmnácti let. Nebudu každou dopodrobna rozepisovat, neboť mají podobný obsah a formu jako listiny vydané pro Valdsasy předchozími českými králi. Pocházejí z let 1323,⁴⁹⁸ 1328,⁴⁹⁹ 1332,⁵⁰⁰ 1338,⁵⁰¹ 1340⁵⁰² a

⁴⁹⁵ F. RAPP, *Svatá říše římská národa německého*, Praha 2007, str. 35.

⁴⁹⁶ L. BOBKOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české IV.a (1310–1402)*, Praha 2003, str. 249–250.

⁴⁹⁷ J. JANÁK, Z. HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, Příloha 1.

⁴⁹⁸ StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 242, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/242/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

⁴⁹⁹ StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 258, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/258/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

⁵⁰⁰ *RBM III*, č. 1894, str. 737 a č. 1895, str. 737.

⁵⁰¹ Srovnej poznámku č. 420.

1341⁵⁰³ (celkem pět, tj. 1/2 z celkového počtu). Jejich vydavatel, král Jan Lucemburský, jimi potvrzuje předchozí privilegia svých předchůdců, dále inkorporuje kostely i s jejich patronátními právy ke klášteru, potřeba dodat, že se jedná opět o potvrzení již existujícího stavu, tedy že nejde o nové právní pořízení. Dále se jedná o zákaz půkrabím, samozřejmě v městě Lokti, aby nezasahovali ani nijak nenarušovali poddané na klášterních statcích.

Zvláštní vztah měla nejen k Valdsasům Janova manželka královna Eliška Přemyslovna. Kromě toho, že si přála být pohřbena v cisterciáckém klášteře na Zbraslavi, nezapomněla ani na valdsaský klášter. Jeho opat Jan IV. byl vykonavatelem královniny závěti a Eliška před svojí smrtí, 28. září 1330, obdarovala Valdsasy několika vzácnými věcmi. O dobrodiní, které vykonala pro klášter, byla vyhotovena listina, která byla následně opsána do kopiáře valdsaského kláštera.⁵⁰⁴ Jan IV. v ní vypočítává dary, které od Elišky pro klášter obdržel, a navíc se zaručuje, že konvent se bude modlit za její duši na svátek sv. Václava a při konání každé kapituly.⁵⁰⁵ Odkaz české královny představoval pro klášter takovou poctu, že jej zaznamenal i kronikář Ota ve svém díle.⁵⁰⁶

O jaké předměty se mělo jednat? Předně o zlatý vyšíváný ornát s literou E, dále pět zdobených monstrancí s relikviemi a tři skříňky, taktéž naplněné svatými ostatky. Podobně jako za opata Daniela, který získal pro klášter množství relikvií na svých italských cestách při doprovodu císaře Friedricha I. Barbarosy,⁵⁰⁷ znamenal královnin dar pro valdsaský klášter jednak majetkový zisk, dary měly díky svému provedení vysokou hodnotu, jednak zvýšení prestiže, neboť monstrance i skříňky nesly v sobě svaté ostatky, které zvyšovaly sakrálnost místa, kde byly uloženy (Valdsasy), a také fakt, že byly darovány královnou, zvyšoval jejich hodnotu. Jestli skutečně věci odkázané v závěti Elišky připadly klášteru, nelze spolehlivě rozhodnout. Moravský markrabě Karel testament závěti své matky nepotvrdil,⁵⁰⁸ a tak se spíše kloním k závěru,

⁵⁰² StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 305, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/305/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

⁵⁰³ *RBM IV*, č. 909, str. 365, č. 950, str. 380.

⁵⁰⁴ Z. HLEDÍKOVÁ, *Závěť Elišky Přemyslovny*, in: *Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci*, Praha 2007, str. 128–134.

⁵⁰⁵ *Tamtéž*, Příloha V., str. 137–138.

⁵⁰⁶ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 69.

⁵⁰⁷ *Tamtéž*, str. 65.

⁵⁰⁸ *Tamtéž*, str. 69. Také Z. HLEDÍKOVÁ, *Závěť Elišky Přemyslovny*, in: *Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci*, Praha 2007, str. 130–131.

že nikoli. Navíc kronikář Ota píše, že Karel nedovolil provést testament královny a že se v klášteře žádné věci darované Eliškou nenacházejí (v době, kdy Ota kroniku psal, tedy na přelomu 15. a 16. století).⁵⁰⁹ Ovšem klášter byl roku 1433 vypálen vojsky husitského hejmana Jakoubka z Vřesovic (o tomto činu níže) a vojáci vyplenili rovněž klášterní kostel, kde mohly být monstrance a relikvie ze skříněk uloženy.

Naopak s manželem Elišky Janem Lucemburským měl klášter také nepříjemné zkušenosti. Roku 1338 byl nucen valdsaský konvent králi půjčit větší obnos peněz, který král potvrdil vydáním kvitance opatřenou svojí sekretní pečeti.⁵¹⁰ Větší kontakty do roku 1346, než byl tehdy zatím ještě moravský markrabě Karel zvolen římským králem jako papežský protikandidát císaře Ludvíka Bavorského, se mezi klášteřem a českým králem objevují roku 1341. Jde o již popsany spor mezi Lucemburky a Wittelsbachy pro aféru Jana Jindřicha a Markéty Tyrolské. Opat František se tehdy rozhodl vystupovat jako lucemburský exponent, zapomínaje na vazby svého kláštera jednak k panovníkům Říše, již roku 1341 stále vládl Ludvík, jednak na vliv bavorských Wittelsbachů, kteří obdobně jako český král patřili k nejmocnějším sousedům kláštera a jeho panství. Jak popisuje čtvrtá kapitola této práce, následky byly pro klášter katastrofální.

Proto mohu na závěr tohoto oddílu dodat: Jestliže klášter vystupoval jako neutrální partner světských elit a nezaplétal se do politiky, nebyl přímo ohrožen ani vojensky ani mocensky. Samozřejmě mohly být statky kláštera v případě války či ozbrojeného sporu také poškozeny, jak ukázaly události v Čechách v letech 1248 až 1249 při domácí válce otce a syna, dvou českých králů. Ovšem tehdy klášter dodržoval nezúčastněný postoj a byl za to vítěznou stranou odměněn alespoň částečnou náhradou škod. V letech 1241 a 1242 se ovšem už přiklonil na jednu ze stran, a tudíž také přišel trest. Nelze tvrdit, že kláštery mohly vést nerušený život od zbytku společnosti, zvláště té světské, ale pokud se jako duchovní instituce pokoušely vstupovat do mocenských sporů, či je dokonce vést, musely být schopny nést také odpovídající riziko svého konání. Že valdsaský klášter nebyl výjimkou, ukázala již minulá kapitola. Pokračování této popíše, jak se klášter s těmito následky vypořádal po roce 1349.

⁵⁰⁹ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 69.

⁵¹⁰ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 297, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/297/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

5.2. Překonávání útrap. Postupná obnova Valdsas v druhé polovině 14. století a na počátku 15. století až do roku 1420

Valdsaský klášter prožíval v letech 1349 až 1360 dobu obnovy. Jak opat Jindřich I. Rulb, tak Mikuláš I. se osvědčili jako dobří hospodáři, kteří klášter vymanili z největších dluhů. O Jindřichovi I. se ví, že pocházel ze Sedlce a urovnal klášterní hospodářství.⁵¹¹ Pomohl mu také přístup císaře Karla IV., který 28. 11. 1355 oznamuje prominutí dluhů kláštera u židovských ručitelů v Norimberku z důvodu zničení dlužních úpisů.⁵¹² Obdobný přístup jako v chebském případě. Nedlouho poté nastal v Norimberku pogrom, neboť Karel IV. sám dlužil peníze, ale městské radě a vypořádání dluhů převedl na své židovské poddané.

Opat Jindřich byl ovšem nucen pokračovat v prodávání statků, nyní ovšem zcela vědomě a řízeně. Roku 1351 prodal hrad Falkenberg i se všemi statky a právy za 3000 liber haléřů lantkrabímu z Leuchtenberka.⁵¹³ Jemu odprodal také vsi Birk a Leusenreuth. Některé statky se klášteru vrátily, byly to ale majetky odňaté klášteru během doby opata Františka, a to bulou papeže Inocence VI. z roku 1354.⁵¹⁴ Jednalo se o statky sebrané násilně a protiprávně klášteru valdsaskému. Opat Jindřich se však na konci svého života změnil a dle kronikáře Oty proměnil své dobré zvyky na špatné.⁵¹⁵ Utlačoval členy konventu i poddané, a byl dokonce vyšetřován u generální kapituly. Po návratu do Valdsas roku 1357 rezignoval a odešel zpět do Sedlce.

Roky 1357 až 1362 jsou provázeny výměnami na opatském stolci. Klášter sice splatil část svých dluhů, ale nebude na škodu, když prozradím, že až do roku 1420 se z dluhů nedostal. Nový opat Mikuláš I., v úřadu 1357–1360,⁵¹⁶ získal zpět některé statky. Pocházel z Valdsas, v mládí byl odeslán do Sedlce, prý pro to, aby se naučil česky. Později byl vybrán jako opat po Jindřichově rezignaci.

Lze se domnívat, že Karel IV. přál Valdsasům jednak z důvodu, že to byl cisterciácký klášter a Karel znal jako vnuk krále Václava II. tradici přemyslovského rodu a jeho vazby na tento řád, jednak také proto, že na valdsaský klášter pamatovala jeho

⁵¹¹ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 71.

⁵¹² *RBM VI/1*, č. 170, str. 98.

⁵¹³ J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 91.

⁵¹⁴ StAAM, f. *Kloster Waldassen Urkunden (1132–1798)* sig. 356, in: *monasterium.net*, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassens/356/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

⁵¹⁵ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 71.

⁵¹⁶ R. LANGHAMMER, *Waldsassens. Kloster und Stadt*, str. 211.

matka královna Eliška ve svém testamentu.⁵¹⁷ Rovněž podpora klášterů byla součástí Karlovy církevní politiky s cílem omezit moc šlechty. Roku 1359 Valdsasy kupují zpět hrad Hardeck i s jeho panstvím za 3060 liber haléřů (stejná cena, za jakou ji klášter prodal) od nového majitele pána z Weidenberku.⁵¹⁸ Získal zpět též některé platy a vsi v hodnotě 327 liber haléřů. Mikuláš I. zemřel již roku 1360.

Další dva roky probíhaly v lepšící se situaci. Klášter díky štědré podpoře císaře Karla IV. a drobným výměnám a koupím či prodejům sceloval zmenšené dominium. Opat Mikuláš II., rodák z Tachova, nevydržel na místě opata příliš dlouho. Snažil se pomalými kroky opět pozvednout klášter, stavební činnost byla utlumena na minimum. Roku 1362 při cestě do Prahy podlehnul Mikuláš nemoci a zemřel.⁵¹⁹

Valdsasy opustily v šedesátých letech 14. století expanzní politiku (otázka, jak mohla být expanze vůbec podniknuta) a snažily se o udržení svých dosavadních statků. Za opata Jana V. (1362–1371) klášter držel opět alespoň jedno městečko. K roku 1364, přesně 29. 9., je doložena listina vydaná purkmistrem a radou města Tirschenreuth, kde se vymezuje poměr mezi městem a klášteřem.⁵²⁰ Měšťané mají povinnost odvádět platy klášteru a v případě nebezpečí přijít klášteru na pomoc. Jan V. je také prvním opatem, o kterém bezpečně víme, že pocházel ze šlechtického rodu pánů z Wirsberku.⁵²¹ Za jeho úřadu klášter začal obnovovat svoje majetky v městě Chebu.

V sedmdesátých letech klášter nabírá opět nové síly. Pomáhá tomu i vedení opata Konráda I. nazývaného též Heidenreich, který stojí v čele kláštera přes 23 let.⁵²² Od roku 1371 až do roku 1393/1394. Malé koupě a dary od chebských měšťanů a drobné šlechty, vladyků, chudých velmožů i drobných rytířů jsou novými zisky kláštera nejen pro sedmdesátá, ale i pro osmdesátá léta. K významným událostem patří vlastní církevní správa pro klášterní městečko Tirschenreuth ze 7. 7. 1373 od papeže Řehoře XI.⁵²³ Roku

⁵¹⁷ Z. HLEDÍKOVÁ, *Závěť Elišky Přemyslovny*, in: *Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci*, Praha 2007, str. 128–134.

⁵¹⁸ J. B. BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldassen nach den Quellen bearbeitet*, str. 93–94.

⁵¹⁹ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 72.

⁵²⁰ StAam, f. *Kloster Waldassen Urkunden (1132–1798)* sig. 441, in: *monasterium.net*, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAam/Waldassen/441/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

⁵²¹ *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 72.

⁵²² R. LANGHAMMER, *Waldassen. Kloster und Stadt*, str. 211.

⁵²³ StAam, f. *Kloster Waldassen Urkunden (1132–1798)* sig. 448, in: *monasterium.net*, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAam/Waldassen/448/charter>>, přístup dne: 2015-12-10+01:00.

1382 je pak zažehnán spor mezi klášterem a měšťany Tirschenreuthu.⁵²⁴ Vztah mezi městem Cheb a klášterem řeší král Václav IV. roku 1385, kdy nařizuje, aby všechny statky koupené klášterem či mu darované od chebských měšťanů nebyly zpět od kláštera požadovány.⁵²⁵ I zde Václav navázal na otcovu církevní politiku. Podobným krokem v roce 1392 pak vyvázal klášter ze všech závazků vůči židovským věřitelům, když prohlásil všechny listy věřitelů za neplatné a ty poté měly být zničeny. Ochrana kláštera před zpětnými nároky šlechticů a měšťanů byla důležitá, neboť klášter vyhrál roku 1385 při, ve které se Ulrich z Leonberku vzdal nároků na hrad Falkenberg, na který měl nějaká práva a žádal peněžní náhradu za jejich zřeknutí. Byl to pokus vylákat z kláštera peníze, protože Falkenberg prodal klášter s veškerým příslušenstvím již roku 1351. Konrád umírá léta 1393, Rudolf Langhammer tvrdí, že rezignoval a je nahrazen opatem Konrádem II. (1393 až 1417/1419).

Oproti svému jmenovci neměl Konrád II. hlubší vzdělání⁵²⁶ ani schopnosti vést klášter. Přesto vydržel v jeho čele 25 let. V počátcích svého úřadu rozšířil opět panství kláštera, a to roku 1395 nákupem statků ve vsi Seidlersreuthu, poloviny dvora v Göfelsbrunnu, dále statky v Hohenwaldu a Lengenfeldu od lantkraběte Sigiosta z Leuchtenberku. Situace však nebyla až tak dobrá, jak by se mohlo stát, neboť výše zadlužení zůstávala stále vysoká a král Václav IV. v květnu 1396 prominul klášteru všechny platby a daně kvůli dluhům a totéž přikázal všem zemským sudím v Bavorsku, aby nařízení respektovali.⁵²⁷ Klášter se vůbec snažil získat všemožně tolik potřebné peníze, dokladem je pře s měšťany poddaného města Tirschenreuthu, který se roku 1399 srovnal s klášterem a zavázal se mu vyplácet 50 zlatých roční daně.⁵²⁸

Na počátku 15. století Valdsasy začaly opět nakupovat, byť s příjmy o 100 let dříve se nedaly tyto zisky srovnávat. Avšak roku 1402 koupil klášter pevnost Schönficht u

⁵²⁴ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 490, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/490/charter>>, přístup dne: 2015-12-10+01:00.

⁵²⁵ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 496, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/496/charter>>, přístup dne: 2015-12-10+01:00.

⁵²⁶ Podle kronikáře Oty Konrád II. miloval přepych a luxus, který hojně vyhledával. *Otonis Chronicon Waldsassense*, str. 73–74.

⁵²⁷ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 542, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/542/charter>>, přístup dne: 2015-12-10+01:00.

⁵²⁸ StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 548, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/548/charter>>, přístup dne: 2015-12-10+01:00.

města Beidl od lantkraběte Jana z Leuchtenberku. Také potvrzení a ochrana Valdsasům od norimberského purkrabího Jana před zneužíváním klášterních poddaných jeho úředníky z roku 1405 měla zlepšit postavení kláštera.

Valdsasy po vypuknutí schismatu v církvi roku 1378 stály podobně jako většina říšských klášterů pod obediencí římského papeže. To ukazují jednoznačně svobody a privilegia jednotlivých papežů v římské linii, lze nalézt bulu Bonifáce IX. z 1. ledna 1420 o inkorporování kostelů v Beidlu a Wondrebu ke klášteru. Jeho nástupce Inocenc III. v listopadu roku 1404 nařizuje klášteru Walderbach, aby navrátil Valdsasům odcizené statky. Tedy Valdsasy zůstaly mimo vliv avignonských papežů.

Jako schisma zachvátilo obecnou církev, podobný stav se odehrál v prvním desetiletí i ve valdsaském klášteře. Opat Konrád II., který podle kronikáře Oty miloval nádheru a přepych (na Kostnický koncil se dostavil prý v doprovodu 300 příslušníků drobné šlechty) pobýval často, podobně jako opat František, mimo klášter. Jeho častá nepřítomnost byla důvodem pro stížnost valdsaských mnichů k opatům klášterů Langheim a Volkenrode. Ti opata Konráda II. po přezkoumání sesadili a ustanovili za jeho nástupce roku 1411 Bartoloměje Ermesreithera. Ovšem opat Konrád se odvolal k papežské stolici a požádal o pomoc též rýnského falckrabího a bavorského vévodu Jana III.⁵²⁹ Bartoloměj zase norimberského purkrabího Friedricha VI.⁵³⁰ Spor se donesl až ke generální kapitule, ta vyslala opata Morimondy, aby situaci vyřešil.⁵³¹ Morimondský opat ustanovil roku 1413 nového opata Jana, mnicha z Langheimu, podobně jako v případě Františka byli oba dosavadní opaté sesazeni. Jan (VI.) Goldzastával funkci zhruba rok a čtvrt, a přesto odmítli oba dosavadní opaté, Konrád II. a zvolenec Bartoloměj Ermesreither, se vzdát svého úřadu. Valdsasy tak měly v letech 1411 až 1415 tři opaty, přičemž vývoj v klášteře kopíroval vývoj v církvi. Dokonce došlo k obléhání města Tirschenreuthu roku 1414, které dobyl falckrabí Jan III. při bojích za podpoření nároků opata Konráda II. proti opatovi Bartolomějovi a jeho podporovateli Friedrichovi VI. Jan (VI.) Gold jako pouhý kandidát řádu (opata z Morimondy) neměl v mocenském střetu řešeného zbraněmi na bitevním poli naději na úspěch. I tak se lišila doba v druhém desetiletí 15. století oproti roku 1349, kdy schisma

⁵²⁹ Od této doby drží patronátní práva ke klášteru rýnská větev Wittelsbachů, neboť opat Konrád II. souhlasil za poskytnutou pomoc s odevzdání práv falckrabímu Janovi.

⁵³⁰ *Ottonis Chronicon Waldsassense*, str. 73.

⁵³¹ Jednání na generální kapitule je pro Valdsasy doloženo pro léta 1411, kdy byl Konrád II. sesazen a místo něj instalován Bartoloměj. *Statuta VIII*, str. 535.

na opatském stolci oproti řádovým postupům řešily světské osoby zcela světskými metodami.

Situace byla vyřešena až na kostnickém koncilu, kde 7. 2. 1415 Konrád II. dosáhnul uznání svého úřadu od koncilu a stal se jediným valdsaským opatem. 20. července 1415 vydává opat Jan (VI.) Gold listinu, ve které se vzdává svého úřadu a musí následně opustit klášter.⁵³² O 10 dní poté (30. 7. 1415) tak činí i Bartoloměj Ermesreuth.⁵³³ Konrád II. vede klášter až do roku 1417, kdy postihnut mrtvicí umírá.

Situace v klášteře po jeho úmrtí nebyla příznivá. I přes některé majetkové zisky byl klášter zadlužen (nejsem schopen určit konkrétnější míru dluhů) a klášterní panství, budované téměř 300 let, bylo nesourodé a torzovité. Atmosféra v klášteře po vládě třech opatů musela notně otrást členy konventu, kteří byli rozděleni v poslušnosti ke třem osobám, které si nárokovaly důstojnost a autoritu opatského úřadu podle řehole. Domnívám se, že přestože klášter nebyl po celou druhou polovinu 14. a počátek 15. století postižen velkou živelnou, ani vojenskou katastrofou, došlo v letech 1350 až 1417 jednak ke zchudnutí kláštera, jednak také k uvolnění morálky bratří v konventu. Valdsaští opaté pocházeli často z jiných klášterů (Sedlec) a věnovali se jiným zájmům než vést konvent a pečovat o klášterní statky. Proto vývoj ve valdsaském klášteře představuje zmenšený obraz vývoje celé církve v posledních desetiletích 14. a prvních dvou desetiletích 15. století. Události v letech 1413–1415 tomu napovídají.

Sledované období dějin valdsaského kláštera končí v roce 1420. Skončil jsem svůj výklad v roce 1417, ale na pár řádcích výklad dovedu dále, do roku 1433. Léta 1417 byl ustanoven opatem Mikuláš III. z Weidenu, šlechtic s přízviskem Eppenreither. Pomohl klášteru z nevalného stavu, získal privilegium od nového papeže Martina V. z 6. dubna 1418.⁵³⁴ Ve dvacátých letech, i přes husitské nebezpečí, se klášteru nevede zle. Opat Mikuláš III. se projevuje jako schopný vůdce a nejen že nezmenšuje již tak chatrný majetek kláštera, ale dokonce jej zvětšuje. Roku 1423 kupuje klášter od Jana a Jörgeho, lantkrabích z Leuchtenberku, hrad Neuhaus, který klášteru již náležel, i s celým

⁵³² StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 584, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/584/charter>>, přístup dne: 2015-12-17+01:00.

⁵³³ StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 548, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/548/charter>>, přístup dne: 2015-12-17+01:00.

⁵³⁴ StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 591, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/591/charter>>, přístup dne: 2015-12-17+01:00.

panstvím. Dochází tak k malému obnovení klášterního panství. Konec dvacátých let však znamená i konec slibné obnovy.

Roku 1428, někdy na konci května, se vypravili husité vedeni panem ze Švamberka do Bavorska a vypálili řadu měst v Horní Falci, totiž Bärnau, Falkenberg, Mosbach, Waldmünchen a také klášterní městečko Tirschenreuth.⁵³⁵ Pro klášter to byla těžká rána, hlavně pro jeho hospodářství. Avšak daleko větší přišla o pět let později. Husitský hejtman Jakub z Vřesovic (též Jakoubek podle své malé postavy), obratný politik, diplomat a dobrý válečník přitáhl roku 1433 k valdsaskému klášteru a celý jej poplenil. Zvláště řádili jeho vojáci v klášterním kostele, kde zabavili mnoho cenných a nezbytných liturgických předmětů. Z této rány se Valdsasy již nikdy úplně nevzpamatovaly, navíc ten samý rok, snad z důvodu rabování, zemřel i opat Mikuláš III. Klášter tak zaznamenal druhou ztrátu. A i když císař a titulární český král Zikmund Lucemburský 13. března roku 1434 potvrdil klášteru v krásně napsaném privilegiu s velkou císařskou pečetí všechny statky, práva, svobody včetně exempcí a imunity, nemohl tím obnovit i zašlou slávu a útrapy, které klášter za husitství prožil. Podobně se mohl cítit i valdsaský mnich a tzv. převor Ota, když psal svůj *Chronicon Waldsassense* někdy na přelomu 15. a 16. století. Ani on nemohl, alespoň na chvíli, vrátit Valdsasům část jejich věhlasu a bohatství z dob, kdy klášter náležel mezi nejbohatší kláštery Horní Falce a Chebska.

5.3. Exkurz do hospodářských dějin středověku, valdsaský urbář z roku 1399⁵³⁶

Podobně jako jiné cisterciácké kláštery, např. Sedlec, Zbraslav, Hradiště, Pohled u Brna či Osek,⁵³⁷ měl rovněž valdsaský klášter urbář. Nazývá se *Liber sancte Marie in Waltsachssena* pochází z roku 1399. Jeho ediční zpracování pořídil dr. Rudolf Langhammer, badatel, který se po celý život zabýval dějinami Valdsas a patří k snad nejpovolanějším odborníkům. V tomto oddíle se pokusím provést analýzu, v jakém

⁵³⁵ *Ze starých letopisů českých*, edd. Jaroslav KAŠPAR, Jaroslav PORÁK, Praha 1980, str. 106, 177.

⁵³⁶ *Das Waldsassener Salbuch aus dem Ende des 14. Jahrhunderts*, ed. R. LANGHAMMER, Sonderabdruck aus „Unser Egerland“, 37. Jahrgang, 1933, Heft 3 und 4, str. 3–14.

⁵³⁷ Rostislav NOVÝ, *Studie o předhusitských urbářích I*, SH 13, 1965, str. 5–64. Starou práci, dnes již nevyhovující, je i práce Josefa EMLERA: *Decem registra censuum Bohemica compilata astate bellum hussiticum precedente – Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*, Praha 1881.

hospodářském stavu se nacházel klášter na konci 14. století za vedení už nechvalně proslulého opata Konráda II. Již první pohled na edici urbáře prozradí, že klášter stále představoval mocenskou a hospodářskou sílu na Chebsku, i když poněkud osekanou oproti dřívějším dobám.

Urbář má charakter spíše urbáře-seznamu, protože obsahuje nejen jednotlivé příjmy, ale i statky, které klášteru v dané oblasti patří. Položky jsou uvedeny ve třech oddílech. V prvním se nacházejí poddaní, kteří podléhají přímo klášteru. V druhém je pak soupis vsí a dvorů s příslušnými poddanými a jejich statky. Ve třetím je soupis naturálních dávek pšenice a ovsa, které náležejí městu Tirschenreuthu.

Obsah urbáře vypadá takto:

A: Klášteru přímo podléhající plátcí: 40 jmen, pouze mužských. Jsou povinni platit klášteru na den sv. Jakuba.⁵³⁸

B: Klášterní vsi (nepatří zpravidla celé klášteru, pouze části, někdy jen několik stavení či poddaných). V urbáři se jich nachází 76. Ve větším počtu případů je uveden počet dvorů, popř. stavení, pak jeden či dva poddaní, zřejmě bohatší sedláci, kteří odvádějí peněžní dávky, a dále je uvedeno množství naturálií, které má klášter obdržet. Ostatní poplatníci jsou uvedeni pouze jmenovitě, bez povinností. Některé příjmy (naturální) jsou určeny jmenovitě pro některé členy konventu. Velmi často se objevuje dávka pro převora kláštera, nejčastěji ve formě 1/4 Kahru⁵³⁹ ovsa. Některý příjem ze vsi je pak distribuován na určitý úřad kláštera (již uvedený převor), např. kustodie, fortnýř atd.

Příjmy lze rozdělit na dva typy. Peněžní a naturální. Robotu není uvedena téměř vůbec. Pouze v jednom případě je výslovně napsáno, že poddaný má pracovat 10 dní za rok na klášterní vesnici. Doklad náleží k vesnici Groppenheim.⁵⁴⁰ Z peněžních příjmů se objevují halěře a groše (pražské), z naturálních pak obiloviny jako pšenice (*triticum*), oves (*avena*) a tzv. bílá pšenice neboli letní (*siligo*). I oves je zastoupen více druhy. Uvádí se i tzv. Waldhafer. Naturálie jsou přepočítávány na tzv. Kahry, jeden Kahr představuje dutou míru o obsahu přibližně 300 l. Obsaženy jsou též dodávky vajec, ovoce a zeleniny a z živých zvířatdrůběž a dobytek.

⁵³⁸ *Das Waldsassener Salbuch aus dem Ende des 14. Jahrhunderts*, ed. R. LANGHAMMER, Sonderabdruck aus „Unser Egerland“, 37. Jahrgang, 1933, Heft 3 und 4, str. 4.

⁵³⁹ Míra užívaná na Chebsku, rozlišuje se Kár (Kahr, Kar) žitný (292 l) a ovesný (309 l). Přepočítání podává základní příručka od Gustava HOFMANNNA, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň-Sušice 1984, str. 61–62.

⁵⁴⁰ *Das Waldsassener Salbuch aus dem Ende des 14. Jahrhunderts*, ed. R. LANGHAMMER, Sonderabdruck aus „Unser Egerland“, 37. Jahrgang, 1933, Heft 3 und 4, str. 6.

Urbář rovněž přináší doklad o stavu klášterních majetků, protože z panství valdsaského kláštera zůstává roku 1399 již jen městečko Tirschenreuth i s okolními dvory, z velkých vesnic pak Wondreb, Hundsbach, Egerteich, Querenbach, Wernersreuth, Hofteich, Mitterteich, Grün, Stein, Hohentann a Schloppan. Z opevněných sídel pouze hrádek Leonberk a hrad Liebenstein s příslušenstvím. Průměrný počet poddaných na jednu vesnici (mužská jména) činí okolo 15 poddaných. Jména jsou německá, tudíž lze učinit závěr, že osídlení na Chebsku bylo jednoznačně německé a na konci 14. století již byla germanizace důsledně dovedena do konce.

C: Sem náleží dávky pšenice a ovsa, které patří městečku Tirschenreuthu. Do něj plynuly platy (*Zins*) z vsí Grosensees, Zirkenreuth, Lengenseld, Schwarzenbach, Grün, Thännersreuth, Angelshof, Münchsgrün, Themenreuth, Dobrikau, Kleinklenau, Lohnsitz, Grossklenau, Kleinkonreuth. To dokazuje jednoznačně vztah městečka Tirschenreuthu a kláštera. Tirschenreuth byl poddaným městečkem, měl lenní povinnosti vůči klášteru, ale taktéž měl vlastní poddané, tedy některé klášterní vsi, jejichž výčet zmiňuji výše, které byly povinny platit jak klášteru, tak městečku Tirschenreuthu.

Hodnota urbáře leží ještě v další věci. Byť se jedná o pramen úřední povahy pro hospodářské účely, odhaluje i sociální vazby a také podává informace o národnostním složení vesnic, respektive venkovského obyvatelstva na Chebsku. Jde o nejstarší pramen, který přináší seznam a typy jmen u běžných lidí, navíc, protože je urbář členěn podle lokalit, je možné jména taktéž lokalizovat.

5.4. Klášterní heraldika a sfragistika. Znaky a pečeti kláštera

Klášterní heraldika pro středověk představuje poněkud okrajovou část tohoto oboru, respektive pomocné vědy historické. Pro heraldiku valdsaského kláštera je nutno poznamenat, že její výskyt je ohraničen až poslední částí sledovaného období této práce. Protože vznik heraldiky a erbů je spojen se světskou mocí, hlavně s rytířstvím a turnaji, je pochopitelné, že v klášterním prostředí se znaky, mluvit o erbu je u kláštera poněkud ošemetné, vyskytují až v pozdním středověku. Pro Valdsasy platí tento poznatek rovněž.

Poprvé se se znakem kláštera jako instituce setkáváme až roku 1449.⁵⁴¹ Je jím červený drak ve stříbrném poli hledící doleva. Jedná se o znak (Klosterwappen)

⁵⁴¹ Eduard ZIMMERMANN, *Bayerische Klosterheraldik*, München 1930, str. 168–169.

vlastního kláštera, nikoli opata či převora. U některých valdsaských opatů víme, že pocházeli ze šlechtického rodu, a tak mohla klášterní pečeť nést opatův rodový znak. Nejednalo se ale o znak klášterní. První znak Valdsas se tak nachází na klášterní pečeti prvního infulovaného opata Jana VI. Wendela z Weidenu (1433 až 1461).⁵⁴²

Jestliže pro rok 1449 se objevuje znak kláštera, je vcelku logické, že s erby valdsaských opatů jakožto představitelů kláštera je možné se setkat v dřívější době. Vylučuji možnost, že opat v některých situacích mohl užít i své osobní pečeti se znakem svého rodu. Mám na mysli případ, když opat používal opatskou pečeť při právních úkonech, kde pečeť svého majitele plnila svoji úlohu ověřovacího prostředku, který sám byl obdařen právní subjektivitou. První znak valdsaského opata na jeho velké pečeti se objevuje roku 1404 u Konráda II. Jeho nástupce Mikuláš III. Eppenreither taktéž používá znak jako opat valdsaského kláštera.⁵⁴³ Naproti tomu Jan VI. Wendel neužíval opatský znak, u jeho osoby není znám žádný, ale naopak, jak jsem již zmínil výše, začal užívat znak kláštera jako instituce. U jeho nástupce se pak opět objevuje znak opata na jeho pečeti. Stručně řečeno, do roku 1420 nedisponuje klášter vlastním znakem a z opatů se setkáváme s jejich znakem pouze u dvou posledních představitelů.

S klášterní sfragistikou je situace poněkud jednodušší. Obdobně jako v případě rozlišení mezi znakem opata a znakem kláštera (konventu) je nezbytné rozlišovat opatskou pečeť a pečeť konventu (kláštera). V dřívějších dobách byly veškeré písemnosti vydané klášterem nebo záležitosti, v nichž představoval jednu ze zúčastněných stran, opatřeny opatskou pečeti. Nejstarší dochovaná pečeť je pro valdsaský klášter známa z listiny opata Eberharda z roku 1221 pro rytíře Ulricha z Reicholdsgrünü o propůjčení klášterní vsi dotýčnému na dobu jeho života (po smrti má ves připadnout opět klášteru). Listina i s pečeti je dnes v archivu v Amberku ve fondu listina valdsaského kláštera.⁵⁴⁴ Opatské pečeti mají routovitý tvar, obvyklý u církevních pečeti, a výjev představuje stojícího mnicha držícího pastýřskou hůl v jedné a knihu (řeholi či evangelium) v druhé ruce. V opisu čteme: *S (igillum) Abbatis de Waldsassen*.⁵⁴⁵

⁵⁴² *Tamtéž*, str. 169.

⁵⁴³ *Tamtéž*, str. 169.

⁵⁴⁴ *Reg Boica II*, str. 124. Listina jinak v originálu v StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 25, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/25/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

⁵⁴⁵ Opis převzat z práce R. LANGHAMMERA, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 60.

První pečeť konventu, tedy z právního hlediska instituce, se objevuje mnohem později. Je to až na listině z 1. února 1353 z doby opata Jindřicha I. Rulba.⁵⁴⁶ Má kruhovitý tvar a na výjevu je Panna Marie s Ježíškem. Opis zní: *Sigillum conventus in Waltsassen*.⁵⁴⁷

Je to sice pouze domněnka, ale vznik konventní/klášterní pečeti zajisté souvisel s omezením moci opata, po tehdy nedávných špatných zkušenostech s opatem Františkem, aby opat nemohl činit důležitá rozhodnutí bez souhlasu zbytku konventu. Klášterní pečeť tak měla funkci ověřovací a do jisté míry zaručovala, že písemnost s důležitým rozhodnutím vyjadřuje souhlas opata i konventu. Vedle pečeti konventu je připojena na listině z 1. 2. 1353 rovněž pečeť opata Jindřicha.

⁵⁴⁶ StAAm, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)* sig. 348, in: monasterium.net, URL <<http://monasterium.net/mom/DE-StAAm/Waldsassen/348/charter>>, přístup dne: 2015-12-13+01:00.

⁵⁴⁷ Opis převzat z práce R. LANGHAMMERA, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, str. 60–61.

Závěr

Co dodat na závěr? Snad jen pár slov, která by měla shrnout vše, co bylo o Valdsasích v této práci řečeno doposud. Snažil jsem se zde popsat dějiny valdsaského kláštera, někdy až s příliš velkou snahou vylíčit každý, byť méně důležitý detail, jindy zase spíše obecně, bez přesných dat a pojmů. Tato práce si kladla za cíl pomocí pramenů a též i sekundární literatury popsat a analyzovat dějiny valdsaského kláštera od jeho založení až po rok 1420, avšak v některých případech i za tento rok.

Zohlednit vazby kláštera s řádem a s ostatními cisterciáckými kláštery, především s těmi dceřinými, u kterých Valdsasy stály jako mateřský klášter. Také vazby a kontakty s místními šlechtickými rody a jejich příslušníky zaplnily velkou část této práce a stranou nemohly zůstat ani záležitosti kláštera a římských panovníků, zvláště když se právně jednalo o patrony kláštera. Vztah kláštera k českým panovníkům, knížatům a králům byl pak čistě účelový, tedy ochránit své zájmy a přinejmenším zachovat takový vztah, jaký platil doposud. Z toho důvodu jsou partie o ryze českých záležitostech menšího rozsahu než německé. Svoji roli sehrál i pramenný materiál, který je pro české úseky dějin Valdsas v drtivé menšině oproti částem německých (říšských) dějin valdsaského konventu.

Valdsasy byly, o tom není pochyb, vlivným a také bohatým cisterciáckým opatstvím na Chebsku. Na počátku svého vzniku nebylo nijak zjevné, že na místě, kde byly lesy obzvlášť husté a neprostupné, vyroste klášter, který bude, pokud ne největší, tak alespoň bude patřit k největším klášterům chebského regionu. Tempo výstavby a hromadění majetků, jaký valdsaský klášter vykazoval od svého založení roku 1133 až do konce první čtvrtiny 14. století, byl neobvyklý i na tehdejší poměry a dokazoval, že klášter byl první dobu svého trvání (do roku 1323) v rukou schopných opatů. Avšak tempo investic a kupování majetků s přispěním špatné politiky tehdejších opatů a také vlivem vnějších událostí, boje v Říši v letech 1346–1349 a morová nákaza roku 1348, přispěly k finančnímu zhroucení kláštera, k rozprodávání jeho statků, a tím k nepokojům v konventu. Ačkoli se pozdější generace valdsaských cisterciáků, jak opatů, tak i mnichů, snažily vývoj zvrátit a povznést opatství k minulému věhlasu a bohatství, výsledků dosaženo nebylo. Na počátku 15. století se pak, jak píše dr. Langhammer, Valdsasy staly malým příkladem chaosu a úpadku církve, jak mocensky, tak i morálně. Klášter tak připomínal již jen stín kláštera, který na stejném místě stál o více jak století dříve.

Nelze, nebylo by to ani spravedlivé, vyčítat mnichům z Valdsas pouze samá negativa. Klášter významně přispěl ke kolonizaci chebského regionu, k zavádění pokročilejších právních norem (německé právo) a technických novinek, v zemědělství a řemesle a také, viděno pod různými úhly pohledu, ke germanizaci do té doby slovanského území. Panství, které klášter vybudoval, ať prací rukou vlastních členů konventu, či poddaných, nebo koupí, výměnou, budí dodnes obdiv a úctu, přestože se mohou vyskytnout námitky o účelu a prospěchu tohoto konání.

Také kulturní přínos kláštera, ač nelze srovnávat s některými jinými cisterciáckými konventy, nebyl zanedbatelný, což ukazuje vlastní zakládací legenda (i když z pozdější doby, než do jaké se hlásí), klášterní kronika opata Jana III. (myšleno *Series abbatum*), některé spisy Jana IV. a nedochované práce opata Hermanna z počátku 13. století. I největší kronikář kláštera tzv. Ota, ačkoli jeho kronika pochází až z přelomu středověku a novověku, dokazuje podmětnost prostředí, a to, že bylo v případě Oty na co navazovat, na významné činy a události vykonané předchozími valdsaskými mnichy.

Přesto klášter skončil v porovnání se svými začátky špatně. Je otázka, zda z důvodu chybné správy či větší podíl na osudu kláštera měly vnější vlivy a obecný vývoj v tehdejší středověké společnosti. Z toho důvodu dějiny Valdsas dobře demonstrují, že kolo štěstěny bývá vrtkavé a nikoho, ani slabé, ani mocné, ani chudé, ani bohaté neušetří. Záleží pak na jednotlivci, jak přízeň štěstěny dokáže využít ve svůj prospěch.

Seznam zkratek

ANM – Archiv Národního muzea

ČČH – Český časopis historický

ČSČH – Československý časopis historický

SAP – Sborník archivních prací

SH – Sborník historický

CDB – Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae

FMW – Fundatio monasterii Waldsassensis

FRB – Fontes rerum Bohemicarum

CHWO – Ottonis Chronicon Waldsassense

ME I – Monumenta Egrana

MGH – Monumenta Germaniae historica

MVB – Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia

NA – Národní archiv

NK ČR – Národní knihovna České republiky

Notitiae abbatiarum – Notitiae abbatiarum ordinis Cisterciensis per universum orbem

RBM – Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae

RBS – Rerum Boicarum Scriptores

Regesta Boica – Regesta sive rerum boicarum autographa e regni scriniis

SOkA – Státní okresní archiv

StAAM – Staatsarchiv Amberg

Statuta – Statuta capitulorum generalium ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786

Seznam pramenů a literatury:

Prameny nevydané:

- ANM, f. *Sbírka A - pergamenové listiny /1142–1893*, sig. 1.
- StAAM, f. *Kloster Waldsassen Urkunden (1132–1798)*. Užíváno na webu MONASTERIUM, <http://monasterium.net/mom/home>.
- SOKA Cheb, f. *Sbírka zlomků rukopisů a starých tisků (1366–1900)*.

Prameny v edicích:

- *Bibliotheca antiquo-nova, hoc est: collectio veterum quorundam et recentiorum opusculorum asceticorum, quae hucusque in variis MSS, codicibus et bibliothecis delituerunt, Tomus VIII*, ed. Joannis Conradus PEEZIUS, Ratisbonae 1725, str. 467–490.
- *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae, Tomus I-VII* (použité I-III), edd. Gustav FRIEDRICH et alii, Praeae 1904–2013.
- *Das Waldsassener Salbuch aus dem Ende des 14. Jahrhunderts*, ed. R. LANGHAMMER, Sonderabdruck aus „Unser Egerland“, 37. Jahrgang 1933, Heft 3 und 4, str. 3–14.
- *Die Privilegien der Stadt Eger*, ed. Heinrich GRADL, Eger, Pfingsten 1879, str. 1, 3.
- *Fonter rerum Bohemicarum IV, Petra Žitavského Kronika Zbraslavská*, ed. Josef EMLER, Praeae 1884.
- *Fontes rerum Bohemicarum II, Mnich sázavský*, ed. Josef EMLER, Praeae 1874, str. 238–269.
- *Fontes rerum Bohemicarum II, KOSMAS, Chronica Boemorum*, ed. Josef EMLER, Praeae 1874, str. 72–75.
- *Chroniken der Stadt Eger*, ed. Heinrich GRADL, Prag 1884.
- *Libri erectionum archidiecesis Pragensis saeculo XIV. et XV. I (1358–1376)*, ed. Clement BOROVIČ, Praeae 1873, č. 104, str. 51.
- *Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim nunc prima vice typis editi I-VII (1354–1419)*, edd. František Antonín TINGL, Josef EMLER, Praeae 1867–1886, str. 62, 92.

- *Monumenta boica, Bände I-LX (použité XXIX-XXXI)*, ed. Bayerische Akademie der Wissenschaften, München 1763–1916.
- *Monumenta Egrana. Denkmäler des Egerlandes als Quelle für dessen Geschichte, Bd. 1. (805–1322)*, ed. Heinrich GRADL, Eger 1886.
- *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum II/15, Fundatio monasterii Waldsassensis*, ed. Oswald HOLDER-EGGER, Hannoverae 1861, str. 1088–1093.
- *Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum rerum Germanicarum in usum scholium separatim editi, Ottonis et Rahewini Gesta Friderici I. imperatoris*, ed. Bernhard de SIMSON, Hannoverae et Lipsiae 1912, Liber I, Cap. XVIII. str. 31–32.
- *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, Tomus I-VII (použité I, IV, V)*, edd. Ladislav KLICMAN, Kamil KROFTA, Věra JENŠOVSKÁ, Jaroslav ERŠIL, Praeae 1903–2000.
- *Regesta imperii, Bände I-XV*, edd. Johann BÖHMER, Julius FICKER et alii, Inngoldstadt, Köln, Wien 1829–2013.
- *Regesta sive rerum boicarum autographa e regni scriniis. Monachii*, Vol. I-IV., ed. Carl Heinrich de LANG, 1822–1828, Vol. V-XII., ed. Maximilian de FREYBERG, 1836–1849, Vol. XIII., ed. Georg Thomas RUDHART, 1854.
- *Rerum Boicarum Scriptorum, Anonymi Monachi Reichenbacensis Chronicon monasterii sui*, ed. Andreas Felix OEFELE, Augustae Vindelicorum 1763, str. 402–409.
- *Rerum Boicarum Scriptorum, Ottonis Chronicon Waldsassense*, ed. Andreas Felix OEFELE, Augustae Vindelicorum 1763, str. 53–82.
- *Series episcoporum ecclesiae catholicae quotquot innotuerunt a beato Petro Apostolo*, ed. Bonifacius GAMS, Ratisbonae 1873.
- *Statuta capitulorum generalium ordinis Cisterciensis ab anno 1116 ad annum 1786*, Tomi I-VIII, ed. Josephus Maria CANIVEZ, Louvain 1933–1941.
- *Třetí křížová výprava dle kronikáře Ansberta (Historia de expeditione Friderici imperatoris)*, ed. Pavel SOUKUP, Praha 2003.
- *Ze starých letopisů českých*, edd. Jaroslav KAŠPAR, Jaroslav PORÁK, Praha 1980, str. 106, 177.

Seznam literatury:

- Stefan ACHT, *Urkundenwesen und Kanzlei der Bischöfe von Regensburg vom Ende des 10. bis zur ersten Hälfte des 13. Jahrhunderts. Traditionsurkunde und Siegelurkunde bis zur Entstehung der bischöflichen Kanzlei*, München 1998, str. 217, 342.
- *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem*, Stuttgart 1983, str. 1551.
- Franz BINHACK, *Cistercienser-Abtei und des Stiftes Waldsassen von 1507 bis 1648*, Eichstätt 1891, str. 70–84.
- Franz BINHACK, *Die Markgrafen im Nordgau als Einleitung zur Geschichte des Cisterzienserstiftes Waldsassen, VO. XLI.*, str. 209–236, zvl. 209–10.
- Marie BLÁHOVÁ, Jan FROLÍK, Nad'a PROFANTOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české I (do roku 1197)*, Praha, Litomyšl 1999, str. 583–586.
- Marie BLÁHOVÁ, *Petr Žitavský o sobě (Zbraslavská kronika jako ego-dokument)*, in: *Za zdmi kláštera. Cisterciáci v českých dějinách*, Praha 2010, str. 67–81.
- Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001.
- Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemí Koruny české IVa (1310–1402)*, Praha 2003, str. 237–250.
- Zdeněk BOHÁČ, *K otázce využití zasvěcení kostelů v oboru historické geografie*, ČSČH, 16, 1968, str. 571–584.
- Tomáš BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé na středověké Moravě*, Brno 2005.
- Johann Baptist BRENNER, *Geschichte des Klosters und Stiftes Waldsassen nach den Quellen bearbeitet*, Nürnberg 1837.
- Milan BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích II, 2. svazek*, Praha 2006.
- Hilger BURGHOFF, *Elucidatio exemptionis et jurisdictionis sacri ordinis Cisterciensis*, Waldsassen 1729.
- Jaroslav ČECHURA, *Dvě studie k sociálně ekonomickému vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách*, in: *Sborník Národního muzea v Praze XLII.*, Praha 1988, č. 1, str. 11–19.

- Jaroslav ČECHURA, *Die Struktur der Grundherrschaften im mitteralterlichen Böhmen unter besonderer Berücksichtigung der Klosterherrschaften*, Stuttgart 1994, str. 32–49.
- Mathias DICKS, *Die Abtei Camp am Niederrhein. Geschichte des ersten Cistercienserklosters in Deutschland 1123–1802*, Kempen 1913.
- Josef EMLER, *Decem registra censuum Bohemica compilata astate bellum hussiticum precedente - Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*, Praha 1881.
- Zdeněk FIALA, Jindřich ŠEBÁNEK, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Česká diplomatika do roku 1848*, Praha 1984, str. 177–186.
- Karl Suso FRANK, *Dějiny křesťanského mnišství*, Praha 2003
- Gustav FRIEDRICH, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934.
- Gustav FRIEDRICH, *O privilegiu papeže Jana XV. daném roku 993 klášteru břevnovskému*, ČČH 11, 1905, str. 12–21.
- Roland FRÖHLICH, *2000 let dějin církve*, Praha 1999, str. 84–85.
- Bruno GEBHARDT, *Handbuch der deutschen Geschichte I*, Stuttgart 1965.
- Josef GELMI, *Papežové. Od svatého Petra po Jana Pavla II.* Praha 1994, str. 117–118.
- Heinrich GRADL, *Waldsassener Gebiet in Böhmen*, 1882.
- František GRAUS, *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter*, Sigmaringen 1980, str. 51–63.
- Max Josef HEIMBUCHER, *Orden und Kongregationen der katholischen Kirche*, Paderborn 1933–1934.
- Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Závěť Elišky Přemyslovny*, in: *Královský Vyšehrad III. Sborník příspěvků ze semináře Vyšehrad a Přemyslovci*, Praha 2007, str. 128–134.
- Jörg Konrad HOENSCH, *Přemysl Otakar II. von Böhmen. Der goldene König*, Graz 1989, str. 97.
- Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň-Sušice 1984, str. 61–62.
- Jana HRBÁČOVÁ, *Jindřich Zdík (1126–1150) - olomoucký biskup uprostřed Evropy*, Olomouc 2009, str. 13–27.

- Věra HROCHOVÁ, Miroslav HROCH, *Křižáci v Levantě*, Praha 1975, str. 145–171.
- Václav HRUBÝ, *Falsa břevnovská*, ČČH 26, 1920, str. 94–126.
- Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Počátky cisterckých klášterů v Čechách*, in: *900 let cisterciáckého řádu*, Praha 2000, str. 65–78.
- Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 I. Fundace 12. století*, Praha 1998.
- Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Dějiny cisterckého řádu v Čechách 1142–1420 III. Kláštery na hranicích a za hranicemi Čech*, Praha 2009.
- Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Václav II. Král český a polský*, Praha 2007, str. 234–246.
- Kateřina CHARVÁTOVÁ, *Počátky působení cisterciáckých opatů Dětřicha, Heidenreicha a Konráda na dvoře Václava II.*, in: *Medievalia Historica Bohemica 17/1*, 2014, str. 7–33.
- Zdeněk CHUDÁREK, *Založení cisterciáckého kláštera ve Žďáře a první půlstoletí jeho stavebních proměn*, in: *Ve stopách sv. Benedikta, Sborník příspěvků z konference Středověké kláštery v zemích Koruny české konané ve dnech 24.–25. května 2001 v Třebíči*, str. 245–253.
- JAN JANÁK, Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Dějiny správy v českých zemích do roku 1945*, Praha 1989, str. 18–19.
- Gaspar JONGELINUS, *Notitiae abbatiarum ordinis Cisterciensis per universum orbem*, Liber III, Coloniae Agrippinae 1640.
- Milan KAMENÍK, *Burgundsko/kraj mnichů. Cîteaux a Bernard z Clairvaux*, Praha 2002.
- Jiří KEJŘ, „*O říšském knížectví pražského biskupa*“, ČČH 89, 1991, č. 4, str. 481–492.
- Jiří KEJŘ, „*O tzv. bezprostřední podřízenosti Moravy říši*“, SAP 28, 1978, str. 233–291.
- Jiří KEJŘ, *Císař Friedrich Barbarossa jako pán západočeské provincie sedlecké (loketské)*, in: *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, Praha 1975, str. 11–27.
- Rastislav KOŽIAK, Vincent MÚCSKA, *Rehole a kláštery v středověku*, Banská Bystrica, Bratislava 2002, str. 85–86.

- Edgar KRAUSEN, *Die Klöster des Zisterzienserordens in Bayern*, München-Pasing 1953.
- František KUBŮ, *Das Kloster Waldsassen und Böhmen*, *Cîteaux* 47, 1996, str. 79–89.
- František KUBŮ, *Chebský městský stát: Počátky a vrcholné období do konce 16. století*, České Budějovice 2006.
- František KUBŮ, *Štaufská ministerialita na Chebsku*, Cheb 1997.
- František KUBŮ, *Podíl štaufské ministeriality na osídlení Chebska ve 12. a 13. století*, in: *Minulostí západočeského kraje* 18, 1981, str. 169–183.
- Rudolf LANGHAMMER, *Über Robot im Egerland*, Eger 1931, str. 3–5.
- Rudolf LANGHAMMER, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, Eger 1936.
- Hugh LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, Praha 2001.
- Mauritius LINDER, *Heimatliche Geschichtsbilder. Abt Johannes III. und das Stift Waldsassen*, Waldsassen 1930.
- Radka LOMIČKOVÁ, *Za klášterními zdmi. Vizitační protokoly cisterciáckých klášterů ze 14. století*, in: *Medievala Historica Bohemica* 11, 2007, str. 153–154.
- Robert LUFT, Ludwig EIBER (edd.), *Bayern und Böhmen. Kontakt, Konflikt, Kultur*, München 2007, str. 37.
- Václav MEDEK, *Cesta české a moravské církve staletími*, Praha 1982, str. 77–85.
- Dětmar z MERSEBURKU, *Kronika*, kniha V, str. 146–47.
- Hans MUGGENTHALER, *Kolonisatorische und Wirtschaftliche Tätigkeit eines Deutschen Zisterzienserklosters im XII. und XIII. Jahrhundert*, München 1924.
- Hans MUGGENTHALER, *Die Besiedlung des Böhmerwaldes. Ein Beitrag zur bayerischen Kolonisationsgeschichte von Dr. Hans Muggenthaler*, in: *Veröffentlichungen des Instituts für ostbairische Heimatsforschung*, Passau 1929
- Johannes MÜLLER, *Die Zisterzienser und die Pauperes Christi-Bewegung des 11. und 12. Jahrhunderts*, in: *Das geistliche Erbe* (Angelika Lozar, Hg.), Berlin 2003.
- Karel NEJDL, *Počátky a kolonizace valdsaského kláštera a germanizace Karlovarského kraje*, in: *Historická sborník Karlovarska*, Karlovy Vary 1955, str. 56–76.

- Václav NOVOTNÝ, *České dějiny, dílu I, část I, Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha*, Praha 1912, str. 671–675.
- Václav NOVOTNÝ, *České dějiny, díl I, část III. Od Břetislava I. do Přemysla I. (1034–1197)*, Praha 1928, str. 120–126.
- José PIJOAN, *Dějiny umění, svazek III*, Praha 1978.
- Jana PLESKALOVÁ, *Stará čeština pro nefilology*, Praha 2009, str. 25.
- Josef PRAŽÁK, František NOVOTNÝ, Josef SEDLÁČEK, *Latinsko-český slovník, 2 sv.*, Praha 1980.
- Sigmund RIEZLER, *Diepold I., Markgraf von Vohburg*, in: *Allgemeine Deutsche Biographie*, Band V., Leipzig 1877, str. 153–54.
- *Řehole Benediktova*, Praha 1998.
- ŘEHOŘ I. Veliký, *Život sv. Otce Benedikta*, Praha 1995.
- Georg SCHROTT, *Der unermässliche Schatz deren Büchereen. Literatur und Geschichte im Zisterzienserkloster Waldsassen*, Berlin 2003.
- Petr SOMMER, Dušan TŘEŠTÍK, Josef ŽEMLIČKA (edd.), *Přemyslovci. Budování českého státu*, Praha 2009, str. 394–397.
- Josef SAMSOUR, *Církevní dějiny obecné*, Praha 1907, str. 583–590.
- Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo*, Praha 1979.
- Jiří SPĚVÁČEK, *Král diplomat. Jan Lucemburský 1296–1346*, Praha 1982.
- *sv. Bernard z CLAIRVAUX, O stupních pokory a pýchy. Chvály panenské Matky*, Praha 1999.
- Josef SVÁTEK, *Organizace řeholních institucí v českých zemích a péče o jejich archivy*, SAP XX, Praha 1970, str. 503–624.
- Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Středověká kolonisace v zemích českých*, Praha 1938, str. 539–558.
- Emanuel ŠIMEK, *Chebsko ve staré době*, Brno 1955.
- Josef ŠUSTA, *České dějiny, dílu II. část 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935, str. 225–240.
- Hana URBANOVÁ, *Ebrach, Langheim, Waldsassen - mateřské kláštery českých cisterciáckých řádových domů*, PedF UK, Praha 2001.
- Václav VANĚČEK, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15. století) II*, Praha 1937, str. 69–87, 88–116.

- Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české II (1197–1230)*, Praha 2000, str. 127–145.
- Vratislav VANÍČEK, *Velké dějiny zemí Koruny české III (1250–1310)*, Praha 2002, str. 529–532, 538–539.
- Pavel VLČEK, Petr SOMMER, Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů I*, Praha 1997.
- Eduard ZIMMERMANN, *Bayerische Klosterheraldik*, München 1930, str. 168–169.
- Josef ŽEMLIČKA, *Století posledních Přemyslovců. Český stát a společnost ve 13. století*, Praha 1986, Hlava IV., str. 81–109.
- Josef ŽEMLIČKA, *Přemysl Otakar I. Panovník, stát a česká společnost na prahu vrcholného feudalismu*, Praha 1990, str. 107–121.
- Jan ZDICHYNEC, “*Ex fastigio dignitatis assumpte et regie nostre maiestatis*“. *Panovnická moc a cisterciácké kláštery v Horní a Dolní Lužici ve 13.–15. století*, in: *Lesk královského majestátu ve středověku. Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám*, edd. Lenka Bobková a Mlada Holá, Praha – Litomyšl, 2005, str. 205–218.
- Jan ZDICHYNEC, *Kláster Marienthal v Horní Lužici*, DP FF UK, Praha 2002.

Seznam příloh:

Příloha č. I: Seznam opatů a významných osob kláštera Valdsasy od roku 1133 do 1420 s daty jejich úřadu.

Příloha č. II: Tzv. zakládací listina valdsaského kláštera vydaná řezenským biskupem Jindřichem z Wolfrathshausenu roku 1133 (z webu: <http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/fond>).

Příloha č. III: Listina opata Eberharda z roku 1221 s nejstarší dochovanou opatskou pečetí (z webu: <http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/fond>).

Příloha č. IV: Listina opata Jindřicha I. Rubla a valdsaského konventu z roku 1. 2.1353 s nejstarší dochovanou pečetí konventu (z webu: <http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/fond>).

Příloha č. V: Privilegium římského krále Ludvíka IV. Bavorského z roku 1319 povyšující vesnici Schönbach/Luby na město a propůjčení práva konat týdenní trh (z webu: <http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/fond>).

Příloha č. VI: Nejstarší listina městečka Tirschenreuth z léta 1364, kterou se upravuje vztah mezi klášteřem a jeho poddanými, měšťany z Tirschenreuthu (z webu: <http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/fond>).

Příloha č. VII: Mapa s klášterními majetky tzv. Stiflandu dle buly papeže Lucia III. z roku 1185. (Převzato z knihy: R. Langhammer, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, Eger 1936, str. 101).

Příloha č. VIII: Mapa s klášterními državami panství Schönbach/Luby podle znění buly papeže Lucia III. z roku 1185. (Převzato z knihy: R. Langhammer, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, Eger 1936, str. 103).

Příloha č. IX: Pohled na starý areál valdsaského kláštera dle vyobrazení ze 17. století ještě před barokní přestavbou. (Převzato z knihy: R. Langhammer, *Waldsassen. Kloster und Stadt*, Eger 1936, str. 232).

Příloha č. I: Seznam opatů valdsaského kláštera od jeho vzniku do roku 1420 podle *Otonis Chronicon Waldsassense*, listinného materiálu a práce *Kloster und Stadt*:

Nedoložení převoři před rokem 1133:

1. Gerwik (spoluzakladatel a první správce konventu - doložen pouze v zakládací legendě)
2. Wingand (převor a mnich z Volkenrode, uveden v zakládací legendě)

Nedoložení opatové Valdsas podle *Fundatio monasterii Waldsassensis* v letech 1133–1136:

1. Jindřich (1133–1134)
2. Ulrich/Oldřich (1134–1135)
3. Adeodat (1135–1136)

Doložení opatové Valdsas v letech 1136–1420 (1433):

4. Gerlach (1136–1161/5)
5. Daniel (1161/5–1194)
6. Erkenbert (1194–1212)
7. Hermann (1212–1220)
8. Eberhard (1220–1246/9)
9. Jan I. (1246/9–1266/7)
10. Giselbert (1266/7–1270)
11. Lambert (1270–1274)
12. Jan II. (1274–1286)
13. Theodorich/Dětřich (1286–1302)
14. Otto (1302–1304)
15. Heidenreich (1304)
16. Udalrich (1304–1310)
17. Jan III. z Lokte (1310–1323)
18. Jan IV. Grübel (1323–1337)
19. František Kübel/Kriebel (1337–1349)

20. Jindřich I. Rulb (1349–1357)

21. Mikuláš I. Steinkelner (1357–1360)

22. Mikuláš II. (1360–1362)

23. Jan V. z Wirsberku (1362–1371/2)

24. Konrád I. Heidenreich (1371/2–1393)

25. Konrád II. (1393–1417/9)

Protopat dosazen částí konventu: Bartoloměj Ermesreither

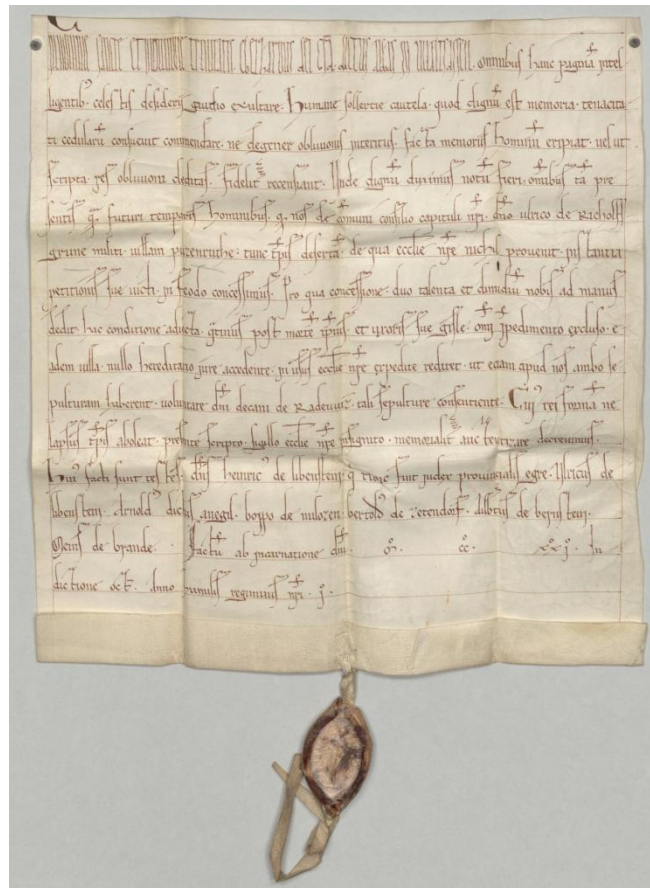
Nový opat jmenován opatem z Morimundu: Jan (VI.) Gold (1413–1415)

26. Mikuláš III. Eppenreither z Weidenu (1417/9–1433)

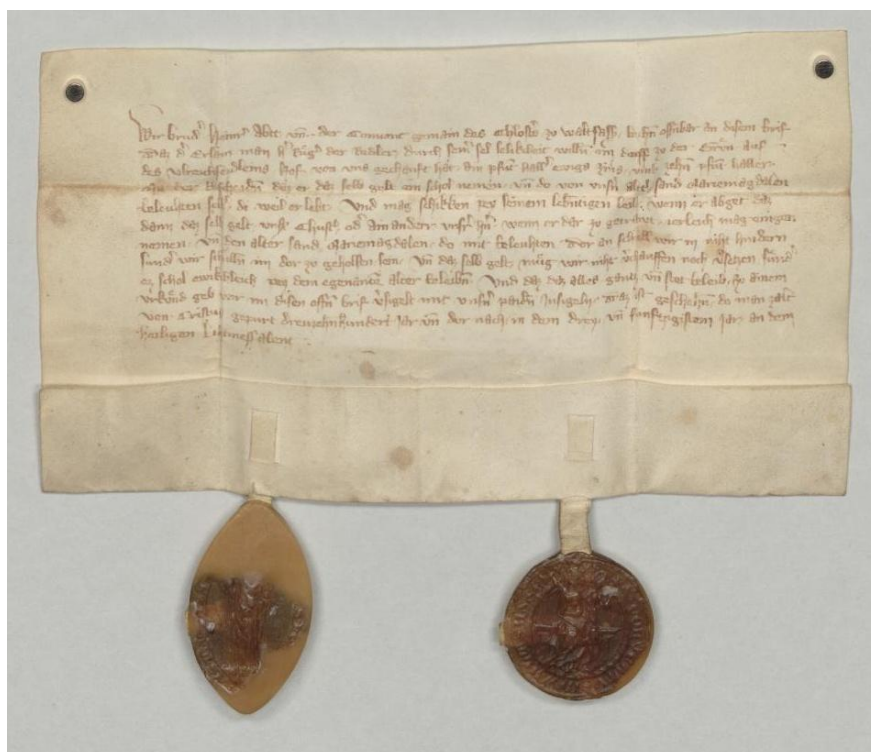
Příloha č. II: Tzv. zakládací listina valdsaského kláštera vydaná řezenským biskupem Jindřichem z Wolfrathshausenu roku 1133 (z webu: <http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/fond>).

Příloha č. III: Listina opata Eberharda z roku 1221 s nejstarší dochovanou opatskou pečetí (z webu: <http://monasterium.net/mom/DE-StAam/Waldsassen/fond>).

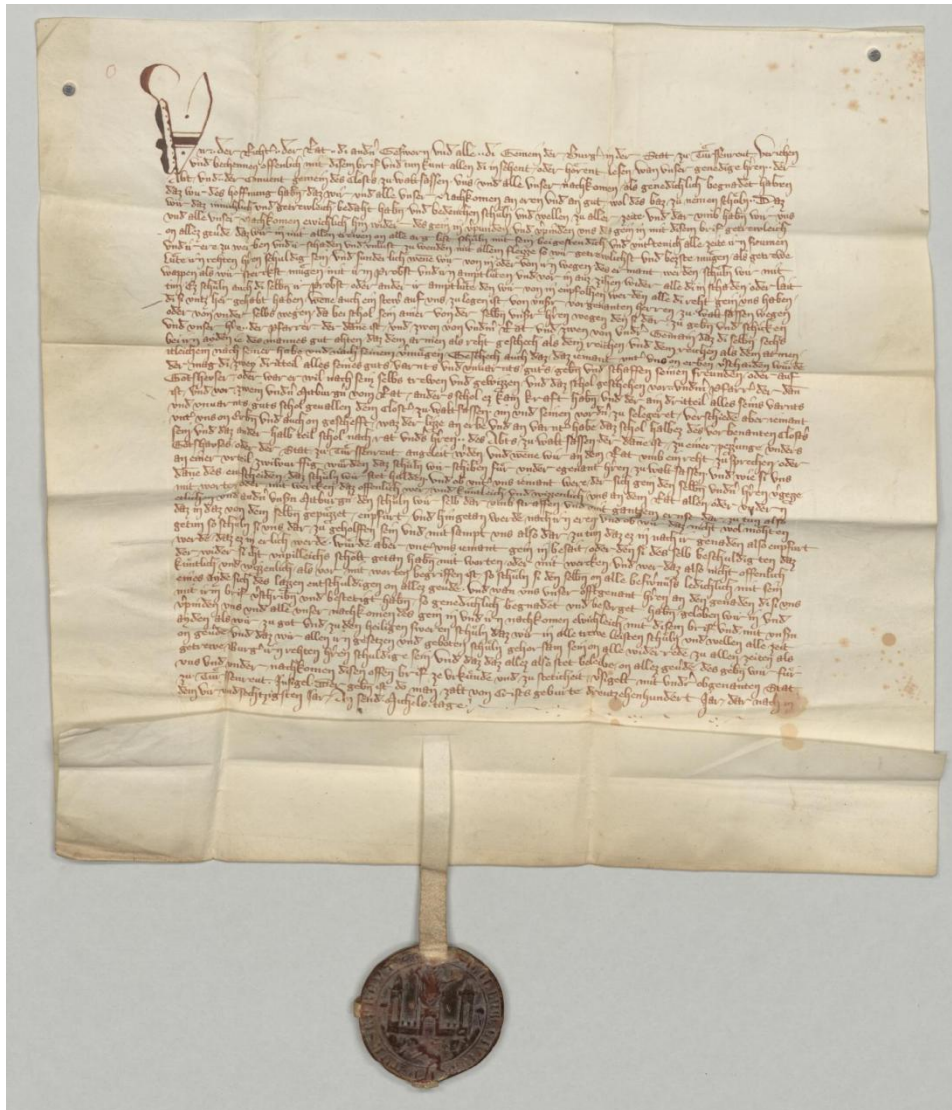
Příloha č. IV: Listina opata Jindřicha I. Rubla a valdsaského konventu z roku 1. 2.1353 s nejstarší dochovanou pečetí konventu (z webu: <http://monasterium.net/mom/DE-StAam/Waldsassen/fond>).

Příloha č. V: Privilegium římského krále Ludvíka IV. Bavorského z roku 1319 povyšující vesnici Schönbach/Luby na město a propůjčení práva konat týdenní trh (z webu: <http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/fond>).

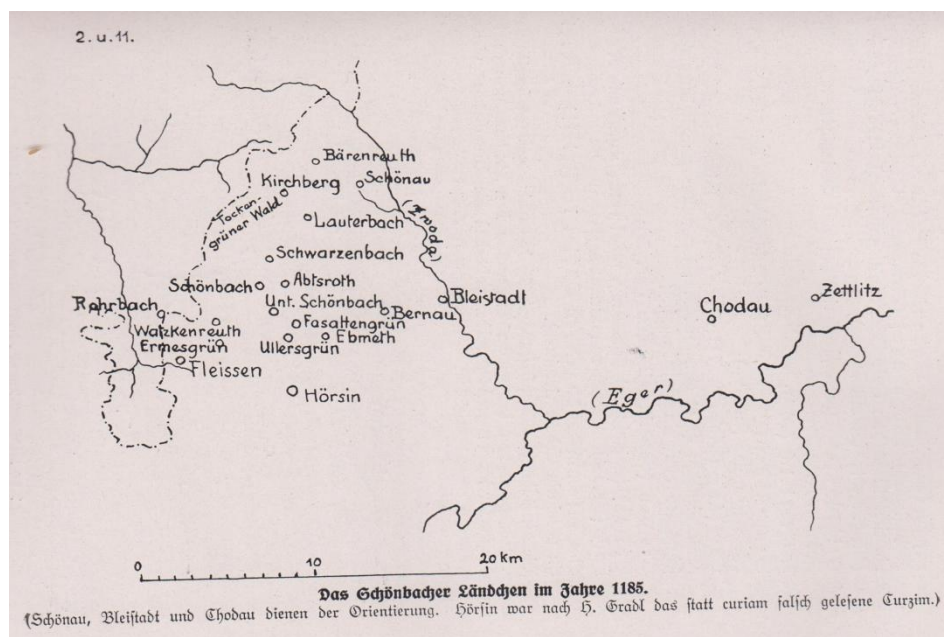
Příloha č. VI: Nejstarší listina městečka Tirschenreuth z léta 1364, kterou se upravuje vztah mezi klášteřem a jeho poddanými, měšťany z Tirschenreuthu (z webu: <http://monasterium.net/mom/DE-StAAM/Waldsassen/fond>).

Příloha č. VII: Mapa s klášterními majetky tzv. Stiftlandu dle buly papeže Lucia III. z roku 1185. (Převzato z knihy: R. Langhammer, Waldsassen. Kloster und Stadt, Eger 1936, str. 101).

Příloha č. VIII: Mapa s klášterními državami panství Schönbach/Luby podle znění buly papeže Lucia III. z roku 1185. (Převzato z knihy: R. Langhammer, Waldsassen. Kloster und Stadt, Eger 1936, str. 103).

Příloha č. IX: Pohled na starý areál valdsaského kláštera dle vyobrazení ze 17. století ještě před barokní přestavbou. (Převzato z knihy: R. Langhammer, Waldsassen. Kloster und Stadt, Eger 1936, str. 232).

